

E-ISSN 2537-6152
Categoria B

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL**

**ACADEMY OF SCIENCES OF MOLDOVA
THE INSTITUTE OF CULTURAL HERITAGE**

**АКАДЕМИЯ НАУК МОЛДОВЫ
ИНСТИТУТ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ**

**REVISTA DE ETNOLOGIE ȘI CULTUROLOGIE
Volumul XXII**

**THE JOURNAL OF ETHNOLOGY AND CULTUROLOGY
Volume XXII**

**ЖУРНАЛ ЭТНОЛОГИИ И КУЛЬТУРОЛОГИИ
Том XXII**

CHIȘINĂU, 2017

Colegiul de redacție:

Procop S. *Redactor principal.* Doctor în filologie, conferențiar, director al Centrului de Etnologie al IPC al AȘM. svetlanaprocop@mail.ru

Zaicovschi T. *Redactor responsabil.* Doctor în filologie, conferențiar, cercetător științific coordonator la Centrul de Etnologie al IPC al AȘM. tanzai57@mail.ru

Damian V. *Secretar responsabil.* Doctor în istorie, cercetător științific superior la Centrul de Etnologie al IPC al AȘM. viktormd-ru@mail.ru

Cara N. Doctor în filologie, conferențiar, cercetător științific coordonator la Centrul de Etnologie al IPC al AȘM. knadejda50@yandex.ru

Derlicki J. Doctor în etnologie, cercetător științific la Departamentul de Etnologie al Institutului de Arheologie și Etnologie al Academiei de Științe din Polonia (Varșovia). derlicki@iaepan.edu.pl

Duminica I. Doctor în politologie, conferențiar, șef al Secției la Centrul de Etnologie al IPC al AȘM. johny_sunday@yahoo.com

Duminica Iv. Doctor în istorie, cercetător științific la Centrul de Etnologie al IPC al AȘM. duminicaivan@yandex.ru

Dușacova N. Doctor în istorie, cercetător științific superior la Centrul de Tipologie și Semiotică a Folclorului, Universitatea de Stat din Rusia (Moscova). dushakova@list.ru

Ghinoiu I. Doctor în geografie, cercetător științific principal, gradul I, secretar științific al Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, Academia Română (București). ionghinoiu@yahoo.com

Guboglo M. Doctor habilitat în istorie, profesor, vicedirector al Institutului de Etnologie și Antropologie „N. Mikluho-Maklai”, Academia de Științe din Rusia (Moscova). guboglo@yandex.ru

Nicoglo D. Doctor în istorie, conferențiar, cercetător științific superior la Centrul de Etnologie al IPC al AȘM. nikoglo2004@mail.ru

Stepanov V. Doctor habilitat în istorie, profesor, Universitatea de Stat „I. S. Turghenev” din Oriol (Federația Rusă). stepansky@mail.ru

Șofransky Z. Doctor habilitat în istorie, conferențiar. zina.sofransky@gmail.com

Studiile și articolele din acest volum au fost supuse recenzării, discutate în cadrul Centrului de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei și recomandate pentru publicare de către Consiliul Științific al IPC, proces-verbal nr. 9 din 26 septembrie 2017.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice alte materiale se vor trimite la adresa: Colegiul de redacție al „Revistei de Etnologie și Culturologie”, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, MD-2001 Chișinău, Republica Moldova.

Manuscripts, books and reviews for exchange, as well as other papers are to be sent to the editorship of „The Journal of Ethnology and Culturology”, the Center of Ethnology of the Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova, Stefan cel Mare si Sfânt, 1, MD-2001 Chisinau, Republic of Moldova.

Рукописи, книги и журналы для обмена, а также другие материалы необходимо посылать по адресу: Colegiul de redacție al „Revistei de Etnologie și Culturologie”, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, MD-2001 Chișinău, Republica Moldova.

Redactori: V. Țurcanu (textele în limba română), dr. A. Gorea (textele în limba engleză), dr. T. Zaicovschi (textele în limba rusă)

Design, procesare computerizată, tehnoredactare: dr. N. Procop

Coperta: L. Condraticova. Foto: Denis Topal, seria „Orheiul Vechi”

Toate lucrările publicate în revistă sunt recenzate de specialiști în domeniu.

All the papers to be published are reviewed by experts.

Все опубликованные материалы рецензируются специалистами.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Revista de Etnologie și Culturologie / Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Etnologie; col. red.: Svetlana Procop et al. – Chișinău: (Tipogr.: Grafema Libris), 2017, 144 p. Vol. XXII. Tiraj 150 ex.

E-ISSN 2537-6152

CUPRINS / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

ETNOLOGIE / ETHNOLOGY / ЭТНОЛОГИЯ

Gabriela BOANGIU	Reprezentări simbolice și practici sociale în cadrul unor obiceiuri familiale	5
Valentina URSU	Învățământul superior etnologic în Republica Moldova: file de istorie	10
Natalia GRĂDINARU	Componenta curativă a textilelor tradiționale – suport al tehnicilor de marketing în dezvoltarea rurală	19
Ludmila MOISEI	Reprezentarea mâinii în ornamentica tradițională: considerații istorico-etnografice	24
Elizaveta KVILINKOVA	Gagauz religious manuscript tradition in the context of Moldavian ethnic and cultural influence (on the example of the origin of the Gagauz version of the Epistle on Sunday)	29
Emilia BANCOVA	Ritualul de naștere la bulgarii din Moldova	36

CERCETĂRI ETNOSOCIALE, ETNOPSİHOLOGICE ȘI ETNOISTORICE

ETHNOSOCIAL, ETHNOPSİCHOLOGICAL AND ETHNIC STUDIES

ЭТНОСОЦИАЛЬНЫЕ, ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Ольга СОБОЛЕВСКАЯ	Формирование еврейской интеллигенции Гродненской губернии (конец XIX – начало XX вв.)	40
Alexandru FURTUNĂ	Considerații cu privire la geneza, evoluția și aria de răspândire a unor sate mănăstirești din ținutul Iași (II)	51
Svetlana PROCOP	Heinrich von Wlislöcki in the memories of his contemporaries	60
Alexei ROMANCHUK	The early ethnic history of bulaestian dialect speakers through the issue of asynchronous VN-reflexes in the Ukrainian dialectal continuum	68
Александр ПОНОМАРЁВ	Положение Молдавской церкви во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг.	72
Constantin ȘIȘCAN	Cu privire la cercetările în domeniul salvagărdării patrimoniului cultural al Republicii Moldova în contextul integrării europene	82

STUDIU ETNOLOGIC / ETHNOLOGICAL STUDY / ЭТНОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Ion DUMUNICA	Primele mențiuni referitoare la prezența strămoșilor romilor/ țiganilor moldoveni în spațiul carpato-nistean conservate în legende locale și consemnate în publicații	91
--------------	---	----

**PAGINA TÂNĂRULUI CERCETĂTOR
JUNIOR RESEARCHER FILE
СТРАНИЦА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ**

Serghei SÎCIOV	Impactul populației ruse asupra activității Gimnaziului pentru fete al zemstvei din Chișinău	107
Ivan REABȚEV	Procesele de migrație și schimbările în structura etnodemografică a populației din Basarabia în anii 1897–1930	113
Marina MIRON	Prezentare generală a surselor bibliografice despre locuințele bulgarilor în istoriografia de specialitate	118
Larisa ZAHAROVA	Conflictul artistic ca factor generator de subiect în trilogia lui Vasilii Diubin „Anca”	124

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ / ACADEMIC LIFE / НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Adrian DOLGHI	Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. Ediția a IX-a, Chișinău, 30–31 mai 2017	129
Ivan DUMINICA, Angela OLĂRESCU	Manifestări științifice organizate în anul 2017 de Societatea Științifică a Bulgariștilor din Republica Moldova	132

JUBILEE / JUBILEES / ЮБИЛЕИ

Наталья КАУНОВА	К юбилею И. И. Кауненко	135
-----------------	-------------------------	-----

IN MEMORIAM

Диана НИКОГЛО, Виталий СЫРФ	Гаврил Гайдаржи (1937–1998)	137
--------------------------------	-----------------------------	-----

RECENZII / REVIEWS / РЕЦЕНЗИИ

Valentina ENACHI	Cercetarea și valorificarea patrimoniului național și universal în învățământul preuniversitar. Culegere de studii. Chișinău: Garomont-Studio, 2016, 175 p.	138
Data on the editorial boards / Сведения о редколлегии		140
Termene și condiții de publicare a materialelor în Revista de Etnologie și Culturologie		141
Terms and conditions of publication of materials in the Journal of Ethnology and Culturology		142
Сроки и условия публикации материалов в Журнале этнологии и культурологии		143

ETNOLOGIE

Gabriela BOANGIU

REPREZENTĂRI SIMBOLICE ȘI PRACTICI SOCIALE ÎN CADRUL UNOR
OBICEIURI FAMILIALE

Rezumat

Reprezentări simbolice și practici sociale în cadrul
unor obiceiuri familiale

Lucrarea de față își propune să sublinieze importanța unor reprezentări simbolice și practici sociale ce pot fi identificate în cadrul unor obiceiuri familiale, în principal nuntă și înmormântare. La nuntă sunt urmărite anumite etape ce pot vorbi despre statutul mirilor, despre orațiile de nuntă, despre pețit și fixarea zestre, despre recunoașterea integrării în societate a unei noi familii. În mormântarea are anumite efecte, muribundul poate lăsa cu limbă de moarte moștenirea împărțită la urmași sau poate scrie un testament ce va fi consultat după moartea acestuia. Se vor analiza niște documente din secolul al XVI-lea.

Cuvinte-cheie: reprezentări simbolice, practici sociale, obiceiuri familiale, zestre, testament.

Резюме

Символические представления и социальные
практики в рамках некоторых семейных обычаев

В исследовании делается попытка подчеркнуть важность символических представлений и социальных практик, характерных для некоторых семейных традиций, главным образом свадьбы и похорон. Относительно свадьбы прослеживается ряд этапов, которые говорят о статусе жениха и невесты, о свадебной поэзии (ораțiile de nuntă), о приданом, о признании новой семьи в сообществе. Похороны всегда несут с собой определенные изменения. Умирающий может сказать в своем последнем слове, кому он оставляет свое состояние, или может оставить завещание, которое будет рассмотрено после его смерти.

Ключевые слова: символические представления, социальные практики, семейные традиции, приданое, последняя воля.

Summary

Symbolical representations and social practices
in the context of some family traditions

The study attempts to highlight the importance of several symbolical representations and social practices specific to family traditions, mainly the wedding and the funeral. The wedding follows some stages that speak about the status of the groom and bride, about the wedding poetry (orațiile de nuntă), about matchmaking, about the dowry, about the recognition of a new family integration within the community. The funerals have several effects, the moribund may say in his last words

to whom he leaves his entire fortune or may write a will that will be consulted after his death. Documents from the XVI century are analysed.

Key words: symbolical representations, social practices, family traditions, dowry, will.

Imaginarul moștenirii poate fi analizat și în cadrul unor *obiceiuri familiale*, cum sunt nunta și înmormântarea, cu accent pe anumite secvențe ale acestora.

În cazul nunții este interesantă pentru tematica noastră etapa peșitului și a fixării zestre și tot ansamblul de reprezentări și practici simbolice ce fac referire la zestre. „În formele tradiționale, căsătoria nu se face la întâmplare: tinerii participă la unele evenimente din viața socială a satului, la anumite munci executate în comun, la întrajutorare, la clăci, la șezători, petreceri și hore. Cu ocazia Anului Nou, de exemplu, cetele de flăcăi care colindă din casă în casă au urări anume pentru flăcăii de însurat și fetele de măritat. În forme alegorice, în aceste urări se vorbește despre căsătoria fericită și îndatoririle ce revin ambilor soți în căsnicie” [4, p. 18]. Așadar, nunțile erau precedate de o serie de practici sociale care reprezentau un fundament pentru cunoașterea tinerilor, stabilirea datei nunții, a nașilor etc. Peșitul reprezintă o etapă foarte importantă în cadrul acestor uniuni familiale. Era momentul când se întâlneau familiile mirilor și se luau hotărâri referitoare la viitorul familiei, se cunoșteau mai bine tinerii, se făceau schimburi de daruri între ei, se stabilea zestre. „Nunta în Maramureș, informează Timiș Nicoară din Baia Mare, constituie un eveniment deosebit nu numai pentru tinerii care-și unesc viața și eforturile într-un cămin sau pentru părinții acestora, ci și pentru întregul sat. Cei doi tineri – mirele și mireasa sunt în atenția întregului sat din momentul când «au dat mâna» (s-au logodit) și până ce s-a încheiat nunta. În trecut se întâlneau cazuri mai dese și în Maramureș când unele căsătorii erau aranjate de părinții unor tineri, căsătorii condiționate de avere sau de «neamuri mari» (...). Mai ales părinții fetei trebuiau să făgăduiască părinților feciorului cât pământ și câte vite îi dădeau fetei ca zestre” [Citat după: 4, p. 20-21].

Etapa peșitului reprezintă o parte constitutivă a spectacolului nunții, „dacă tinerii hotărăsc să se ia, fata se duce și spune maică-si că băiatul cutare vrea

s-o ia, s-o pețească și se înțelege într-ascuns cu mai-că-sa ce și cum să facă nunta. Băiatul, flăcăul, spune și el, dar lui taică-său. Taică-său, dacă îi place și lui fata, că de obicei o cunoaște și el, îi zice: *Bine, să trimitem pețitori*" [4, p. 97]. Într-un exemplu de nuntă la Ivești, Vaslui, se trimeteau odinioară pețitorii „cu starostele cel mare în frunte, toți călări și frumos îmbrăcați ca în zi de sărbătoare, se opresc la casa fetei și zic orația de nuntă sau urătura aista:

– *Bună dimineața,*
Bună dimineața, cinstiți gospodari!
 – *Mulțămim dumneavoastră*
Vânători mari...
Dar ce umblați
Ce căutați?
 – *Ce umblăm*
Ce căutam
La nimeni n-avem
Samă să dăm
Căci multe țări am bătut
Multe mări am trecut
Și orașe și sate am colindat
Dar la nimeni samă n-am dat
Dar fiindcă ne-ntrebați
Să ne lăsați încetul cu încetișorul
Să ne dăm cuvântul cu adevărul...
Că tânărul nostru împărat
Gheorghe cel de toți laudat
De dimineață s-a sculat
Chică neagră-a pieptănat
Cu straie noi s-a îmbrăcat
Murgul și-a înșeuat
Cu trâmbița a sunat
Și pe toți ne-a adunat
Și la răsărit de soare
Am plecat la vânătoare
Să vânăm Țara de Sus
Dinspre apus
Până juganii ne-au stătut
Și potcoavele-au pierdut
Apoi, ne lăsarăm mai jos
Pe un deal frumos
Și am văzut munții cu brazii
Cerul cu stelele
Vâlcelele cu viorelele
Și-am dat de o urmă de fiară...
Unii ziseră că e urmă de zână
Să-i fie lui Gheorghe cunună...
Se mai găsiră alți vânători
Mai cunoscători
Și ziseră că e urmă de căprioară
Să-i fie lui Gheorghe soțioară.
Dar Gheorghe al nostru
Musafirlu vostru
Călare pe un cal
Ca un Ducipal
Se ridică în scări

Se umflă în nări
Făcu ochii roată
Peste câmpia toată
Și văzurăm cum căprioara noastră
Se prefăcu o floricică frumoasă
Și drăgăstoasă...
Și văzând că nici nu-nflorește
Nici nu rodește
Nici locul nu-i priește
Ci mai multe se ofilește
Ne trimise pe noi ăștia lipcani
Călări pe mândri jugani
Cu cozile-mpletite
Cu unghii cositorite
Și ne-au dat târnăcoape de argint
Să-i scoatem floricica din pământ
S-o scoatem cu rădăcină
S-o răsădim la Gheorghe al nostru în grădină
Locul să-i priască
Să nu se ofilească
Acolo să-nflorească
Și să rodească
Dar venind pe drum încoace
Floricica noastră iar se prefăce
În frumoasă căprioară
Drăgălașă, bălăioară...
Și pe urma ei am pornit
Bând și chiuind
Din pistoale trosnind...
Până ce-am zărit
O stea mândră, luminoasă
Ce se lasă
Drept pe casa dumneavoastră
Noi după stea ne-am călăuzit
În casa dumneavoastră-am poposit
Să vă cerem căprioara:
Să ne-o dați
Că de noi nu scăpați...

(Acuma toți scot ploștile și le pun pe masă. Tatăl fetei însă iese în față și le spune cam așa: *Apăi cinstiți vânători, poate că dumneavoastră v-ați încurcat în cele urme și ați nimerit la noi din greșeală, că noi n-avem știre de vânatul dumneavoastră. Atunci, pețitorii se prefac că vor să plece. Dar gazda îi oprește.)* Starostele face pe supăratul și zice: *Apoi, dacă-i așa, să ne vedem de drum! Tatăl fetei, căci nu-i convine să-i plece pețitorii fetei, îi atrage cu ușurelul: Dacă precum ne este lăsat nouă din străbuni vă poftim să ne fiți oaspeți în noaptea asta și de, poate că vânatul să vină de-amu încolo...*" [4, p. 100].

Această orație de nuntă, căci forma se păstrează și pentru începerea nunții, nu numai la pețit, aminteste de un orizont mentalitar străvechi, de reprezentări simbolice de odinioară. Fata este imaginată succesiv drept o „fiară”, „o zână”, „o căprioară/ Să-i fie lui Gheorghe soțioară”, o „floricică frumoasă”,

„o stea mândră, luminoasă”. Toate aceste metamorfozări vorbesc despre vechi simboluri. Vânătoarea în sine este una simbolică. Îmblânzirea vânatului, aducerea „florii” cu rădăcină în grădina peșitorului „Locul să-i priască/ Să nu se ofilească/ Acolo să-nflorească/ Și să rodească” vorbesc despre o nuntă miraculoasă, despre continuitatea unor familii ce urmează să se înrudească.

Peșitul reprezintă o etapă esențială în imaginarul nunții, se întâlnesc părinții tinerilor, „întâi se pogodeau părinți cu părinți (fără tineri) și cu ceva neamuri și apoi se întâlneau copiii și schimbau batisme (azi verighete)” [8, p. 64], „cu tatăl sau cu alte rude. Trebuie să se târguie” [8, p. 64], „se tocmeau ce-i da fetei. Se puna mare bază pe pământ” [8, p. 65], „de obicei mergeau în zile de sărbătoare, numai seara. Nu merg în zile de post că nu e bine” [8, p. 65], „foaie de dotă făceau cei bogăți” [8, p. 65], „se tocmea zestrea” [8, p. 65]. „Se discuta zestrea și nunta. Se făcea uneori și act” [8, p. 67], „indiferent la ce oră ajungeau, se dădea bună dimineța” [8, p. 67]. Discuția despre zestre reprezenta o etapă necesară în economia nunții, „după ce cădeau de acord se făcea foaie de zestre, o scria unul din familie și pentru ginere și pentru mireasă, se schimbau între ele și erau păstrate de către socri. Se numea înțelegere” [8, p. 70], „adeseori se încheia un act dotal” [8, p. 70], „se făcea foaie de zestre în prezența a doi martori” [8, p. 70]. Se dădea drept zestre pământ, vite, galbeni, loc de casă, haine, scoarțe, ladă de zestre, „lada se lua duminică, atunci când pleca nunta la biserică. În ladă erau cămăși. Pe ladă – velințe, cergă de călți și de lână, perini, prosoape. După ce erau duse în casă lucrurile aduse ca zestre, mireasa împărțea daruri la rudele ginerei: prosoape, cămăși (azi, la fel, lucruri cumpărate din târg). După aceea ieșeau, cu ele de gât, din casă și jucau Aidea – doi (Hora miresii). Dădeau ocol de trei ori cu ginerele și o dată fără el, în mijloc cu o căldare de vin. După aceea, mireasa poftea la masă rudele și invitații ei. Se servea o ciorbă de oaie, friptură de oaie. După joc și veselie se retrăgeau pentru a fi poftiți la masă invitații ginerei. Acum e la fel sau se iau lucrurile în săptămâna nunții: mobilă, aragaz, plăpumi, covoare” [8, p. 72].

„Lada de zestre (cu chichița lăzii – o cutie mică în ladă unde se țineau salbele). Se ridică o dată cu ridicare miresii. Lada cuprindea îmbrăcăminte (toaletă ei). Era dusă cu căruța cu boi la casa mirelui”, „o femeie numită pochinel – ea încărca lada, ea o descărca și o păzea în timpul transportului. Pochinelul – o femeie tânără, măritată, femeie de credință a mirelui și a miresii.” [8, p. 74]

Folclorul românesc înregistrează numeroase variante ale unor cântece epice ce vorbesc despre un profund orizont mentalitar românesc, despre alegorii ale morții ca nuntă sau despre presupuse testamente rostite în momente de cumpănă înțesa-

te totodată de o multitudine de metafore grăitoare simbolice. Așa este și cântecul epic *Colo sus pe munte verde* analizat de Radu Niculescu [5, p. 318] în lucrarea „Spre o poetică a baladei populare românești. Două studii de caz”, „subtipul ales de Radu Niculescu se înscrie în categoria pieselor mioritice, pentru că uneori eroina, presimțindu-și moartea aproape, se cere îngropată *În strunguța oilor/ În giocuțu mieilor cu trâmbița la cap și fluierul la picioare*” [1, p. 355]. Sunt sesizate două caracteristici esențiale ale tramei: „amenințarea reprezentată de turci ori zmei pentru stână și împletirea de real și fantastic, apropiată de basm” [5, p. 341].

Structura baladei se compune din șase episoade, autorul analizând în paralel profilul compozițional și tematic al versiunii colind, nu doar cel de cântec epic. În primul episod se prezintă peisajul mirific, ideal, unde se derulează viața pastorală. Al doilea episod prezintă protagoniștii: „Ei pe-un munte le păștea/ Și pe altul le mulgea/ Și pe altul le tunde, / Frățioru-i ciobănaș/ Și soră-sa-i strungăraș” [5, p. 241]. Liniștea acestui spațiu ideal este tulburată de semnele apropierei unor vizitatori nedoriti ce sunt percepuți printr-o înnegurare a cerului, „fratele știe identitatea și intențiile grupului ce se apropie. Zmeii, leii ori turcii sunt peșitori greu de mulțumit” [5]. Episodul al IV-lea (*Refuzul*) prezintă diferențe în versiunea baladă față de colind: „1. Cererea peșitorilor; 2. Respingerea cererii de către frate; 3. Contraoferta acestuia; 4. Respingerea de către peșitori a contraofertei” [5, p. 280]. „Ceea ce se detașează net în subsidiar este faptul straniu că zestrea se oferă pentru a zădărnici raptul și nunta fetei. Amintind de animozitatea dintre socru și ginere din contextul baladei *Letinului*, conflictul dintre fratele fetei și prezumtivii cumnați nu se va termina la fel. Ciudat este și faptul că peșitorii sunt dispuși să renunțe la toate bunurile ce li se oferă în favoarea doritei mirese. Licitarea zestreii ia o turnură negativă: – *Eu pe soru-mea n-oi da/ Până capu sus mi-o sta! / V-oi da sute peste sute/ De mn'iori mândre cornute./ – Noi de-acelea n-om lua/ Numai tot pe soru-ta – V-oi da zeci și după zeci/ De mn'iori și de berbeci/ Berbecii-cu coarne-ntoarsă/ Și din ele aur varsă./ – Noi de-acelea n-om lua/ Numai tot pe soru-ta* [5, p. 289].

A cincea secvență coincide cu deznodământul, luarea silnică a ciobăniței este precedată de rugămintele fetei adresate fratelui, de a-i tăia pletele și de a-i lua cerceii, așezate la gălețile de muls, ele vor anunța, prin degradare, decesul celei plecate. Secvența are unele înrudiri cu testamentul mioritic: *Oile cele cornute/ M-or plânge vara pe munte/ Oile cele bălăi/ M-or plânge vara pe văi/ Și m-or plânge la mutare/ Ca să vin să le dau sare, / M-or căta, nu m-or afla, / M-or jeli, nu m-or găsi.*

Radu Niculescu considera piesa folclorică „un moment de artă, episodic, de uimitoare finețe, al

baladei noastre populare, fiind în același timp un document revelator cu privire la profilul moral al poporului român” [5, p. 341].

Elementele prezente în baladă referitoare la un testament metaforic amintesc de balada *Miorița*, iar testamentul ciobanului din această baladă era considerat episodul central al baladei, după cum menționa Adrian Fochi în lucrarea sa „Miorița – tipologie, circulație, geneză, texte” [2, p. 223], el fiind nelipsit din toate variantele analizate. De aici concluzia că lipsa acestui episod din compunerea baladei înseamnă desființarea automată a ei. Dar tot aici și accentul special ce trebuie să se pună pe acest episod în interpretarea ideologică și artistică a baladei, ca și în încercarea de a determina liniile principale ale evoluției istorice a textului. Celelalte trei episoade care compun balada au parcă rolul de a pune în lumină conținutul testamentului ciobanului, creându-i perspectivele dramatice și atmosfera lirică; ele comentează, ancorând în realitatea tipică a vieții păstorești, dar și ridicând la nivelul celor mai izbutite generalizări artistice, ceea ce este etern uman în atașamentul omului față de munca sa, față de natura în mijlocul căreia trăiește, față de tot ceea ce constituie valorile de bază ale umanismului în accepția folclorică. Cheia de boltă a interpretării conținutului baladei este însă tema ce introduce episodul și îl justifică din punctul de vedere al desfășurării epice a baladei. Este vorba de *tema reacției ciobanului* la aflarea despre complotul urzit de tovarășii săi. Această temă aparține genetic acestui episod, dar datorită procesului de creștere al baladei până la forma actuală, în condițiile acestei noi înfățișări, servește ca element de legătură cu episoadele anterioare, putând apărea ca o continuare directă și logică a acestora” [2, p. 223]. Astfel, centralitatea episodului reprezentând testamentul ciobanului plasează balada într-un orizont mentalitar arhaic, cu profunde reprezentări simbolice în ceea ce privește pragurile vieții și ale morții, ale continuității într-un orizont familial, al integrării în armonia universală, al neuitării idealurilor sale.

Ieșind din orizontul metaforic și alegoric al *Mioriței*, ne putem îndrepta spre o pragmatică a gestualității simbolice în cadrul obiceiurilor de înmormântare, care sunt menite să integreze „dalbul călător” în linia strămoșilor, practicile sociale referitoare la moștenire având același rol de a asigura restabilirea ordinii sociale, așa cum menționa Nicolae Panea în lucrarea sa „Gramatica funerară”: „Integrarea sufletului celui decedat în lumea strămoșilor (...) nu are doar un aspect apotropaic, ci și unul ordonator social; astfel *ordinea socială* fiind definitiv reconfigurată, coerența schimburilor simbolice asigură coerența relațiilor sociale. În acest sens, trebuie amintit că, paralel cu [pomenile], se desfășoară *tratatările de moștenire*, care simbolizează tocmai efortul final de

a reinstaura armonia ordinii sociale, deteriorată de moarte” [6, p. 66].

Testamentul nescris, cu limbă de moarte, „se moștenește cu limbă de moarte, pe patul morții... adică se făcea o simplă declarație în auzul câtorva persoane care erau în fapt persoanele care primeau moștenirea”, se mai numea „grai de moarte” în județul Gorj sau „prin viu grai” în județul Vâlcea. Uneori „nu se mai făcea în scris. Se respecta vorba”, „cel care trăgea să moară lăsa ultima lui dorință sub formă de spusă”, „se lăsa cu limbă de moarte”. Se făceau și acte, „prin vorbă și acte. Se știa de tot satul că celui mic îi rămâne casa”, „pentru copii, urmași se lăsa avere sau chiar sfaturi” [8, p. 234]. Despre unele sfaturi primite de la înaintași își aduce aminte și Gruia Constanța, mai exact despre măsurarea terenului cu stânenul: „așa se măsură pe vremea bunicului, cu stânenul, în urmă cu 200–300 de ani; stânenul avea 2 m lungime, era o nuia lungă. Moșu’ ne zicea: *Noi, tată, nu om mai fi, dar voi să țineți de măsura asta*”¹.

Participanții la ultimele dorințe ale muribundului erau „cel care lasă moștenirea și familia lui”, existau uneori și martori străini – „se lăsa celor din familie, de obicei, chemându-se la căpătâiul celui care trăgea să moară, unul sau doi bătrâni din sat, în fața cărora se spunea cu limbă de moarte” [8, p. 235].

Alteori, în lipsa unei succesiuni explicite, „băiatul cel mic moștenește casa părintească”, „se respecta fără alte formalități. Toți copiii primeau egal”, „prin frățietate la împărțeală, adică împărțeală egală”, „prin *lege de frăție*, își împărteau totul frățeste” sau „se năștea gâlceavă și lucrurile nu se rezolvau decât prin proces” [8, p. 235].

Testamentul cu limbă de moarte este atestat și în documentele vremii, de exemplu Documentul nr. 155 din 3 august 1594 [3] menționa: „Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Petrașco voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele Stănilă postelnic, ca să-i fie lui și fiilor lui, câți îi va da Dumnezeu, satul Vâlcănești toți, cu tot hotarul și cu tot venitul și cu toți vecinii și satul Ciomăgești și Calopăr și Salcea toată cu toate hotarele și cu tot venitul și cu toți vecinii și satul Braloștița și Filiași și Cârnești jumătate, de pretutindeni, cu tot venitul și cu toți vecinii, pentru că aceste sate mai sus zise au fost ale jupâniței Chira. Astfel fii din trupul ei n’au rămas și nici altă rudă, numai Stănilă postelnic nepot. Iar întru acesta, jupânița Chira, mătușa lui Stănilă postelnic, l-a dăruit și a miluit pe nepotul său Stănilă postelnic cu aceste sate mai sus zise. Și a avut și alt nepot din altă latură, anume Dumitru logofăt din Pleșoi. Astfel, lui nu i-a dat nimic să aibă din sate. Iar după moartea jitelniței Chira, iar Dumitru logofăt din Pleșoi așa a vrut, să

ia jumătate din averile jupăniței Chira, din averile mătușei sale, Chira. Iar la aceasta, domnia mea am cercetat și am adeverit cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am dat domnia mea între ei 4 boieri, anume: Dobre vornic din Costești și Badea paharnic din Grădiște și Manea din Măncești și Neagoe din Ișalnița, ca să cerceteze, cum vor adeveri cu sufletele lor, așa să-i judece și să-i întocmească și să adeverească, cum a lăsat jupănița Chira cu *limba ei la vremea morții*. Astfel, ei așa au adeverit și au judecat cu sufletele lor ca din averile jitelniței Chira să stăpânească Dumitru logofăt o parte din toate averile și din bani, iar cealaltă parte să o stăpânească Stănilă postelnic, pentru că așa a lăsat ea, *ca s-o pomenească și să-i facă sărindarele și toate ce-i vor trebui după moartea ei și în viața ei (...)*. Stănilă nu are fiii din trupul lui și se înfrățeste cu verii lui primari, Neagoe și Moisi peste „toate satele și Ațigani și toate averile să fie ale lui Neagoe și Moisi să-l pomenească”.

Observăm două tipuri de moștenire, unul al jupăniței Chira „cu limba ei la vremea morții” către Stănilă „ca s-o pomenească și să-i facă sărindarele și toate ce-i vor trebui după moartea ei și în viața ei” și actul de înfrățire a lui Stănilă, care nu are moștenitori, cu verii săi primari Neagoe și Moisi. Iată exemple concludente referitoare la orizontul mentalitar al vremii, cu întărirea înruderilor prin acte de înfrățire, ce țin de respectul pentru testamentul făcut cu limbă de moarte.

Un alt mod de a moșteni este cel prin înfiere. Vom da un exemplu din secolul al XVI-lea, pentru a putea înțelege vechimea acestor practici sociale specifice unei perioade atât de îndelungate în timp. Astfel, Documentul nr. 19 din DIR, vol. VI, din data de 1 septembrie 1591 – 31 august 1592 [3] avea următoarea descriere: Radu postelnicul din Stănciști înfiază pe Socol, dăruindu-i toată partea lui de moșie din Răzvadul de Sus; textul propriu-zis al documentului este următorul: „Adică eu, Radu postelnic, feciorul lui Cârstiiian postelnic și al jupănesăi Nicșăi din Stănciști, mărturisesc cu al meu zapis, ca să fie credincios și stătător la mâna văru-miiu, lu Socol, fiul tatii Drăghici și al mătușe-mea, Irinii, cum să se știia neavându iu fecioriu de pe trupul miu, să-mi rămână pomană pe urmă, luat-am eu pre acestu cocon la naștere lui în brațele mele, dă l-am botezatu și i-am pus numele Socol, pre moșul nostru. Și după botezu, sculatu-m-am iu, dă l-am dăruit și l-am mi-luit cu toată partea mea de moșie de în Răzvadul de Sus, însă despre frații mei de ocină a patra parte și

de în câmp și de apă și de pădure și dealul cu vinericiul și de în silești satului, ca să fie acest cocon, lu Socol, moșii în veci și mie pomană”.

Observăm prin toate aceste obiceiuri și documente de odinioară anumite practici sociale, reprezentări simbolice ale unui act cu multiple consecințe, cum este cel al moștenirii, se observă o epocă, un orizont mentalitar, continuități sau schimbări radicale în rândul actelor contemporane, totul amintește de un imaginar simbolic activ în vremurile de odinioară.

Note

¹ Gruia Constanța, informator de teren din Cernătești, 65 de ani, născută în 1948. Cercetare de teren derulată în 2013.

Referințe bibliografice

1. Ciubotaru S. Recenzie la lucrarea lui Radu Niculescu. Spre o poetică a baladei populare românești. Două studii de caz. Brăila: Sfântul Ierarh Nicolae, 2012. In: Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei, nr. 13. Iași: Palatul Culturii, 2013, p. 355-356.
2. Fochi A. Miorița – tipologie, circulație, geneză, text. București: Editura Academiei Române, 1964, 1106 p.
3. DIR. Vol. VI. Seria B. Țara Românească. București: Editura Academiei Române, 1960, 695 p.
4. Meitioiu I. Spectacolul Nunților. București: Editura Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, 1969, 638 p.
5. Niculescu R. Spre o poetică a baladei populare românești. Două studii de caz. Brăila: Sfântul Ierarh Nicolae, 2012, 352 p.
6. Panea N. Gramatica funerarului. Craiova: Scrisul Românesc, 2003, 183 p.
7. Pop M. Sensul unei solemnități tradiționale. In: Scânteia. București, 1966, 24 noiembrie.
8. ***Corpus de documente etnografice. Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Vol. 1. Oltenia. Coord. Ion Ghinoiu. București: Editura Enciclopedică, 2001.

Gabriela Boangiu (Craiova, România). Doctor în filologie. Cercetător științific gradul III, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Academia Română.

Габриела Боанжиу (Крайова, Румыния). Доктор филологии. Научный сотрудник, степень III, Институт социогуманитарных исследований им. К. С. Николэску-Плопшор, Академия Румынии.

Gabriela Boangiu (Craiova, Romania). PhD of Philology. Researcher III, Institute for Socio-Human Research “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Romanian Academy.

E-mail: boangiu_g@yahoo.com

Valentina URSU

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ETNOLOGIC ÎN REPUBLICA MOLDOVA: FILE DE ISTORIE**Rezumat****Învățământul superior etnologic în Republica Moldova: file de istorie**

Republica Moldova dispune de o experiență de peste 25 de ani în formarea specialiștilor de înaltă calificare pentru domeniile Etnografie și Etnologie. Prezentul articol este dedicat examinării etapelor instituirii și evoluției programelor de studii în ciclul I – Licență și ciclul II – Master, în câteva universități din Republica Moldova. Sunt analizate planurile de studii la specialitățile *Istorie și Etnografie, Etnologie*, comparându-se coraportul dintre disciplinele de specialitate cu cele fundamentale, generale, de orientare socio-umanistică, de bază și opționale etc. Au fost examinate programele la disciplinele etnologice, remarcându-se corespunderea lor cerințelor didactice. O atenție sporită a fost atrasă activităților didactice, științifice și educaționale, colaborării cu instituții și organizații de profil din Republica Moldova și alte țări în diferite perioade istorice. Sunt evidențiate dificultățile întâmpinate de facultățile și catedrele de specialitate în pregătirea cadrelor. Totodată, sunt determinate acțiunile privind perfecționarea continuă a procesului didactic. Articolul este elaborat în baza analizei unui bogat material de arhivă, a documentelor publicate, a culegerilor de studii, a publicațiilor metodico-didactice, a articolelor, interviurilor etc.

Cuvinte-cheie: planuri de studii, programe analitice, practici de specialitate, stagii, activități educaționale, investigații științifice, colaborare.

Резюме**Высшее этнологическое образование в Республике Молдова: страницы истории**

Республика Молдова обладает более чем 25-летним опытом в подготовке специалистов с высшим образованием в области этнографии и этнологии. Настоящая статья посвящена анализу этапов создания и совершенствования процесса формирования кадров на двух ступенях высшего образования в нескольких университетах Молдовы. Изучены учебные планы по специальностям *История и этнография, Этнология*, проведено сравнение этнологических дисциплин с фундаментальными, социальными, обязательными и дисциплинами по выбору. Проанализированы аналитические программы этнологических курсов, и отмечено их соответствие современным требованиям. Большое внимание было уделено учебной, воспитательной и исследовательской работе факультетов и курирующих кафедр, сотрудничеству с профильными институтами и организациями Республики Молдова и других стран в разные исторические периоды. Вы-

явлены проблемы и сложности процесса подготовки этнологов. Сформулированы предложения по дальнейшему совершенствованию учебной деятельности. Статья основана на богатом архивном материале, на опубликованных документах, сборниках, учебно-методических работах, статьях, интервью и др.

Ключевые слова: учебные планы, аналитические программы, специализированные практики, стажировки, образовательная деятельность, научные исследования, сотрудничество.

Summary**Superior ethnology education in the Republic of Moldova: History files**

The Republic of Moldova has over 25 years of experience in the training of highly qualified specialists in the fields of Ethnography and Ethnology. This article is dedicated to examining the stages of the establishment and evolution of study programs in Cycle I – Bachelor and Cycle II – Masters at several universities in the Republic of Moldova. The study plans for the specialties of History and Ethnography, Ethnology, comparing the correlation between specialized disciplines and fundamental, general, basic socio-humanistic orientation, and optional ones. The programs of the ethnical disciplines have been examined, and their teaching requirements have been observed. Special attention was paid to the departments' reports on didactic, scientific and educational activity, collaboration with institutions and organizations from Moldova and other countries. The difficulties encountered by faculties and departments in the training of ethnologists are highlighted. At the same time, the actions regarding the continuous improvement of the didactic process are determined. The article is elaborated on the basis of rich archive material analysis, published documents, study collections, methodical-didactic publications, articles, interviews etc.

Key words: plan of studies, analytical programs, specialized practices, specialized internships, educational activities, scientific inverses, collaboration.

Pregătirea specialiștilor în domeniul etnologiei, antropologiei și patrimoniului cultural are deja o veche tradiție ce este cunoscută în Europa încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, fiind oferită acum și la noi, la fel ca și în alte țări [2, p. 75-83; 9, p. 204-206; 13, p. 8-15; 19, p. 35-41]. Republica Moldova, chiar din primii ani de renaștere națională, iar mai târziu, odată cu proclamarea independenței, avea nevoie de cadre specializate în domeniul cercetării, identificării, protejării și valorificării patrimoniului cultural

național material și imaterial. Lipsa unor instituții superioare de profil în RSS Moldovenească și pregătirea cu preponderență a etnologilor doar în centrele academice și superioare din URSS își lăsase amprenta asupra numărului cadrelor calificate în domeniul respectiv la începutul anilor '90 ai secolului trecut. Erau necesare acțiuni de instituire a specialităților respective în instituțiile de învățământ superior din țara noastră.

Pregătirea specialiștilor prin programul *Istorie și Etnografie*

Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” a fost prima care s-a preocupat de acest aspect. Instruirea la specialitatea *Istorie și Etnografie* a început în anul 1990 [1, d. 2403; 16, p. 202]. Studiile se realizau pe parcursul a 5 ani. La finele acestora, absolvenții primeau calificarea profesor de istorie și etnografie, metodic în domeniul educației tradiționale.

Data fiind dubla specializare, Planul de studii pentru această specialitate din anul 1993 [12]¹ cuprindea cinci compartimente: discipline istorice, etnologice, social-politice, psihologo-pedagogice și de cultură generală. Compartimentul *Discipline etnologice* include cursuri prezentate practic în toate semestrele. Astfel, în anul I, semestrul I, erau studiate disciplinele *Etnologia generală* în volum de 30 ore – prelegeri și 18 ore – seminare și *Etnologia Românilor*, semestrul II (30 ore – prelegeri, 30 ore – seminare). Urmau câteva cursuri de specialitate studiate în anul II. Disciplinele *Cultura materială și arta populară* (30 ore – prelegeri și 16 ore – seminare) și *Etnologia minorităților naționale* (20 ore – prelegeri, 10 ore – seminare) erau cercetate în semestrul III. Cunoștințele la aceste obiecte erau completate prin *Istoria gândirii etnologice* (20 ore – prelegeri și 20 ore – seminare) și *Sărbătorile calendaristice și de familie* (20 ore – prelegeri, 20 ore – seminare). Alte discipline etnologice se propuneau deja la anii III–V. Dintre acestea menționăm: *Mitologia* – curs prezentat în anul III, semestrul V, în volum de 30 ore – prelegeri și 14 ore – seminare; *Etnopsihologia*, semestrul VI (30 ore – prelegeri, 12 ore – seminare); *Etnopedagogia*, semestrul VII (24 ore – prelegeri, 8 ore – seminare) și *Etnosociologia*, semestrul IX, în volum total de 30 ore (10 ore – prelegeri și 20 ore – seminare) [1].

Pentru realizarea acestor discipline, profesorii Catedrei de etnopedagogie și educație: Eu. Șveț, J. Nastas, V. Samoilenco, V. Ursu, L. Pogolșa, I. Dulschi, G. Guțu, V. Mireniuc, G. Ogorodnicov, V. Enachi, Gh. Calmoi, L. Coșciug se perfecționează continuu, participă la stagii în universități cu programe specializate în domeniul etnografiei și istoriei culturii din Cluj, București, Timișoara, Iași, Sankt Petersburg etc.

În elaborarea programelor și desfășurarea cursurilor au fost implicați specialiști consacrați de la

Academia de Științe a Moldovei. Este invitată în calitate de șefă a Catedrei de etnopedagogie și educație dr. Olga Luchianet, care va exercita această funcție în perioada 1990–1992 [1, d. 2403, 2543, 2664]. Vor realiza cursuri și alți cercetători din domeniul studierii și valorificării patrimoniului material și imaterial: dr. hab. Nicolae Băieșu, dr. Elena Postolachi, dr. Varvara Buzilă, dr. Vasile Chiseliță, dr. Svetlana Badrajan ș. a. [22, p. 202–204].

Prima promoție de tineri istorici și etnografi se face în anul 1995. Urmează o evaluare a calității pregătirii absolvenților la această specialitate și în anul 1995 sunt făcute câteva modificări.

În noul Plan de studii, aprobat la 15 septembrie 1995 [15], a fost adăugat cursul *Introducere în etnologie*, ce anticipa celelalte discipline etnologice și permitea studenților anului I să facă cunoștință cu obiectul de studiu al etnologiei, ramurile etnologiei: etnografia, folcloristica, știința artei populare, conceptele de bază – etnie, comunitate etnică, comunitate națională, etnogeneză, factorii etnogenezi. Studenții examinau izvoarele și metodele de cercetare etnografică, studiau clasificarea geografică, antropologică, lingvistică, cunoșteau tipurile de viață economico-culturală etc. [24]. Acest curs se prezenta concomitent cu *Etnologia generală*, pe parcursul căruia se studiau etnogeneza și istoria etnică, diversitatea culturii materiale și spirituale a mai multor popoare din Australia și Oceania, Africa, Asia, America, Europa. Astfel, se cunoșteau particularitățile ocupațiilor, îndeletnicilor, așezărilor și locuințelor, alimentației, precum și formele vieții spirituale: credințele, specificul creației populare, obiceiurile, tradițiile, sărbătorile populare etc. [19]. În Planul de studii nou a fost puțin modificat numărul de ore prevăzut pentru cursurile *Istoria gândirii etnologice*, *Sărbătorile calendaristice și de familie*, iar cursul *Cultura materială și arta populară* a fost integrat în cursul *Etnologia românilor* [15].

Începând cu anul 1990 și până în 2007, la specialitatea *Istorie și Etnografie* au fost pregătiți peste 300 specialiști pentru activitatea didactică și de cercetare în domeniul respectiv.

O dovadă concludentă a calității studiilor realizate la facultate în cadrul acestui program academic este Decizia Guvernului Republicii Moldova nr. 559 din 07.05.2002 de acreditare a specialității 0601.04 – Istorie și Etnografie [22].

Formarea cadrelor prin programul *Etnologie*

O altă specialitate – 224.4 *Etnologie* a fost aprobată prin decizia Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din 25 mai 2006 și confirmată de Ministerul Educației și Tineretului al Republicii Moldova la 27 aprilie 2007 [10]. Programul respectiv de studii a făcut parte din domeniul general – *Științe umanistice*, domeniul de formare profesională – *Istorie*, fiind parte componentă a „Nomenclatorului

domeniilor de formare profesională și de specialitate pentru pregătirea cadrelor în instituțiile de învățământ superior, ciclul I – Licență”. El a fost elaborat în conformitate cu prevederile Planului-cadru pentru ciclul I, aprobat de Ministerul Educației și Științei al Republicii Moldova nr. 202 din 01.07.2005, ținând cont de Ordinul Ministrului Educației și Științei al Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea Sistemului de credite academice în învățământul universitar”, astfel fiind racordat la standardele naționale și internaționale de pregătire a specialiștilor în domeniu. Titlul conferit absolventului programului a fost *Licențiat în științe umanistice*.

Obiectivele prioritare ale acestei specialități erau: studierea culturii popoarelor, formarea abilităților de identificare, cercetare și protejare a patrimoniului cultural material și imaterial, realizarea proiectelor de cercetare, valorificare și protejare a patrimoniului istoric și cultural etc.

Planul de studii prevedea instruirea pe parcursul a 3 ani. Disciplinele au fost divizate pe categorii: fundamentale, de formare a abilităților și competențelor generale, de orientare socio-umanistă, de specialitate obligatorii și opționale, discipline la libera alegere și discipline de orientare către alt domeniu de formare în ciclul II, masterat. Cursurile prevedeau activități didactice sub formă de prelegeri și lecții practice (seminare).

Instruirea teoretică a fost corelată cu stagiile de practică. Astfel, în semestrul III a fost planificată practica de inițiere în muzeistică de o săptămână (30 ore), în semestrul IV se desfășura practica muzeistică cu durata de 4 săptămâni (120 ore), în semestrul V – practica etnofolclorică cu durata de 4 săptămâni (120 ore) și în semestrul VI – practica de documentare pentru teza de licență cu durata de 4 săptămâni (120 ore).

Raportul dintre aceste categorii poate fi examinat din următoarele tabele:

Repartizarea orelor pe grupe de discipline

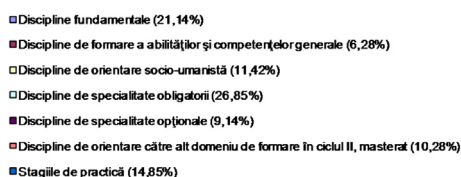
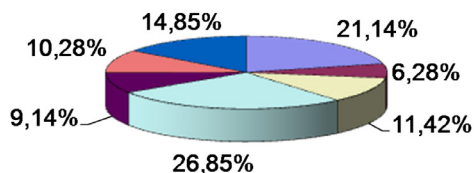
Categorii de discipline	Nr. total de ore – 2625	
	ore	%
Discipline fundamentale	555	21,14
Discipline de formare a abilităților și competențelor generale	165	6,28
Discipline de orientare socio-umanistică	300	11,42
Discipline de specialitate obligatorii	705	26,85
Discipline de specialitate opționale	240	9,14
Discipline de orientare către alt domeniu de formare în ciclul II, masterat	270	10,28
Stagiile de practică	390	14,85

Conținutul programelor disciplinelor de bază și opționale prezentate studenților de la ciclul I – licență a oferit tinerilor informații privind istoria, particularitățile de formare și evoluție a popoarelor, simbioza formelor de cultură ale diferitor popoare, cunoștințe despre cultura, obiceiurile și tradițiile popoarelor, similitudinile și particularitățile acestora. Bunăoară, studenții de la anul I studiau cursurile de bază: *Introducere în etnologie, Istoria religiilor, Mitologie, Etnologia popoarelor lumii, Sărbătorile calendaristice și de familie ale românilor*. Deja la anul II ei cercetau *Etnologia popoarelor Europei, Etnologia românilor, Cultura materială și spirituală a popoarelor conlocuitoare din Republica Moldova, Muzeologie, Antropologie culturală, Metode și tehnici de cercetare în etnologie* etc. Iar la anul III studenții erau încadrați în studierea disciplinelor *Istoria gândirii etnologice, Istoriografie, Etnopedagogie, Cultură populară românească*

în context european, Istoria culturii universale, Istoria culturii naționale [19] și mai multe cursuri opționale: *Metodologia cercetării istoriei localităților, Medicina populară, Etnosemiotică, Sărbătorile Domnești, General și particular în sărbătorile laice și creștine, Obiceiuri de peste an la popoarele conlocuitoare* etc. [20].

Majoritatea disciplinelor au fost realizate de profesorii Catedrei de etnologie și geografie: dr. J. Nastas, dr. L. Pogolșa, dr. V. Ursu, dr. I. Dulschi, conf. univ. Au. Pospai, lectori superiori Eu. Șveț, V. Samoilenco, V. Melinte ș. a. Pe parcursul acestei perioade, la fel ca și în perioada precedentă, catedra a atras în procesul de predare personalități notorii din domeniu: de la Institutul de Etnografie și Folclor al AȘM dr. Elena Postolachi și dr. Alexandru Furtună; de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală dr. Varvara Buzilă; de la Institutul de Arte „G. Muzicescu” dr. Vasile Chiseliță, dr. Efim

Repartizarea orelor pe grupe de discipline

Tcaci, dr. Svetlana Badrajan; de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei dr. hab. Elena Ploșniță, de la Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM dr. hab. Oleg Levițki, dr. Ion Ursu, Natalia Grădinaru etc. Studenții au avut bucuria să facă ore cu Radu-Octavian Maier și Maria Bîtcă de la Institutul de Etnografie și Folclor din București.

Practica etnofolclorică a reprezentat o continuare indispensabilă a disciplinelor etnologice studiate de către studenții de la specialitatea *Etnologie*. Scopul practicii a fost studierea obiectivelor etnografice, a activității muzeelor etnografice locale; examinarea ocupațiilor și îndeletnicirilor populare, cercetarea obiceiurilor și tradițiilor din cadrul sărbătorilor calendaristice și de familie; examinarea obiectivelor de interes turistic. Ea oferea condiții favorabile de înțelegere și consolidare a cunoștințelor obținute în cadrul cursurilor teoretice, reprezentând, totodată, cadrul necesar de formare a deprinderilor și abilităților necesare unui specialist în etnologie. Această practică a constituit cel mai eficient mod de formare a poziției civice față de patrimoniul etnografic material și imaterial, al protecției, conservării și valorificării lui [21]. Ea se realiza pe durata a 20 zile în diferite zone etnografice ale Republicii Moldova și României.

Pe parcursul practicii, studenții înregistrau interviuri cu băștinașii, completau chestionare. Concomitent, stagiarii realizau sarcini individuale. Iată câteva teme propuse pentru cercetare: *Practici de ursită în cadrul sărbătorilor calendaristice; Descântecul – remediu popular; Riturile de trecere la români; Obiceiuri și rituri nupțiale la români; Obiceiul colindatului și descolindatului în arealul românesc; Obiceiuri și rituri românești în cadrul sărbătorilor pascale; Specificul teatrului popular ritualic la români; Simbolismul ornamentelor de pe veșmintele tradiționale româ-*

nești; Rituri și obiceiuri de invocare a ploii în arealul românesc; Portul tradițional românesc etc.

Desfășurarea tuturor practicilor etnografice a fost susținută financiar de către administrația universității, precum și de către autoritățile locale.

Cea de-a doua practică de specialitate – *practica muzeistică* – a avut ca scop dezvoltarea abilităților de cercetare și analiză a patrimoniului cultural în calitate de viitori muzeografi. Ea s-a focusat la realizarea următoarelor obiective:

- cunoașterea diverselor aspecte ale activității muzeale: culegerea, conservarea, valorificarea și protejarea fondurilor muzeistice;
- clasificarea muzeelor după profil și utilizare;
- cunoașterea cauzelor principale ale degradării bunurilor muzeale;
- explicarea unității dintre muzeologie și cunoștințele din domeniul istoriei și al științelor istorice auxiliare;
- elaborarea unei prezentări a unei expoziții de muzeu și efectuarea ghidajului în cadrul unui muzeu etc.

Un alt domeniu la fel de important în formarea specialiștilor etnologi au fost investigațiile științifice. Specificul profilului a permis ca activitatea de cercetare, întreprinsă de studenți, să se orienteze în câteva domenii: „Etnologie generală”, „Etnologia românilor”, „Cultura materială”, „Cultura spirituală”, „Istoria culturii”, „Istoria localităților” etc. Rezultatele cercetărilor științifice studențești au fost finalizate prin susținerea tezelor de an și de licență, precum și prin prezentarea comunicărilor la conferințe universitare și interuniversitare naționale și internaționale.

Tezele de licență realizate sub îndrumarea cadrelor didactice ale catedrei de specialitate și a cercetătorilor invitați au inclus în mod obligatoriu studii personale ale fondurilor de arhivă, investigații de teren, analiza documentelor, publicațiilor științifice. Varietatea temelor luate pentru efectuarea studiilor și elaborarea licenței este destul de mare: *Aspecte generale privind obiceiurile și tradițiile agrare de primăvară și vară în arealul românesc; Descântecul în spațiul românesc: aspecte istorice și teoretico-conceptuale; Păstoritul în arealul românesc (prima jumătate a secolului al XIX-lea – secolul al XX-lea); Orologiul social; Copiii și tinerii în obiceiuri și tradiții de peste an; Aspecte istorico-etnografice ale localității Văleni; Obiceiuri și tradiții de Crăciun și Anul Nou la români și unele popoare balcanice (XIX–XX); Daruri și ofrande în cadrul sărbătorilor calendaristice la români; Medicina populară la sfârșitul secolului al XIX-lea; Spiritul bărbătesc în obiceiurile de peste an etc.* – sunt doar câteva teme elaborate de studenți. Comisiile de stat pentru susținerea tezelor de licență i-au avut în calitate de președinți pe dr. hab. Nicolae Băieșu, dr. Varvara Buzilă, dr. Alexandru Furtună.

Pentru perfecționarea procesului de studii și a cercetărilor științifice, Catedra de etnologie și geografie a colaborat cu instituții științifice și de învățământ din Republica Moldova, România, Rusia, Ucraina. O intensă colaborare au avut-o cu Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Institutul de Ecologie și Geografie al AȘM, Institutul de Istorie al AȘM etc. [22, p. 203].

Calitatea studiilor a sporit și prin colaborarea cu instituții științifice și de învățământ din România: Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Muzeul Satului și Muzeul Țăranului Român din București, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale al Consiliului Județean Tulcea etc., prin intermediul cărora unii studenți de la specialitățile *Istorie și Etnografie* și *Etnologie* și-au desfășurat practica etnografică și muzeistică [22, p. 204].

Competențele culturale ale studenților istorici și etnografi au fost consolidate prin variatele acțiuni educaționale extracurriculare. Au devenit tradiționale: Sărbătoarea sarmalelor și plăcintelor, șezătoarea „Misterul nopții de Sfântul Andrei”, „Să trăiți, să-nfloriți”, „Dragobete”, sărbătorile „Galbenă gutuie”, „O gingașă și mlădioasă floricea”, Hramul căminului studentesc, vizitarea monumentelor de istorie și cultură, a așezămintelor culturale etc.

Secvență de la cea de-a VIII-a ediție a Sărbătorii sarmalelor și plăcintelor, organizată la UPS „Ion Creangă”, noiembrie 2010. Foto din Arhiva universității

Mai bine de un deceniu, la facultate a activat ansamblul etnofolcloric „Datina” (cond. lector superior Valentina Samoilenco). El a fost format din studenții facultății de la diferite specialități, inclusiv de la specialitățile etnografice. Ansamblul a participat la mai multe concursuri, festivaluri ale obiceiurilor și tradițiilor populare, desfășurate în Republica Moldova și în România [22, p. 203].

Clubul studentesc „Tânărul Etnofolclorist”, fondat în anul 1997 [11, p. 205], și-a desfășurat activitatea în 2 secțiuni: „Cultură materială” și „Cultură spirituală”. Cu susținerea Fundației SOROS-Moldova au fost

organizate 2 expediții etnografice în regiunea interculturală Giurgiulești–Galați–Reni. Ulterior, a fost constituită Asociația Națională a Tinerilor Etnologi din Moldova, ce a desfășurat mese rotunde, conferințe științifice, cercetări ale tradițiilor, obiceiurilor, folclorului în diverse localități ale Republicii Moldova [22, p. 204-205]. Cu sprijinul financiar al fondurilor internaționale au avut loc câteva tabere de vară pentru studenții facultății, precum și cu participarea elevilor din mai multe instituții de învățământ preuniversitar din Chișinău. Prima a avut ca generic „Valorificarea tezaurului folclorului și etnografiei românești” și s-a desfășurat în vara anului 1998 la Putna. Cea de-a doua tabără, „Moștenirea culturală – comoară a neamului”, a avut loc în iulie 1999 la Saharna².

Vasta și rodnică activitate științifică și didactică, desfășurată de profesorii catedrei *Etnologie și Geografie* pentru pregătirea specialiștilor etnologi, s-a valorificat în numeroase culegeri de documente [4; 5], materiale didactice [6; 17; 18; 23; 24], materiale ale conferințelor științifice [10; 12], articole, studii și cercetări etc.

Aportul UPS „Ion Creangă” în pregătirea specialiștilor în domeniul etnologiei e inestimabil prin specialiștii pregătiți. Absolvenții de la specialitățile *Istorie și Etnografie* și *Etnologie* sunt pedagogi, oameni de știință și cultură, savanți. Menționăm câțiva dintre ei: Sergiu Musteață, conf. univ., dr. în istorie, decan al Facultății de Istorie și Geografie a UPS în perioada 2012–2016; Ion Ștefăniță, master în patrimoniu cultural, director general al Agenției Naționale de Inspectare și Restaurare a Patrimoniului Cultural; Lucia Argint, dr. în istorie, specialist principal la Direcția Generală Învățământ, Educație, Tineret și Sport a mun. Chișinău; Natalia Grădinaru, dr. în istorie, șefa secției „Probleme generale de etnologie” în cadrul Centrului de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM; Elvira Grițcan, dr. în istorie (Universitatea „Paris–Diderot–7”); Lilianna Moroșan, profesoară de istorie și educație civică, Liceul Teoretic „Liviu Deleanu”, Chișinău; Tatiana Jalbă, profesoară de istorie și educație civică, director adjunct pentru educație, Liceul Teoretic „Minerva”, Chișinău etc.

Carolina Cotoman la lansarea publică a cursului universitar *Mitologie generală*, decembrie 2011. Foto din Arhiva Catedrei de geografie și patrimoniu cultural

Specialitatea *Etnologie* la ciclul I, licență, a fost și la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Planul de studii la această instituție a fost elaborat în conformitate cu legislația națională, ținându-se cont de standardele internaționale de pregătire a specialiștilor în domeniul dat [14]. Obiectivul de bază al planului de învățământ a constat în pregătirea specialiștilor profesioniști în istorie și etnologie, prin oferirea cunoștințelor teoretico-metodologice și formarea abilităților de cercetare. Prin intermediul cursurilor de *Istorie universală* și *Istoria românilor* – istoria Orientului Antic, istoria Greciei și Romei, a țărilor Europei și Americii, a țărilor Asiei și Africii – se creează un tablou unic al evoluției generale umane, subliniindu-se specificul anumitor regiuni sau fenomene, iar prin intermediul cursurilor de orientare specială ca: *Istoria etnologiei*; *Etnoarheologie și evoluții etno-culturale în spațiul românesc*; *Etnologia românilor*; *Etnografia minorităților naționale din Republica Moldova*; *Procese de etnogeneză din sud-estul Europei*; *Etnopsihologie*; *Etnosociologie*; *Etnologie politică*; *Civilizație și convergențe culturale*; *Etnopedagogie*; *Mitologie generală*; *Antropologie culturală*; *Conflictologie etnică* [14] și a altora se conturează specificul și importanța comunităților etnice ca capital primar al constituirii umanității și al importanței specificului pe care o are fiecare dintre acestea. Înțelegerea complexității proceselor social-politice și economice ce s-au repercutat pe Terra, de asemenea, este sporită și prin intermediul cursurilor generale, așa cum ar fi, de exemplu, *Politologia*; *Istoria ideilor filosofice*; *filosofia istoriei*; *psihologia* etc. Din păcate, numărul mic al studenților admiși la acest program și restricțiile administrative au dus la aceea că Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova nu are absolvenți la această specialitate.

Pregătirea cadrelor în domeniul patrimoniului cultural la ciclul II – master

Pentru o continuare logică a studiilor de la ciclul I – licență în domeniul *Etnologie*, în anul 2009 catedra *Etnologie și Geografie* a UPS „Ion Creangă” a elaborat planul de studii la programul *Patrimoniul istoric și turism cultural* [8, p. 5-21] pentru ciclul II – master, aprobat de către Senatul UPS „Ion Creangă” și confirmat de Ministerul Educației. Programul respectiv se adresează absolvenților instituțiilor de învățământ superior cu specialitățile *Etnologie*, *Istorie* și *Etnografie*, *Istorie*, *Antropologie*, *Muzeologie*, *Istorie și Educație Civică*, *Educație Civică și Istorie*, *Istorie și Geografie*, *Geografie și Istorie*, *Istorie și Limbă engleză*, *Arte Plastice*, *Design*, *Limbi Străine* etc., atât din Republica Moldova, cât și din alte țări.

Studiile durează 2 ani, absolvenții obținând 120 de credite și calificativul „Master în științe umanistice”. Masteratul tinde să asigure piața muncii cu specialiști în domeniul patrimoniului cultural și

protecției valorilor materiale și spirituale naționale și universale, turismului cultural, posesori ai unor cunoștințe solide în domeniu, buni cunoscători ai abordărilor teoretice și practice moderne și ai unor deprinderi operaționale în valorificarea patrimoniului și organizarea turismului.

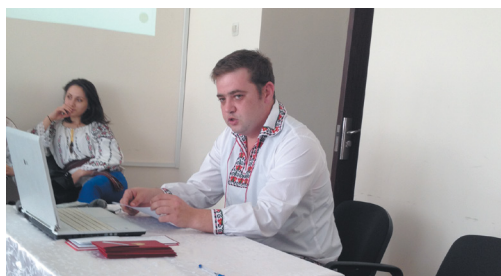
Admiterea la acest program s-a făcut chiar din anul aprobării. Astfel, în anul universitar 2009–2010 aici au fost înmatriculați 17 absolvenți de la specialitatea *Etnologie* și de la specialitățile *Istorie și Educație Civică*, *Istorie și Educație moral-spirituală*, *Geografie* de la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie, din cadrul altor domenii, precum și licențiați de la alte universități. În anul următor au fost admiși 25 masteranzi. În anul de studii 2012–2013, în anul I au fost înmatriculați 22 de masteranzi, iar în anul de studii 2013–2014 – 18 masteranzi. În următorul an, numărul masteranzilor admiși în anul I a fost de 15. La admiterea din anul 2016, la acest program au fost înmatriculați 22 masteranzi.

Planul de studii cuprinde discipline generale și de specialitate – de bază și opționale: *Patrimoniul arheologic*; *Patrimoniul etnografic*; *Patrimoniul artistic*; *Patrimoniul natural*; *Patrimoniul arhivist*; *Muzeificarea patrimoniului*; *Protecția patrimoniului cultural: cadru legislativ*; *Instituții europene și internaționale în domeniul patrimoniului cultural*; *Civilizație europeană*; *Managementul patrimoniului cultural*; *Patrimoniul și memorie culturală*; *Conservarea patrimoniului cultural*; *Turismul internațional*; *Turismul cultural, managementul turismului, geopolitică și geocultura* etc. [3]. Disciplinele sunt prezentate de specialiști cu renume din Republica Moldova și invitați de peste hotare: dr. hab. V. Țvircun, coordonator al Secției „Științe Umanistice și Arte” a AȘM; dr. O. Serebrian, ambasador al Republicii Moldova în Germania; dr. hab. E. Ploșniță, secretar științific al Muzeului Național de Istorie a Moldovei; dr. hab., prof. univ. A. Petrencu, Universitatea de Stat din Moldova; dr., conf. univ. V. Buzilă, secretar științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală; I. Ștefăniță, director general al Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor; dr., conf. univ. S. Musteață; dr., conf. univ. Iu. Bejan, șef laborator în cadrul Institutului de Ecologie și Geografie al AȘM; dr. hab. Al. Popa; A. Chiricescu, Muzeul „Carpaților Răsăriteni” (România); dr., conf. univ. I. Varta, director general al Departamentului Arhivelor al Republicii Moldova; profesorii catedrei *Geografie și Patrimoniul Cultural* a UPS „Ion Creangă” – dr., conf. univ. V. Ursu; dr., conf. univ. V. Maxim, dr., conf. univ. J. Nastas.

Practica de specialitate se desfășoară la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Muzeul Orașului Chișinău, Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor, Departamentul Arhivelor al Republicii

Moldova etc. pe parcursul a 5 săptămâni. Scopul practicii este dezvoltarea deprinderilor de analiză și sinteză în procesul cercetării izvoarelor domeniiale ale patrimoniului și formarea unor îndemânări privind identificarea și atribuirea bunurilor culturale mobile la categoria Patrimoniu – Fond și Tezaur etc. Accentul se pune pe aspectele practice, pe documentarea și informarea de specialitate a masterandului.

Pe parcursul realizării studiilor în perioada anilor 2010–2017 au fost apreciate eforturile masteranzilor: Bob Dumitru, Drumea Maria, Suvac Ina, Gherghelejiu Tatiana, Televca Ina, Didenco Mariana, Drăguțan Eleonora din promoția 2011; Grosu Elena, Cotoman Carolina, Golban Eugenia, Eremia Lilia, Țurcan Tatiana, Marin Elena din promoția 2012; Goreanu Elena, Zagoreț Cristina, Comanac Cristina, Cațavelea Inga, Prodan Dina, Spănu Tatiana din promoția 2013; Doruș Eugenia, Ghilețchi Sergiu, Șevciuc Maria, Sambriș Ecaterina, Pacecinic Marina, Popov Andrei, Mostovoi Ecaterina, Popa Nadejda din promoția 2014; Dohot Mihai, Pintilii Ecaterina, Mileac Maia, Pintilei Elena, Ivanov Vladislav, Fulga-Prească Adriana, Arteni Jana etc. din promoția 2016; Furculiță Vasile, Kanius Marina, Ursu Valeriu, Morari Constantin, Stăvilă Olesia, Gherman Alina etc. din promoția anului 2017.

Susținerea publică a tezei de master cu tema „Tradiții și obiceiuri românești de iarnă: între trecut și prezent” de către Alexandru Palamarcuș, programul *Patrimoniu istoric și turism cultural*, promoția 2016. Foto din Arhiva Catedrei de geografie și patrimoniu cultural

La finele acestui program, absolvenții pot activa în calitate de: muzeograf; cercetător științific; consultant expert în probleme de patrimoniu; referent cultural; agent turistic; manager în turism; coordonator al activităților culturale; coordonator în cadrul asociațiilor nonguvernamentale de profil; cadru didactic în învățământul preuniversitar, profesional, universitar. În anul 2012, absolvenți ai acestui program au devenit 18 masteranzi. În anul 2013, diploma de master la specialitatea menționată au primit-o 19 masteranzi, în anul 2014 – 15 masteranzi, în 2016 – 12 absolvenți, iar în anul 2017 – 10 absolvenți.

Dificultăți și perspective pentru continuarea formării specialiștilor la programele din domeniul patrimoniului

Învățământul superior etnologic din Republica Moldova reprezintă un fundament pentru pregătirea specialiștilor în domeniul identificării, cercetării și valorificării patrimoniului etnografic material și imaterial. Din păcate, actualmente el se confruntă cu numeroase dificultăți. Iată câteva dintre ele.

În opinia noastră, din motivul insuficienței locurilor de muncă, specialiștii pregătiți atât de UPS „Ion Creangă”, cât și de alte instituții de învățământ superior, nu sunt încadrați în activitatea profesională pe profilul obținut.

Numărul mic al locurilor bugetare care a fost oferit la admitere de către Guvern pentru specialitățile *Etnologie, Muzeologie, Antropologie* în ultimii ani a fost în descreștere. Ținând cont de interesul scăzut al absolvenților de liceu pentru studii cu taxă la aceste specialități, universitățile au întâmpinat dificultăți în formarea grupelor academice la ciclul I – licență. Nu este mai bună nici situația la ciclul II – masterat. În condițiile trecerii universităților la autogestiuune, în următorii ani cheltuielile pentru studii urmează a fi acoperite, în mare parte, de către universitate și beneficiar. Ținând cont de faptul că posibilitățile economice de care dispun universitățile de stat sunt reduse, taxele de studii vor fi mari.

Factorul demografic își lasă o amprentă puternică asupra numărului de candidați la admitere, în ansamblu, creând și mai multe impedimente pentru deschiderea unor grupe noi în anii următori.

Probleme asemănătoare sunt consemnate și la specialitățile etnologice, antropologice, istorice din cadrul universităților din Moscova, Sankt Petersburg, Samara, Kirov, Omsk, Minsk [28, p. 76-81]. Bunăoară, la cel de-al XII-lea Congres al antropologilor și etnologilor din Rusia (cu participare internațională), desfășurat la Ijevsk în perioada 3–6 iulie 2017, au fost remarcate: interesul scăzut al tinerilor pentru cercetări în domeniu, numărul redus de locuri pentru angajare, prezența unui număr mic de discipline etnologice la programe universitare înrudite, resurse financiare limitate pentru realizarea investigațiilor de teren etc.

Reieșind din situația actuală, facultățile și catedrele de specialitate din țara noastră continuă eforturile pentru găsirea noilor oportunități de pregătire a specialiștilor în domeniu. Astfel, în ședința din februarie 2015 Senatul UPS „Ion Creangă” a aprobat două planuri noi pentru ciclul I – licență: *Managementul Patrimoniului Cultural* și *Turism* [7], elaborate de profesorii Catedrei de etnologie și ge-

ografie. Aceste programe au pus accentul pe formarea competențelor de cercetare și valorificare a patrimoniului cultural material și imaterial național și universal și urmăreau pregătirea specialiștilor pentru noile oferte ale pieței muncii. Ambele programe, timp de doi ani, și-au așteptat confirmarea.

Însă, reieșind din faptul că noul nomenclator pentru pregătirea specialiștilor cu studii superioare, aprobat recent de către Guvern, nu are specialități etnologice la ciclul I – licență, considerăm oportuna includerea în planurile de studii la programele *Istorie, Arheologie, Pedagogie, Arte plastice, Design, Muzică, Dans popular* etc. a disciplinelor etnologice. Totodată, e necesară realizarea disciplinelor respective în calitate de cursuri opționale la treapta de liceu. La nivelul autorităților centrale urmează a fi elaborată o concepție națională privind învățământul etnocoltural.

Concluzii

Așadar, sistemul învățământului superior din Republica Moldova dispune de mecanisme de formare a cadrelor în domeniul patrimoniului cultural. Există programe și facultăți cu o bogată experiență. Tinerii absolvenți cunosc specificul proceselor etnice ale conviețuirii pașnice, infiltrării, integrării, asimilării, amestecului, simbiozei formelor de cultură ale diferitor popoare din teritoriul țării noastre și din alte state. Ei dispun de abilități de integrare în programe și proiecte de valorificare atât a patrimoniului material, cât și a celui imaterial. Dar societatea contemporană are nevoie permanent de tineri care ar aprecia și ar promova cultura, obiceiurile, tradițiile propriului popor și care, concomitent, ar respecta cultura altor popoare. În opinia noastră, experiența acumulată urmează să fie valorificată și îmbogățită prin eforturile comune ale universităților, instituțiilor de cultură și cercetare, ale administrației centrale și locale, sectorului privat, asociațiilor nonguvernamentale.

Note

¹ Planul de studii pentru această specialitate a avut câteva variante. În arhiva UPS „Ion Creangă” s-au păstrat două: Planul discutat în cadrul ședinței Consiliului Facultății la 29 aprilie 1993 și aprobat în ședința Senatului UPS „Ion Creangă” din 15 septembrie 1993 și Planul de studii confirmat în ședințele comisiei metodice din aprilie 1995, Consiliul Facultății din mai 1995 și Senatul Universității din 15 septembrie 1995. Dar procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de etnopedagogie și educație și ale Consiliului Facultății de Istorie și Etnopedagogie din perioada 1990–1993 ne oferă informații cu referire la disciplinele, volumul și cadrele didactice, care au desfășurat cursurile în perioada respectivă.

² Informații, rapoarte despre aceste și alte activități educaționale pot fi găsite în Arhiva curentă a Catedrei de *geografie și patrimoniu cultural* a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”.

Referințe bibliografice

1. Arhiva Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. F. 1, inv. 2.
2. Cozma V. Aspecte retrospective de predare-învățate a culturii naționale și universale la Universitatea „Ion Creangă” din Chișinău. In: Probleme ale științelor socio-umanistice și modernizării învățământului. 75 de ani de la fondare. Materialele conferinței științifice a profesoriilor și cercetătorilor UPS „Ion Creangă”. Seria 17. Coord. șt. Ig. Racu; col. red. C. Perjan [et al.]. Vol. 3. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, p. 75-83.
3. Cultura națională și europeană din perspectiva noilor paradigme ale cunoașterii. Ghid pentru masteranzi. Ed. V. Ursu. Coautori Ol. Levițki, El. Ploșniță, V. Enachi, V. Cozma, S. Musteață [et al.]. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2011, 194 p.
4. Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale, 1944–1991. Selecție: V. Cozma, V. Enachi, An. Lisnic, V. Ursu, C. Zagoreț. Coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2012, 346 p.
5. Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale, 1944–1991. Ediția a II-a revăzută și completată. Selecție: V. Burlacu, V. Cozma [et al.]. Ed. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2015, 280 p.
6. Curs de lecții de etnografie și istoria culturii naționale. Coautori J. Nastas, I. Dulschi [et al.]. Chișinău, 1996, 133 p.
7. Decizia Senatului UPS „Ion Creangă” din 26 februarie 2015. In: Arhiva curentă a Catedrei geografice și patrimoniu cultural.
8. Ghidul masterandului. Facultatea de Istorie și Etnopedagogie (N. Chicuș et al.). Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2009, 26 p.
9. Glosar etnologic. Școli, curente, noțiuni și termeni etnologici. Coord. L. Pogolșa. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2002, 64 p.
10. Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele conferinței științifice, 27–28 septembrie 2013. Red. coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2013, 224 p.
11. O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii. Ed. S. Musteață. Chișinău: ARC, 2017, 357 p.
12. Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric. In Honorem Valeria COZMA. Materialele conferinței științifice, 13–14 noiembrie 2014. Red. coord. și ed. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2014, 280 p.
13. Planul de studii la specialitatea „Etnologie”. In: Ghidul studentului. Facultatea de Istorie și Etnopedagogie. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2010, p. 77-80.

14. Planul de studii la specialitatea „Etnologie” a Facultății de Istorie și Filosofie a USM. In: <http://www.istorie.usm.md/> (vizitat 19.06.2015).
15. Planul de studii pentru specialitatea „Istorie și Etnografie” aprobat în ședința Senatului UPS „Ion Creangă” din 15 septembrie 1993 și Planul de studii pentru specialitatea „Istorie și Etnografie” aprobat de către Senatul Universității din 15 septembrie 1995. In: Arhiva UPS „Ion Creangă”. F. 1, inv. 2.
16. Ploșniță E. Patrimoniu și patrimoniologie în sistemul educațional al Republicii Moldova: actualitate și necesitatea. In: Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele conferinței științifice, 27–28 septembrie 2013. Coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2013, p. 8-15.
17. Pogolșa L. Etnologia popoarelor Europei. Ghid metodologic și bibliografic. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2000, 29 p.
18. Pogolșa L., Șveț E. Etnopedagogia. Recomandări metodice. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2000, 22 p.
19. Programe analitice la specialitatea „Etnologie”. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2007, 240 p.
20. Rapoartele Catedrei de etnologie și geografie (geografie și patrimoniu cultural) a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” pentru anii de studii 2006–2017. In: Arhiva curentă a Catedrei.
21. Rapoarte despre organizarea practicilor etnofolclorice și muzeistice la Catedra de etnologie și geografie a UPS „Ion Creangă”, 2008–2016. In: Arhiva curentă a Catedrei.
22. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, 1940–2000. Coord. N. Banuh, red. șt. B. Vizer. Chișinău, 2000, 385 p.
23. Ursu V., Samoilenco V. Mitologie generală. Curs de lecții. Chișinău: Pontos, 2011, 344 p.
24. Ursu V. Introducere în etnologie. Ghid pentru studenți. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2000, 28 p.
25. Ursu V. Cercetarea patrimoniului cultural al localităților Republicii Moldova în tezele de master. In: Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele conferinței științifice, 27–28 septembrie 2013. Coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2013, p. 165-173.
26. Ursu V. Studiarea patrimoniului cultural național în învățământul istoric preuniversitar și universitar din Republica Moldova. In: Revista de științe socioumane, Nr. 1 (23), Chișinău, 2013, p. 35-41.
27. [http://www.edu.md/invățământul superior/instituții de învățământ acreditate](http://www.edu.md/invățământul_superior/instituții_de_învățământ_acreditate) (vizitat 02.02.2015).
28. XII Kongress antropologov i etnologov Ros-sii. Missiya antropologii i etnologii: nauchnye tradicii i sovremennye vyzovy. Sb. mater. Izhevsk, 3–6 iyulya 2017 g. Otv. red. A. E. Zagrebin, M. Yu. Martynova, Moskva–Izhevsk, 2017, 512, s. 76-81.

Valentina Ursu (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar, șefa Catedrei de geografie și patrimoniu cultural a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”.

Валентина Урсу (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, зав. кафедрой географии и культурного наследия Кишиневского государственного педагогического университета им. Иона Крянгэ.

Valentina Ursu (Chisinau, Republic of Moldova). PhD of History, Univ. Head of the Department of Geography and Cultural Heritage of State Pedagogical University “Ion Creangă”.

e-mail: ursuvalentina@yahoo.com

Natalia GRĂDINARU

COMPONENTA CURATIVĂ A TEXTILELOR TRADIȚIONALE – SUPORT AL TEHNICILOR DE MARKETING ÎN DEZVOLTAREA RURALĂ

Rezumat

Componenta curativă a textilelor tradiționale – suport al tehnicilor de marketing în dezvoltarea rurală

Autorul și-a propus să releve în acest articol modul prin care produsul cultural și științific poate contribui la dezvoltarea rurală, soluționând astfel la nivel conceptual o strategie de marketing care ar promova componenta curativă a produselor țesute. Principalele valențe terapeutice ale textilelor tradiționale, în opinia autorului, constau în: *naturalitatea* materialelor prime din care era confecționat, *croiul*, *puterea protectoare a ornamentelor* și nu în ultimul rând *culoarea* utilizată rațional. Aceste principii, promovate inteligent, ar putea căpăta importanță sporită în viziunea occidentalilor, care, afectați mai îndelung de problema poluării mediului în urma industrializării și urbanizării, prețuiesc vădit produsul *eco*. Astfel, comercializarea produselor bio/tradiționale poate încuraja teritoriile rurale să exploreze modalități noi prin care să devină sau să rămână competitive, să-și valorifice bunurile la maxim și să depășească dificultățile pe care le-ar putea întâmpina, cum ar fi o populație cu tendință de îmbătrânire, niveluri reduse ale prestării serviciilor sau absența posibilităților de angajare. Confecționarea și promovarea utilității textilelor tradiționale ar putea declanșa tendințe de creștere economică pozitive și de ocupare a forței de muncă, este un exemplu de „sector tradițional” capabil să-și „redefinească identitatea” și să se adapteze nevoilor societății actuale.

Cuvinte-cheie: textile, curativ, tradițional, rural, marketing.

Резюме

Лечебная составляющая традиционных тканей – поддержка техник и маркетинга в области сельского развития

В данной статье рассматривается, как культурный и научный продукт может способствовать развитию сельских районов при концептуальном решении вопроса маркетинговой стратегии, которая будет продвигать лечебный компонент воздействия тканых изделий. Основными терапевтическими аспектами традиционных текстильных изделий, по мнению автора, являются: *натуральный характер* сырья, из которого они были изготовлены, *крой*, *защитная сила орнаментов* и, не в последнюю очередь, *цвет*, используемый рационально. Эти принципы, разумно продвигаемые, могли бы обрести растущую значимость в видении западных стран, которые испытывают более длительное воздействие, связанное с проблемой загрязнения окружающей среды вследствие

индустриализации и урбанизации, и высоко ценят экологически чистые продукты. Таким образом, маркетинг традиционных биопродуктов может побудить сельские территории к освоению новых путей, способных им помочь стать или оставаться конкурентоспособными, максимально оценить свои внутренние резервы и преодолеть трудности, с которыми они могут столкнуться, например, старение населения, сниженный уровень предоставления услуг, отсутствие возможностей для трудоустройства. Производство и продвижение пользы традиционных текстильных изделий может вызвать положительные экономические тенденции роста и занятости рабочей силы, являясь примером «традиционного сектора», который в состоянии «переопределить идентичность» и адаптироваться к текущим потребностям общества.

Ключевые слова: текстиль, лечебный, традиционный, сельский, маркетинг.

Summary

Therapeutic component of traditional textiles as support of marketing techniques in rural development

In this article, the author aims to reveal how the cultural and scientific product can contribute to rural development, thus solving, at the conceptual level, a marketing strategy that would promote the curative component of textiles. The main therapeutic valences of traditional textiles, according to the author, consist in: *the naturalness* of the raw materials from which the textiles were made, *the cut*, *the protective power of the ornaments* and, finally yet important, *the colour* used rationally. Intelligently promoted, these principles could become more important in the eyes of Westerners, who being affected for a longer period by the environmental pollution caused by industrialization and urbanization, clearly value the *eco* product. Thus, the marketing of organic / traditional products can encourage rural territories to explore new ways to become or remain competitive, to capitalize on their assets and overcome the difficulties they might encounter, such as the trend of population aging, low levels of providing services or lack of employment opportunities. The manufacturing and promotion of the usefulness of the traditional textiles could trigger positive economic growth and employment trends, it is an example of a “traditional sector” able to “redefine its identity” and adapt to the current needs of society.

Key words: textiles, curative, traditional, rural, marketing.

Demersul științific urmărit în articol își propune abordarea unei teme de actualitate și necesitate, rezultate în special în urma aprobării *Strategiei de dezvoltare a agriculturii și mediului rural din Moldova 2014–2020* [6], care specifică, printre altele, necesitatea studiului tehnicilor de marketing în dezvoltarea rurală.

Reiterând faptul că moștenim în fondul activ și pasiv al culturii noastre obiecte de mare interes cultural [2], ne-am propus să promovăm componenta curativă a textilelor tradiționale ca o *soluție strategică de marketing, în vederea dezvoltării rurale*.

Selectarea acestei componente este justificată de următoarele oportunități:

- în ultimele decenii se propagă tot mai des un model existențial a cărui filosofie prevede prevenirea îmbolnăvirii în locul tratării bolii deja instalate;

- produsul *eco* capătă importanță sporită în viața occidentalilor afectați mai îndelung de problema poluării mediului în urma industrializării și urbanizării;

- un atelier de țesături tradiționale sau de haine moderne pe care se regăsesc modele de „urzel” poate avea un mare impact asupra publicului autohton sau străin;

- valorile artei și culturii țărănești sunt destul de populare peste hotare, unde are loc revigorarea interesului pentru etnicitatea reprezentată de simbolurile culturale [1, p.19];

- valorificarea componentei curative a țesăturilor în scop de conservare a patrimoniului sau comercial nu prezintă risc material sau ecologic.

Toate acestea denotă importanța cercetării și prezentării subiectului dat fiind faptul că, textilele tradiționale pot deveni factori de stimulare a altor aspecte ale economiei rurale, în special a agroturismului.

Produsele textile tradiționale au pe lângă funcția decorativă și funcție de protecție a corpului sau locuinței omenești. Până a le reprezenta ca suport al tehnicilor de marketing în dezvoltarea rurală, vom strădui asupra tipologiei și descrierii de conținut a fiecărei piese textile confecționată în trecut în casele țăranilor. Astfel putem deosebi: țesături pentru interioarele țărănești; țesăturile folosite în ceremonii, țesături vestimentare (din care se confecționa ulterior îmbrăcămintea), țesături pentru transportarea mărfurilor (traistele, desagii) etc.

Țesăturile populare sau componența ansamblului vestimentar au fost studiate și elucidate semnificativ de către reprezentativii cercetători în domeniu, printre care: Zelenciuc V., Postolachi E. [11], Șofranksy Z. [7; 8; 9], Bătcă M., Buzilă V. [2] etc.

Dintre țesăturile pentru interiorul țărănesc cel mai semnificativ este *covorul* [3, p. 104-109], care rămâne pentru mult timp ca obiect tradițional de bază în amenajarea locuinței populare. De-a lungul timpului, în corespundere cu interiorul locuinței

tradiționale, s-au stabilit un șir de tipuri de covoare, respectiv după funcția pe care o aveau și caracterul tehnico-decorativ: covoare mari de perete, păretare alese, lăicere alese, grindare, lăicerele de podea (numit pe alocuri și „dorojca”), covoare de nuntă, piese lungi și înguste pentru peretele din dreptul patului și al laviței numit și *laicer* ales sau *păretar*, țesături pentru așternut pe laviță ori pe lada de zestre; *cerga*; piese pentru așternut pe podea. Fiecare din ele avea o anumită funcție, mărime și ornamentul tradițional respectiv. În fiecare grupă deosebim un șir de variante tipologice și zonale.

Împodobirea casei cu covoare, țesături de lână, pânzeturi albe de casă țesute, brodate demonstrează o trăsătură etnică de secole în decorul casei tradiționale. O altă grupă deosebit de mare, destinată împodobirii locuinței sunt părietarele, Țolurile, prosoapele (vrăstate, alese, cadrilate), fețele de masă (în câteva Țe, cadrilate), lăicerele, rumbele (vrăstate, alese) etc.

Din grupul *țesăturilor vestimentare* produse manual sunt catrințele (vrăstate, alese, ridicate, țesute și alese etc.), fotele, chingele femeiești și brăielele bărbătești, postavurile, traistele etc.; o altă grupă de țesături sunt cele *folosite în ceremoniile de familie* în calitate de zestre. Pentru acestea se confecționau special țesături, care erau depozitate în casa mare în lada de zestre. Acestea erau pocrovățul pentru calul mirelui, covoare de nuntă, diferite pânzeturi vestimentare, de gospodărie. Tot din această grupă fac parte și țesăturile decorative ce se utilizau în cadrul sărbătorilor tradiționale, al ritualurilor de înmormântare. Respectiv se țineau noi, având destinațiile lor speciale. Țesăturile lucrate manual în condiții de casă alcătuiau o parte considerabilă din averea familiei. După categoria țesăturilor și numărul lor, după hărnicia femeilor se forma autoritatea și opinia sâtenilor despre familia dată.

Principalele valențe terapeutice ale textilelor tradiționale constau în: *naturalețea* materialelor prime din care era confecționat, *croiul* tradițional foarte practic și comod (în cazul îmbrăcămintei), ce permitea mișcări nestingherite și circulația liberă a aerului, *puterea protectoare* a ornamentelor pentru psihicul uman și nu în ultimul rând *culoarea* utilizată rațional [2].

Culoarea dominantă a costumului popular era adaptată perfect condițiilor climaterice ale regiunii: pentru timp cald era cea albă, cel din timpul rece, dimpotrivă, întruina mai multe nuanțe întunecate [9], pentru că era alcătuit din piese țesute din lână sau cusute din piei de animale. Nuanțele întunecate sunt, de fapt, și cele recomandate în timpul rece, prin capacitatea de a atrage razele solare.

Piese ce acopereau pielea erau de culoare albă, țesute preponderent din fibre vegetale: cânepă, in, bumbac. Deasupra acestora se îmbrăcau hainele confecționate din țesături de lână sau din piei de animale.

Fibrele naturale din care era confecționată îmbrăcămintea, dar și ștergarele/prosoapele cu care se ștergeau se aflau în contact direct cu pielea (cămășile, ițarii) acționau ca un micromasaj, având puterea presopuncturii. Datorită acestui fapt, sporește microcirculația sanguină. Prin stimularea circulației sangvine se diminuează riscul de infarct miocardic, se îmbunătățește alimentarea cu sânge a celulelor, circulația sangvină a creierului, ceea ce influențează pozitiv memoria și concentrația. Astăzi, inul, cânepa și bumbacul sunt plantele recomandate pentru confecționarea celor mai sănătoase haine. În afară de rolul protector real, bazat pe capacitatea de a încălzi sau proteja (contra razelor solare – pe timp de vară) corpul omenesc, cămașa mai purta și un intens sens simbolic atât de protecție, cât și terapeutic.

Pieptarul era îmbrăcat deasupra cămășii, era nelipsit în costumul purtat pe timp rece. Totodată, pentru bătrâni era o haină zilnică.

Izmelele cusute din pânză de cânepă, în sau bumbac erau pentru timpul călduros, ițarii erau pentru timp mai răcoros. Meșinii erau pentru timp rece. Acești pantaloni fiind cusuți din piei de oi aveau blana înăuntru și erau preferați pe timp de iarnă.

Deasupra cămășii și a pantalonilor se îmbrăca bondița – o piesă din blană de oaie, iar în timpul iernii, în caz de necesitate, se mai purta pe deasupra cojocel sau cojoc mare. Cojoacele erau cusute din 4-5 piei de oaie. De regulă, ele aveau guler mare, ce putea fi ridicat pentru protecția împotriva vântului și ninsoarii. Unii îmbrăcau pe deasupra cojocului sumanul, burca sau mantaua, care erau și ele confecționate din lână de oaie, păstrând ca regulă culoarea naturală a lânii [9]. Cunoscând proprietatea materiei de a ușura durerile, țăranii le foloseau pentru a scădea chinurile celor care se aflau în prag de moarte.

Pentru a adapta cât mai mult hainele specificului activităților păstorești, femeile vopseau cu coajă de stejar cămășile și pantalonii ciobanilor, ca acestea să aibă un alt aspect. Apoi le îmbibau cu său (grăsimi) de oaie, procedură obligatorie, după care hainele căpătau proprietăți impenetrabile. Ele protejau corpul de umezeală și de vânt. Pantalonii reprezentivi pentru păstori, sunt meșinii, care îi apărau în cele mai crâncene ierni [2].

Durerile de spate, cauzate de presiunea majoră la care se expunea această regiune în procesul muncii fizice erau prevenite dar și tratate cu ajutorul brâielor sau chimirelor. Brăiele din lână erau utile și pentru evitarea „frigului la șale”, și pentru menținerea și întărirea zonei lombare. Se spunea că cine poartă brâu de lână nu știe de durerile de spate [4]. Ca și toate piesele costumului popular, ele purtau sens taumaturgic și simbolic profund.

Pentru a evita răcirea spatelui/„șalelor” și interiorul locuinței țărănești era garnisit cu covoare și păretare. Funcția lor principală era încălzirea pereților,

ungherelor etc. Pe vremuri, covoarele erau țesute manual, din lână care era vopsită de coloranți naturali, pe care gospodinele le pregăteau din plante, urmând rețetele transmise din generație în generație.

Piese ce protejau capul bărbaților erau pălăria pe timp de vară și căciula – în timpul rece al anului. Pălăriile se confecționau din paie și pe timp de arșiță asigurau libera circulație a aerului.

Căciula era de neînchipuit în timpul rece al anului, protejând capul de frig și ploi, iar dinamica firului de lână, ce posedă proprietatea de a apăra împotriva mizeriei, reținând toate impuritățile la suprafața firului, menținea scalpul curat. Năframa era cusută din pânză de in sau bumbac și proteja capul femeii de soare, frig și vânt.

Încălțăminte de totdeauna a fost și a rămas până târziu opincile încălțate cu obiele de lână, țesute în stative. Tot din lână se mai împleteau și ciorapii [8], care, pe lângă efectul termic, mai acționau ca un masaj asupra punctelor reflexe, ce sunt cel mai bine definite la nivelul tălpilor.

După cum se observă din cele relatate, îmbrăcămintea purtată pe timpul rece era confecționată în special din lână de oaie. Specialiștii explică puterea lânii de a trata durerile prin faptul că ea posedă câteva capacități importante: impactul chimic, termic, antiseptic și hidroreglator.

Corpul omenesc respiră cu toată suprafața, iar produsele din lână, datorită proprietăților lor permit să oxigeneze organismul și asigură confortul de funcționare. Dinamica și capacitatea firului de lână de a se contracta și dilata permite reglarea automată a temperaturii, datorită căreia se poate evita supraîncălzirea organismului, ceea ce ajută la prevenirea și apariția unor boli grave cum ar fi: durerile articulare, bolile coloanei vertebrale, rinichilor și reumatismul. Lâna de cea mai bună calitate elimină cu succes ionizarea pozitivă, care are efect negativ asupra sănătății, și o schimbă în negativă, care este naturală pentru organismul uman. Datorită acestor proprietăți, așternutul este recomandat persoanelor care suferă din cauza alergiei. Micromasajul pe care îl asigură lâna la contactul cu suprafața corpului uman stimulează și regenerează.

Lâna, datorită structurii sale celulare, mai posedă capacitatea de a absorbi și reține o cantitate mare de umiditate din mediu, datorită acestui lucru, absorb ideală transpirația umană. Conținutul de umiditate, care poate ajunge chiar până la 33%, nu face impresia (la atingere) de material umed. Higroscopicitatea mare a acesteia are influență și asupra proprietăților termice (nu redă intensiv umezeala absorbită și folosește mai puțină căldură din mediu, protejând împotriva frigului. Datorită structurii poroase și ondularii, lâna reține înăuntru și în jurul său un strat de aer, ceea ce ajută la menținerea temperaturii constante. Cantitatea de aer conținut în

fibre este constantă pe durata utilizării produselor, deoarece datorită elasticității nu se deformează permanent. Acest lucru asigură o izolație termică bună și caracterul cald al produselor din lână. Datorită elasticității, produsele din lână nu se lipesc strict de pielea umană cu toată suprafața, ceea ce îi permite să creeze încă un strat izolator adițional.

La finalul acestei scurte prezentări rezultă concluzia că poporul a avut o inteligență aparte în alegerea mijloacelor și materialelor din care și-a confecționat îmbrăcămintea. Fiecare din ele posedă proprietăți curative: diminuează durerile nervoase, durerile posttraumatice, durerile articulațiilor, nu acumulează praf și transpirație, posedă proprietăți antialergice. Numeroase studii și observații indică, fără dubii, că materialele prime vegetale, dar și animale posedă proprietăți care pot influența pozitiv sănătatea.

Susținem ideea că drept rezultatul al promovării acestor produse tradiționale, dar și aspectul lor curativ, au de câștigat mai multe sectoare ale economiei rurale. Deoarece țesăturile tradiționale pot fi obținute doar din materii prime naturale (plante textile, lână), se creează cererea pentru aceste produse de la agricultori sau crescătorii de animale.

Pe de altă parte, țesăturile tradiționale necesită și un mod de producție și/sau de prelucrare care să reflecte un procedeu tehnologic de producție și/sau de prelucrare tradițional și care se distinge în mod clar de alte produse similare, ceea ce prevede noi oferte de angajare în câmpul muncii a persoanelor inițiate în țesutul tradițional, tehnicile de prelucrare a lânii (sortarea, spălarea, uscarea, scărmanatul, pieptănarea, torsul, rășchiatul firelor și făcutul sulurilor, vopsitul, depănatul) sau a cânepii, coasere, brodare etc., dar și a meșterilor capabili să efectueze construcția și instalarea tehnicii tradiționale de țesut.

Sprijinirea conservării patrimoniului local și a tradițiilor contribuie nu numai la sporirea calității vieții în zonele rurale, ci stimulează activitățile de turism rural, dezvoltarea mărcilor locale și crearea de locuri de muncă.

Se merită de evidențiat aici și impactul pe care îl poate avea știința asupra dezvoltării acestui sector, care ar consta în:

- crearea și oferirea de servicii de consultanță, în vederea îmbunătățirii performanței culturale, economice și de mediu;
- colaborarea între sistemele de consultanță, educație și cercetare în contextul proiectelor pilot, al dezvoltării de produse etc.

Îmbunătățirea competențelor și cunoștințelor de prelucrare a materiei prime, de fabricare a utensilelor necesare, războaielor de țesut în rândul actanților (în materie de management, marketing, procesare, siguranță și igienă etc.) [5] și promovarea rezultatelor cercetării se poate realiza prin acțiuni de informare, formare profesională și dobândire de cu-

noștințe, activități demonstrative de tipul celor de la Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală.

Persoanele antrenate (întreprinzătorii din spațiul rural) își vor putea procura utilaje și tehnologii în vederea creșterii productivității și capacității de marketing, vor introduce inovații și idei noi de management (inclusiv printr-un acces mai bun la rezultatele cercetărilor și la serviciile de consultanță).

Dacă s-ar ține cont de scopul strategiei de a reînnoi satele și s-ar investi în crearea sau extinderea serviciilor locale de bază destinate turiștilor, populației urbane, inclusiv celor de agrement, atunci ar fi posibilă întreținerea, refacerea și modernizarea patrimoniului cultural și natural al satelor, al peisajelor rurale și al siturilor de înaltă valoare naturală [6].

Atingerea unui nivel mai ridicat de competitivitate în promovarea efectului terapeutic și curativ al țesăturilor tradiționale poate fi asigurată printr-o mai bună organizare a pieței de desfacere.

Pentru atingerea acestor obiective sunt necesare acțiuni de:

- informare și diseminare a rezultatelor activităților de cercetare din domeniul patrimoniului cultural/etnologic, tehnologic, de protecție amediului;
- promovare a naturaletei, caracterului ecologic pur al confecționării și vopselelor natural procesate, care respectă standardele comunitare, includ tehnologii tradiționale de manufactură și facilități pentru sănătate. Importanța aplicativă în acest caz va căpăta și cercetarea științifică din domeniul etnologiei și patrimoniului cultural, dar va fi oportună și pentru dezvoltarea unor specialități ca designeri vestimentari, designerii ce promovează stilul rustic, promovarea și dezvoltarea unor mărci locale [6];
- accentuarea rolului pozitiv al consumatorului în păstrarea naturii, or finalitatea consumului de produs biologic pur facilitează furnizarea și utilizarea surselor regenerabile, a subproduselor, a deșeurilor, a reziduurilor și a altor materii prime nealimentare, astfel consumatorul nu lasă după el deșeuri toxice, nu poluează natura.

Promovarea prin comercializare a produselor bio/tradiționale poate încuraja teritoriile rurale să exploreze modalități noi prin care să devină sau să rămână competitive, să-și valorifice bunurile la maxim și să depășească dificultățile pe care le-ar putea întâmpina, cum ar fi o populație cu tendință de îmbătrânire, niveluri reduse ale prestării serviciilor sau absența posibilităților de angajare [10, p. 77-80, 106-112].

Confecționarea și promovarea utilității textilelor tradiționale ar putea declanșa tendințe de creștere economică pozitive și de ocupare a forței de muncă, este un exemplu de „sector tradițional” capabil să-și „redefinească identitatea” conform unui model de afaceri, într-un tot adaptat nevoilor noii dezvoltări rurale (mai inteligent, mai favorabil incluziunii și mai durabil).

Materialele și tehnologiile din domeniul textilelor reprezintă ocupațiile tradiționale ale poporului nostru, care pot răspunde unei varietăți de provocări societale și promovări de turism rural.

Textilele tradiționale sunt factori de stimulare a altor aspecte ale economiei rurale, propunând și oferind:

- materiale bio sau naturale, flexibile, moi, (mulți) funcționale (aspecte curative, protecție, de decor), durabile;

- tehnologii eco/bio-naturale/ tradiționale de obținere a produsului final;

- componente funcționale fiabile, multifuncționale, eficiente din punctul de vedere al costurilor.

- textilele tradiționale oferă un răspuns funcțional la o gamă largă de cerințe specifice: rezistență, întărire, filtrare, caracter ignifug, conductivitate, izolare, flexibilitate, absorbție ș. a. m. d.

- datorită naturii fibrelor (lână, in, bumbac), precum și datorită alegerii tehnicilor de fabricație celor mai adecvate (toarcere, țesere, împletire), inclusiv procesele de finisare (vopsire, broderie), producătorii de textile tradiționale sunt capabili să propună soluții textile care oferă proprietățile mecanice, de schimb sau de protecție care corespund nevoilor specifice ale utilizatorilor finali.

Abordarea direcțiilor menționate anterior este destinată să ajute populația rurală să-și cunoască mai bine nevoile de dezvoltare, resursele naturale de care dispun în vederea adoptării unor decizii colective pentru dezvoltarea și îmbunătățirea potențialul de care dispun, pe termen lung.

Referințe bibliografice

1. Bâzgu E., Buzilă V. Identificarea, cunoașterea, salvagardarea, conservarea și promovarea patrimoniului cultural. In: Patrimoniul cultural al județului Tighina. Chișinău, 2003, p. 19.

2. Buzilă V. Costumul popular din Republica Moldova. Ghid practic. Chișinău, UNESCO Moscow Office, 2011, 120 p.

3. Buzilă V. Covoarele în contextual patrimoniului cultural al Republicii Moldova. In: Akademos, nr. 1 (12). Chișinău, 2009, p. 104-109.

4. Grădinaru N. Valențele terapeutice ale costumului popular. In: Creativitate, Tehnologie, Marketing. Culegere de articole. Chișinău, Universitatea Tehnică a Moldovei, 2014, p. 67-71.

5. Kotler Ph. Principiile marketingului. București: Teora, 2001, 1135 p.

6. Strategia de dezvoltare a agriculturii și mediului rural din Moldova 2014–2020. In: <http://www.maia.gov.md/public/files/Proiecte/ProiectStrategiaAgriculturaDezvrur.pdf>. (vizitat 19.10.2016).

7. Șofranksy Z. Ștergarul tradițional moldovenesc. București: Vavila Edinf, 2002, 236 p.

8. Șofranksy Z. Coloranți și aditivi de proveniență animală. București: Libra, 2010, 162 p.

9. Șofranksy Z. Cromatica tradițională românească. București: Editura Etnologică, 2012, 454 p.

10. Vincze M. Dezvoltarea regională și rurală. Idei și practice. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, 408 p.

11. Zelenciuc V., Postolachi E. Covorul moldovenesc. Chișinău: Timpul, 1990, 132 p.

Natalia Grădinaru (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Наталья Грэдинару (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Natalia Gradinaru (Chisinau, Republic of Moldova). PhD of History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: gradinarunatalia23@gmail.com

Ludmila MOISEI

REPREZENTAREA MÂINII ÎN ORNAMENTICA TRADIȚIONALĂ: CONSIDERAȚII ISTORICO-ETNOGRAFICE

Rezumat

Reprezentarea mâinii în ornamentica tradițională: considerații istorico-etnografice

În arta populară, *mâna* este unul dintre cele mai frecvente ornamente antropomorfe. Primele reprezentări ale *mâinii* datează din perioada paleolitică, odată cu primele gravuri din caverne și peșteri. Fiind prezentă pe obiectele de ceramică, pe frontoanele caselor, pe bătele ciobanilor, pe stele funerare, pe țesături, reprezentarea *mâinii* este abordată în materialele arheologice și etnografice din cele mai vechi timpuri. Scopul acestui articol constă în prezentarea și analiza din punct de vedere arheologic și etnografic a figurării *mâinii*, precum și în analiza acestei reprezentări în ornamentica tradițională. Conform datelor arheologice și surselor istoriografice, se cunosc trei categorii de reprezentări ale *mâinii* (însemn al aptitudinilor de muncă, simboluri culturale ale fecundității și fertilității agricole, simboluri ale medicinei magice/semne ale vindecării prin intervenția mâinii). Materialul etnografic completează constatările făcute cu ajutorul materialului arheologic, evidențiază tipuri, forme și variante de motive actuale ale *mâinii*, relevă semnificația primară a mâinii în contextul unei evoluții permanente, dar și modalitățile prin care și-a păstrat forma artistică și valoarea estetică. Din analiza duală a figurării *mâinii* în ornamentica populară am constatat care este conținutul istoric al acestui ornament și care sunt particularitățile prin care *mâna*, alături de alte reprezentări ornamentale, poate fi considerată motiv autentic autohton.

Cuvinte-cheie: ornament, mână, semnificație, etnografie, magie, obiceiuri.

Резюме

Изображение руки в традиционной орнаментике: историко-этнографические суждения

В народном искусстве *рука* является одним из наиболее часто встречаемых антропоморфных орнаментов. Первые изображения *руки* датируются периодом палеолита, начиная с первых рисунков в гротах и пещерах. Будучи представленными на предметах из керамики, фронтонах домов, пастушеских палках, погребальных стелах, тканях, с древнейших времен изображения *руки* рассматриваются в археологических и этнографических материалах. Цель данной статьи состоит в представлении и анализе фигурирования *руки*, с археологической и этнографической точек зрения, а также в анализе этого образа в традиционной орнаментике. Согласно археологическим и историографическим источникам, известно три категории изображения *руки* (знак способности к труду,

культурные символы плодovitости и плодородия в сельском хозяйстве, символы магической медицины/знаки, обозначающие лечение посредством руки). Этнографический материал дополняет рассуждения, осуществленные с помощью археологического материала, способствует выявлению типов, форм и вариантов актуальных мотивов *руки*, выделению первичных значений данного орнамента в контексте постоянного развития, а также способов, в соответствии с которыми он сохранил свою художественную форму и эстетическую ценность. На основе двойного анализа фигурирования *руки* в народной орнаментике мы установили историческое содержание данного орнамента и те особенности, посредством которых *рука*, наряду с другими орнаментальными изображениями, может считаться подлинно автохтонным мотивом.

Ключевые слова: орнамент, рука, значение, этнография, магия, обычаи.

Summary

Representation of the *hand* in traditional ornamentation: historical and ethnographic considerations

In the folk art, a *hand* is one of the most frequently used anthropomorphic ornaments. The first representations of the *hand* are dated from the Palaeolithic period with first engravings in caverns and caves. The representation of the *hand* is approached in archaeological and ethnographic materials from ancient times being present on ceramic objects, on the fronts of houses, on shepherd's sticks, on funeral stars, on fabrics, etc. The aim of this article is to present and to analyse the image of the *hand* from the archaeological and ethnographic points of view and to examine its representation in the traditional ornamentation. According to the archaeological data and historiographical sources, three categories of *hand* representations are known (as sign of work skills, cultural symbols of fecundity and agricultural fertility, symbols of magic medicine/signs of healing with the help of the hand). The ethnographic material complements the findings made with the help of the archaeological material. It highlights the types, forms and variants of current motives of the *hand*, it reveals the primary significance of the hand in the context of permanent evolution and also the ways in which it preserved its artistic form and aesthetic value. Based on the dual analysis of the *hand* representation in folk ornamentation, we found out what the historical content of this ornament is and the particularities through which the *hand*, along with other ornamental representations, can be considered an authentic autochthonous motif.

Key words: ornament, hand, meaning, ethnography, magic, customs.

Dintre motivele artistice antropomorfe, reductive, denumite astfel pentru că reduc figura sau silueta umană la unul dintre elementele ei constitutive sau ilustrative, conform principiului „pars pro toto”, figurarea *mâinii* pare a fi cea mai frecventă. Atât în trecutul îndepărtat sau apropiat, cât și în prezent, întâlnim figurarea *mâinii* mai des și mai variat decât a celorlalte părți sau membre ale corpului uman.

Ce a determinat apariția, dezvoltarea și utilizarea aproape în toate societățile arhaice a figurării *mâinii*, față de celelalte elemente ale corpului omenesc? Care sunt rădăcinile sociale și gnoseologice ce stau la baza acestei largi și complexe utilizări și răspândiri a motivului artistic și decorativ al *mâinii*. Sunt întrebări pe care le vom aborda în prezentul demers științific. Înainte de a trece la studiul propriu-zis al figurării *mâinii*, ne propunem să urmărim cum a fost tratată pe plan general problema care ne preocupă. În sursele istoriografice, acest subiect se regăsește în studiile cercetătorilor Al. Odobescu, Gr. Tocilescu, C. Nicolaescu-Plopșor, D. Rosetti, Gh. Cantacuzino, R. Vulcănescu ș. a. Dintre aceștia, unii au descris și explicat figurarea *mâinii* (incizate, gravate, sculptate) ca un semn al tehnicii magice a muncii omului preistoric (din neolitic, perioada bronzului, a fierului și perioada sclavagistă), ca un motiv care reflectă plastic anumite categorii de producători de bunuri istoricește determinate: vânători, crescători de vite, meșteșugari. Alții, au descris și explicat figurarea *mâinii* ca o reprezentare mai evoluată din perioada sclavagistă, ca un fel de imagine manuală a unui „erou civilizator” legat tot de ocupația de bază sau de unele meșteșuguri pretimpurii (olăritul, medicina empirică etc.).

În general, s-a afirmat că ornamentele străvechi reflectă, prin prisma unei anumite concepții despre lume și viață, realități și idealuri sociale și estetice care, în fond, luate în ansamblu, alcătuiesc „conținutul lor istoric”. Conținutul istoric al unui ornament popular se schimbă de la o perioadă istorică la alta, odată cu conținutul material și spiritual al culturii care-l promovează [7]. Concomitent cu schimbarea conținutului de idei se schimbă și funcția socială a ornamentului. Dintr-un instrument de exprimare magico-religioasă devine mijloc de simbolizare a unor anumite stări de fapt, apoi unul de împodobire și delectare artistică.

Pornind de la documentele arheologice, în general cunoscute, vom urmări pe plan etnografic, nu atât reprezentările magico-religioase ale *mâinii*, care în fond nu constituie decât un aspect particular al problemei, cât mai ales evoluția figurării artistice a „*mâinii* omenesci”, conotațiile multiaspectuale și încadrarea acesteia într-un sistem ornamental specific culturii populare.

Așadar, primele și cele mai simple prefigurări ale motivului *mâinii* datează din preistorie (gra-

vate pe pereții grotelor, pe vasele de cult, pe idoli). La baza prefigurării magico-religioase a *mâinii* din preistorie stă modul de viață și aspectele socioculturale: vânătoarea, creșterea animalelor, începuturile agriculturii [6]. În legătură cu aceste activități se ivesc, de fapt, primele reprezentări ale *mâinii*. Acesta este cazul *mâinilor* umane solitare, zgâriate sau gravate în grote sub forma „labelor la animale” sau „ghearelor de păsări” [1]. Conform cercetătorului A. R. Verbrugge, reprezentarea zoomorfică a *mâinii* stilizate începe să se contureze odată cu ritualurile de vânătoare. Cele mai numeroase și mai variate din punct de vedere artistic se regăsesc în regiunea istorico-etnografică franco-cantabrică (peșterile de la Altamira, Castillo-Santander, Gargas, Trois Frères, Ariège ș. a.), fiind redată în asociere cu animalele de vânătoare. Conform aceluiași autor, astfel de *mâini* evocă posesia magică (*la main mise magique*) a vânătorilor asupra pradei simbolice [15].

Paralel cu figurarea *mâinii* gravate, în peșteri se cunosc și cazuri când *mâna*, fie devine totem, fie simplu fetiș sau când apare în contextul ritualului de înhumare. Conform surselor arheologice, în ritualul de înhumare neolitică s-au descoperit morminte cu diverse poziții ale *mâinilor* (*mâinile* ridicate în dreptul feței sau „*mâini* mutilate” și îngropate alături de schelet). După datele etnografice, explicație se regăsește în anumite practici magice sau rituri funerare mai răspândite. Mitologul român Romulus Vulcănescu este de părere că ridicarea *mâinilor* în dreptul feței ar putea fi pusă în legătură cu superstiția acoperirii feței mortului în fața tentațiilor vieții pe care o părăsește [16]. Este vorba de un rit funerar care presupune împiedicarea mortului de a reveni la viață. Acest proces însă este mult mai complex, pentru că, pe lângă acoperirea feței sau organului vederii, se urmărește și astuparea urechilor ca să nu audă chemările celor vii, înfundarea nărilor, ca să nu miroase urmele lor, legarea picioarelor, ca să nu poată merge, înfigerea unui par în inimă, ca eventual aceasta să nu mai bată [4]. Prin urmare, practica tăierii totale sau parțiale a *mâinilor*, cât și mutilarea unor degete, s-a practicat milenii întregi și se făcea în scopul împiedicării mortului, devenit strigoi, de a face rău celor vii. Sursele etnografice vorbesc despre mutilarea, dar și despre raptul unor *mâini* ale cadavrelor. Este vorba despre furtul *mâinilor* cadavrelor de către vraci. Aceștia le utilizau ca talismane, cu ajutorul cărora credeau că se pot face nevăzuți și neauziți, în practicarea magiei tâlhărești [5]. În acest sens, etnografii români menționează păstorii vraci care preparau, din *mâini* de mort furate, un fel de aliment considerat miraculos, pe care îl dădeau oilor în mâncare, pentru ca să se pornească singure la păscut și tot singure să se întoracă la stână, ca și cum ar fi fost mâunate de mâna protectoare a mortului, astfel depozat [4].

Frecvent întâlnite sunt „*mâinile* reductive”, în poziție ridicată, ca un act de jertfă umană adusă unui zeu sângeros, sau *mâinile* reductive în poziție dreaptă, asociate uneori simbolului solar [15].

Cercetările istorico-arheologice au urmărit evoluția acestei reprezentări și s-a constatat că pe teritoriul carpato-danubiano-pontic au fost remarcate trei categorii de reprezentări ale *mâinii*, omniprezente în toate domeniile artei populare.

1. Reprezentări ale *mâinii* ca semne ale ocupațiilor de bază (vânătoarea, creșterea animalelor, agricultura), sau ale unor meșteșuguri principale (olăritul).

2. Reprezentări ale *mâinii* ca simboluri culturale ale fecundității și fertilității pământului. În această a doua formă, reprezentările *mâinii* se diferențiază în semne de supunere, adorare și ocrotire, în semne funerare și apotropaice.

3. Reprezentările *mâinii* ca simboluri ale medicinei magice preistorice (cu referire la cultul unor zei vindecători) sau ca semne ale tămăduirii prin intervenția *mâinii*.

Aceste trei categorii de reprezentări ale *mâinii*, documentate arheologic, reflectă trei considerații social-culturale care s-au acordat succesiv sau paralel reprezentării concrete și plastice a acestei părți a corpului omenesc. Problema ornamenticii populare, abordată din perspectivă arheologică, trebuie reîntregită de datele etnografiei. Etnografia descrie și analizează, paralel cu arheologia, motivele ornamentale pe bază de documente materiale, complete și vii, stabilind astfel legătura dintre trecut și prezent și demonstrând, pe această cale, continuitatea istorică a conținutului și formeii motivelor ornamentale.

Din punct de vedere etnografic, evoluția motivului *mâinii* conține o dublă figurare: una – populară, realistă și concretă, în care motivul ornamental reflectă ocupația de bază, și alta – seniorială, idealistă și abstractă, în care motivul ornamental reflectă scopurile și activitățile clasei dominate (scop de exploatare) [2]. Pentru a sesiza cum se menține și cum evoluează motivul figurării *mâinii*, se impune să specificăm aspectele sociale care condiționează încă menținerea *mâinii* în repertoriul ornamental al artei populare. În acest sens, ne vom referi la sursele folclorului medical, juridic și artistic.

Conform istoriografiei, *mâna* joacă un rol important în medicina magică, acesta fiind ca o îndelnicire însuflețită de fantezia creatoare a vrăcilor [11]. După folclorul medical popular atribuit unei tradiții istorice străvechi, „*mâna* semăna îngrijea și recolta buruienile de leac, le prepara și administra bolnavilor cu o anumită gestică, în unități manuale” [15, p. 200]. În acest folclor medical despre atribuțiile *mâinii*, la români, ca de altfel și la alte popoare balcanice, au persistat până în secolul al XIX-lea credințe transmise din preistorie asupra

căroră s-au păstrat mențiuni etnografice din lucrările scriitorilor antici. Printre reminiscențele cele mai semnificative, mitologul R. Vulcănescu le amintește pe cele dintr-un bocet publicat de G. Coșbuc în care diferitele părți ale corpului omenesc se prefac după moarte în plante medicinale utilizate în farmacia populară: *Din negrii tăi ochișori/ Vor ieși doi pomișori,/ Din picioare, strat de flori/ Din drăguțe picioruțe/ Ce s-or face flori albuțe/ Și din mâini tot viorele,/ Din costițe micșunele/ Din guriță/ Fărămiță* [16, p. 220]. Important în folclorul medical era tratamentul neurasteniei erotice. Pentru vindecarea ei, vrăcii și doctoroaiele satului utilizau ca medicament acea parte din rădăcina de mătrăgună care semăna cu o *mână*, medicament numit de altfel „*mână* de mătrăgună” [inf. Borta Agafia, s. Costești, r. Ialoveni]. Culegerea plantelor medicinale s-a făcut până aproape în vremea noastră, cu anumite precauțiuni manuale, de ordin magic, mitologic sau empiric. Conform datelor empirice, femeile bătrâne culegeau plantele cu *mâna* stângă înfășurată într-o basma, pentru a nu le atinge și a nu se vătăma cu ele. Basmăuă după întrebuițare se dădea de pomană sau se arunca [2]. *Mâna* stângă era considerată ca înzestrată cu puteri magice superioare *mâinii* drepte.

Din categoria obiceiurilor magico-medicale care stau la baza unor reprezentări artistice ornamentale fac parte și alte practici: prepararea de „sămbăta morților” a unor cozonaci în formă de *mâini* sau a unor lumânări din ceară de albine concepute în formă de *mâini* [8]; confecționarea unor medalioane de metal (argint) numite „*mâinile* de jurământ” ce se atârnavă ca piese votive la icoanele Maicii Domnului; purtarea de către femeile însărcinate ca agrafe pe piept sau ca paftale pe pânțele a „*mâinilor* amulete” care se credea că protejau împotriva maladiilor explicate prin așa-zisul „de deochi” [2].

La baza figurărilor ornamentale ale *mâinii* stau, de asemenea, și câteva obiceiuri juridice populare. În dreptul cutumiar românesc, denumit obiceiul pământului, întâlnim încă din secolul al XVII-lea noțiunea de *mână* întrebuințată în două sensuri juridice: 1. De forță legală și 2. De sancțiune penală [9]. Ca forță legală în obiceiul pământului, ca și în vechiul drept latin, *mâna* a fost evocată ca semn al autorității șefului familiei, al stăpânului casei, al lui *pater familias*; de aceea, în anumite situații se jura, printre altele, și pe *mână* („să-mi putrezească *mâna* dacă am luat ceva”). Poporul român mai păstrează, cu reticențe, în limbajul lui metaforic urme vagi din străvechea metaforă juridică a *mâinii*. În „cărțile de blestem” se pomenește indirect de „*mâna* bună” și de „*mâna* curată”, de „*mâna* plină” sau de „*mâna* seacă”; în cronici se deosebește „*mâna* dreaptă” (în sensul de „*mână* justițiabilă”) de „*mâna* părtinitoare”; în actele de cancelarie se descrie „*mâna* de pămant” (ca loc modest de casă), libertatea de a între-

prinde o acțiune (ca „*mâna slobodă*”) de-a sprijini legal pe cineva (prin „a luat *mâna* de pe el”) [16].

Printre pedespele grave, consemnate în dreptul cutumiar feudal românesc, ca privilegii de ierarhie socială pentru domnitori și boieri, era și mutilarea *mâinilor* iobagilor. Cunoaștem, prin analogii etnografice, mai apropiate sau îndepărtate în timp și spațiu, obiceiul de a sancționa grav pe iobag sau pe omul liber, vinovat de o crimă capitală, prin mutilarea *mâinilor*. Tăierea *mâinilor* în semn de pedeapsă era echivalentă pentru un om liber, considerat criminal, cu pierderea personalității juridice, iar pentru iobag – cu decăderea pe treapta robiei [10]. Așadar, în regiunea istorică-etnografică carpato-balcanică, motivul ornamental al *mâinilor* tăiate se sprijină și pe această cutumă juridică străveche, de cunoașterea căreia trebuie să se țină cont pentru a cuprinde și înțelege fenomenul artistic în toată complexitatea lui istorică.

Acestea ar fi motivele pentru care reprezentarea *mâinii* își are continuitate până în prezent, mai ales, cu preponderență în arta populară. Meșterii populari fac abstracție de informațiile cu caracter magic, au preluat doar imaginea *mâinii* în diferite ipostaze și o reprezintă artistic conform vechilor prototipuri, având anumite explicații din punct de vedere simbolic. Astfel, conform cercetărilor etnografice de teren, „*mâna* înseamnă putere trupească” [inf. Crudu Elena, s. Cruzești, mun. Chișinău]. „Cu *mâinile* ridici ori apeși, tragi ori împingi greutatea” [inf. Anghel Maria, s. Peresecina, r. Orhei]. Precum câinii își arată colții ca să dea dovezi de puterea lor, așa omul își sumete mânele să-și arate brațele [inf. Borta Agafia, s. Costești, r. Ialoveni]. Ca să arătăm că cineva este în puterea noastră, zicem: „mi-a încăput pe *mână*”, „îl am în *mână*”, „am pus *mâna* pe el” [inf. Roșca Lidia, s. Codru, r. Telenești]. Așadar, se înțelege că aceea ce e în puterea noastră e proprietatea și posesiunea, iar puterea fizică scade și crește cu vârsta. De aceea, vârsta se arată tot prin vorba *mână*. Doi de-o etate sunt oameni de-o *mână* [inf. Gorobica Angela, com. Cruzești, mun. Chișinău]. Un om mai bătrân, vorbind de un cunoscut, zice: „Nu l-am mai văzut demult, dar știu că eram de-o *mână*”, ori că „eram cam de *mâna* lui” [inf. Sprânceană Valentina, s. Costești, r. Ialoveni].

Importanța *mâinii* a fost sesizată și în studiile de psihologie socială, în care, printre altele, se susține că metaforele și simbolurile *mâinii* reflectă plas-tic diferențele sociale, puterea și roadele prieteniei. [10]. În simbolistică, *mâna* este simbol al muncii, al activității transformatoare, al puterii, posesiunii și dominanței, simbol al comunicării și înțelepciunii, simbol solar al puterii divine [14]. După cercetătorii J. Chevalier și A. Gheerbrandt, *mâna* este simbol al „acțiunii diferențiatore”, este un fel de sinteză exclusiv umană, dintre masculin și feminin; ea este pasivă prin aceea că poate conține și activa prin aceea

că poate ține [3]. Slujește drept armă și unealtă, îl deosebește pe om de orice animal [inf. Parascovia Margine, s. Ustia, r. Glodeni] și mai servește și la diferențierea obiectelor pe care le atinge și le modelează, evidențiază pe cel pe care îl reprezintă. În opinia cercetătorului H. Shepherd, „*mâna* este simbol al puterii divine, divinitatea în mod direct” [14, p. 159]. În mentalitatea tradițională, imaginea *mâinii* denotă că omul „este apt de a munci” [inf. Lazarescu Ioana, s. Ignăței, r. Rezina]. Cercetările de teren, sursele istorice și istoriografice ne-au dezvăluit un larg interes pluridisciplinar (antropo-geografic, antropologic, etnocultural, mitologic, etnopsihologic și etno-estetic) pentru surprinderea și interpretarea reprezentărilor *mâinilor* omului.

În prezent, mai multe reprezentări ornamentale, inclusiv *mâna*, se eliberează de conținutul magico-mitologic, păstrând în parte doar forma decorativă veche și expresia estetică.

Imaginea *mâinii* poate fi observată în majoritatea domeniilor artei populare (ceramică, sculptură în lemn, țesături, arhitectură, sculptură ș. a.).

În arhitectura populară, *mâna* adesea se observă pe frontoanele caselor. Ancheta etnografică face referință la semnificația artistică a acestui motiv decorativ de pe frontoanele caselor, evidențiind un obicei străvechi: întocmai ca și „capetele de cai” cu care se terminau uneori grinzile de pe acoperișul bordeielor, tot astfel și *mâinile*, gravate pe fruntare îndeplineau în trecut funcții apotropaice. La anchetele întreprinse avem răspunsuri precum: „*mâna* care a zidit casa trebuie să împodobească fața casei” [inf. Anghel Maria, s. Peresecina, r. Orhei] și „*mâinile* sunt o podoabă a casei” [inf. Țurcan Efrosinia, s. Cruzești, mun. Chișinău].

Imaginea *mâinilor* apare și în ornamentica țesăturilor ca element central al compoziției țesăturilor. Ele sunt redată în stil geometric și se numesc „pieptenele *mâinii*”, „grebla *mâinii*”, „furculița *mâinii*” [13]. Rostului apotropaic al *mâinii* aflate în această poziție i s-a substituit, cu timpul, un scop estetic. Conform cercetărilor etnografice de teren, *mâna* omului este caracteristică scoarțelor din partea de jos a Nistrului. De obicei, ea este asemănătoare cu imaginea furculiței sau a pieptenelui, dar totuși se distinge prin câteva particularități. Diferența constă în numărul degetelor/ dinților. Totuși, le diferențiem după următoarele indicii: *mâna* are cinci degete, furculița are patru dinți, iar pieptenele este reprezentat cu un număr magic de dinți: nouă sau doisprezece.

Din prezentarea materialului etnografic referitor la complexuri ornamentale ale figurării *mâinii* în arta populară reies câteva concluzii. Reprezentările *mâinii* în formele ornamentale documentate etnografic se leagă organic de cele documentate arheologic, atât prin conținutul lor istoric, cât și prin forma artistică. Această legătură de conținut și formă este

un argument al unității și complexității motivului ornamental în arta populară locală și prin aceasta al continuității celor care au promovat permanent acest motive.

Stilizarea *mâinii*, așa cum am menționat anterior, este un motiv străvechi legat în concepția populară de muncă și de recoltă. În timp, motivul *mâinii* a avut semnificații multiple, legate de conținutul istoric și social al epocii, precum și de multitudinea de forme artistice, care se înscriu pe linia continuității elementului autohton. Până în prezent, *mâna* rămâne a fi element de continuitate cu valențe estetice și artistice, cu semnificații adânc impregnate în mentalitatea culturii tradiționale. De aceea, etnologii, antropologii, istoricii urmăresc evoluția artistică a figurării ornamentale a *mâinii*, iar în istoria acestui motiv încearcă să descifreze aspecte ale etnogenezei culturale.

Referințe bibliografice

1. Alexandrescu P., Eftimie V. Monumente trace de epocă arhaică în necropola tumulară de la Histria. București: Apulum, 1959, 234 p.
2. Candrea I. Folclorul medical român comparat. Iași: Polirom, 1999, 487 p.
3. Chevalier J., Gheerbrandt A. Dicționar de simboluri. Iași: Polirom, 1999, 1071 p.
4. Coatu N. Structuri magice tradiționale. București: BIC ALL, 1998, 286 p.
5. Draghicescu D. Din psihologia poporului roman. Introducere. București: Albatros, 1995, 480 p.
6. Durand G. Structurile antropologice ale imaginarii. Introducere în arhetipologia generală. București: Univers, 1977, 600 p.
7. Faure E. Istoria artei. Spiritul formelor. Vol. I. București: Meridiane, 1990, 180 p.
8. Florea M. S. Însmormântarea la români. Studiu etnografic. București: Saeculum, 2000, 399 p.
9. Francastel P. Realitatea figurativă. Elemente structurale de sociologie ale artei. București: Meridiane, 1972, 542 p.
10. Herseni T. Psihologia populară. Câteva considerații preliminare. In: Revista de psihologie, nr. 3. București, 1960, p. 56-65.
11. Kernbach V. Universul mitic al românilor. București: Lucman, 1995, 215 p.
12. Mansuelli G. Civilizația Europei vechi. București: Meridiane, 1978, 369 p.
13. Miller-Vergheș M. Izvoade strămoșești. București, 1927, 254 p.
14. Shepherd R. 1000 de simboluri. Semnificația formelor în artă. Oradea: Aquila, 2007, 352 p.
15. Verbrügge A. R. Le symbole de la main dans la préhistoire. Bonn, 1958, 223 p.
16. Vulcănescu R. Figurarea mâinii în ornamentica populară română. In: Revista de etnografie și folclor. T. 9, nr. 3. București, 1964, p. 213-261.

Informatori

- Anghel Maria, s. Peresecina, r. Orhei, a.n. 1949.
 Borta Agafia, s. Costești, r. Ialoveni, a.n. 1928.
 Crudu Elena, s. Cruzești, mun. Chișinău, a.n. 1941.
 Gorobica Angela, com. Cruzești, mun. Chișinău, a.n. 1945.
 Lazarescu Ioana, s. Ignăței, r. Rezina, a.n. 1976.
 Margine Parascovia, s. Ustia, r. Glodeni, a.n. 1964.
 Roșca Lidia, s. Codru, r. Telenești, a.n. 1964.
 Sprânceană Valentina, s. Costești, r. Ialoveni, a.n. 1951.

Ludmila Moisei (Chișinău, Republica Moldova).
 Doctor în istorie. Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Людмила Моисей (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории. Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

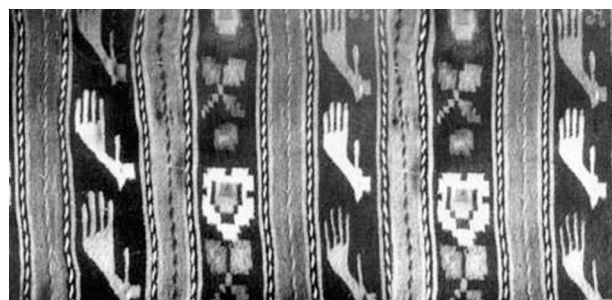
Ludmila Moisei (Chișinău, Republic of Moldova).
 PhD of History. Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Science of Moldova.

E-mail: ludmillaturcan@yahoo.com

Foto 1, 2. Reprezentarea *mâinii* în ornamentica covoarelor. Sursa: Târgul Național al Covorului „Covorul Dorului”, ediția a III-a. Foto: Ludmila Moisei.

Foto 3. Reprezentarea mâinii pe un lăicer din Văratec. Sursa: Florescu E. Textile populare din zona Neamț. București, 2010, p. 75.

Elizaveta KVILINKOVA

**GAGAUZ RELIGIOUS MANUSCRIPT TRADITION IN THE CONTEXT
OF MOLDAVIAN ETHNIC AND CULTURAL INFLUENCE
(ON THE EXAMPLE OF THE ORIGIN OF THE GAGAUZ VERSION
OF THE EPISTLE ON SUNDAY)**

Rezumat

**Tradiția găgăuză manuscrisă religioasă în contextul
influenței etnoculturale moldovenești
(pe exemplul originii versiunii găgăuze
a Epistolei despre Duminică)**

În acest articol se investighează tradiția religioasă manuscrisă a găgăuzilor. Unul dintre cele mai răspândite printre găgăuзи texte apocrifice din Noul Testament este – Legenda Duminicii / Epistola lui Hristos („Epistola Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer”). Cercetarea se bazează pe materialele colectate în timpul studiilor individuale etnografice ale autorului (anii 2008–2012) în satele gagauze din sudul Moldovei. Rugăciuni apocrifice sunt studiate în plan comparativ cu texte similare, răspândite în rândul bulgarilor, moldovenilor și românilor. Se constată că rugăciunile apocrifice găgăuze reprezintă niște texte arhaice medievale păstrate în tradiția religioasă găgăuză până în prezent. Trăsătura caracteristică a lor este sincretismul păgân-chreștin, în care predomină componenta păgână cu funcția distinctă de talisman. Putem concluda că, pe teritoriul Basarabiei, insuficiența cunoștințelor religioase și a literaturii găgăuzii o compensează cu ajutorul cărților și textelor religioase manuscrise, în primul rând în limba moldovenească/română. Este de remarcat faptul că această tradiție persistă în rândul populației găgăuze din Republica Moldova și în prezent.

Cuvinte-cheie: cultura scrisă creștină, texte apocrifice, epistolă, texte religioase manuscrise găgăuze.

Резюме

**Гагаузская религиозная рукописная традиция
в контексте молдавского этнокультурного влияния
(на примере происхождения гагаузской версии
«Эпистолии о Воскресенье»)**

В данной статье исследуется гагаузская религиозная рукописная традиция. Одно из распространенных у гагаузов новозаветных апокрифических сказаний – Епистолия о воскресном дне («Епистолия нашего Господа Иисуса Христа, посланная Богом с неба»). В основу исследования положены материалы, собранные в ходе индивидуальных этнографических исследований автора (2008–2012) в гагаузских селах юга Республики Молдова. Апокрифические молитвы исследуются в сравнении с аналогичными текстами, распространенными у болгар, молдаван и румын. Делается вывод о том, что зафиксированные у гагаузов апокрифические молитвы представляют собой архаичные средневековые тексты, сохранные в гагаузской религиозной

традиции до настоящего времени. Характерной их чертой является языческо-христианский синкретизм с преобладанием первого – языческого компонента и с ярко выраженной функцией оберега. В заключение констатируется, что на территории Бессарабии недостаток религиозных знаний и литературы гагаузы восполняли с помощью книг и рукописных религиозных текстов, в первую очередь на молдавском/румынском языке. Епистолии, апокрифические молитвы и др. воспринимались и воспринимаются гагаузами как разновидности молитвы. Отмечается, что эта традиция продолжает функционировать среди гагаузского населения Республики Молдова и в настоящее время.

Ключевые слова: христианская письменная культура, апокрифические тексты, епистолия, гагаузские рукописные религиозные тексты.

Summary

**Gagauz religious manuscript tradition in the context
of Moldavian ethnic and cultural influence
(on the example of the origin of the Gagauz version
of the Epistle on Sunday)**

The religious handwritten tradition of the Gagauzians is investigated in this article. One of the most widespread among Gagauz people is the apocryphal tale of the New Testament – The Epistle About Lord's Day (“The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God”). The research is based on materials collected during the individual ethnographical research of the author (2008–2012 years) in the Gagauzian villages in the south of Moldova. The apocryphal prayers are studied in comparison with similar texts popular among Bulgarians, Moldovans and Romanians. We can conclude that Gagauzian apocryphal prayers represent some archaic medieval texts preserved in the religions tradition of Gagauzians until today. A peculiar feature of these texts is the pagan-Christian syncretism with the predominance of the pagan component and a distinct function of the talisman. We can conclude that on the territory of Bessarabia, Gagauz people substituted the lack of religious knowledge and literature with the help of books and handwritten religious texts primarily written in the Moldavian/Romanian language. The Epistles, apocryphal prayers and others were seen and perceived by the Gagauz as a kind of a prayer. It is noted that this tradition continues to operate among the Gagauzian population of Moldova even in the present.

Key words: Christian written culture, apocryphal texts, Epistle, handwritten religious texts of the Gagauzians.

At the end of the XIX century and the beginning of the XX century, Bessarabian Gagauz people went through an intensive assimilation process of the Christian written culture, which is connected with the increase of their religiousness and strengthening of their language and ethnic identity. Until the beginning of the 20th century, they lacked any kind of literature in their native language including religious one. During their stay in the Balkans and a long period after they had moved to Bessarabia, the main source of knowledge about Christian history and dogmas for the Gagauz people were books in Karanli language (written in the Turkish language using the Greek alphabet). Yet, these books cost much and few could afford to buy and read them.

On the territory of Bessarabia, Gagauz people encountered the lack of religious knowledge and literature and substituted them with the help of books and religious texts handwritten primarily in the Moldavian language. Beginning with the second half, and mainly the end, of the XIX century, in the archival sources appear evidences that a small part of the population of some Gagauz villages (especially men) have knowledge of Moldavian language and less of Russian. According to historiographical data, at the end of the XIX century the apocryphal text *The Dream of the Virgin Mary, Mother of Jesus* in the Moldavian and Russian languages was spread among Bessarabian Gagauz people [1, p. 18; 2, p. 24; 3, p. 53-54].

At present, it was possible to find some handwritten compilations of religious content in the Gagauz language written in the Cyrillic script. Field material was collected during individual ethnographical researches in 2008–2012 in Gagauz villages and towns situated in the south of the Republic of Moldova: Ceadir-Lunga district (town Ceadir-Lunga, village Gaidari, village Cazaclia, village Beșghioz) and partially Comrat district (village Beșalma). The material was collected from the representatives of orthodox belief – people of old age, committed Christians, who systematically attend church and perform the whole range of religious rites.

It should be mentioned that in the collected handwritten compilations, depending on the interest of the holder, different apocryphal texts are present: *The Epistle of Jesus Christ, The Epistles of Jesus Mother, The Ordeal of the Virgin Mary, The Dream of the Virgin Mary, Mother of Jesus, A Tale About 12 Fridays, The Meeting of the Archangel Michael with Avizuh, with Satan's Wing* and others. Nevertheless, the first three texts are present in all collected compilations. (Non-abridged texts and their variants will be published in the monograph research "The Apocryphal Texts through the Religiousness of Gagauz People". Some of them can be found in the supplement of the published monograph [4, p. 292-372; 5, p. 114-140, 407-442].

In this article, we will analyze one of the most widespread among Gagauz people apocryphal tale of the New Testament – *The Epistle about Lord's Day (The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent from Heaven by God)*. This apocryphal text is well known by many Christian nations. In this text, Jesus prescribes us to live righteously and honor Sunday because on this day many important events took place: the Annunciation, the Baptism of Christ and His Resurrection, also the Doomsday will come on this day.

The Roman variant is considered to be the earliest one because it was mentioned in Jerusalem epistle. The time of its appearance is attributed to the V–VI century, while the scientists refer the creation of the Jerusalem variant (the original text in the Greek language) to the VII century. The first variant is translated from Greek into Bulgarian in the XI–XII century, and the second in the XIII–XIV century. In Slavic book tradition, the most widespread is the Jerusalem variant. There are known some editions that appeared at different times (Russian and South Slavic). The Bulgarians have both variants of this epistle *Епистолия за неделята*; overall they count more than 60 [11]. The Russian scientists attribute the appearance of Russian epistles about Lord's Day to the XV century (http://old_russian_writers.academic.ru). The apocryphal became widespread in the Ukrainian written tradition. The plot influenced the Ukrainian and Belarusian folklore and Russian spiritual poems [1, p. 68-96; 2; 3].

Beginning with the XVI century *The Epistle about Lord's Day* became widespread among Moldavians and Romanians. The epistle is known under different titles: *Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce a trimis-o Dumnezeu din cer* / "The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God", *Epistolie din Cer pentru respectarea Zilei Domnului* / "The Epistle From Heaven to Venerate Lord's Day", *Epistolie din Cer pentru respectarea Zilei a Duminicii* / "The Epistle from Heaven to Venerate Sunday", *Epistolia lui Hristos pentru paza Duminicii* / "The Epistle of Christ to Protect Sunday", *Legenda Duminicii* / "The Legend of Sunday". Even today, according to Romanian researchers, the epistle and other apocryphal texts (for instance *The Dream of the Virgin Mary, Mother of Jesus*) have a wide circulation, as a talisman, on the given territory [16].

In this context, the question of primary importance is how apocryphal texts appeared in the Gagauz milieu. In Gagauz handwritten compilations, the title of the apocryphal text *The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent from Heaven by God* has minor differences that are connected with the translation style and use of religious terminology: *Епистолия Бизим Саабинин Иисус Христосун, ани ёллады Аллах гёктян* (Ceadir-Lunga), *Епистолия Бизим Падишахымыс Иисус Христос, ани ёллады Аллах*

гѣктян (Beșghioz); *Епистолия бизим Аллахын оолу Иисус Христос ёлады бизя гѣктян* (Gaidari); *Епистолия Саабинин Иисусу Бизим Христозун, ани ёламыш Аллаа гѣктян* (Beșghioz).

In Gagauz handwritten tradition, the Jerusalem variant of *The Epistle About Lord's Day* is widely spread. We could not find in archival and historiographical documents any evidence about the time of its appearance and spread in the Gagauz milieu, that makes it difficult to identify the time of appearance of the Gagauz variant and determine "the first source" of the translation into the Gagauz language of the mentioned epistle and of other ones. Therefore, we found it reasonable to study peculiarities of epistles in the Gagauz language in comparative aspect with analogical texts widespread among neighboring peoples first of all Bulgarians, Moldavians and Romanians. Due to this method, we could identify textual differences of epistles in the Gagauz language, the peculiarities of their style and writing, as well as the presence of foreign vocabulary. These aspects connected with Gagauz apocryphal texts are presented in some of our publications [6, p. 346-377; 7, p. 460-483, 602-614]. This allowed us to make preliminary conclusions regarding "the first source" from which translations into the Gagauz language were made.

While comparing the epistle in Gagauz language (it was taken the text from Ceadir-Lunga compilation as the most accurate and complete) with Bulgarian version [11], it was found that although the plot and structure are in general the same, there are substantial differences not only in details but also in the content, a thing we can not say while comparing the Gagauz variant with Moldavian/Romanian ones. The translation of the title of the Gagauz Epistle about Lord's Day *Епистолия Бизим Саабинин Йисус Христосун, ани ёлады Аллах гѣктян* coincides completely with one of the titles used by Moldavians and Romanians to name the same epistle *Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer*. Not less important is the fact that the sequence of epistles in Gagauz compilations (*The Epistle of Jesus Christ, The Epistles of Jesus Mother, The Ordeal of the Virgin Mary*) coincides with handwritten traditions of Moldavians and Romanians (*Epistola lui Hristos, Epistola Maicii Domnului, Această carte arată muncile creștinilor*).

The comparison of the content of epistles about Lord's Day in the Gagauz language with similar texts widespread among Moldavians and Romanians shows practically their complete identity. According to researches the oldest Romanian variant of "The Epistle of Christ" (*Epistola lui Hristos*) is also known under the name of "The Legend About Sunday" (*Legenda Duminicii*) presented in the collection of B. P. Hasdeu [14]. For the comparison, we used the

epistle in Moldavian/Romanian language (transliterated variant) that we managed to find in the internet: *Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer* [12].

To identify the stylistic and textual differences between Gagauz variants and Moldavian / Romanian ones, as well as to review elements of lexical borrowings, we have chosen the most important fragments from our point of view. For instance, in both variants of "The Epistle of Jesus Christ" the main stress is placed upon the criticism of Christians, who are called pagans because they do not pay attention to the outer forms of religiousness. Also one and the same terms are used: *împriloștiților* and *păgîn*, that means pagan.

O! răilor, o! împriloștiților și păgânilor ce sunteți voi / "Oh! You bad Oh! Filthy and pagan you are!"

In the three texts (from Cazacchia and Beșghioz compilations), the original language from which the translation was made is completely preserved, as we may think it is connected with the difficult character of the fragment to translate. The fragment was placed between brackets as an unclear specification, the omission of which was banned: (*рыилор ши ыпрыленицилорь ши ынгарицелор че сынтець вой*). In Beșghioz compilation this fragment is rewritten without translation but with significant distortion: (*пилар*) *ший инпрелов сынлор че сынтець ваи; рыилор ши инприлестнимл лор ший ынграфиелор че сунтець вой*.

In the text taken from Ceadir-Lunga compilation in the result of translation, the original language was preserved only fragmentarily: *О фяналар хем ынпрелестляр, хем ыгерецляр, нейсинис сис? / «Oh, malicious, filthy and pagan you are!»*. The text from Beșalma compilation has a free translation although the word *pagan* is preserved: *Дьявол ярдым едер сизя, да булунерсыныс башка ишлердя, о феналар пагынар* / "The Devil helps you, and you find for yourself other things, oh malicious and pagan".

Another fragment, indicating "the first source" language of the Gagauz variant, is connected with the enumeration of sins. In the given fragment Moldovan / Romanian terms denoting family relationship are used:

Oh! Vai de nașul ce va face păcatul cu fină-sa și finul ce va face păcat cu nașă-sa; vai de cumnatul ce va face păcat cu cumnată-sa! / "Oh! Woe to godfather, who will sin with his goddaughter and godson, who will sin with his godmother; woe to brother-in-law who will sin with his sister-in-law!"

In one text taken from Beșghioz compilation, the "original language" is partially preserved in the given fragment (*Ох-вай, о саадыча, ани япаер гунах кумицасынан, вай, о де кумптул, чине фаче покатул ку кумнетяса* – Beșghioz), while in the other two texts this fragment is translated entirely

into the Gagauz language using Gagauz terminology of family relationship: *нуна, кумица, куми, кресница, драгинку, булю, еништя, балдыска*.

Words of damnation are very frequently used in Gagauz epistles and are expressed with terms used by Moldavians and Romanians – *бластмат*. While mentioning the ordeal to which sinners will be subdued, the lexeme *мунка* is widely used as in the Romanian variant:

Goni-l-voi de la Mine blestemaților, în focul cel de veci, cel nestins, în muncă <...> și blestemat să fie acel om care va lucra de Simbătă seara până Luni la răsăritul soarelui <...>

Гидинь, бластаматлар, вечника атешь ичиня, ани хич сюнмер мункая <...>; хем бластамат олурса о адамъ, ким ишлярса джума[а] ертеси вечерняданъ сора та пазар ертеси гюн дуунджа <...> (Cazaclia).

The lexeme *мунка* in the meaning of “ordeal” is frequently used in many variants of this and other Gagauz epistles. Only in texts from Ceadir-Lunga and Beşalma compilations this term is substituted with Gagauz term of similar meaning – “зеет”: *Хем куртардым адамы ждендемин зеетиндян* / “The person was released of the ordeal of hell”; *вечника атешя, ани сюнмяз зеетя* / “To the ordeal of fire, that never dies out”; *биясинис, ани джендемин мункаларна гидеджинис* / “and know, you will be sent to suffer the ordeal of hell” (Beşalma).

In the process of translation, some foreign words and expressions were simply rewritten, a thing that might be connected with poor knowledge of Moldavian/Romanian language by the translator. Later, the copyists distorted even more the words, which subsequently led to transformation of lexemes and of the meaning of the whole sentence (as an example can serve fragments that contain the word *pedepsele* and others).

So, in the Moldavian/Romanian variant, the given fragment reads as follows: *Atunci veți merge la mormintele morților și veți striga: Ieșiți voi morților din mormânturi să intrăm noi de vii, că nu mai putem răbda muncile și pedepsele ce ne-a trimis Dumnezeu* / “Then you will go to the graves of the dead and you will cry: “«The dead, come out of your graves to let us, those alive, to enter them as we cannot bear the ordeal and punishment that God sent on us anymore»”.

As we can see in some Gagauz variants the given lexeme is almost unrecognizable. What concerns the translation, then it coincides completely with the Moldavian/Romanian variant presented above.

Озаманъ гидедженись ёлюярин мезарларына да ба[а]радженис: Чыкын, ёлюяр, мезарын ичиндянь, гирелим бис – дириляр, зере даянамэ[э] рыс мункаяра хем недяпсолара, ани ёл[л]ады бизя Алла (Gaidari); Озаманъ гидедженис ёлюеринъ мезарларнаъ да ба[а]раженись: Чыкын, ёлюяръ,

мезарын ичиндянь, гирелим бизь – дириляр, зере даянамаерысь мункалара хемъ редяпсалара, ани ёл[л]ады бизя Ал[л]а (Cazaclia) / “Then you will go to the graves of the dead and you will cry: “«The dead, come out of your graves to let us, those alive, to enter them as we cannot bear the ordeal and punishment that God sent on us anymore»”.

Although one text from old Beşghioz compilation is written with many grammatical mistakes, however mainly this word is written correctly having the ending that corresponds to the rules of Gagauz language – *недяпсалара*.

The next fragment has a special meaning in the text. It represents an invocation in which the heaven origin of the letter is explained and the means it should be spread is stipulated. In the fragment, foreign lexemes are preserved (in the text they are underlined) that indicate “the first source” from which it was translated into the Gagauz language: *fiii* («сыновья»), *vor moșteni* («унаследуют»).

Și să știți că această epistolă nu este făcută din firea pământescă, ci este din cer și am trimis-o pe la voi, creștinilor ca să vă părăsiți păcatele voastre și să faceți voia lui Dumnezeu, ca să fiți fiii luminii; iar vai de preotul sau de călugărul sau dascălul sau diaconul care nu o va citi înaintea oamenilor. și să o scrie și să o aibe tot omul în casa sa și să o trimeată și pe unde nu va fi, că de mare folos este în casa omului; iar vai de acela ce o va scrie și va lipsi vreun cuvânt dintr-însa, iar ferice de cei ce vor cumpăra această sfântă epistolă și o vor da de pomană: acelor oameni li se vor ierta păcatele și vor moșteni împărăția cerului de vor face poruncile lui Dumnezeu ca Avraam și ca Isaac și ca Iacob (mold./rom.).

What concerns the meaning of the given fragment that is present as well in Gagauzian epistles, then it almost coincides word by word with the Romanian text. In all variants are used lexemes such as – *фиюль* (“sons”), *моштина олур* (“will inherit”) (Gaidari), *фиюль, моштина олур* (Cazaclia), *фиул, / муштина олур / моштеним олур* (Beşghioz).

Хем биясинис, ки бу кият ди[и]л[ъ] япылма топрак юстюндя инсандан, ама гёк юз[ю]ндянь ёланма, оласыныс фиюль дюн[н]едя. Хем вай, о попазын хем калугерин, хем о даскалын, дяконун джанына, ангысы[да] <...> олсун хер бир адамын евиндя да ёласын нерелярдя ёк зере бю[ю]к файдасы вар адамын евиндя олсун, хем геня ким язарса пропустит едырса, вай, бир слово онун ичиндян, не мутлу джанына ким сатын алырса бу святой кихады да башиларса – о адамын гюнахлары прост олур, да моштина олур гёк юз[ю]ндя, хем тамана тутарсэ Ал[л]ахын лафларны, Аврамлан хем Исаклан, хем Яковлан... (Gaidari) / “And know that this epistle is not written by man on earth, but sent to you, Christian people, to make you leave your sins and comply with God’s

will to become sons on earth. Woe to that priest or monk or psalm-reader or deacon who will not read it to people. And it should be rewritten and it should be present in the house of each person and be sent to places that lack it as it is of great use to the house of a person who has it. Woe to the copyist who will miss a single word. Blessed is the man who will buy this sacred epistle and will make it a present as all their sins will be forgiven and he will inherit the Kingdom of Heaven if they comply with God's will as Abraham, Isaac, Jacob did".

The lexeme *moštenî* / *моштина* is frequently found in other fragments and other variants of Gagauz epistles: *Да ёля ёлыиджам рай ичиня олсун муштина вечникая; да моштина олур гёк юз[ю]ндя* (Gaidari); *ёлы[й]джам рай йчйня моштениит олсун вечника* (Beşghioz) and others / "I will send (that man, who will have the epistle) to Paradise and he will inherit the Kingdom of Heaven".

In general, all epistles in the Gagauz language are rich in lexemes and expressions that show connection with Moldavian/Romanian variants. With the passing of time, some of the borrowed words became part of the Gagauz language and their meaning is clear to ordinary people. For instance to denote the concept of "witness" the Gagauz people widely use the term *мартур*. This lexeme is equally used in both Romanian and Gagauz variant: *Pentru aceasta alergați la duhovnicii voștri de vă mărturisiti păcatele voastre iertate vor fi* (mold./rom.).

The content of this fragment is reflected in the Gagauz variant: *Да гезярсинь духовныларын ардына, мартурисин простедясин гюнахлармызы* (Gaidari); *да гезярсин духовнилярин ардына, мартурис едясинисъ гюнахларнызы* (Cazaclia); *да гезерсинис духевпоиларын (?) ардына мартурисит едясинис гёнахларнызы* (Beşghioz) / "Go to your confessors and confess your sins".

A special connection between Gagauz and Moldavian/Romanian Epistle about Lord's Day can be seen in one text from Beşalma compilation. The same formula of damnation addressed to Arianism is presented in it as in the Moldavian/Romanian text of The Epistle of Jesus Christ:

Аш олмас о адама кусар барсакларны нижя Аренин / "Damned will be that man and will puke their guts as an Arian" (Beşalma).

Anatema să fie acel om, si să se verse mâțele sale ca ale lui Arie [12].

It is supposed that in more recent Epistles about Lord's Day in the Gagauz language the given fragment was omitted due to historical irrelevance and complete blur of meaning of the given fragment to religious people of new age. We would like to point out that according to one of the main thesis of Arianism, Christ was created by God, and as a result has the beginning of his origin and is not equal to

God, that is to say Christ is not consubstantial with God. Arianism is a theological teaching of the IV–VI century AD. In 325, at the First Ecumenical Council, Arianism was condemned for heresy, and as creed (Nicene Creed) was adopted the doctrine about Trinity consubstantiality. Until the VI century, Arianism was the state religion of Germanic states [15].

The comparison of Epistles of Jesus Christ in Gagauz language (8 in number) shows that almost in all of them Moldavian/Romanian terms and expressions are present. The texts from Ceadir-Lunga compilation have the most accurate translation. Many Moldavian/Romanian lexemes are substituted with Gagauz synonyms, for instance: *зеет* (instead of *мунка*), *евлатлары* (instead of *фиул*), *ёмюр единеджекляръ* (instead of *моштина олур*) and so on. However, it still contains some Moldavian/Romanian words, as for example *педяпсалара* and others.

It was possible to identify some mistakes of meaning, passing from one text to another with the help of Ceadir-Lunga and Moldavian/Romanian variants. Referring to "the first source", we can state that in Ceadir-Lunga texts, expressions that are characteristic to Moldavian/Romanian language (*мункада рьсина*) are sometimes present but as a rule, they are accompanied by the translation of their meaning into the Gagauz language. What concerns Russian words in Gagauz texts, we should take into account the fact that Moldavian/Romanian texts have the same amount of such words. On this basis, we can say that the apocryphal literature in Moldavian/Romanian language served as one of the sources of Slavic vocabulary into Gagauz religious texts.

Multiple rewriting of texts and illegible handwriting very frequently became the cause for changing the meaning and writing foreign lexemes. In many compilations, the illegible words were corrected by the copyist and instead of them words similar in sound to Gagauz ones were written that subsequently led to the transformation of the content of separate fragments, which passed from text to text. As a result, the texts were adapted through the prism of people's mind taking into account the moral and legal norms of Gagauz people.

Thereby, the lack of any kind of evidences in the statements of local Bessaraban clergy about the existence of apocryphal texts in the Gagauz language at the end of the XIX century proves the fact that the texts were translated into the Gagauz language later. The presence of many foreign borrowings in the Gagauz texts eloquently points to "the first source" of translated Gagauz texts from Moldavian/Romanian language. Moreover, in one of Beşghioz compilations the title of *The Epistle of Jesus Christ* and *The Epistle of Mother of Jesus* is preserved in the

Moldavian/Romanian language while the content of the rest of the text is translated into the Gagauz language: *Епистолия Домнулуй ностру Исус Христос че-о т[р]ѣмек Думнезеу унсуу черю* / "The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent from Heaven by God", *Епистолия Майка Домнулуйя* / "The Epistle of Mother of Jesus". The form of addressing to Jesus Christ coincides entirely with the form in the Romanian variant: *Доамне Исусе Христосе, Домне Исусе Христосе* and so on.

Data provided by different sources indicate that a part of Gagauz population spoke Moldavian language and not other languages (partially the Bulgarian language, and before the end of the XIX century beginning of the XX century the Russian language). In addition, the presence of foreign vocabulary in Gagauz texts points to the ethnical environment from which these texts appeared as a result of intense ethno-cultural contacts. Due to some objective factors, the Gagauz environment happened to be a fertile ground that accepted and carefully preserved the Moldavian (and Russian) apocryphal heritage. Despite the common structure and content of the texts, Gagauz texts absorbed the peculiarities of the Gagauz language and people's views, representing independent variants of these testimonials.

In general, we can say that the systematization and analysis of the material, in the framework of previously unexplored sphere of the spiritual culture of the Gagauz people, gives us opportunity not only to study their religious notions of good and evil, virtue and sin and of the other world more profoundly, but also gives the possibility to look in a new light at the process of ethno-cultural interaction of the Gagauz people with neighbouring nations that took place on the territory of Bessarabia in the XIX – XX centuries.

Literature

1. Бессонов П. Калеки переходные. Сборник стихов и исследование. Ч. 2. Вып. 6. М., 1864, 328 p.
2. Епистолия о неделе. In: <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3852> (visited 25.06.2011).
3. Епистолия о неделе. In: http://old_russian_writers.academic.ru (visited 25.06.2011).
4. Квилликова Е. Н. Заговоры, магия и обереги в народной медицине гагаузов. Кишинев: Elan Inc, 2010, 390 p.
5. Квилликова Е. Н. Апокрифы в зеркале народной культуры гагаузов. Кишинев–Благовград: Tip. Centrală, 2012, 600 p.
6. Квилликова Е. Н. Православие – стержень гагаузской этничности. Комрат–София: Tip. Centrală, 2013, 872 p.
7. Квилликова Е. Н. Гагаузы в этнокультурном пространстве Молдовы (Народная культура и этни-

ческое самосознание гагаузов сквозь призму связи времен). Кишинев: Tipogr. Centrală, 2016, 732 p.

8. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографические очерки и материалы. In: Этнографическое обозрение, 1900, № 1, p. 1-135.

9. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографические очерки и материалы. In: Этнографическое обозрение, 1901, № 4, p. 1-80.

10. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографические очерки и материалы. In: Этнографическое обозрение, 1902, № 3, p. 1-63.

11. Стара българска литература. Апокрифи. Донка Петканова, съст. и ред. София: Български писател, 1982. In: www.kroraina.com/knigi/linguistics.html (visited 25.06.2011).

12. Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer. In: <http://parintelemaris.blogspot.com/2010/01/epistolia-domnului-nostru-iisus-hristos.html> (visited 25.06.2011).

13. http://old_russian_writers.academic.ru (visited 25.06.2011).

14. <http://biblior.net> (visited 25.06.2011).

15. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/5505/%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%90%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%9E (visited 25.06.2011).

16. <http://ro.orthodoxwiki.org> (visited 25.06.2011).

References

1. Bessonov P. Kaleki i perehojje: Sbornik stihov i issledovaniye. Ch. 2. Vyp. 6. M., 1864, 328 p.
2. Epistoliya o nedele. In: <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3852> (visited 25.06.2011).
3. Epistoliya o nedele. In: http://old_russian_writers.academic.ru (visited 25.06.2011).
4. Kvilinkova E. N. Zagovory, magiya i oberegi v narodnoy meditsine gagauzov. Kishinev: Elan Inc, 2010, 390 p.
5. Kvilinkova E. N. Apokrify v zerkale narodnoy kul'tury gagauzov. Kishinev–Blagoevgrad: Tip. Centrală, 2012, 600 p.
6. Kvilinkova E. N. Pravoslaviye – sterjen' gagauzskoy etnichnosti. Komrat-Sofiya: Tip. Centrală, 2013, 872 p.
7. Kvilinkova E. N. Gagauzy v etnokulturnom prostanstve Moldovy (Narodnaya kultura i etnicheskoye samosoznaniye gagauzov skvoz' prizmu sveazi vremen). Kishinev: Tipogr. Centrală, 2016, 732 p.
8. Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Etnograficheskiye ocherki i materialy. In: Etnograficheskoye obozreniye, 1900, № 1, p. 1-135.
9. Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Etnograficheskiye ocherki i materialy. In: Etnograficheskoye obozreniye, 1901, № 4, p. 1-80.
10. Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Etnograficheskiye ocherki i materialy. In: Etnograficheskoye obozreniye, 1902, № 3, p. 1-63.
11. Stara bolgarska literatura. Apokrifi. Donka Petkanova, sost. i red. Sofiya: B'lgarski pisatel, 1982. In: www.kroraina.com/knigi/linguistics.html (visited 25.06.2011).

12. Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer. In: <http://parintelemarius.blogspot.com/2010/01/epistolia-domnului-nostru-iisus-hristos.html> (vizited 25.06.2011).

13. In: http://old_russian_writers.academic.ru (vizited 25.06.2011).

14. In: <http://biblior.net> (vizited 25.06.2011).

15. In: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/5505/%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%90%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%9E (vizited 25.06.2011).

16. In: <http://ro.orthodoxwiki.org> (vizited 25.06.2011).

Elizaveta Cvilincova (Chişinău, Republica Moldova). Doctor habilitat în istorie, conferenţiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Елизавета Квилинкова (Кишинев, Республика Молдова). Доктор хабилитат истории, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Elizaveta Kvilinkova (Chişinău, Republic of Moldova). Doctor of History, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: cvilincova@mail.ru

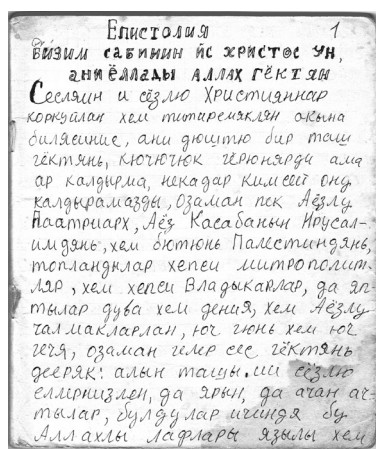

Foto 1. "The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God" (Ceadir-Lunga)

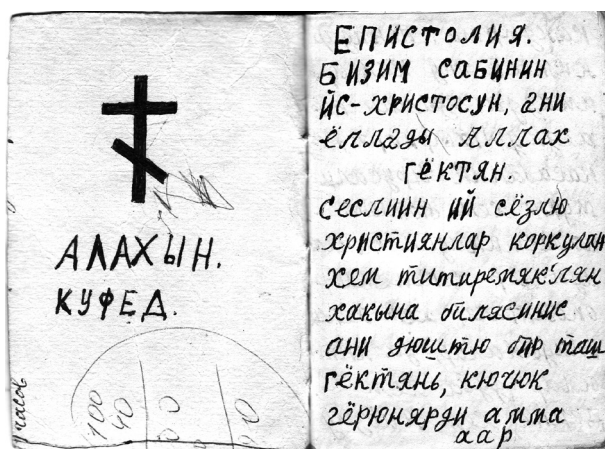

Foto 2. "The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God" (Beshgioz)

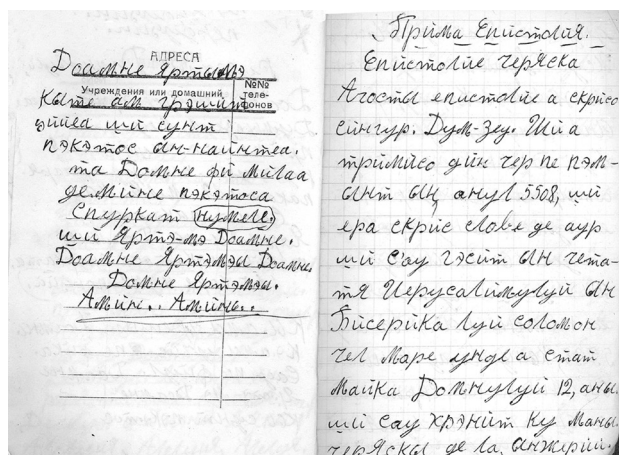

Foto 3. "The Epistle About Lord's Day" (Comrat)

Emilia BANCOVA

RITUALUL DE NAȘTERE LA BULGARII DIN MOLDOVA

Rezumat

Ritualul de naștere la bulgarii din Moldova

Ritualurile și obiceiurile legate de nașterea copilului sunt cea mai conservatoare formă a culturii populare a bulgarilor, atât a celor din metropolă, cât și din diasporă, majoritatea cărora locuiește pe teritoriile actuale ale Moldovei. În acest ciclu de ritualuri și tradiții păstrate în mod adecvat, reprezentările arhaice ale bulgarilor despre lumea în care omul a fost o parte din natura înconjurătoare au simțit impactul forțelor naturale asupra sorții și sănătății sale și au încercat să protejeze pe cei dragi de efectele nocive ale naturii. În același timp, aceste obiceiuri și ceremonii arată trecerea femeilor și nou-născuților de la o stare socială la alta. Deosebit de bogate în ritualuri sunt primele 40 de zile după naștere, deoarece acestea au fost considerate periculoase pentru sănătatea mamei și a copilului – la acel moment au fost cele mai vulnerabile la o varietate de forțe obscure, întunecate. În articol sunt descrise obiceiurile și ritualurile bulgarilor-coloniști din Moldova, care sunt legate de nașterea copilului. Sunt prezentate asemenea concepte precum „баба” (moașă), „пита” (lipie), „лехуса” (lăuză), „нави” (creatură rea), „орисници” (ursitoare), „кръштене” (botez). Multe ritualuri ale acestui ciclu s-au păstrat în mare măsură în satele bulgărești din Moldova și, în majoritatea cazurilor, sunt aplicate cu strictețe.

Cuvinte-cheie: bulgari-emigranți, ritualuri de naștere, „пита”, „лехуса”, „нави”, „орисници”, „кръштене”.

Резюме

Обычаи и обряды болгар Молдовы, связанные с рождением ребенка

Обычаи и обряды, связанные с рождением ребенка, относятся к одним из самых архаических и устойчивых форм народной культуры как в метрополии, так и у болгар Молдовы. В этом цикле обрядов и традиций достаточно полно сохраняются архаические представления болгар о мире, в котором человек был частью окружающей природы, испытывал влияние природных сил на свою судьбу и здоровье и пытался воздействовать на них, чтобы оградить себя и своих близких от их вредоносного влияния. В то же время эти обычаи и обряды осуществляют переход женщины и новорожденного из одного социального состояния в другое. Особенно богаты обрядами первые 40 дней после родов, так как они считались опасными для здоровья матери и младенца – в это время они были наиболее беззащитными перед лицом различных непонятных, темных сил. В статье рассматриваются обычаи и обряды у болгар-переселенцев Молдовы, связанные с рождением ребенка. Раскрываются такие понятия, как «баба» (повитуха), «пита», «лехуса», «нави», «орисници», «кръштене» и др. Многие обряды этого цикла у болгар Молдовы сохранились в более полном виде и в большинстве случаев исполняются неукоснительно.

Ключевые слова: болгары-переселенцы, родильные обряды, «пита», «лехуса», «нави», «орисници», «кръштене».

Summary

The childbirth rites among the Bulgarians of Moldova

The childbirth rites is one of the most archaic and stable elements of traditional culture among the Bulgarians of Moldova as well as of their motherland. This cycle of rites conserved some archaic representations of Bulgarians in a quite complete form. According to this archaic picture of the world, the man was part of the nature and suffered from the influence of different natural and supernatural powers on his life and health. Therefore, these rites had to protect himself and his relatives from the maleficent influences of different natural and supernatural powers. Besides, these rites realize the transition of the mother and her child from one social position to another. The great part of childbirth rites was performed during the first forty days after the birth because namely this period was considered as the most dangerous for both the child and mother. In this period, the mother and her child were most helpless against the supernatural powers. The article considers different childbirth rites among the Bulgarians who migrated to Moldova in the XIX century. There are described and explained such notions and concepts as баба ‘midwife’, пита ‘wheat tortilla’, лехуса, нави, орисници, кръштене, and some others. Many rites of the childbirth cycle have largely been preserved in Moldovan villages and, in most cases, are strictly enforced even nowadays.

Key words: Bulgarians migrated to Moldova, childbirth rites, midwife, “pita”, “lehusa”, “navi”, “orisnitsi”, “krishtene”.

Ritualurile și obiceiurile legate de nașterea copilului sunt cea mai conservatoare formă a culturii populare a bulgarilor, atât a celor din metropolă, cât și din diasporă, majoritatea cărora locuiesc pe teritoriile actuale ale Moldovei și Ucrainei.

Deosebit de bogată în ritualuri este perioada de 40 de zile, imediat după naștere, aceasta fiind considerată periculoasă pentru sănătatea mamei și a co-

pilului, deoarece ei deveneau cei mai vulnerabili în fața diferitor forțe inexplicabile ale întinericului.

Odată cu debutul sarcinii, femeia intra în perioadă în care statutul ei în familie se schimba – începând cu nașterea copilului, ea devenea o femeie căsătorită intrată în toate drepturile ei, având misiunea de a prelungi linia de neam a soțului ei. „Preocuparea firească pentru sănătatea femeii gravide, pentru nașterea sănătoasă a copilului ei a creat un sistem de măsuri de protecție și interdicții, în care experiența rațională era conceptualizată din perspectiva fantasticului, iar relația obiectelor și acțiunilor cu presupusa amenințare era de cele mai multe ori logic inexplicabilă” [5, p. 105]. Pe parcursul acestei perioade, familia și alte persoane din anturajul femeii o tratau cu atenție, căldură, grijă și respect. Gravidă efectua doar acea muncă care era pe puterile ei. Interdicțiile alimentare erau foarte puține, dimpotrivă, recomandările erau ca ea să mănânce tot ce-și dorește și cât mai mult, „așa ca pentru doi”, și putea să nu țină posturile. Există, de asemenea, tradiția ca femeia însărcinată să guste din tot ceea ce-i poftesc ochii și să fie protejată de speriat.

Existau o serie de interdicții magice menite să protejeze femeia și viitorul copil de influența nocivă a altor persoane sau a forțelor naturii. Ea nu putea să se ocupe de sacrificarea păsărilor de curte, nu avea voie să sară peste un șanț, să stea pe pragul casei, trebuia să nu calce în apă, să nu umble desculță și multe altele.

Pentru ca nașterea să treacă cu ușurință, ea trebuia să fie păstrată în secret, la curent fiind doar membrii cei mai apropiați ai familiei și mama soacră, care avea grijă să invite moașa – „бабата” (babata), pentru efectuarea tuturor acțiunilor magice prevăzute de ritual. „Баба” (baba) aprindea candelă, își făcea cruce și cerea ajutorul Fecioarei Maria – protectoarea femeilor în travaliu, dezlega toate nodurile de pe strielele femeii și îi despletea părul. Dacă nașterea copilului decurgea greu, se recurgea la diferite manipulări magice.

Moașa tăia cu secera cordonul ombilical al nou-născutului, deoarece secera era simbolul muncii grele. Buricul căzut era pus într-un loc care era asociat cu unele genuri de activitate, de exemplu, în cazul în care mama dorea ca fetița nou-născută să devină o cusătoare pricepută, cordonul ombilical era înfășurat într-o pânză frumoasă și era pus în mașina de cusut; dacă dorea ca ea să pregătească bine mâncarea, îl puneau lângă vatră; dacă doreau ca băiețelul nou-născut să devină un om deștept, „un învățat” – buricul era înfășurat în hârtie și plasat printre cărți etc. Bulgarii au o zicală: „Сякаш там му е хфърлян пъпа” („Parcă acolo a fost aruncat buricul lui”) – așa se spunea despre un om cu o pasiune evidentă pentru o anumită ocupație.

Prima îmbăiere a nou-născutului era făcută de moașă. În apa încălzită se turna puțină apă sfințită, erau puse ierburi, printre care obligatoriu se regăsea „бусиляк” (busuiocul), folosit în diverse ceremonii și considerat apotropaic. În perioada celor 40 de zile de viață ale copilului, acesta era scăldat de moașă sau mama soacră. După scăldătoare, apa era turnată sub un pom fructifer sau o tufă de trandafiri, astfel încât copilul să fie sănătos și rumen. După aceasta, nou-născutul era înfășurat în scutece, pe cap punându-i-se mai întâi scufița care avea cusute pe ea niște simboluri-talisman, care să-l protejeze de farmece – acestea erau mărgelile albastre și roșii (albastrul – să-l ferească de ochiul rău, roșul – pentru sănătate). Copilul era înfășat în scutece făcute, de obicei, din cămășile vechi ale tatălui, aceasta însemnând că el trebuie să fie sănătos și puternic ca și tatăl. Apoi copilul era învelit într-o țesătură de lână, care era strâns fixată cu un șnur împletit din fire de lână albă, numit „повой” (povoi), „поюх” (poiuh). Acestui „повой” i se atribuia o importanță vitală – el nu putea fi confecționat din fire de culoare întunecată, astfel încât viața nou-născutului să fie luminoasă, și nu „neagră”; șnurul nu trebuia să fie de mărime scurtă, deoarece durata de viață a nou-născutului va fi de asemenea scurtă; el nu trebuia să fie nici prea lung, ca nou-născutul să nu se căsătorească prea târziu etc.

În timpul primei înfășări sau în a treia zi după naștere, copilul era „sărat”, adică subsuoară și între pliurile formate de pielea de pe mânuțele și picioarele copilului, era presărată puțină sare, ca acesta să nu transpire sau să nu miroase urât. Acest obicei există și acum printre bulgarii din Moldova, drept că unele mame sau bunici doar adaugă sare în apa unde vor scălda copilul. La alte grupuri etnice care trăiesc în Moldova, nu există un astfel de obicei. Așa că, uneori, bulgarii sunt numiți în bătaie de joc „bulgar sărat”.

Imediat după nașterea copilului, moașa copleșea „пита” (pita) – o lipie nedospită, numită și „Богородична пита”, care era dedicată Maicii Domnului în semn de recunoștință pentru ajutorul la naștere, la care erau de față doar cei ai casei.

În a treia zi (sau după o săptămână) era organizată o ceremonie numită „Гуляма пита” (Lipia mare), „Понуда” (Ponuda), la care erau invitate rudele apropiate de gen feminin și vecinele. Ele aduceau cu sine daruri pentru copil și ceva gustare pentru mama acestuia. Lipia coaptă era ruptă în bucăți de către moașă și împărțită tuturor oaspeților.

În noaptea celei de a treia zi după naștere erau așteptate să vină ursitoarele – „орисници” (orisniți), care urmau să prezică soarta nou-născutului. „Orisniți” erau numite creaturile mitologice, care determinau soarta omului venit în lumea aceasta – starea lui de sănătate, fericire și longevi-

tate. În localitățile Corten și Tvardița, respondenții au menționat că „orisniți” sunt trei femei bătrâne, îmbrăcate în negru, care vin la miezul nopții, în liniște, așa ca să nu fie văzute de nimeni. Pentru ca ele să proroască o viață lungă și bună copilului, trebuiau să fie bine milostivite: se făcea curățenie în camera unde se aflau tânăra mamă, copilul și „băbata” (moașa), cu toții erau îmbrăcați frumos, era pusă masa pentru „orisniți”, iar prinre alte feluri de mâncare era în mod neapărat mierea sau „пѣтъмес” (pitmes) – gemul de struguri. Nimeni nu trebuia să intre în seara aceasta în cameră, era păstrată liniștea și era așteptat orice semn de apariție din partea ursitoarelor. Respondenții din toate satele bulgărești sunt siguri că la fiecare persoană vin „orisniți” și ceea ce au prezis aceste ursitoare nu poate fi schimbat de nimeni. Informatorii din Taraclia susțin că vin trei femei ursitoare de vârste diferite și fiecare rostește predicția sa. Ultima prorocește femeia cea mai în vârstă dintre toate, iar predicția ei determină în primul rând soarta nou-născutului.

Aceste creaturi sunt cunoscute și la moldoveni cu denumirea de „ursitoare”. Ele reprezintă zânele bune în chip de fete frumoase, îmbrăcate în haine albe. Cea mai mare dintre ele – „ursitoarea” – era reprezentată ținând în mâini un fus și cu roata de tors alături. Cea mijlocie – „soarta” – torcea firul vieții, iar cea mai mică – „moartea” – rupea acest fir. Credința în ființele supranaturale care determină soarta nou-născutului este o moștenire a viziunilor greco-romane despre moire și parce, care torceau, apoi rupeau firul vieții umane.

Pe parcursul a 40 de zile după nașterea copilului, femeia era numită „лахуса”, „лахуца” (Korten, Tvardița), „леуса”, „лиуса” (Taraclia, Valea Perjei), care în traducere din greacă înseamnă „culcată în pat”. În această perioadă, femeia nu este considerată „curată”, de aceea ea trebuie să respecte o serie de interdicții: nu iese în afara curții, nu frământă pâinea, nu merge la fântână după apă, nu pregătește de mâncare pentru toți, nu umblă desculță, nu îngrijește de animale etc.

De forțele malefice aducătoare de boli este legată și credința în existența așa-numitelor „лихусници” (leustnitsy), „леуси” (leusi), „нави” (navi), „навьяци” (navyatsy) – niște creaturi rele, care au intenția de a dăuna, de a cauza boala și chiar moartea mamei și nou-născutului în primele patruzeci de zile după nașterea acestuia, adică în perioada în care mama și copilul sunt cei mai vulnerabili. „Леуси” (leusi) reprezentau pentru bulgarii coloniști niște demoni răuvoitori cu chip de femeie, îmbrăcați în alb, care nu erau altceva decât spiritele unor mame decedate în primele 40 de zile după nașterea copilului și, prin urmare, acestea rămăneau neprotejate. Se considera că aceste spirite se află între lumea celor vii și lumea celor morți și, pentru că nu puteau părăsi definitiv

această lume, ele puteau face rău „lăuzelor” în viață și nou-născuților lor.

Pentru a-i proteja pe mamă și copil pe parcursul celor 40 de zile, în camera unde se aflau aceștia se aflau sau moașa, sau mama soacră, adică mama și copilul nu erau lăsați singuri. În preajma lor ardea permanent focul în vatră sau era aprinsă o lumânare, lângă dâșii erau ținute obiecte cu caracter apotropaic, precum fierul, usturoiul, sarea, mătura etc. La mâinile mamei și copilului erau prinse fire de culoare roșie, iar de scuflă nou-născutului – diferite amulete care îl protejau de farmece.

Denumirea de „нави” provine de la cuvântul slavon „навъ”, ceea ce înseamnă „moarte” și „mort”. Se considera că acestea erau sufletele copiilor care au murit nebotezați și care apar sub forma unor pășări mici, care se rotesc pe timp de noapte deasupra coșului de fum al casei unde se află nou-născutul. Ele plâng și scâncesc ca niște copii mici, încercând să facă rău mamei și copilului. Acestor ființe zburătoare le sunt atribuite lipsa de somn și plânsul copilului, starea de slăbiciune și amețelile mamei, pierderea laptelui matern. „Нави” (navi) pot aduce o femeie până la starea de pierdere a cunoștinței, de aceea despre o asemenea femeie se spune „навьясала” (navyasala), adică ea a fost supusă influenței acestor creaturi vicioase.

Perioada de 40 de zile se încheia cu spălarea rituală a corpului mamei, cu adaos de apă sfântă, după care ea mergea cu mama soacră sau cu moașa la biserică, pentru „да си чете” (da si cete), adică pentru purificare, conform ritualului canonic bisericesc. Preotul o împărtășea pe femeie, apoi ea mergea la casa ei părintească, unde era întâmpinată de mama ei, care îi turna apă pe picioare, iar pe pragul casei pune un ou, pe care mama copilului îl lua la plecare cu ea, ca să-l pună în apa de îmbăiere a copilului. Acest ritual se numește la bulgarii din Moldova „сарандисване” (sarandisvane). La întoarcerea acasă, era organizată o masă, la care participau și bărbații.

Copilul era botezat până la trecerea termenului de 40 de zile de la naștere, din frica ca acesta să nu moară cumva nebotezat (mortalitatea infantilă destul de mare a predominat până în a doua jumătate a secolului al XX-lea). La ritualul botezului („кръштаване”) participau doar nașii („кумити” – un cuplu căsătorit, care i-a cunoscut pe părinții nou-născutului). Mama – „лахуса” (lahusa) nu avea voie să iasă din casă, cu atât mai mult să meargă la biserică, iar tatăl nou-născutului rămânea să aștepte în curtea bisericii. Întorcându-se acasă după ritual, nașul dădea copilul mamei acestuia, transmițându-l peste pragul casei cu cuvintele: „Взех гу от тебѣ еврейчи – давам ти гу христианчи” (Am luat de la tine un evreiaș – îți întorc un creștinăș).

A doua zi dimineața, nașa copilului îl scălda pe acesta în „миро” (miro) – o pânză de culoare albă, de

obicei, cu o lungime de 1,5–3 m, din care era cusută apoi o cămășuță pentru copil și o cămașă mai mare pentru mama lui. În satele bulgărești din Ucraina se consideră că această „miro” i se dă copilului, pentru ca el să aibă conștiința curată. Bulgarii din Moldova înfășurau cu această pânză o lumânare mare în biserică, la botez, crezând că atunci când nașul va pleca în altă lume, finul lui va trage de pânza cu care va fi înfășurat acesta, pentru a-l scoate din focul iadului. Pe marginea cădiței de baie pentru copil erau aprinse lumânări, iar cei prezenți la scăldătoare aruncau monede în ea.

Obiceiurile și ritualurile legate de nașterea copilului sunt unele din cele mai vechi și rezistente forme ale culturii populare a bulgarilor-coloniști. Multe ritualuri ale acestui ciclu s-au păstrat în mare măsură în satele bulgărești din Moldova și, în majoritatea cazurilor, sunt aplicate cu strictețe etc.

Referințe bibliografice

1. Архив автора.
2. Маркова Л. В. Рождение ребенка в обычаях и обрядах. In: Рождение ребенка в обычаях и обрядах. Страны зарубежной Европы. М.: Наука, 1997, p. 105-107.

References

1. Archive of author.
2. Markova L. V. Rozhdenie rebenka v obyichayah i obryadah. In: Rozhdenie rebenka v obyichayah i obryadah. Strany zarubezhnoy Evropy. M.: Nauka, 1997, p. 105-107.

Emilia Bancova (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Эмилия Банкова (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Emilia Bancova (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: emilia_bancova@mail.ru

CERCETĂRI ETNOSOCIALE, ETNOPSICOLOGICE ȘI ETNOISTORICE

Ольга СОБОЛЕВСКАЯ

ФОРМИРОВАНИЕ ЕВРЕЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ГРОДНЕНСКОЙ ГУБЕРНИИ
(КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX вв.)

Rezumat

**Formarea intelectualității evreiești în
gubernia Grodno (sfârșitul secolului al XIX-lea –
începutul secolului al XX-lea)**

Articolul este bazat pe cercetarea surselor de arhivă nepublicate anterior, a fost abordată problema formării intelectualității evreiești pe teritoriul guberniei Grodno (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). Sa constatat că în condițiile occidentalizării accelerate a culturii evreiești tradiționale la periferia secolelor XIX–XX, în partea bielorusă a așezării evreiești, în fața tinerei generații care a primit educație laică fiind instruiți în instituții superioare de învățământ, s-au deschis oportunități pentru a ocupa poziții de frunte în ierarhia socială. Intelectualitatea devine pilonul formării noilor tradiții de organizare a vieții cotidiene și a timpului liber, pentru care modul de viață al creștinilor servea drept model. Aspectul fizic și modelul onomastic evreiesc au suferit schimbări. Receptând valorile intelectualității rusești democratice, ca fiind superioare, ei au încercat să preia acest model de viață și să-l propage printre coreligionari. Mulți din ei au manifestat un grad înalt de activism social implicându-se în politică și activând în societăți caritabile, educaționale și artistice. Slăbeau legăturile dintre tânăra intelectualitate evreiască și cercurile intelectuale tradiționale. Concomitent, intelectualitatea evreiască din gubernia Grodno la joncțiunea secolelor XIX–XX era prezentată drept un grup puternic stratificat, din rândurile cărora pe lângă „nucleul” progresist, coexistă și „periferia” tradiționalistă.

Cuvinte-cheie: intelectualitatea evreiască, medicină, jurisprudență, pedagogie, politică, Imperiul Rus, gubernia Grodno.

Резюме

**Формирование еврейской интеллигенции
Гродненской губернии (конец XIX –
начало XX вв.)**

В статье, опирающейся на не публиковавшиеся ранее архивные источники, осмысливается проблема формирования еврейской интеллигенции на территории Гродненской губернии (конец XIX – начало XX вв.). Сделан вывод о том, что в условиях ускоренной вестернизации традиционной еврейской культуры рубежа XIX–XX вв. в белорусской части черты еврейской оседлости перед молодежью, которая получила светское образование в высших учебных заве-

дениях, открывалась возможность занять новые статусные позиции. Интеллигенция становилась субъектом формирования новых традиций быта и досуга, образцом для которых был образ жизни христиан. Произошло изменение еврейской ономастической модели, костюма и внешнего вида. Понимая ценности демократической российской интеллигенции как высшие, они старались максимально приблизиться к ним в реальной жизни и пропагандировать свой образ жизни среди единомышленников. Многие проявляли высокую степень общественной активности, работали в составе благотворительных, просветительских и художественных обществ, занимались политикой. Разрушалась связь между молодой еврейской интеллигенцией и традиционными кругами еврейства. При этом еврейская интеллигенция Гродненской губернии рубежа XIX–XX вв. оставалась сильно стратифицированной группой, среди которой кроме прогрессивного «ядра» была консервативная «периферия».

Ключевые слова: еврейская интеллигенция, медицина, юриспруденция, педагогика, политика, Российская империя, Гродненская губерния.

Summary

**The Formation of the Jewish Intelligentsia in Grodno
Province (the end of the XIXth – the beginning of
XXth century)**

The article which is based on not previously published archive sources the problem of the formation of the Jewish intelligentsia on Grodno province territory (late XIX – the beginning of XX century) was comprehended. The conclusion was made, that in rapid conditions of westernization of traditional Jewish culture on the border of XIX–XX centuries in Byelorussian part of Jewish Pale of settlement, the opportunity to take new status positions was opened before youths who received secular education in state educational institutions. Intelligentsia become the subject of the formation of new traditions of everyday life and leisure. The way of Christian life become as a model for them. There was a change of Jewish onomastic model, dress and appearance. Understanding the values of the democratic Russian intelligentsia as the highest, they try to approach them in real life and to promote their way of life among co-religionists. Many of them demonstrate high level of public activity, work in charity, education and artistic communities, were engaged in politics. Communication between young Jewish intelligentsia and traditional Jewish circles was ruined. Just at the same time Jewish intelligentsia of Grodno

province the border of XIX–XX centuries stayed strongly starved group, in which accept the progressive “core” the conservative “periphery” existed.

Key words: Jewish intelligentsia, Medicine, Jurisprudence, Pedagogics, Politics, the Russian Empire, Grodno province.

Формирование еврейской интеллигенции принадлежит к кругу малоисследованных вопросов иудаики. Дискуссионна сама дефиниция «интеллигенция», которая всегда имела идеологическое содержание (гуманистический подход М. Бердяева, С. Булгакова, П. Струве и др. – *настоящая и лже-интеллигенция*; классовый подход В. Ленина, Л. Троцкого и др. – *пролетарско-крестьянская и буржуазная интеллигенция*).

Интеллигенцию характеризуют и как социальную общность, представители которой профессионально занимаются умственным трудом, и как интеллектуальную элиту, создающую духовные ценности, людей нравственных, «соль земли». Пример социологического подхода – определение Яна Щепаньского, который под интеллигенцией понимал специалистов с высшим и средним специальным образованием, прилагающих к своей работе индивидуальные творческие и интеллектуальные усилия [8, с. 19].

Российские ученые делают акцент на неформальных, идейно-нравственных признаках. Например, Сергей Сергеевич отмечал: интеллигенция – это духовно-интеллектуальный авангард общества, который специализированно занимается творческим поиском и внедрением интеллектуальных, научно-технических, технологических (в том числе социальных и политических технологий), мировоззренческих и духовно-нравственных новаций с целью позитивного решения актуальных социальных проблем и противоречий в обществе [38, с. 14-15]. Понимание феномена полиэтнической интеллигенции Российской империи конца XIX – начала XX вв. возможно только при объединении обоих аспектов.

Наше понимание интеллигенции близко к позиции Инге Бланк. По ее мнению, еврейская интеллигенция – это такая социальная группа, представители которой сначала индивидуально, а затем в масштабах всего общества эмансипировались из среды типичного восточноевропейского еврейства и, в противовес непосредственно производящим, могут быть названы непосредственно работниками умственного труда. Автор подчеркивает, что возникновение и развитие «современной», то есть секулярной еврейской интеллигенции (в отличие от традиционной раввинской учености), отражает внутренне сложный и противоречивый феномен социальных из-

менений традиционного восточноевропейского общества на российской территории [40, с. 200]. В указанный период происходило оформление интеллигенции как особой профессиональной группы. Параллельно вызревало ее самосознание, на которое сильное воздействие оказывал социально-политический фактор.

Формирование еврейской интеллигенции в конце XIX – начале XX вв. проходило в особенно сложных условиях. С конца XVIII в. законодательство России реализовывало задачу ускоренной аккультурации иудеев, превращения их в «полезных подданных», лояльных власти. При помощи принудительных мер осуществлялось основательное изменение их культуры и образа жизни. По выражению Дмитрия Эльяшевича, «власти стремились к секуляризации еврейского образования (вернее, его „деиудализации“) и считали необходимым привить евреям „общечеловеческие ценности“» [39, с. 268].

Реакция периода Александра III ознаменовалась появлением новых юридических ограничений, которые усложнили получение иудеями среднего и высшего образования. С 1887/88 учебного года введена «процентная норма»: в средних учебных заведениях на территории черты еврейской оседлости доля учащихся-иудеев не должна была превышать 10%, вне черты – 5%, в столицах – 3%. Вскоре она распространилась на высшие учебные заведения, обучение иудеев в Медико-хирургической академии было запрещено. Доля студентов-иудеев в высших учебных заведениях (в сравнении с общим количеством евреев в Российской империи) была самой низкой в Европе [42, с. 16].

Поступление на государственную службу и самостоятельная деятельность в медицинской и юридической сферах для иудеев была сужена. Даже если законы, ограничивающие число медиков-иудеев отсутствовали, гродненские власти по собственной инициативе отказывали им в принятии на службу. Например, когда в 1894 г. А. Любич выразил желание стать аптекарским учеником, губернское правление ему отказало, поскольку «в аптеках губернии и так слишком много евреев» [25, л. 3-3 об.]. Руководитель этой структуры, отклоняя кандидатуру выпускника харьковского ветеринарного училища Г. Букштейна, отмечал: «Желательно иметь ветеринарного врача, но не еврейского и не католического вероисповедания» [19, л. 2].

В российском обществе быстрыми темпами распространялась юдофобия. По мнению Алексея Гольденвейзера, этому способствовали насильственные меры «еврейского законодательства». «Широкие народные массы должны были воспринимать политику еврейских ограничений

как официальную санкцию антисемитизма, и узаконивание дискриминации евреев больше чем что-то другое способствовало созданию психологической атмосферы, которая находила свое самое грубое выражение в еврейских погромах» [5, с. 120]. В начале 1880-х гг. по черте еврейской оседлости Российской империи прокатилась первая волна погромов. Широкое распространение получила антисемитская печать. Националистические движения взяли на вооружение антиеврейскую риторику.

В конце XIX – начале XX вв. для евреев путь в сословие интеллигенции пролегал через приобретение педагогической, медицинской, юридической или инженерной профессии. Право на поступление во все сословные вузы, выпускники которых становились врачами, дантистами, присяжными поверенными или учителями, давал аттестат «общих» средних учебных заведений. Его можно было получить в гимназиях или реальных училищах, куда евреев до «майских законов» принимали без ограничений в соответствии с результатами вступительных экзаменов, либо в раввинских училищах. Последние, которые с середины 1840-х гг. работали в Вильнюсе и Житомире, а в 1873 г. получили название еврейских учительских институтов, давали аттестаты раввинов и учителей еврейской школы. Этой стадии обучения предшествовала начальная школа: государственные «общие» начальные школы, казенные училища для евреев, сеть которых с 1836 г. создана в губернских и уездных городах, либо частные еврейские школы (хедер, тамлуд-тора, иешива, пансион).

Для лиц, желавших быть провизорами и аптекарскими помощниками, существовала возможность самостоятельного получения первоначальных знаний или посещения частных начальных учебных заведений с последующей сдачей экзаменов на право заниматься определенным родом деятельности. Их проводили комиссии при вузах. Еврейский персонал гродненских аптек получал свидетельства о квалификации при Варшавском и Московском императорских университетах [25, л. 4-8 об.].

Будущие учителя и младшие медицинские работники сдавали квалификационные экзамены в комиссиях при государственных гимназиях. Через комиссию при гродненской мужской гимназии прошло много фельдшеров и санитаров-иудеев, приобретших профессию в армии. Они должны были подтвердить свои компетенции, чтобы продолжить работу по специальности на гражданской службе. После 4-классного государственного училища либо самостоятельной подготовки здесь сдавали экзамены аптекарские ученики, большинство позже работало

в частных аптеках уездных городов и местечек губернии [20, л. 26, 35, 54, 89, 95, 98, 116, 159; 26, л. 54 об.]. Обучение не только давало специальность, но и меняло самосознание человека. Как утверждала Хэлена Датнер, «приобретение светского образования означало в XIX веке почти всегда какой-то уровень эмансипации, отхода от традиционного образа жизни. Те, кто его получил, имели шанс на поиск новых жизненных дорог, новой карьеры» [42, с. 54].

Прагматичная политика царствования Александра II создала благоприятные условия для развития карьеры иудеев с высшим образованием. Так было с Ильей Соломоновичем Кулькиным, который находился на государственной службе с 1863 по 1884 гг., работая штатным врачом гродненской мужской гимназии, специальным врачом города, гродненским уездным врачом. В соответствии с занимаемыми должностями он был возведен в чин титулярного советника (1868), коллежского асессора (1869), надворного советника (1871), коллежского советника (1876). За честный труд ему назначали премии, в отставке доктор получал пенсию в размере половины оклада – 230 руб. в год [23, л. 84 об.-87].

Подобным образом сложилась жизнь Авраама Моисеевича Андреса, который работал внештатным врачом при Гродненской палате госимущества, внештатным врачом Волковысского уезда, ординатором гродненской окружной лечебницы, гродненским городовым врачом, ординатором гродненского военного госпиталя и врачом тюремной лечебницы. Был возведен в чин титулярного советника (1862), коллежского асессора (1865), надворного советника (1869), коллежского советника (1873). За 20-летнюю службу помимо денежных премий получал награды: ордена Св. Анны 2-й и 3-й степеней, Св. Станислава 2-й степени, бронзовую медаль за усмирении польского восстания 1863–64 гг. и знак Красного Креста. Работу оплачивали достойно: в 1889 г. на пике карьеры он получал 600 руб. в год [24, л. 74-75].

Должности слонимского и брестского городских врачей, волковысского уездного врача с получением соответствующих чинов и государственных наград за выслугу лет занимал в 1859–1889 гг. Моисей Яковлевич Гершуни [24, л. 171-172]. Все эти врачи родились в начале 1830-х гг. и успели получить образование в Санкт-Петербургской Медико-хирургической академии, а для получения руководящих должностей сдавали экзамены в Московском императорском университете. Тем, кто закончил вуз на рубеже 1850–1860-х гг., диплом дал возможность поступления на престижную, хорошо оплачиваемую

государственную службу, вероисповедание не стало препятствием для блестящей карьеры.

Эпоха Великих реформ, предложившая образованным евреям возможность преодоления многих ограничений, включая пребывание в черте оседлости, создала удивительную ситуацию. Исраэль Барталь отмечает: «Она породила неизвестную дотоле социальную реальность, развивавшуюся быстрыми темпами, и привела к такой интенсивности аккультурации, которой в прошлое царствование не смогли достичь законодательные усилия, предпринимавшиеся десятилетиями» [1, с. 163].

В начале XX в. на место иудеев, которые преобладали среди врачей Гродненской губернии на государственной службе и занимали в своей области руководящие посты в 1860–1880-е гг., пришли их христианские коллеги. В 1908 г. мы не найдем на государственной службе ни одного врача-еврея в Бресте, Пружанах, Волковыске и Слониме. Медики-иудеи вынуждены были обратиться к свободной практике. По данным «Памятной книжки Гродненской губернии на 1908 г.», среди 63 частных врачей, дантистов и акушеров Гродно было 42 еврея, что составляло 67%. Среди стоматологов процент евреев достигал 75, а среди дантистов – 90 [37, с. 14]. Одним из самых знаменитых врачей губернского города являлся создатель языка эсперанто Лейзер Мордхович Заменгоф, живший здесь в 1893–1897 гг. После учебы в Москве и Варшаве в 1885 г. он получил диплом врача-окулиста и начал частную практику [9, л. 1-4].

В начале XX в. иудеи почти полностью вытеснены с государственной службы. Им обеспечены только места преподавателей религиозных предметов в государственных гимназиях и реальном училище. Доминирование иудеев в стоматологии обусловило занятие представителями этой конфессии должностей дантистов в указанных учреждениях образования. Евреи изредка появлялись на более низких медицинских и чиновничьих должностях. Например, на рубеже 80–90-х гг. XIX в. в гродненской окружной лечебнице фельдшером работал И. А. Финн [24, л. 125-125 об.]. И все же, несмотря на дискриминационную политику правительства, общее количество иудеев среди врачебной интеллигенции Гродно увеличивалось. Если в 1882 г. среди медиков-иудеев с высшей квалификацией был только дантист Л. Б. Кауфман, то в 1889 г. насчитывалось уже 7 врачей-иудеев и 8 их коллег христианского вероисповедания [35, с. 5; 36, с. 91]. В 1907 г. количество христиан среди гродненских врачей составляло 10 чел., иудеев – 19 чел. [37, с. 14].

Формирование еврейской юридической интеллигенции осложнялось противоречивой по-

литикой царизма. Судебная реформа 1864 г. создала в России современную адвокатуру, обеспечив равные права защите и обвинению. Она не содержала ограничений для иудеев, что привело к быстрому увеличению юридической интеллигенции среди данной этноконфессиональной группы. Ситуация изменилась, когда «Временные правила 1882 г.» запретили иудеям доступ в адвокатуру. В связи с этим евреи, несмотря на наличие высшего юридического образования и требуемого законом 5-летнего стажа, сконцентрировались на должностях помощников присяжных поверенных.

Согласно закону 25 мая 1874 г., к присяжным поверенным приравнены частные поверенные, которые также могли за плату вести гражданские дела своих клиентов, но не были объединены в сословную организацию. Однако Высочайшее повеление 19 апреля 1890 г. ограничило и эту сферу деятельности: допуск представителей нехристианских исповеданий определялся лично министром внутренних дел и юстиции по представлению уездных съездов. После этого на должностях частных поверенных остались в основном юристы-евреи, начавшие свою карьеру в царствование Александра II.

Манифест 17 октября 1905 г. упразднил профессиональные ограничения. Многие иудеи были утверждены в должностях присяжных поверенных, увеличилось количество помощников присяжных поверенных. В 1908 г. в Гродно из 15 присяжных поверенных было 4 иудея, частным поверенным работал Л. М. Гирон [37, с. 39-41], имевший звание помощника присяжного поверенного. «Оттепель» продолжалась недолго: с 1908 г. адвокаты-иудеи вновь почувствовали давление. Их назначение на соответствующие должности затягивалось, де-факто была введена процентная норма [7, с. 473].

Юридическая интеллигенция Гродно начала XX в. представлена братьями Моисеем (1854–1921) и Александром (1868–1908) Яковлевичами Острогорскими. Выпускники гродненской гимназии, они закончили юридический факультет Санкт-Петербургского университета: первый в качестве кандидата права, второй – с дипломом I степени. Оба почувствовали на себе гнет правовых ограничений. Моисей успел поступить в университет до процентной нормы, семь лет работал в Министерстве юстиции, где дослужился до должности редактора законодательного отделения; после введения «майских законов» вынужден был уйти в отставку. Следующие 20 лет Моисей Острогорский жил за границей, где окончил Свободную школу политических наук, а его исследование «Женщина с точки зрения публичного права» получило премию имени Росси

Парижского университета. Александр хорошо учился в гимназии, но из-за процентной нормы только вторая попытка поступить на юридический факультет Санкт-Петербургского университета стала удачной. Окончив университет, принял крещение, после чего быстро сделал карьеру в Министерстве финансов, позднее успешно занимался работой в области образования [31].

Законы запрещали деятельность иудеев в судебной и пенитенциарной системах, прокурорском надзоре, нотариате и жандармерии. В конце 1881 г. гродненский губернатор издал распоряжение об увольнении всех служивших в полиции лиц иудейского вероисповедания как неблагонадежных. В Гродненской губернии не было их также на армейских командирских должностях и в руководстве железных дорог. Не найдем мы еврейскую интеллигенцию и в представительных органах власти вроде мещанских управ либо присутствий – места в них занимали купцы.

Круг гродненской еврейской интеллигенции довольно замкнут. На рубеже веков характерно появление корпоративных семей. Примером может служить семья врача Авраама Андреса: обе его дочери вышли замуж за врачей-евреев [23, л. 75]. Появились врачебные династии: дантист Рейхля Андрес была дочерью врача Б. Андреса, дантист Л. Б. Кауфман передал специальность сыну Вениамину [36, с. 91]. В Бресте в начале XX в. авторитетом пользовались братья Ксаверий и Лев Григорьевичи Штейнберги. Первый занимался свободной врачебной практикой, второй являлся членом городской санитарно-исполнительной комиссии. В том же городе Л. С. Шерешевский был врачом, И. С. Шерешевский и М. С. Шерешевская – дантистами [37, с. 199, 201]. Мотивом получения свидетельства аптекарской помощницы для брестчанки Соры Каган стала необходимость участвовать в бизнесе мужа-аптекаря [20, л. 98].

Семья учителей Шехтман в начале XX в. плодотворно работала на почве еврейского образования Гродно: Лев Самуилович Шехтман заведовал 1-классным еврейским народным и 2-классным еврейским женским училищами. В последнем учительницей рукоделия была его жена Л. Ю. Шехтман. Одной из содержательниц еврейской женской гимназии являлась Л. Вальдман, а М. И. Вальдман работал учителем еврейского ремесленного училища [37, с. 36].

Семья Острогорских представлена тремя поколениями педагогов. К старшему принадлежал Меер Авраамович Острогорский, который в 1852 г. открыл в Гродно еврейское училище [34, с. 659]. В 4-классном еврейском женском училище, которое в 1906 г. превратилось в прогимназию, а через год – в гимназию, работали

Теофилия, Аделина и Яков Острогорские [29, с. 336]. Преподавательской работой занимался и Александр Яковлевич Острогорский. Он заведовал училищем в Санкт-Петербурге, был автором учебника по русскому языку и хрестоматии по русской литературе, успешно разрабатывал методику [28, с. 795-796; 31]. Его сестра, Анна Яковлевна Острогорская-Малкина, по профессии медик, посвятила жизнь просвещению. Она занималась переводами, с 1899 г. редактировала журнал «Юный читатель», который в 1908 г. был преобразован в издательство, печатавшее литературу для детей и подростков и книги для самообразования [30]. Из процитированных документов можно сделать вывод об активном пополнении еврейской врачебной и педагогической интеллигенции женщинами, что в гораздо меньшей степени было свойственно христианской среде. Женщины-учительницы работали исключительно в женских гимназиях, пансионах и училищах. В медицинской области они появились в качестве среднего медицинского персонала в гинекологии, стоматологии и фармакологии.

В 1907 г. среди гродненских акушеров было 16 иудеек и 9 христианок, среди повивальных бабок – 2 иудейки и 3 христианки [37, с. 14]. Большинство из них получили образование в местной повивальной школе. Она не подлежала процентной норме, поэтому, хотя устав предусматривал приоритетный прием христианок, большинство учащихся составляли еврейки [21, л. 5]. Условием приема в повивальную школу было умение читать и писать на русском языке. Где получали знания будущие ученицы, неизвестно. Только в нескольких случаях в прошении о приеме указано, что его обладательница окончила двух- или четырехлетний курс училища, посещала женский пансион. В основном еврейские девушки в конце XIX в. получали домашнее образование [22, л. 72].

О высокой степени аккультурации гродненской еврейской интеллигенции свидетельствуют ономастические данные, говорящие об изменении в интеллигентской среде еврейской ономастической модели. У детей иудейского вероисповедания, рожденных в 1863–1869 гг. в семьях врачей, преобладали европейские имена. Например, сын и дочери врача Ильи Кулькина: Марк, Анна-Бася, Александра, Софья, Роза. Детей врача Моисея Гершуна, который женился на дочери виленского купца Евгении Лаппо, звали Борис, Марк, Александр, Осип и Тимофей [23, л. 171 об. – 172].

В начале XX в. сочетание европейских имен и еврейских отчеств во врачебной среде губернии – обычное дело: Самуил Лазаревич Гожанский, Фабиан Вульфович Эпштейн, Лев Исаевич Гаухман, Иоаким Герцевич Гурвич, Татьяна

Иоселевна Басс, Ира Моисеевна Гинзбург и др. У некоторых христианизация имен осуществлялась на уровне двух поколений: Григорий Тимофеевич Замковский, Роман Иосифович Фрумин, Паулина Марковна Крынская, Ксаверий Григорьевич Штейнберг, Дина Семеновна Вайсман [37, с. 14-15, 89, 201, 243]. Данный процесс вслед за Агнешкой Ягодзиньской можно назвать языковой христианизацией, которая являлась важным показателем аккультурации данной среды [44, с. 256].

Европейские обычаи проникали в повседневную и праздничную жизнь еврейской интеллигенции. На место традиционных религиозных сюжетов в домашние постановки пришли европейские. Так, семья учителя брестского народного еврейского училища В. Д. Исакова 16 апреля 1894 г. почтила Песах и именины дочери постановкой пьесы Мольера «Женитьба по принуждению» [10, л. 40]. Примечательно не только появление светской пьесы, но и то, что речь шла о христианском празднике, именинах. В еврейской традиции он отсутствует, более того, отмечать день рождения, праздник личный, а не религиозный, считается грехом.

Гродненскую еврейскую интеллигенцию, профессиональная деятельность которой началась в конце 1860-х гг., можно в полной мере назвать демократической. Как следует из формулярных списков врачей, все они происходили из мещан. С большой долей вероятности можно утверждать, что это были выходцы из беднейшего еврейства: отношение к казенным учебным заведениям, которые нужно окончить, чтобы стать доктором, в еврейской среде середины XIX в. было настороженным. Результатом являлось уклонение от посещения еврейских училищ детей из состоятельных семей.

В начале XX в. врачебные и юридические профессии стали престижными, свидетельствовали о высоком социальном статусе – обеспеченности, хорошем образовании, принадлежности к кругу известных в городе уважаемых людей. Поэтому среди присяжных поверенных Гродно в 1908 г. были представители зажиточных купеческих семей – Л. О. Абрамский и Г. Х. Яновский [37, с. 39].

В еврейской среде широко распространена благотворительность, что обусловлено религиозной этикой и традициями жизни в «голуте». При этом в списках опекунов медицинских и просветительских учреждений Гродно рубежа веков нет еврейской интеллигенции. Это связано с тем, что на должности руководителей обществ, чтобы обеспечить им материальную устойчивость, приглашали состоятельных жителей города. Членами Совета еврейского госпиталя, опекунами холерных лазаретов в 1890-е гг.

являлись финансисты, владельцы промышленных и торговых предприятий. Медики вносили свою лепту в дело милосердия, бесплатно оказывая врачебную помощь.

В первом десятилетии XX в. наблюдалось оживление институционализированной благотворительности. В гродненской общине сестер милосердия Красного Креста было много медиков-иудеев: И. И. Роутенштейн входил в состав членов попечительского совета, Ф. В. Эпштейн являлся штатным врачом, среди врачей-специалистов находятся И. К. Глухман, И. И. Роутенштейн, дантисты Л. М. и Б. М. Пик, Шапиро [37, с. 71-72]. М. В. Эпштейн исполнял обязанности штатного врача гродненского отделения Российского общества спасения на водах [37, с. 73].

Еврейская медицинская интеллигенция Бреста составляла большинство членов городской санитарно-исполнительной комиссии, врач Л. С. Шерешевский участвовал в работе Общества содействия физическому воспитанию детей [37, с. 199, 201, 236]. Слонимский дантист И. Ш. Иосем и пружанский врач Б. И. Галай – члены правлений пожарных обществ, первый из них был также членом общества помощи бедным евреям [37, с. 307, 308, 331].

Врачи, учителя и их родственники принимали активное участие в работе благотворительных еврейских организаций, которые занимались помощью бедным и просвещением («Литора влитуда», Общество помощи бедным еврейским детям, Общество помощи бедным евреям, Общество обеспечения бедного населения дровами и другими предметами первой необходимости). Жены врачей Хазана и Замковского работали в женском еврейском обществе «Сэймех Нэйфилим». Сам С. Ю. Хазан занимал должность заместителя председателя Совета гродненского еврейского детского приюта [37, с. 79-80]. В 1914 г. жены врачей Т. Е. Хазан и Е. Б. Гаухман, жена общественного раввина Ф. А. Гальперн основали Общество помощи евреям – ученицам гимназий [27].

Наличие представителей еврейской интеллигенции не только в традиционных еврейских благотворительных структурах, но и в обществах, направленных на удовлетворение нужд нееврейского населения, – важный показатель аккультурации. Вместе с тем для еврейской медицинской интеллигенции Гродненской губернии может быть верным наблюдение, сделанное Хэленой Датнер по поводу варшавских коллег. Автор пишет, что уровень знаний о еврействе в среде врачей-иудеев был крайне низок, в их сознании еврейские традиции трансформировались в совокупность элементов, лишенных большого эмоционального значения. С еврейской средой их связывало чувство обязанности, что

проявлялось в меценатстве: стипендиях, участии в благотворительных обществах; прежде всего в этой деятельности они реализовывали себя как евреи [42, с. 179].

Еврейская интеллигенция переняла модели поведения, характерные для состоятельной городской среды: моду, развлечения, язык общения христиан. В начале XX в. стали популярными музыкально-драматические вечера. Они использовались для привлечения денег в благотворительные общества, членами которых были представители еврейской интеллигенции. Драматические постановки, музыкальные вечера с танцами проводились по инициативе не только «Эзро», «Линас-Гацедек», Общества помощи бедным еврейским детям, Общества по созданию приюта для малолетних сирот-евреев, гродненской еврейской гимназии Л. Вальдман, но и местного раввина Исаака Гальперна, инициировавшего сбор средств для бедных учениц гродненской гимназии [12, л. 73, 169, 182, 196; 13, л. 40; 14, л. 1; 15, л. 140, 146; 16, л. 136, 306, 320; 17, л. 91, 102, 107, 211, 213, 255].

Новацией стало проведение благотворительных вечеров танцев [15, л. 148]. Этот обычай, характерный для европейского общества, демонстрировал раскованность и знание светских правил поведения: еврейская традиция запрещает танцы, в которых женщины выступают в парах с мужчинами, тем более это касается европейских танцев, предполагающих определенную свободу нравов. Сюда приходили в модных платьях и фраках, украшенных цветочными бутоньерками [15, л. 8]. На развлекательные мероприятия приглашали профессиональных актеров русской труппы, иногда давалось разрешение на постановку идишских пьес Шолома Аша или Шолом-Алейхема [17, л. 211]. Педагоги при подготовке благотворительного вечера акцентировали внимание властей на аполитичности мероприятия и собственной лояльности. Не случайно руководство Гродненского еврейского училища и частной еврейской женской гимназии Л. Вальдман в прошении на имя губернатора указывало, что исполняться будут только русские драматические произведения, стихи и песни [15, л. 140; 17, л. 107; 12, л. 196].

Значительная часть еврейской интеллигенции погрузилась в общественно-политическую жизнь. В Гродно активностью выделялись сионисты братья Яффе. Б. Б. Яффе в 1908 г. возглавлял общества «Летора влитуда», которое помогало учащимся-евреям, и «Палестина», был членом совета гродненского еврейского детского приюта [37, с. 79-80].

Масштабы губернского города переросла личность поэта и общественно-политического

деятеля Льва Борисовича Яффе (1876–1948). Он родился в Гродно в религиозной традиционной семье, был внуком известного раввина. Участвовал в сионистских конгрессах, являлся членом демократической фракции сионистского движения, с 1906 г. входил в Центральный комитет Российской сионистской организации. После Октябрьской революции Л. Б. Яффе уехал в эмиграцию. Сначала это была Литва, где он занимал ведущие позиции в сионистском движении и печати. В 1920-е гг. путешествовал по Европе, пропагандируя сионистские идеи. Л. Б. Яффе погиб в Тель-Авиве во время террористического акта [3, с. 35; 38, с. 210-211].

Яркой звездой на гродненском политическом небосклоне был Моисей Яковлевич Острогорский, юрист и общественный деятель, депутат I Думы, кадет. На выборах в Государственную думу 1907 г. возглавлял Еврейскую народную группу, куда входили также врачи Замковский и Роутенштейн [3, с. 34; 4, с. 27]. Благодаря умеренности программы представители Группы пользовались поддержкой верхушки общины, за них агитировали даже служки и раввины в синагоге. После неудачи на выборах во II Думу Моисей Острогорский ушел из политики, стал социологом и политологом. В монографии «Демократия и политические партии» [32, 33] он выступил в качестве основателя социологии политических партий. По настоящее время признается огромное влияние взглядов Моисея Острогорского на развитие политической науки [6, с. 1].

Отсутствие источников личного происхождения осложняет задачу реконструкции мировоззрений и духовных поисков еврейской интеллигенции Гродненской губернии конца XIX – начала XX в. Понятно, что эта среда была пестрой. Люди, получившие образование в общих учебных заведениях и казенных еврейских училищах, ощутили влияние мероприятий царизма по перевоспитанию евреев. Особенно это касается учителей, «цивилизирование» которых в раввинских училищах и еврейских учительских институтах осуществлялось наиболее усердно: именно они должны были воспитывать следующие поколения в духе лояльности по отношению к государству.

Идея о необходимости изучения русского языка и литературы, европейских языков, точных и естественных наук, которая проводилась реформаторами еврейского образования, совпадала с принципами еврейской Гаскалы. Они близки новому поколению педагогической интеллигенции, но вызвали возмущение в традиционной части еврейского общества, которая в Гродненской губернии в течение 2-й половины XIX в. составляла большинство. Вот пример из

Гродно: на рубеже 1870–1880-х гг. заведующий талмуд-торы Марголин сделал попытку приблизить ее к современным стандартам. Он уделял много внимания русскому языку, арифметике, планировал ввести иврит (идиш маскилим считали вредным явлением). Однако ортодоксы не допустили перемен: «в помощь» Марголину дали четырех консультантов, компетенции которых подлежал контроль за финансами [2, с. 1610-1611].

Одна часть еврейской интеллигенции переосмыслила место религии в своей картине мира, сдвинув ее в сферу повседневных обычаев и национальных праздников, которые все чаще воспринимались как дань традиции. Другие, почувствовав на себе гнет юридических ограничений, устав от унижений, вызванных принадлежностью к нехристианскому вероисповеданию, сомневались, что стоит оставаться иудеем. Из архивных документов известно, что в 1875 г. 17-летний Л. Заменгоф, происходивший из хасидской семьи, собирался принять христианскую веру. Юноша приглашал гродненского губернатора в крестные отцы, просил спрятать себя в монастыре от евреев, которые еще не знают о его желании креститься. О своих мотивах он пишет искренне. Уверяет, что прошел 2-классный курс Белостокской реальной гимназии и хотел продолжать учебу. Но отец, пишет он, «не пожелал больше платить за последние курсы, только то мне говорил, чтобы я пошел на какую-либо государственную службу, а поскольку евреям вообще нет нигде никаких шансов на государственной службе, то я желаю от всего сердца быть настоящим православным человеком и верным слугой своему государю и русскому Отечеству» [9, л. 1-4]. Крещение Л. Заменгофа не состоялось, жизненный путь привел его к сионизму и участию в создании организации Ховевей Цион.

Иначе сложилась судьба Моисея Гурвича, учителя брестского и новогрудского еврейских училищ, смотрителя гродненского казенного еврейского училища. Становление самосознания этого педагога и публициста, горячего сторонника интеграции евреев в российское общество, лояльного подданного и борца с «еврейским фанатизмом» состоялось в Виленском раввинском училище. На всех местах работы он достигал увеличения количества учеников в казенных учебных заведениях для евреев и улучшения качества преподавания русского языка, для чего издал собственный учебник.

При новогрудском училище Гурвич основал курсы «общих предметов» для детей из состоятельных семей. Особенно очевидны успехи в русском языке: ученики свободно читали, толко-

вали и пересказывали тексты, прекрасно писали диктанты. Педагогическое кредо Моисея Гурвича проявилось в следующих словах: «Только тогда евреи будут жить жизнью, полезной для себя и нашего отечества, когда мы путем воспитания в начальных училищах разгоним талмудический мрак, разобьем тяжелые цепи, наложенные на руки и ноги несчастных мучеников, прогоним азиатизм и дадим им подышать свежим воздухом христианской и свободной Европы» [46, л. 147-148]. В отличие от других ассимиляторов ответственность за изоляцию иудеев Гурвич возложил на них самих. Он отрицал существование основополагающих элементов еврейской этничности («Признаю, что отдельная еврейская национальность не существует, так как от падения Второго Храма и до современности не имели ни истории, ни языка»), был сторонником «обрусения евреев» [46, л. 118-об., 127 об.-128].

Летом 1868 г. Моисей Гурвич крестился, через несколько месяцев прошло крещение его жены и детей. Обряд состоялся в дворцовой церкви Николаевского дворца, что демонстрировало важность события, призванного быть ярким доказательством правильности политики по «цивилизации» иудеев. О том, что он имел политический смысл, говорит и то, что крестными родителями стали бывший Виленский генерал-губернатор Константин Петрович Кауфман, протектировавший Гурвича, и великая княгиня Александра Петровна, тетя Александра II [45, л. 21]. При этом Гурвич превратился в Гурина и получил новое назначение в качестве учителя русского языка в «общем» учебном заведении. Биография Моисея Гурвича – яркий пример трансформации самосознания представителя новой еврейской интеллигенции. От европейского образования он перешел к искоренению признаков традиционного образа жизни, перемене религии и полному разрыву с еврейским миром.

Таким образом, в условиях ускоренной вестернизации традиционной еврейской культуры рубежа XIX–XX вв. в белорусской части черты еврейской оседлости перед молодежью, которая, помимо традиционного «домашнего» религиозного, получила «общее» светское образование в государственных учебных заведениях, открывалась возможность занять новые статусные позиции, не свойственные для традиционного общества. Разрушалась связь между молодой еврейской интеллигенцией и традиционными кругами еврейства. Увлечение политикой, наличие в данной сфере достаточно широких альтернатив усложняли процесс формирования идентификации еврейской интеллигенции. Создавалась ситуация, подобная положению аккультированных слоев польско-еврейского общества, «поляков

иудейского вероисповедания», которые «вынуждены были осесть в полосе экстерриториальной земли, между польской и еврейской идентичностью – принадлежа к обоим мирам и не принадлежа ни к одному из них полностью» [44, с. 260].

Представители интеллигентных профессий формировали новые традиции быта и досуга, образом для которых был образ жизни христиан. Многие видели себя «культуртрегерами», проявляли высокую степень социальной активности, работая в составе благотворительных и просветительских обществ. Понимая ценности демократической российской интеллигенции как высшие, они старались приблизиться к ним в реальной жизни и пропагандировать свой образ жизни среди единоверцев. При этом, как отмечлось, еврейская интеллигенция Гродненской губернии рубежа XIX–XX вв. оставалась сильно стратифицированной группой, в которой, кроме прогрессивного «ядра», была консервативная «периферия». Ее мировоззрение базировалось на ригористически понимаемой иудейской традиции, а выбор «интеллигентной» профессии был прагматичен.

Литература

1. Барта́ль И. От общины к нации: евреи Восточной Европы в 1772–1881 гг. М.: Мосты культуры. – Иерусалим: Гешарим, 2007, 262 с.
2. Бендетсон Н. Благотворительные учреждения вообще, больница, приют и талмуд-тора в частности. In: Рассвет, 1880, № 41, с. 1610–1611.
3. Выборы. In: Рассвет, 1907, № 2, с. 35–36.
4. Выборы. In: Рассвет, 1907, № 3, с. 27–29.
5. Гольденвейзер А. А. Правовое положение евреев в России. In: Книга о русском еврействе: от 1860-х гг. до революции 1917 г. Иерусалим–М.–Минск: Гешарим – Мосты культуры – МЕТ, 2002, с. 115–158.
6. Дандарова Т. К. Теория демократии М. Я. Острогорского. Автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.01. СПб.: Санкт-Петербургский гос. ун-т, 1995, 19 с.
7. Кроль М. Адвокатура в России. In: Еврейская энциклопедия: свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. Т. 1. СПб.: Брокгауз и Ефрон. 1908, с. 469–473.
8. Мансуров В. А. Вместо введения. Исследование профессиональных групп российской интеллигенции: ситуация, методология и методика. In: Профессиональные группы интеллигенции. Сб. статей. Отв. ред. В. А. Мансуров. М.: Изд-во Ин-та социологии РАН, 2003, с. 5–28.
9. Национальный исторический архив Беларуси в Гродно, ф. 1, оп. 7, д. 1826.
10. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 9, д. 323.
11. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 141.
12. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 1270.
13. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 1415.
14. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 1416.
15. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 1417.
16. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 1419.
17. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 1422.
18. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 18, д. 2061.
19. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 22, д. 2016.
20. НИАБ в Гродно, ф. 1, оп. 25, д. 2400.
21. НИАБ в Гродно, ф. 9, оп. 1, д. 633.
22. НИАБ в Гродно, ф. 9, оп. 1, д. 1070.
23. НИАБ в Гродно, ф. 9, оп. 1, д. 1601.
24. НИАБ в Гродно, ф. 9, оп. 1, д. 2197.
25. НИАБ в Гродно, ф. 9, оп. 1, д. 2200.
26. НИАБ в Гродно, ф. 9, оп. 7, д. 3.
27. НИАБ в Гродно, ф. 103, оп. 1, д. 75.
28. Некролог. In: Исторический вестник. Т. 11. 1908, с. 795–796.
29. Орловский Е. Гродненская старина: в 2-х ч. Ч. I. Гродно, 1910, 344 с.
30. Острогорская-Малкина А. Я. In: Большая биографическая энциклопедия: https://gufo.me/dict/biography_encyclopedia (дата обращения – 31.03.2017).
31. Острогорский А. Я. In: Еврейская энциклопедия: свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. Ред. Л. Каценельсон, Д. Г. Гинцбург. СПб.: Издание Общества для научных еврейских изданий и Издательства Брокгауз–Ефрон. Т. 12, 1910, ст. 148.
32. Острогорский М. Демократия и политические партии. Т. 1. М.: Изд-во Ком. Акад., 1927, 281 с.
33. Острогорский М. Демократия и политические партии: Соединенные Штаты Америки. Т. 2. М.: Изд-во Ком. Акад., 1930, 376 с.
34. Памятная книжка Виленского учебного округа на 1874 год. Вильна, 1874, 681 с.
35. Памятная книжка Гродненской губернии на 1882 год: адрес-календарь и статистическо-справочные сведения. [16], XXXII, 227, 137. Гродно, 1881, 23 с.
36. Памятная книжка Гродненской губернии на 1889 год: адрес-календарь и статистическо-справочные сведения. 19 [1], XXXII, 288, 145. Гродно, 1889, 4 с.
37. Памятная книжка Гродненской губернии на 1908 год: адрес-календарь и статистическо-справочные сведения. Гродно, 1908, 440, 255 с.
38. Письма Л. Б. Яффе к М. О. Гершензону / публикация Б. Горовица. In: Вестник Еврейского университета в Москве, 1998, № 2 (18), с. 210–211.
39. Сергейчик С. Российская интеллигенция: история и судьба. М.: Локид-пресс, 2006, с. 14–15.
40. Эльяшевич Д. А. Правительственная политика и еврейская печать в России, 1797–1917. Очерки истории цензуры. СПб.: Мосты культуры. – Иерусалим: Гешарим, 1999, 792 с.
41. Blank I. Haskalah und Emanzipation: die russisch-judische Intelligenz und die „judische Frage“ am Vorabend der „Großen reformen“. In: Juden in Ostmitteleuropa von der Emanzipation bis zum Ersten Weltkrieg. Red. G. Rohde. Marburg/Lahn: J. G. Herder-Institut, 1989, s. 197–231.

42. Datner H. Ta i tamta strona: żydowska inteligencja Warszawy 2 połowy XIX wieku. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2007, 341 s.

43. Die Zahl der jüdischen Studierenden in Rußland. In: Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden. 1905, № 8, s. 15-16.

44. Jagodzińska A. Pomiędzy: akulturacja żydów Warszawy w 2 połowie XIX wieku. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008, 309 s.

45. Lietuvos vastybes istorijos archyvas (LVIA), fondas 378, apskritai tarnyba 1867, saugojimo vienetą 1728.

46. LVIA, f. 378, ap. t. 1869, s. v. 40.

References bibliografice

1. Bartał I. Ot obshchiny k natsii: evrei Vostochnoi Evropy v 1772–1881 gg. M.: Mosty kul'tury. – Ierusalim: Gesharim, 2007, 262 p.

2. Bendetson N. Blagotvoritel'nye uchrezhdeniia voobshche, bol'nitsa, priiut i talmud-tora v chastnosti. In: Rassvet. 1880, № 41, p. 1610-1611.

3. Vyborny. In: Rassvet, 1907, № 2, p. 35-36.

4. Vyborny. In: Rassvet, 1907, № 3, p. 27-29.

5. Goldenveizer A. A. Pravovoe polozhenie evreev v Rossii. In: Kniga o russkom evreistve: ot 1860-h gg. do revoliutsii 1917 g. Ierusalim–M.–Minsk: Gesharim – Mosty kul'tury – MET, 2002, p. 115-158.

6. Dandarova T. K. Teoriia demokratii M. Ia. Ostrogorskogo. Avtoref. diss. ... kand. polit. nauk: 23.00.01. SPb.: Sankt-Peterburgskii gos. un-t, 1995, 19 p.

7. Krol' M. Advokatura v Rosii. In: Evreiskaya enciklopediia: svod znanii o evreistve i ego kul'ture v proshlom i nastoiashchem. T. 1. SPb.: Brokgauz i Efron, 1908, p. 469-473.

8. Mansurov V. A. Vmesto vvedeniia. Issledovanie professionalnykh grupp rossiiskoi intelligencii: situaciia, metodologiia i metodika. In: Professionalnye gruppy intelligencii: sb. statei. Otv. red. V. A. Mansurov. M.: Izd-vo In-ta sociologii RAN, 2003, p. 5-28.

9. Nacionalnyi istoricheskii arkhiv Belarusi v Grodno, f. 1, op. 7, d. 1826.

10. NIAB v Grodno, f. 1, op. 9, d. 323.

11. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 141.

12. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 1270.

13. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 1415.

14. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 1416.

15. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 1417.

16. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 1419.

17. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 1422.

18. NIAB v Grodno, f. 1, op. 18, d. 2061.

19. NIAB v Grodno, f. 1, op. 22, d. 2016.

20. NIAB v Grodno, f. 1, op. 25, d. 2400.

21. NIAB v Grodno, f. 9, op. 1, d. 633.

22. NIAB v Grodno, f. 9, op. 1, d. 1070.

23. NIAB v Grodno, f. 9, op. 1, d. 1601.

24. NIAB v Grodno, f. 9, op. 1, d. 2197.

25. NIAB v Grodno, f. 9, op. 1, d. 2200.

26. NIAB v Grodno, f. 9, op. 7, d. 3.

27. NIAB v Grodno, f. 103, op. 1, d. 75.

28. Nekrolog. In: Istoricheskii vestnik. T. 11. 1908, p. 795-796.

29. Orlovskii E. Grodnenskaia starina: v 2-h ch. Ch. I. Grodno, 1910, 344 p.

30. Ostrogorskaia-Malkina A. Ia. In: Bol'shaia bibliograficheskaia encyklopedia. https://gufo.me/dict/biography_encyclopedia (vizited 31.03.2017).

31. Ostrogorskii A. Ia. In: Evreiskaia enciklopediia: svod znanii o evreistve i ego kul'ture v proshlom i nastoiashchem. Red. L. Kacene'son, D. G. Ginzburg. SPb.: Izdanie Obshchestva dlia nauchnykh evreiskikh izdaniy i Izdatel'stva Brokgauz–Efron. T. 12, 1910, st. 148.

32. Ostrogorskii M. Demokratiia i politicheskie partii. T. 1. M.: Izd-vo Kom. Akad., 1927, 281 p.

33. Ostrogorskii M. Demokratiia i politicheskie partii: Soedinennye Shtaty Ameriki. T. 2. M.: Izd-vo Kom. Akad., 1930, 376 p.

34. Pamiatnaia knizhka Vilenskogo Uchebnogo okruga na 1874 god. Vil'na, 1874, 681 p.

35. Pamiatnaia knizhka Grodnenskoj gubernii na 1882 god: adres-kalendar' i statisticheskoe spravocnoe svedeniia. [16], XXXII, 227, 137, Grodno, 1881, 23 p.

36. Pamiatnaia knizhka Grodnenskoj gubernii na 1889 god: adres-kalendar' i statisticheskoe spravocnoe svedeniia. 19 [1], XXXII, 288, 145, Grodno, 1889, 4 p.

37. Pamiatnaia knizhka Grodnenskoj gubernii na 1908 god: adres-kalendar' i statisticheskoe spravocnoe svedeniia. Grodno, 1908, 440, 255 p.

38. Pis'ma L. B. Iaffe k M. O. Gershenzonu / publikaciia B. Gorovica. In: Vestnik Evreiskogo Universiteta v Moskve, 1998, № 2 (18), p. 210-211.

39. Sergeichik S. Rossiiskaia intelligenciia: istoriia i sud'ba. M.: Lokid-press, 2006, p. 14-15.

40. Eliashevich D. A. Pravitel'stvennaia politika i evreiskaia pechat' v Rossii, 1797–1917. Ocherki istorii cenzury. SPb.: Mosty kul'tury. – Ierusalim: Gesharim, 1999, 792 p.

41. Blank I. Haskalah und Emanzipation: die russisch-jüdische Intelligenz und die „jüdische Frage“ am Vorabend der „Großen reformen“. In: Juden in Ostmitteleuropa von der Emanzipation bis zum Ersten Weltkrieg. Red. G. Rohde. Marburg/Lahn: J. G. Herder-Institut, 1989, s. 197-231.

42. Datner H. Ta i tamta strona: żydowska inteligencja Warszawy 2 połowy XIX wieku. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2007, 341 s.

43. Die Zahl der jüdischen Studierenden in Rußland. In: Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden. № 8, 1905, s. 15-16.

44. Jagodzińska A. Pomiędzy: akulturacja żydów Warszawy w 2 połowie XIX wieku. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008, 309 s.

45. Lietuvos vastybes istorijos archyvas (LVIA), fondas 378, apskritai tarnyba 1867, saugojimo vienetą 1728.

46. LVIA, f. 378, ap. t. 1869, s. v. 40.

Sobolevskaya Olga (Grodno, Belarus). Candidat în culturologie, conferențiar, Departamentul de filosofie, politologie și psihologie, Institutul de Drept din Belarus (filiala din Grodno).

Соболевская Ольга (Гродно, Беларусь). Кандидат культурологии, доцент кафедры философии, политологии и психологии, Белорусский институт правоведения (филиал в Гродно).

Sobolevskaya Olga (Grodno, Belarus). PhD of Culturology, Associate Professor, Department of philosophy, political science and psychology, Belarusian Institute of law (branch in Grodno).

E-mail: kulturology@mail.ru.

Alexandru FURTUNĂ

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA GENEZA, EVOLUȚIA ȘI ARIA DE RĂSPÂNDIRE A UNOR SATE MĂNĂSTIREȘTI DIN ȚINUTUL IAȘI (II)

Rezumat

Considerații cu privire la geneza, evoluția și aria de răspândire a unor sate mănăstirești din ținutul Iași (II)

În studiul de față, punând la bază documente editate, au fost cercetate anumite aspecte ale problemei cu privire la geneza, evoluția și aria de răspândire a unor sate mănăstirești din ținutul Iași. Astfel, am putut constata că majoritatea localităților mănăstirești sunt de origine domnească sau boierească, mai puțin – răzeșească. Satele mănăstirești erau răspândite pe ambele maluri ale râului Prut, precum și ale afluenților săi de dreapta și stânga. Domeniul mănăstiresc avea, într-o oarecare măsură, caracter compact. Acest lucru era dictat de necesitatea efectuării unei administrări eficiente. Economia satelor mănăstirești, ca de altfel și a altor categorii de sate, se baza pe gospodăria naturală. Astfel, satele mănăstirești erau structurate în modul următor: vatră de sat, țarină, câmp, imaș, fânaș, pădure, iaz, loc de prisacă, prisacă, vad de moară, moară etc. Activitatea de muncă a locuitorilor unui sat mănăstiresc era organizată și vegheată de reprezentantul mănăstirii în administrația locală. Litigiile privind unele probleme legate de încălcarea hotarelor proprietății mănăstirești, precum și de statutul vecinilor mănăstirești, puteau fi rezolvate doar odată cu implicarea domnului Țării Moldovei.

Cuvinte-cheie: mănăstire, domn, sat, boier, răzeș, țaran, moșie, danie.

Резюме

Размышления по поводу генезиса, эволюции и распространения некоторых монастырских сел Ясского цинута (II)

В настоящей статье, на основе опубликованных документов, были исследованы генезис, эволюция и территория распространения монастырских сел Ясского цинута. В результате автор смог констатировать, что большинство монастырских сел имели господарское и боярское происхождение, реже – рэзешское. Монастырские села были распространены по обоим берегам реки Прут, а также по берегам правых и левых притоков этой реки. Монастырские поместья были расположены более или менее компактно. Это было продиктовано необходимостью эффективного управления ими. Экономика монастырских сел, наравне с другими категориями сел, базировалась на натуральном хозяйстве. Это означало, что монастырские села были структурированы следующим образом: село как таковое, пашня, поле, пастбище,

сенокос, лес, озеро, брод для мельницы, мельница, место для пасеки, пасека и др. Трудовая деятельность в монастырских селах была организована и велась под наблюдением представителя монастыря в местных органах власти. Конфликты, которые возникали в случае нарушения границ монастырских земель, а также были связаны с уставом монастырей, решались лишь при вмешательстве молдавского господаря.

Ключевые слова: монастырь, господарь, село, боярин, рэзеш, крестьянин, поместье, дань.

Summary

Considerations regarding the genesis, the evolution and the spreading of some monasteries villages in Iași (II)

In the present study, based on edited papers, some aspects of the genesis problem have been investigated, the evolution and the spreading of some monastic villages in the Iasi region. Thus, we have found that most of the monastery localities are lordly or boyar, less often individual property. The monastic villages were spread on both sides of the Prut River and its tributaries on the right and on the left. Monastic property, had to some extent a compact character. This was dictated by the need for efficient administration. The economy of the monastery villages, as well as other categories of villages, based on the natural household. Thus, the monastery villages were structured in the following way: the hearth of the village, tilled land, the field, grazing ground, the forest, lake, place for apiary, apiary, the mill etc. The work of the inhabitants of a monastery village was organized and watched by the representative of the monastery in the local administration. Disputes over some issues related to the breaking the boundaries of the monastery property, as well as the status of the monastery neighbors, could only be resolved with the involvement of the lord of the Country of Moldova.

Key words: monastery, lord, village, boyar, individual owner, villager, estate, beneficence.

VI. Mănăstirea Golia din Iași

a) Movilenii, în gura Jijioarei („unde cade Jijioara în Jijia cea mare”)

La 22 martie 1620, Maria – jupâneasa răposatului Chiriță postelnicul, adevărește că, fiind venită din Țara Leșească „în al optulea an”, a dat mănăstirii Vătoped de la Sf. Munte satele de moșie ale moșului său Paleologu: (...) satul Movileni cu heleșteu, în ținutul Iași (...). A dat călugărilor și uricele ce le-a avut de moșie și de cumpărătură.

În scurtă vreme, și anume la **12 aprilie 1620**, domnul Gaspar Grațiani, întărește uric mănăstirii Golia din târgul Iași, metoh al mănăstirii Vatoped de la Sf. Munte, stăpânirea peste satele dăruite de Marica, jupâneasa răposatului Chiriță postelnic, fata lui Gheorghie, părcălab de Hotin: (...) jumătate din satul Movileni în gura Jijioarei, cu heleșteu, unde cade Jijioara în Jijia cea mare, țin. Iași, în hotarul Săveștii Pipereștilor, de cumpărătură, și vad de moară, de cumpărătură de la mănăstirea Agapia. **Această jumătate de sat din Movileni și vadul de moară de la Jijia în hotarul Pipereștilor, le-a dat la bolnița făcută la mănăstire pentru „săracii calici”** (subl. n. – A. F.) [5, p. 140, 142].

b) Lazoreni, pe Jijia

La **8 mai 1643**, domnul Vasile Lupu dă și întărește lui Vasile Fugli a cincea parte din satul Lazoreni, la ținutul Iași – „din vatra satului, și din câmp, și din apă și din tot venitul”. Partea respectivă a fost „dată și dăruită lui Vasile Fugli de către Ștefan – „pentru sufletul său și al părinților săi”. Iar Vasile Fugli „i-a dat patruzeci de zloți bătuți și i-a plătit capul, pentru nevoia în care el căzuse” [15, p. 95]. În alt document, de la **20 decembrie 1644**, se specifică că a dat „și un cal și un bou” [15, p. 453].

Și Dima negustor cumpără, în 1646, anumite părți din satul Lazoreni [16, p. 296]. Lazoreni a fost sat răzeșesc.

La **2 mai 1690**, Vasile Cantacuzino, fost paharnic, dăruiește fratelui și cumnatului său Vasile Costache, mare vornic, surorii sale Catrina și fiicei lor Safta, botezată de el, satul Preuțești de pe apa Moldovei, țin. Neamț, pe care îl are de la mătușa sa, doamna Roxanda, fata lui Vasile voievod. Aceasta a vrut să dea satul mănăstirii Golia, iar el a dat, în schimb, acestei mănăstiri satul Lazoreni, țin. Iași, sub stâncă, cu vad de mori în Jijia [3, p. 269, 281].

În așa fel, satul răzeșesc Lazoreni ajunge să fie stăpânit de mănăstirea Golia.

c) Pipăreștii, la gura Bahluiului („unde se varsă în Jijia”)

La **5 aprilie <1631>**, domnul Moise Movilă dă și întărește rugătorilor noștri, călugărilor de la sfânta mănăstire Golăia, ce iaste în mijlocul Iașilor, ce iaste metoh la Sveta Gora ce să numește Vatopedi, pe un sat anume Pipăreștii cu loc de moară, ce iaste la ținutul Iașilor, **cari sat le iaste lor drept danie și miluire di la Chiriță postelnic Iar Chiriții postelnic i-au fost danie de la Constantin vodă”** (subl. n. – A. F.) [10, p. 519].

La scurgerea a patru ani, de la emiterea cărții domnești de mai sus, între mănăstirile Agapia și Golia se ivește un conflict de interese. Detaliile privind cauzele și modul de dezlegare a acestor neînțelegeri le găsim într-o carte domnească (de la **8 aprilie 1635**) eliberată de Vasile Lupu. Astfel, domnul spune: „Iată au venit, înaintea noastră și înaintea sfințitului nos-

tru mitropolit, Varlaam, și înaintea tuturor boierilor noștri, mari și mici, rugătorii noștri, egumenul Ghilasie și tot soborul de la sfânta mănăstire numită Agapia, unde este hramul sfântului conducător de tagmă, arhistrateg Mihail, care ni s-au jeluț și s-au pârât de față, înaintea noastră, cu călugării de la mănăstirea lui Golăe, din târgul Iași, pentru un vad de moară și un loc de prisacă, ce este în hotarul satului Piperești, la gura Bahluiului, unde se varsă în râul Dzijia”.

Călugării de la mănăstirea Agapia au prezentat mai multe documente doveditoare. Bazându-se pe respectivele drese de danie și miluire, domnul a hotărât ca „de acum înainte să stăpânească Agapienii dreapta lor danie, acel loc de moartă și această prisacă din hotarul Pipereștilor” [13, p. 121] (vezi și: Mănăstirea Bârnova).

Deci, Pipereștii au fost, rând pe rând, sat domnesc, boieresc și mănăstiresc.

d) Cornul Negru

Moșia Cornul Negru, stăpânită de mănăstirea Golia, se învecina cu o moșie a spătarului Iancul Razu. Vitele („bucatele”) de pe moșia spătarului, nefiind păzite, treceau pe moșia Cornul Negru și făceau stricăciuni. Ca urmare, Mitrofan – egumenul mănăstirii Golia, înaintează o jalbă către domnul Alexandru Mavrocordat Deli-bei. Domnul, la rândul său, poruncește (la **20 mai 1784**): „Cinstit credincioși boierii domnii mele, dum(isale) Manolachi Balș, biv vel ban, i dum(isale) Ioniți Canano, biv vel pah(arnic), ispravnici de ținut Eșii, sănătate (...). Deci, iată scriem dum(nea)v(oastră) să cercetați jaloba egumenu-lui și, fiind precum jăluiești, să chemați fați pe vechilu dumisale spat(ar), și să-i ziciți ca întâi lăcuiitorilor să le dă poruncă, să-ș pui păzitori la bucatile lor, apoi, deosăbit, să caute să pui păzitor și la mascu-rii, ce va ave spat(arul) acolo, ca nici despre bucatile lăcuiitorilor, nici despre mascu-rii spat(arului), moșia mănăstirii mai mult să nu-s calce. Și să-l odihniți dum(nea)v(oastră) pe numitul egumen cu dreptate, ce va ave, ca să nu-s mai jăluiască” [22, p. 169].

Așadar, litigiile privind proprietatea mănăstirească puteau fi rezolvate doar odată cu implicarea domnului Țării Moldovei. Persoana împuternicită de domn, care urma să cerceteze și să rezolve conflictul apărut, era ispravnicul ținutului Iași. El, la rândul său, apela la serviciile organelor administrației locale („oameni buni și bătrâni” etc.).

e) Rujinții, pe amândouă părțile Ciuhurului

La **30 aprilie 1552**, domnul Ștefan Rareș îl miluiește pe credinciosul boier Cozma Ghenghe părcălab „întru al nostru pământ al Moldovei pentru a lui dreaptă și credincioasă slujbă cu **doă locuri din pustie – un loc pe Ciuhur la Fântâna Paricova, pe la amândoi părțile Ciuhurului, alt loc anume Rujinții, iarăș(i) pe Ciuhur, pe de amândouă părțile Ciuhurului, ca să-ș(i) facă luiș doă sate**” (subl. n. – A. F.) [7, p. 178-179].

La **2 mai 1575**, domnul Petru Șchiopul dă și întărește adevăratului și cinstului boier Golăi, mare logofăt, „în țara noastră, în Moldova, dreapta lui ocină și cumpărătură, din ispisocul de cumpărare ce l-a avut el de la Ion voievod (pentru șase cai buni – A. F.), un loc din pustie pe Ciuhru, între Grumădzeani și între Rujinți, în fața Rusinei, însă pe această parte a Ciuhurului, dinspre ținutul Iașului” [8, p. 127-28].

La **24 septembrie 1576**, „Petru vodă confirmă lui Ion Golea un loc în pustie, pe Ceahor, anume Rujinții, din ținutul Hotinului, cumpărat de la Ion Vodă, care sat a fost luat ca bir de la Cozma Ghiangă pârcălab, tatăl vornicului Grigorie, care face pretenție la acest sat. Golea îi plătește lui Grigorie 500 galbeni tătarești și acesta cedează” [8, p. 205, 211-212, 215-27].

La **15 ianuarie 1594**, înaintea domnului Aron Vodă și a boierilor săi, au venit mai mulți oameni (sunt nominalizați – A. F.) și „au început judecata cu femeia lui Goliia fost mare logofăt, pentru un loc de pustiu pe Ciuhur” (...). Jălbașii afirmă că locul respectiv „le aparține lor prin moștenire”, dar documente despre aceasta nu au.

Însă femeia credinciosului și cinstului nostru boier, panul Ioan Goliia, fost mare logofăt, ne-a arătat nouă scrisorile sale, unde se spune că soțul ei a cumpărat acest loc de pustiu pe amândouă părțile râului Ciuhur, care mai înainte se numea Rujinți, în ținutul Hotin, de la Ioan voievod.

Iar acum acest sat demult nu mai aparține lui Cozma Ghianghe pârcălabul, tatăl lui Grigorie Ghianghe vornicul, ci au fost după dreptate moștenirea domnului țării noastre. Iar după aceea, credinciosul și cinstul nostru boier, panul Ioan Goliia, mare logofăt, a răscumpărat acest sat de la Cozma Ghianghe pârcălabul și Grigorie Ghianghe vornicul, și a plătit cinci sute de zloți tătarești pentru acest loc de pustiu pe Ciuhur, care se numea atunci Rujinți [9, p. 81-82].

Urmează și alte documente privind Rujinții: de la 14 iulie [1601-1606], 9 iulie 1602, 20 iulie 1602, 8 martie 1603 [28, p. 168-169, 180, 183-185, 190-191]. Analiza lor va fi făcută cu altă ocazie. Deocamdată, ne oprim la o mărturie semnată, în <1614 septembrie – octombrie>, de mai mulți boieri. Boierii declară: „Dăm știre cu această carte a noastră precum au venit înaintea noastră <a> tuturor părintele Grigorie, egumănul dela sfânta mănăstire a lui Golăia log<ofă>t și cu tot săborul dela acea sfântă mănăstire, care iaste în târgul Iașului, ce să chiamă dela Vătoped, anume călugării sunt aceștea (...), de nimini nisiliți, nici asupriți, ci de a lor bună voie mărturisescu, precum au vândut ei un sat anume Rujinții în ținutul Iașului pe apa Ciuhurului, pe de ciasta parte de Ciuhurul și cu loc de moară și cu loc de heleșteu într-aceia apă și cu tot hotarul și cu tot venitul ce va fi acolo, care **acel sat le-au fost dat sfintei mănăstiri giupăniasa Anna Golăiasă log<o>fet<easa>** (subl. n. – A. F.).

Și l-au vândut ei dumisale lui Nechifor, ce-au fost log<ofă>t mare, drept 500 de galbeni ungurești”. Satul a fost vândut, după cum spun călugării, din cauza sărăciei [19, p. 175-176].

În scurtă vreme, și anume la **18 ianuarie 1615**, marele logofăt Nechifor Beldiman schimbă satul Rujinți pe Ciuhur, ținutul Iași, cu iazuri și cu mori pe Ciuhur, cu Negoeștii pe Orbic, ținutul Neamț. Satul Negoești, care era mai aproape de curțile lui Nechifor Beldiman, aparținea mănăstirii Sucevița. În așa fel, Rujinții intră în stăpânirea mănăstirii Sucevița, iar Negoeștii trece în proprietatea lui Nechifor Beldiman [19, p. 187-188].

La **30 ianuarie 1615**, egumenul și tot soborul mănăstirii Sucevița, căreia îi aparținea Rujinții, dau știre cu o scrisoare că „sfânta noastră mănăstire a căzut în mare sărăcie, pentru că s-a pierdut toată averea mănăstirii în Țara Leșească, tot argintul și odăjdiile bisericesti, care au fost acolo și a ajuns la mare sărăcie și din alte turburări a ajuns chiar în pustiire.

De aceea, dacă am văzut că avea să se pustiască în zilele noastre și nu avea ajutor de nicăeri, noi am căzut cu lacrimi cu tot soborul nostru, înaintea milostivirii sale, pan Nechifor Beldiman mare logofăt și ne-am rugat de domnia sa ca să-și facă milă cu sfânta mănăstire, să nu o lase să se pustiască nici să piară pomenirea acelor domni ctitori și a mulțimei de creștini, nici noi să avem a umbla, rătăcind din mănăstire în mănăstire.

Între acestea, domnia sa, ca un bun și dreptcredincios creștin, s-a milostivit de noi și de sfânta mănăstire și s-a silit și s-a trudit zi și noapte până ce a scăpat sfânta mănăstire de pagube <și de> pieire” [19, p. 189-190].

La **12 mai 1616**, domnul Alexandru Movilă dă și întărește mănăstirii Sucevița satul Rujinți [20, p. 6]. Localitatea respectivă, în contextul „schimb pentru schimb”, este menționată și într-o carte domnească (de la **5 iulie 1629**), eliberată de domnul Miron Barnovschi [10, p. 128-129].

Așadar, „locul anume Rujinții”, este dăruit (la 30 aprilie 1552) pârcălabului Cozma Ghenghe (Gheanghe). După 1572, satul este luat „ca bir”, de către Ioan Vodă (de la Cozma Ghenghe). Ulterior, marele logofăt Ion Golăie (Golăi, Golea) cumpără acest sat („pentru șase cai buni”) de la Ioan Vodă. Astfel, între Ion Golăie și Grigore Ghenghe apar neînțelegeri. Până la urmă, Ion Golăie răscumpără Rujinții de la Cozma și Grigore Ghenghe. După 1594, Rujinții sunt dăruiti, de către jupâneasa Ana Golăiasa logofeteasa, mănăstirii Golia. Însă, intrând la mari greutăți și căzând în sărăcie, mănăstirea Golia este nevoită să vândă Rujinții marelui logofăt Nechifor Beldiman. La rândul său, Nechifor Beldiman schimbă satul Rujinți (la 18 ianuarie 1615) cu satul Negoești, care aparținea mănăstirii Sucevița. În așa fel, localitatea Rujinți trece în proprietatea mănăstirii Sucevița.

f) Mătcești, pe Rezina

Anumite părți din satul Mătcești sunt cumpărate de către marele postelnic Chiriță Dumitrachi Paleolog. Părțile cumpărate, pe rând, sunt întărite („să-i fie ocină și cumpărătură”): la 8 octombrie 1610, 5 mai 1611, 15 decembrie 1611 [28, p. 255-256, 268-269, 278-279].

La **28 octombrie 1663** este întocmit un zapis de danie cu privire la satul Mătcești. Vom cita, din zapisul respectiv, doar un fragment: „Adecă eu, Dumitrașco Ramandi, cu Alexandru Ramandi, fto-ri postelnic, feciorii lui Constantin Ramandi, ce au fostu vistiarnic, nepotul Chiriții postelnic, scriim și mărturisim cu cestu zapis al nostru, de nimeri nesiliți nici asupriți, ci de a noastră bună voie, am dat și am întărit la sfânta mănăstire, la Golia, ce este hramul la Uspenie, un sat, anume Mitiiștii la Rezeni, ce este la ținutul Iașilor, cari sat l-au fostu dăruit părintili nostru la moartea dumisali. Cari sat au fostu de cumpărătură a unchiului părintelui nostru, a dumisale a Chiriții postelnicului (...).

Deci și noi am dat și am întărit pre urma a părintelui nostru, cari mai sus scrii, pentru căci este și părintele nostru îngropat la svânta mănăstire, la Golia, ca să să ne fii pomană, și a ne pomeni la svântul jertevnic, la pomelnic” [29, p. 97-99].

Și în alte documente, cum este cel de la **12 iulie 1741**, se menționează că Mătcești „este dani mănăstirii (Golia – A. F.) de la Chiriță postelnicul și de la nepoții lui” [32, p. 168-169].

Însă, conform unei cărți domnești (de la **6 martie 1794**), mănăstirea Golia nu stăpânea întreaga moșie Mătcești. Astfel, la data respectivă, domnul Mihail Suțu hotărăște: „...dăm și întărim stăpânire lui Andrei Ciorneiu căpitan („biv vel căpitan ot Botoșani” – A. F.) pe ace a trie parte, ce i s-au venit din moșie Măcești, de piste Prut, aproape de Râzâna, din ținut Iașii, cum și mănăstirii Golăii – pe celelalte două părți, iarăș tot dintr-această moșie [23, p. 168-169].

În 1772-1773, mănăstirea Golia stăpânea în ținutul Iași satele Osoiul (ocolul Braniște), Tomești, Valea Cozmoaiei (ocolul Codru), Holboca (ocolul Copou), Spineni (ocolul Turii) [31, p. 197, 198, 201, 202]; în 1803 – Slobozia Honcești (ocolul Ciuhurul de Jos), Spineni (ocolul Turii), Oprișani (ocolul Braniște), Tomești (ocolul Codru) [6, p. 280, 286, 289, 295].

Așadar, mănăstirea Golia a stăpânit în ținutul Iași jumătate din satul Movileni (danie boierească, de la soția lui Chiriță postelnic), Lazoreni („schimb pentru schimb”), Cornul Negru, Rujinții (danie boierească, de la soția lui Ion Golăie), două părți din Mătcești (danie boierească, de la Chiriță postelnic și nepoții lui), Osoiul, Tomești, Valea Cozmoaiei, Holboca, Spineni, Slobozia Honcești, Oprișani.

VII. Mănăstirea Cetățuia din Iași

a) Șendreni, pe apa Prutului

Gheorghe Dimuță, staroste de neguțatori din târgul Iași, cumpără părți din satul Șendreni (a se vedea documentele de la 5 octombrie 1632 [11, p. 283-284], 8 martie 1639 [14, p. 57-58], 2 octombrie <circa 1643>, <2 octombrie, înainte de 1643>, <înainte de octombrie 12> 1643 [15, p. 183-184], 15 septembrie 1645 [16, p. 162-163].

Anumite părți din Șendreni se pare că au fost dăruite și mănăstirii Cetățuia. Căci, într-un perilipsis <de la sfârșitul secolului al XVIII-lea> se specifică că rezumatele unor documente menționate mai sus au fost făcute „de pe scrisorile ce au arătat vechil(ul) egumen(ului) Cetățuii pe moșia Șendreni, de pe Prut, ținutul Iași”.

În același timp, la **15 ianuarie 1666**, domnul Gheorghe Duca întărește mănăstirii Hlincea (metoh al Cetățuii – A. F.) stăpânirea asupra cumpărăturilor dăruite de Gheorghe Dimuță, în Șendreni, pe Prut, ținutul Iași, după ispisoc de întăritură de la Vasile vv. [2, p. 283].

b) Dăienii, pe apa Prutului

Seliștea Dăienii, conform unei scrisori de danie (de la **6 octombrie 1640**), este dăruită Andocăi, „ca să-fie lui de acole înaint(e) driaptă ocină și moșie”. Respectiva scrisoare este urmată, la **8 decembrie 1640**, de un „ispisocu domnescu, de la Vasili voievoda, scris pe sârbie, datu Andocăi, de întărire și de stăpânire săliște Dăenii, ci iest(e) pe apa Prutului, în ținutul Iașului, fiindu-i danie de la Toderașco vel vor(nic) i de la Iurgachi vel vist(iernic) și de la Toma vel stolnic” [14, p. 456, 479]. La **15 octombrie 1643**, conform unui ispisoc, vornicul de gloată Vasile Roșca și vornicul Tăbârță „au hotărât satul Dăieni și au pus semne, arătând toate semnele pe rând, și cum că l-au întărit (pe Andoca – A. F.) cu stăpânirea acestui sat și precum că i-au mai dat și un vad de moară” [15, p. 186].

La **29 martie 1644**, domnul Vasile Lupu miluiește „adevărata și credincioasa slugă a noastră Andoca” cu „o seliște anume Ursești, pe râul Prut, în ținutul Iași, care seliște a fost <a noastră dreaptă domnească>, ascultătoare de ocolul Țuțorei (...). Și la aceasta, de asemenea... o seliște Deiani, iarăși la râul Prut, în ținutul Iași, aproape de Ursești, care seliște îi este dreaptă danie și dăruire” [15, p. 244-245].

Însă, în scurtă vreme, Andoca prinde a-și înstrăina proprietățile. Astfel, la **31 octombrie 1648**, Andoca vinde lui Eustratie, al treilea vistier, partea sa din satul Dăieni, cu vad de moară în Prut, cu fânete, cu bălți de pește și cu 30 vecini, cu 90 taleri de argint. În **1648-1649 <nov.-ian.> 28**, Toderașco mare logofăt, Gavril hatman, pârălab al Sucevei, Toma mare vornic de Țara de Sus, Gheorghe Ștefan, mare spătar și alți boieri ai sfatului domnesc întâ-

resc lui State, al doilea vistier, satul Dăieni, cu seliștea Ursăști, pe Prut, ținutul Iași, cu vad de moară și fânețe, cu bălți de pește și 30 vecini, cumpărate de la Andoca zlătariul. La **22 februarie 1649**, domnul Vasile Lupu îi întărește lui State proprietățile cumpărate de la Andoca zlătarul [1, p. 400-401].

În cele din urmă, și anume la **9 august 1671**, Statie, fost clucer, și soția sa, Cristina, dăruiesc mănăstirii Cetățuia seliștea Dăieni, care, unită cu satul Moreni, a fost ascultătoare de morile Iașului. Statie spune: „...am dat danie ș-am dăruit a noastră dreaptă ocină și cumpăratur(ă), seliștea Daienii, pe Prut, în ținutul Iașilor, ce acea seliște au fostu în vreme de demult tot un hotar cu Morenii, sat domnesc, ascultând de morile g(o)s(po)d de Iași, ș-au scos Simion vod(ă) această bucată de loc Dăienii din hotarul Morenilor ș-au dat-o danie Chiriții lui Dumitrache post(elnic), precum sunt și drese de danie de la Simion vodă și de întăritură de la nepotu său, Costantin vodă (...). Acum l-am dat și eu danii sfintei m(ă)n(ă)stiri Cetățuia, **zidire mării sale domnului nostru Duca voievoda**, unde este hramul Sfinților verhovnici Apostoli Petru și Pavel, pentru sufletul nostru și al părinților noștri ca să ne scrie la dumnezeiescul pomelnic, și acesta loc, Dăienii, ca să-l amestece iar cu hotarul Morenii, precum au fostu și dintăiu, numai cât ține seliște satului și giumătate dintr-o baltă de pește ce să cheamă Bolota.

Și dacă am mersu acolo au strânsu mulți oameni buni de pin pregiur megieși și cu noi depreună cu toții au purces ș-au scos stâlpii ș-au stricat semnele printre Moreni și printre Dăieni ș-am mestecat Dăienii într-un loc cu Morenii cum au fost dintăiu” [24, p. 336-337].

Însă, pe lângă dania făcută mănăstirii Cetățuia, Statie, fost vistiernic, și soția lui, Cărstina, dăruiesc (la **29 ianuarie 1679**) mănăstirii Biserici satele Ursăști și Dăieni, pe Prut, ținutul Iași, cu bălți de pește, cu fânaț, cu vii în Piciortanul din deal și Piciortanul din groapă, 40 de oi, 40 de stupi, 10 vaci și 5 bivoli, pentru pomenire [3, p. 94].

c) Morenii, pe Prut

La **4 februarie 1663**, domnul Eustratie Dabija dăruiește vistiernicului Duca satul Moreni. La **23 august 1670**, satul este dăruit, de către domnul Gheorghe Duca, mănăstirii Cetățuia. La **10 decembrie 1674**, domnul Dumitrașcu Cantacuzino întărește Morenii mănăstirii Cetățuia. Și în anii următori, mănăstirea Cetățuia are în stăpânire satul respectiv. Astfel, la **20 ianuarie 1761**, domnul Ioan Teodor Callimachi hotărăște ca mănăstirea Cetățuia să stăpânească moșia Moreni din ținutul Iași, cu tot venitul [27, p. 12, 15, 17, 28].

d) Gârlicenii

<În martie 9> 1680, Maria, fata lui Gavreil, nepoata popii Iepure și Axinia, fata Dilcăi, nepoata Mancii din Gârlicenii, dăruiesc mănăstirii Cetățuia

a treia parte din satul Gârlicenii, partea din mijloc, pentru pomenire. În aceeași zi, marii boieri adevăresc dania în cauză. Ca urmare, domnul Gheorghe Duca întărește mănăstirii Cetățuia stăpânirea respectivei părți de sat, din vatra satului, câmp, țarină, fânaț, gârlă cu pește și pădure [3, p. 121].

e) Rusenii

La **17 iulie 1671**, Leontie, egumenul, împreună cu toți călugării mănăstirii Cetățuia, se învoiesc ca Petrișor, vătaful de aprozi de târg, ca să-și ție acesta cele 14 pământuri pe care i le-a dăruit domnul <Duca vv.> și să nu i le mai schimbe, căci acestea se află în mijlocul moșiei Ruseni, din Iași, dăruită mănăstirii de către domn [2, p. 440]. În scurt timp, și anume la **6 august 1671**, domnul Gheorghe Duca întărește semnele hotarnice ale moșiei Ruseni și Holboaca, țin. Iași. Odată stabilite, hotarele erau protejate. Astfel, la **6 iunie 1752**, domnul Constantin Racoviță eliberează o carte prin care interzice negustorilor a coși pe moșia Ruseni a mănăstirii Cetățuia. O carte, cu un conținut similar, a fost emisă (la **9 iunie 1757**) și de către domnul Scarlat Ghica [27, p. 16, 26, 27].

f) Belceștii (Bolceștii)

La **6 iunie 1673**, egumenului de la mănăstirea Cetățuia îi este vândut un bătrân, din satul Belcești de lângă Frasini, din vatra satului, câmp, țarină și apă, cu loc de heleșteu. În aceeași zi, Vasile Gogea din Belcești, țin. Iași, dăruiește mănăstirii Cetățuia partea sa de moșie din acest sat, jumătate din bătrânul pe care îl stăpânește împreună cu verii săi, Grirore și Andreica, din vatra satului, câmp, țarină, fânaț și apă cu loc de heleșteu, pentru pomenire [2, p. 475].

g) Iuganii

Conform unui zapis, de la **5 decembrie 1681**, Toader Budacul vinde mănăstirii Cetățuia moșia Iugani, țin. Iași. Granițele satelor Iugani și Românești sunt hotărâte la **20 decembrie 1737**, iar a moșiei Iugani – la **25 iunie 1805** [27, p. 18, 24, 44].

h) Andrieșenii

Satul răzeșesc Andrieșeni este vândut, rând pe rând, bucată cu bucată, marelui clucer Miron Ciogolea (a se vedea zapisele de vânzare-cumpărare de la 14 ianuarie, 25 februarie, 16 decembrie, 20 decembrie 1657) și marelui postelnic Duca (a se vedea zapisele de la 9 iunie 1662, 26 iunie 1662 – părțile răposatului Miron Ciogolea, 9 iulie 1662) [27, p. 9, 10, 12]. În **1681** (luna și ziua nu sunt indicate – A. F.), domnul Gheorghe Duca dăruiește mănăstirii Cetățuia, ctitoria sa, satele: **Andrieșeni, țin. Iași**, cu heleșteie și cu mori, **Moreni, Tulucești și Stoicani**, cu mori în apa Covurlui și Prut, care sunt și scutite [3, p. 159]. La **22 iunie 1701**, domnul Constantin Duca întărește mănăstirii Cetățuia stăpânirea peste satele: Andrieșeni, țin. Iași, cu heleșteie și mori; Moreni, pe apa Prutului, din același ținut (vezi și mai sus – A. F.), cu bălți de pește, cu braniște până la Jijia și cu țarină în cealaltă parte a Prutului; Tulucești, țin. Covurlui, și Stoi-

cani, cu mori în apa Covurluiului și a Prutului, care au fost dăruite de Duca vv., iar acesta le cumpărase încă din vremea când era boier [4, p. 12].

i) Zahoreni, pe Prut

La **25 mai 1617**, înaintea domnului Radu Mihnea și a boierilor săi au venit „Simina, cneaghina lui Jora ceașnic, și sora ei Anița, fiicele lui Alexa postelnic, de a lor bună voie, de nimeni silite, nici asuprite și au împărțit între ele dreptele lor ocini și vii”. În partea Aniții au „căzut” mai multe proprietăți, inclusiv satul Zahoreni, pe Prut [20, p. 168-169, 170-171].

La **22 martie 1622**, domnul Ștefan Tomșa II reconfirmă drepturile Aniții asupra mai multor proprietăți, inclusiv satul Zahoreni [21, p. 109].

În anii următori, postelnicul Duca cumpără părți din satul Zahoreni (a se vedea zapisele de la 21 iunie 1663, 3 iulie 1663, 26 ianuarie 1670). În așa fel, postelnicul Duca pune stăpânire pe satul Zahoreni. Însă, la **22 iulie 1672**, domnul Gheorghe Duca dăruiește satul Zahoreni postelnicului Hadâmbul. Bănuim că, la rândul său, Hadâmbul a dăruit satul respectiv mănăstirii Cetățuia. Căci, mai târziu (la **15 iulie 1762**), domnul Grigore Callimachi hotărăște ca mănăstirea Cetățuia să stăpânească și să dijmuiască moșiile Zahoreni, Logofeteni, Dușmani, satele Glodeni, Ciuciuli, Hâjdieni, Sturzeni și Seliște din țin. Iași [27, p. 13, 15, 16, 29].

i) Dușmanii, pe Dubovăț

La **1 februarie 1508**, domnul Bogdan III dă și întărește „adevăratele slugi” Dușman „în țara noastră, în Moldova, un loc de pustie, pe această parte a Dubovățului, la Fântâna Puturoasă, ca să-și întemeieze un sat (...). Iar hotarul acestui loc din pustie să fie cât poate folosi în destul un sat de douăzeci de case” [17, p. 68].

Următorul document, cunoscut de noi, este o carte domnească (de la **15 septembrie 1633**), eliberată de domnul Moise Movilă. Astfel, domnul poruncește: „Iată domnia mea m-am milostivit și am dat și am miluit pe boierul nostru credincios, Pătrașco Ciogolea logofăt al treilea, și pe fratele lui, Miron Ciogolea, cu trei sate, anume Dușmanul Mare și Dușmanul Mic și Logofeteni (detalii: vezi mai jos – A. F.) și niște părți de ocină din satul Pătrușenii, care sunt în ținutul Iași, pentru slujba lor dreaptă și credincioasă, care acele ocine au fost de moștenire ale vărului primar al domniei mele, răposatul Isac Balica hatman” [11, p. 496-497].

La **12 martie 1634**, același domn reconfirmă dreptul de stăpânire, de către frații Ciogolea, a proprietăților obținute, plus satul Glingeni [12, p. 85-87]. Ulterior, o parte din proprietățile Ciogoleștilor sunt cumpărate de domnul Gheorghe Duca. Anumite informații, în această privință, pot fi găsite într-o scrisoare (de la **5 mai 1666**) a vel ceașnicului Miron Costin. Vom cita doar un fragment: „Pentru sat anumi Dușmanul în țin. Eșilor și satul Logofeteni iar în

țin. Eșilor, fiind aceste sate cumpărată mării sale [Duca vodă] dela ruda Ciugolii și pre sama lor au fost căzute despre rudănie noastră Movileștilor și despre unchiul nostru Balica hatmanul” [26, p. 64].

Și, în cele din urmă, domnul Gheorghe Duca dăruiește satele respective mănăstirii Cetățuia. Unele detalii cu privire la dania în cauză se conțin într-o carte domnească eliberată (la **28 februarie 1673**) de Ștefan Petriceicu. Domnul spune: „Adecă Domniea mea m-am milostivit și am dat și am întărit sfintei mănăstiri Cetățuiei, unde este hramul sfintei Troiți și a sfinților vârhovnici apostoli Petru și Pavel ce este zidită și făcută de Duca vvod și este închinată la sfântul Erusalim, unde este mormântul Domnului nostru și mântuitorului I(isu)s cu aceste sate anumi **Sturzenii** (subl. n. – A. F.) (detalii: vezi mai jos – A. F.) și Dușmanii și Logofeteni ce sunt în țin. Iașilor, cari sate sunt date de ctitorul lor Duca vvod sfintei mănăstiri Cetățuiei” [26, doc. nr. 57].

j) Sturzenii

La **20 aprilie 1665**, domnul Eustratie Dabija dă și întărește „boiarinului nostru credincios Duca marele visternic, pre acesta sat Sturzăanii în țin. Iașilor peste Prut (cumpărat de la Ghica, medelnicerul cel mare – A. F.), sat întreg din tot locul cu tot venitul și cu tot hotarul prin pregiur” [26, p. 63-64]. Ulterior, domnul Gheorghe Duca dăruiește Sturzenii mănăstirii Cetățuia (vezi mai sus).

k) Logofeteni

Satul Logofeteni a fost dăruit, de către domnul Gheorghe Duca, mănăstirii Cetățuia (vezi mai sus). Pe parcursul anilor, nu puține au fost cazurile când vecinii au încălcat hotarele moșiei Logofeteni. Astfel, la **20 mai 1761**, mitropolitul Moldovei Gavriil dă o carte de blestem asupra lui Ioniță Vișan și a rudelor sale, care au împresurat hotarul moșiei Logofeteni. Iar la **29 aprilie 1762**, domnul Grigore Callimachi poruncește isprăvniciei Iași și boierilor hotarnici ca să cerceteze moșia Logofeteni a mănăstirii Cetățuia de împresurarea din partea moșiei Năvârnețului a medelnicerului Arghirie. Ca urmare a cercetării, care a durat doi ani și mai bine, la **8 august 1764** este făcută o mărturie hotarnică privind moșia Logofeteni. În pofida acestui fapt, neînțelegerile între proprietarul moșiei Logofeteni și vecini continuă și în anii următori (a se vedea cărțile de judecată de la 20 mai 1765 și 16 iunie 1776) [27, p. 28, 29, 30, 33].

l) Hâjdienii, pe Dubovăț

În **septembrie** (ziua nu este indicată) **1610**, în fața domnului și a sfatului domnesc s-au prezentat urmașii lui Dinga (sunt nominalizați), care „au spus că privilegiile și diresele ce au avut pentru dreapta lor ocină și dedină, satul Hâjdieni pe Dubovăț și cu loc de iazuri și de moară pe Dubovăț, acele direse le-au pierdut din cauza oștilor lui Mihai voievod, când a fost Baba Novac cu tabăra cu haiducii la Vasileuți pe Prut”. Ca urmare, analizând plângerea respectivă,

domnul întărește jeluitorilor „acel sat Hâjdieni” [18, p. 318]. În scurtă vreme, și anume la **29 noiembrie 1610**, acești jeluitori își vând părțile din sat marelui postelnic Dumitrachi Chiriță Paleolog [18, p. 331-332]. La **8 octombrie 1611**, domnul Constantin Movilă întărește lui Dumitrachi Chiriță stăpânirea pe a șasea parte din Hâjdieni [27, p. 5].

Însă, odată cu trecerea anilor, strănepoții lui Dinga se pârăsc (la **15 aprilie 1644**), după cum spune domnul Vasile Lupu, „de față înaintea noastră cu credinciosul nostru boier, panul Toma mare stolnic, pentru a treia parte de ocină din satul Hâjdeiani, ce este pe Dubovăț, în ținutul Iași, zicând acei oameni mai sus scriși că le este dreaptă ocină și dedină. <Iar> Chiriță Dumitrachie postelnic, după obiceiul celor puternici, <le-a împresurat-o> și nu are nici o treabă. Iar credinciosul nostru boier, panul Toma (Cantacuzino – A. F.) mare stolnic, el a spus astfel înaintea noastră, că acea a treia parte de ocină din satul Hâjdeiani este dreaptă cumpărătură a unchiului lui, Chiriță Dumitrachi postelnic, de la Vasilie, fiul lui Griga, nepotul lui Dinga, și a arătat înaintea noastră și dres de cumpărătură de la Constantin Moghila voievod”. Drept urmare, analizând situația creată, domnul îi dă dreptate marelui stolnic Toma [15, p. 270-272].

La **30 iunie 1668**, conform unui zapis de împărțală, urmașii lui Toma Cantacuzino, vel vornic, își împart averea lui. Lui Ștefan Cantacuzino, paharnic, îi revin 15 sate întregi, inclusiv Hâjdienii; 8 părți de sate și 10 fâlci de vie [25, p. 75]. Posibil că anume Ștefan Cantacuzino a dăruit satul Hâjdieni mănăstirii Cetățuia. Dar, cu regret, nu cunoaștem data exactă. Cunoaștem doar că, la **12 iulie 1757**, domnul Scarlat Ghica poruncește boierilor hotarnici ca să cerceteze și să hotărască moșiile: satul Hâjdieni, Rogojenii, a treia parte din sat. Cucuieți, proprietatea mănăstirii Cetățuia, împresurate de megieși. Din perioada respectivă, este vorba de **2 septembrie 1758**, s-a mai păstrat o mărturie hotarnică a lui Ion Meleghi, vornic de poartă, privind hotarele moșilor Hâjdienii, Pașcani și altele pe Ciuhur, ale mănăstirii Cetățuia [27, p. 27, 28].

Mănăstirea Cetățuia, conform unei cărți domnești (de la **5 iulie 1673**), a stăpânit în ținutul Hotin satul Parcovo, iar în ținutul Iași satele: Frasin, Dângeni, Sturzeni, Dușmani și Logofeteni [30, p. 92-93].

În 1772-1773, mănăstirea avea în ținutul Iași satele: Cajba, Dângeni (ocolul Ciuhurului); Moreni (ocolul Braniște); Valea Cetățuiei, Nebuna (ocolul Codru); Ruseni (ocolul Copou) [31, p. 194, 195, 197, 198, 201]; în 1803 – Dângeni, Fântâna Albă (ocolul Ciuhurul de Sus); Chetrișu, Dușmani (ocolul Ciuhurul de Jos); Tabăra (ocolul Turii); Moreni (ocolul Braniște); Holboca, Ruseni (ocolul Copou) [6, p. 279, 280, 282, 286, 289, 294]; în 1812 – „1. Danul bez lăcuiitori, 2. Hâjdenii bez lăcuiitori, 3. Andreeșanii, 4. Tabăra, 5. Petrișul, 6. Dușmanii, 7. Dăngenii, 8. Holboca, pol

la podu Migherului, 9. Cetățue, pe care iaste m-rea, 10. Moreni, iaste oprită pentru trebuința m-rii”. Mănăstirea Cetățuia mai stăpânea, câte un sat, în ținuturile: Hotin, Neamț, Covurlui și Fâlciiu [33, p. 311].

Așadar, pe parcursul anilor, mănăstirea Cetățuia a avut în ținutul Iași: părți din satul Șendreni, seliștea Dăieni (danie boierească, de la vistiernicul Statie), a treia parte din satul Gârliceni (danie răzeșească), un bătrân din satul Belcești (din cumpărătură) și jumătate dintr-un bătrân (danie „pentru pomenire”), Zahoreni (danie boierească, de la postelnicul Hadâmbul), Hâjdieni (danie boierească, de la Ștefan Cantacuzino), Moreni, Ruseni, Andrieșeni, Dușmani, Sturzeni, Logofeteni (daniei domnești, de la Gheorghe Duca), Glodeni, Ciuciulea, Seliște, Frasin, Dângeni, Cajba, Valea Cetățuiei, Nebuna, Fântâna Albă, Chetrișu, Tabăra, Holboca, Danul, Cetățuie, Cucuieți (a treia parte).

Concluzii

1. Majoritatea proprietăților mănăstirești (sate, părți de sate, prisăci, mori etc.) sunt de origine domnească sau boierească, mai rar – răzeșească. Dania domnească se făcea cu inima curată și luminată, din tot sufletul și cugetul, cu ajutorul lui Dumnezeu și blagoslovenia arhierilor Țării Moldovei. În schimb, sfinții călugări trebuiau să se roage neîncetat și să-i înscrie pe domn și rudele sale în pomelnicul cel mare și cel mic (așa se proceda și în cazul daniei boierești). Cei care erau ispitiți să încalce voința donatorului (domn, boier etc.), urmau să fie supuși unui aspru blestem.

Și în alte cazuri, cum ar fi dăruirea averii, prin testament („cu limbă de moarte”) unei mănăstiri, dania era făcută pentru pomenirea sufletului și iertarea păcatelor.

2. Unele bunuri imobiliare mănăstirești erau obținute ca urmare a schimbului de moșii sau a unor părți de moșii, efectuat de mănăstire și diverși proprietari laici („schimb pentru schimb”). Tranzacția privind schimbul respectiv se făcea înaintea domnului Țării Moldovei și tuturor boierilor mari și mici. De față trebuiau să fie și părțile contractante. Odată ce părțile contractante găseau limbaj comun, respectându-și obligațiile luate, domnul elibera o carte domnească prin care oficializa schimbul de moșii sau al unor părți de moșii.

3. Satele mănăstirești erau răspândite, în cea mai mare parte, pe ambele maluri ale râului Prut și afluenților săi de dreapta și de stânga. Domeniul mănăstiresc avea, într-o oarecare măsură, caracter compact. Acest lucru era dictat de necesitatea efectuării unei administrări eficiente.

4. Economia satelor mănăstirești, ca de altfel și a altor categorii de sate, ce baza pe gospodăria naturală. Astfel, satele mănăstirești erau structurate în modul următor: vatră de sat, țarină, câmp, imaș, fânaș,

pădure, heleșteu, iaz, loc de prisacă, prisacă, vad de moară, moară etc.

Activitatea de muncă a locuitorilor unui sat mănăstiresc era organizată și vegheată de reprezentantul mănăstirii în administrația locală.

5. Litigiile privind unele probleme legate de încălcarea hotarelor proprietății mănăstirești, precum și de statutul vecinilor mănăstirești, puteau fi rezolvate doar odată cu implicarea domnului Țării Moldovei. Persoana împuternicită de domn, care urma să cerceteze și să rezolve neînțelegerile ivite, era ispravnicul ținutului Iași. El, la rândul său, apela la serviciile organelor administrației locale („oameni buni și bătrâni”) și ale reprezentantului mănăstirii în localitatea respectivă. Ultimul cuvânt aparținea domnului.

Referințe bibliografice

1. Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului (CDM). Vol. II (1621–1652). București, 1959, 567 p.
2. CDM din AICS. Vol. III (1653–1675). București, 1968, 692 p.
3. CDM din Direcția Arhivelor Centrale. Vol. IV (1676–1700). București, 1970, 647 p.
4. CDM din DAC. Vol. V (1701–1720). București, 1974, 653 p.
5. CDM din DAC. Supliment I (1403–1700). București, 1975, 492 p.
6. Condiția visteriei Moldovei din anul 1803. Editor: C. Istrati. Iași, 2010, 420 p.
7. Documenta Romaniae Historica (DRH). A. Moldova. Vol. VI (1546–1570). Volum întocmit de I. Caproșu. București, 2008, 1043 p.
8. DRH. A. Moldova. Vol. VII (1571–1584). Volum întocmit de I. Caproșu. București, 2012, 1037 p.
9. DRH. A. Moldova. Vol. IX (1593–1598). Volum întocmit de P. Zahariuc, M. Chelcu, S. Vacaru, C. Chelcu, S. Grigoruță. București, 2014, 663 p.
10. DRH. A. Moldova. Vol. XX (1629–1631). Volum întocmit de I. Caproșu, C. Burac. București, 2011, 1187 p.
11. DRH. A. Moldova. Vol. XXI (1632–1633). Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București, 1971, 786 p.
12. DRH. A. Moldova. Vol. XXII (1634). Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București, 1974.
13. DRH. A. Moldova. Vol. XXIII (1635–1636). Volum întocmit de L. Șimanschi, N. Ciocan, I. Ignat. București, 1996, 907 p.
14. DRH. A. Moldova. Vol. XXV (1639–1640). Volum întocmit de N. Ciocan, D. Agache, G. Ignat și M. Chelcu. București, 2003, 708 p.
15. DRH. A. Moldova. Vol. XXVII (1643–1644). Volum întocmit de P. Zahariuc, C. Chelcu, M. Chelcu, S. Văcaru, N. Ciocan, D. Ciurea. București, 2005, 727 p.
16. DRH. A. Moldova. Vol. XXVIII (1645–1646). Volum întocmit de P. Zahariuc, C. Chelcu, M. Chelcu, S. Văcaru, N. Ciocan, D. Ciurea. București, 2006, 946 p.
17. Documente privind istoria României (DIR). A. Moldova. Veacul XVI. Vol. I (1501–1550). București, 1952, 696 p.
18. DIR. A. Moldova. Veacul XVII. Vol. II (1606–1610). București, 1953, 547 p.
19. DIR. A. Moldova. Veacul XVII. Vol. III (1611–1615). București, 1954, 362 p.
20. DIR. A. Moldova. Veacul XVII. Vol. IV (1616–1620). București, 1956, 612 p.
21. DIR. A. Moldova. Veacul XVII. Vol. V (1621–1625). București, 1957, 472 p.
22. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775–1786) (Cărți domnești și zapise). Colecția Moldova în epoca feudalismului. Vol. X. Volum realizat de: L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Coord. D. Dragnev, membru corespondent al AȘM. Chișinău, 2005, 314 p.
23. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787–1800) (Cărți domnești și zapise). Colecția MEF. Vol. XI. Volum realizat de: L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Coord. D. Dragnev, V. Constantinov. Chișinău, 2008, 512 p.
24. Documente privitoare la istoria orașului Iași. Vol. II. Acte interne (1661–1690) editate de I. Caproșu. Iași, 2000, 776 p.
25. Ghibănescu Gh. Ispisoace și zapise (Documente slavo-române). Vol. III. Partea II (1663–1675). Iași, 1912.
26. Mihail P. Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol (1607–1806). Iași, 1948, 118 p.
27. Mihailovici P. Registele actelor moldovenești din arhiva de la Constantinopol a Sfântului Mormânt. Chișinău, 1934, 55 p.
28. Moldova în epoca feudalismului (MEF). Vol. I. Documente slavo-moldovenești (veacul XV – întâiul pătrar al veacului XVII). Alc.: P. Dmitriev, D. Dragnev, E. Rusev, P. Sovietov. Chișinău, 1961, 453 p.
29. Moldova în epoca feudalismului. vol. I. Documente slavo-moldovenești (veacul XV – întâiul pătrar al veacului XVII). Alcătuitori: D. Dragnev, N. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău, 1987, 327 p.
30. MEF. Vol. VI. Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești 1661–1670. Alcătuitori: A. Nichitici, D. Dragnev, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău, 1992, 231 p.
31. MEF. Vol. VII. Partea I. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774. Alcătuirea, cuvântul introductiv și comentariile de P. G. Dmitriev. Chișinău, 1975, 606 p.
32. MEF. Vol. VIII. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711–1750). Cărți domnești și zapise. Coord.: membru corespondent al AȘM D. Dragnev. Volum întocmit de: L. Svetlicinai, D. Dragnev și E. Bociarov. Chișinău, 1998, 256 p.
33. Tomescu C. N. Tablou de 40 mănăstiri și schituri din Moldova și cu arătarea moșiilor ce aveau ele în 1812. In: Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău. Vol. XXIII. Chișinău, 1933.

Alexandru Furtună (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferenţiar, Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Александр Фуртунэ (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, Институт истории Академии наук Молдовы.

Alexandr Furtuna (Chisinau, Republic of Moldova). PhD of History, Research Associate Professor, Institute of History of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: alexandrufurtuna32@yahoo.com

HEINRICH VON WLISLOCKI IN THE MEMORIES OF HIS CONTEMPORARIES

Rezumat

Heinrich von Wlislocki în memoriile contemporanilor săi

În articolul de față, Heinrich von Wlislocki este prezentat în memoriile contemporanilor săi ca unul dintre primii romologi ai secolului al XIX-lea în Europa. Doctor în filosofie, folclorist, istoric literar, lingvist și profesor, el a câștigat o popularitate largă în cercurile științifice. Plecând cu tabăra țiganilor transilvăneni pentru a aduna materiale de câmp nemijlocit în mediul lor, el era unul dintre aceia pe care colegii l-au numit un „prieten al țiganilor” și un mare romantic. Ca urmare, a publicat aproximativ 80 de lucrări în reviste științifice renumite din Europa, precum și în „Journal of the Gypsy Lore Society”, fiind membru al colegiului de redacție al acestuia. Contemporanul lui George Henry Borrow (1803–1881), Alexander Gheorghe Paspatis (1814–1891), Charles Godfrey Leland (1824–1903), Francis Hinde Grum (1851–1902), Anton Herrmann (1851–1926), Hans Ferdinand Helmolt (1865–1929), Heinrich von Wlislocki (1856–1907) a fost unul dintre puținii folcloriști și cunoscători ai vieții și culturii romilor din secolul al XIX-lea, care s-au imersat complet în viața romilor, stăpânind în practică o nouă metodă etnologică de observație directă. A fost o perioadă eroică de studiere a folclorului în Europa, când oamenii de știință au creat un domeniu de cercetare (folcloristica) de la zero. 110 ani trecuți de la moartea lui Heinrich von Wlislocki nu l-au șters din memoria istoriei, ba chiar invers – cercetătorii-folcloriști și azi se referă încă la lucrările sale, incluzându-le în circulația științifică.

Cuvinte-cheie: Heinrich von Wlislocki, unul dintre primii romologi ai secolului al XIX-lea în Europa, metodă etnologică de observație directă, 110 ani de la moarte.

Резюме

Генрих фон Влислоцкий в воспоминаниях современников

В статье представлена личность Генриха фон Влислоцкого в воспоминаниях современников как одного из первых в Европе цыганологов XIX в. Доктор философии, фольклорист, историк литературы, лингвист и педагог, он получил широкую известность в научных кругах. Отправившись странствовать с табором трансильванских цыган с целью сбора полевого материала непосредственно в их среде, он был одним из тех, кого коллеги называли «другом цыган» и большим романтиком. В результате им было опубликовано около 80 работ в известных научных журналах Европы, а также в «Journal of the Gypsy Lore Society», печатном органе общества, членом которого он был. Современник Джорджа Генри Борроу (1803–1881),

Александра Георге Паспати (1814–1891), Чарльза Годфри Леланда (1824–1903), Фрэнсиса Хиндеса Грума (1851–1902), Антона Херрманна (1851–1926), Ганса Фердинанда Гельмольта (1865–1929), Генрих фон Влислоцкий (1856–1907) был одним из немногих фольклористов и знатоков цыганской жизни и культуры XIX в., которые полностью погрузились в жизнь цыган, осваивая фактически впервые этнографический метод включенного наблюдения в их среде. Это был героический период изучения фольклора в Европе, когда ученые создавали новое поле фольклорных исследований с нуля. Прошедшие 110 лет со дня смерти Генриха фон Влислоцкого не стерли его имя из исторической памяти, исследователи-фольклористы до сих пор обращаются к его произведениям, включая их в научный оборот.

Ключевые слова: Генрих фон Влислоцкий, первый цыганолог в Европе XIX в., метод непосредственного наблюдения, 110 лет со дня смерти.

Summary

Heinrich von Wlislocki in the memories of his contemporaries

The article presents Heinrich von Wlislocki – a folklorist, literary historian, linguist and educator, widely known in the scientific circles of Europe of the late XIX century, as one of the first XIX century European researcher of the gypsies – in the memories of his contemporaries. He was a Doctor of Philosophy, one of those whom his colleagues called a “friend of the Gypsies”, he went to wander with the camp of Transylvanian gypsies to collect field material directly in their midst. As a result, about 80 papers were published in selected publications, as well as in well-known scientific journals in Europe. Most often, his publications could be seen in the *Journal of the Gypsy Lore Society*, of which he was a member. Being a contemporary of George Henry Borrow (1803–1881), Alexander Gheorghe Paspatis (1814–1891), Charles Godfrey Leland (1824–1903), Francis Hinde Grum (1851–1902), Anton Herrmann (1851–1926), Hans Ferdinand Helmolt (1865–1929), Heinrich von Wlislocki (1856–1907) was one of the few folklorists and connoisseurs of Gypsy life and culture of the XIX century. The latter completely immersed themselves in the life of the Gypsy, mastering for the first time the ethnographic method of included observation. It was a heroic period of studying folklore in Europe, when dedicated scientists created a folkloric field of research from the scratch. 110 years passed since the death of Heinrich von Wlislocki but this did not erase his name from the historical memory, folklorist researchers still refer to his works, including them in scientific circulation.

Key words: Heinrich von Wlislocki, the first European researcher of the gypsy, 110 years since his death, the method of included observation.

This year, 2017, 110 years have passed since the death of Heinrich von Wlislocki. He was a famous Transylvanian (Romanian) researcher, a folklorist, a linguist, a historian of literature, and a teacher, well known among the European scholars of the XIX century. The most important here is that he was one of the first who studied Roma (Gypsy) people.

The Sweden encyclopedia "Nordisk familjebok" was the first to mention Heinrich von Wlislocki in 1921.

According to the information of "Nordisk familjebok", Heinrich Adalbert von Wlislocki was an ethnographer, linguist and a specialist in Gypsy studies. He was born on July 9, 1856 in Kronshtadt (nowadays Brasov) in Transylvania, in a Polish-Saxon family, which was in kinship with an ancient princely clan. His father was a tax collector (an officer under the emperor), and his mother was of Transylvanian Saxon origin.

Hans Ferdinand Helmolt was well acquainted with Heinrich von Wlislocki. After his death, he published an article, "A Friend of Gypsies", in the "Journal of the Gypsy Lore Society". In the article, he wrote: "The German seed that was thus sown in the lad's mind bore plentiful fruit subsequently, when he began to study the struggle of races and languages within the Teutonic boundaries. It is a comforting fact that the losses, we sustain by German families which became Slavonic, are counter-balanced – not numerically perhaps, but in significance – in terms of acquisitions; that is to say, the German nation as such loses a few members of little value, whereas it gains some of the great men of foreign races. Wlis-

locki may be considered one of these peaceful acquisition" [4, p. 193].

Having graduated from the "School of Johannes Honterus" (the famous Evangelical college) in Kronshtadt (Brasov), and not having any financial support, he became a student of "Franz Josef Klausenberg" University in 1875. As Hans Ferdinand Helmolt noted, it had been founded three years before the second most important Hungarian university [4, p. 194].

Wlislocki himself chose Professors Hugo Meltzl (German Philology and Literature) and Samuel Brassai (Sanskrit) as scientific advisers. They advised him to start the study of the Gypsies of Transylvania; no one was interested in this topic at that time. Nevertheless, at the university where he studied until 1879, and where the foundations of his future researches in humanities were established, he had paid more attention to German Philology and Literature, and, of course, to Sanskrit.

Hans F. Helmolt recalled that "His excessive shyness and modesty [during the study of Wlislocki at the university – S. P.] attracted the attention and interest of both teachers and fellow-students at the University. Retiring to a window-niche in the corridor, he used to wait for the professor whose lecture he was about to attend, and enter the hall immediately after him, and he never joined in the conversation of the other students. This reserve, which made him in the course of time the subject of a cycle of legends, was by no means affected, but was an innate disposition, which, in consequence of insufficient physical development, was unfortunately destined to increase to a mental disease. It was only when, in the course of discussions on Old-German, Middle-High-German, or Anglo-Saxon, an important question arouse, that he broke his usual silence; and, in most instances, the professor agreed with him" [4, p. 194].

Hard times began for Wlislocki after the death of his father. He was short of money and had to work for a penny as a private tutor in rich families.

Nevertheless, in 1879 he took the degree of Doctor of Philosophy, and was awarded a prize for his dissertation on "Hapax legomena in Atlamál" (we dare to assume that "Greenland Speech of Atli" from the "Elder Edda" was the subject of this research of H. von Wlislocki). Later, through the support of his teachers Hugo Meltzl and Samuel Brassai, he published this work in the very prestigious journal "Acta comparationis Litterarum universarum".

It is worth mentioning here that Samuel Brassai (1797 (1800) – 1897) was a famous linguist and teacher; he was known as the "last erudite of Transylvania". He suggested some new methods in teaching and he was the first who started to teach in Hungarian in Cluj (instead of the generally accepted Latin).

To understand better the environment of Wlislocki and the way of forming his romantic views, let

us pay attention to the fact that his university mentor was a revolutionary by conviction, and participated in the revolution of 1848. After a certain period spent in Hungary, in 1859 Brassai was assigned as director of the Ardelean Museum in Cluj. Since 1872, Brassai had been studying a number of scientific fields; that is why he was named the "Hungarian Lomonosov". Since 1837 he was a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences, and since 1887 became an honorary member of the Academy.

Besides, Brassai was an excellent translator. He translated from ancient Greek into Russian the "Elements" of Euclid, as well as a number of other texts.

We pay so much attention to the biography of Samuel Brassai as he played an outstanding role in the personality and scientific formation of Wlislocki. It was Brassai who made the young researcher very interested in scientific work. The influence of Brassai induced Wlislocki to write some time later a number of fundamental works in linguistics also.

"At that time, – notes Hans F. Helmolt in his article, – the *Acta comparationis litterarum universarum*, edited by Meltzl and Brassai, began to appear. Besides papers on classical languages, it contained essays on many other idioms, and soon became the central organ of philologists. It opened for Wlislocki a wide field of literary activity, and he began, at the investigation of Meltzl, to occupy himself with the dialect of the Gypsies and their songs, a study, which resulted in contributions of great importance to the sciences of language and folklore. It was not only from books that he studied the nature of that race, so mysterious as to its origin and future, but also to a great extent by sharing its life. Let us try to realize what it means when a scholar of great attainments leaves his own home and natural associations to live the life of a vagrant and investigate a race of man which is universally despised" [4, p. 194].

Indeed a number of sources, including Wlislocki himself who told this story in the preface to one of his books, as well as the memoirs of Hans F. Helmolt, confirm that upon receipt of the degree Wlislocki spent almost a year (about ten months, in 1883) wandering with a camp of Transylvanian Gypsies in some regions of Hungary and Transylvania.

The contemporaries of Wlislocki told that he joined a Gypsy camp, and even for some time married a Gypsy woman. Two years after Wlislocki's death one of the contemporaries wrote in the "Journal of the Gypsy Lore Society": "Wlislocki, whose intimate relations with one or more divorced Gypsy women should have made him a competent authority, asserts that among the wandering Gypsies of the Balkans there exists a secret tribunal – *onanlaslo* – which 'tips the black spot', in the shape of a circular piece of wood with a peg driven through it, to the husband or wife who have sinned. The uncolored

wood circle summons the man, and the wood painted in red summons the woman. But in the case of men it is never used for infidelity, only for theft, murder or treachery among the Gypsy. Among women, it is used for infidelity, even if the husband has brought no charge and had no suspicion. The woman who finds the circle in her tent must go at night to the nearest stream on the east where she meets a man wearing a mask of a beast's skin. He leads her to a lonely spot where two other mysterious watchers sit by a fire; and they pronounce her banishment, temporary or eternal. But her crime is never known save to the *vojvode*. Neither of the parties, separated in such a way, is permitted to contract another marriage – except an informal temporary union – so long as both are alive; and it is from the ranks of these unmarried and unmarriageable women that the dancing girls, who have brought a bad name on the Gypsy women of the East, are largely recruited. But after the death of either of the two, the other may marry legally, provided that he or she is not temporarily married, or has separated regularly from any temporary alliance they may have formed. Hence a mysterious summons to, when Wlislocki had settled down and married a 'white' wife, received a mysterious summons from his temporary 'brown' wife, Rosa Saric to meet her and her campers at night and bear witness that they had separated by agreement" [7, p. 356].

Looking ahead, it should be noted that Wlislocki collected a number of Transylvanian Gypsy's tales and legends in 1883, and published them in German on 157 pages ("*Märchen und Sagen der Transsilvanischen Zigeuner*". Berlin: Nicolai, 1886) [9]. These sixty-three fairy tales, collected by Wlislocki, were significantly different from the collections published in Europe previously. Therefore, this collection attracted an exceptional interest of folklorists, especially because of the unusual plots of the tales. In addition, it is worth mentioning that Wlislocki, in the foreword to the book, had stressed that he tried to double-check every fairy tale.

Hans F. Helmolt described Wlislocki's journey with the camp in the following words: "Knowing the Gypsy language theoretically, Wlislocki joined these nomads, welcomed nowhere, nowhere allowed to stay long, hated by everybody, and therefore shy, and lived with them for months. In those years, he sacrificed himself on the altar of Science, in the true sense of the word, he overcame the traditional mistrust, and learned, more thoroughly than any philologist before him, the secrets of Gypsy customs and manners which, as a rule, are anxiously and obstinately concealed from aliens. This method of carrying out practical ethnology has been, and is indeed still occasionally used in Africa or Australia, but Wlislocki's experiment will no doubt remain unique for many a day in connection with that tribe whose very vagran-

cy renders their study peculiarly difficult. Moreover, besides the privations, he had to suffer at an age when others enjoy life, his nomad experiences cost him a precious boon – his eyes, probably seriously affected already by hard study, grew weaker and weaker, until at last he became all but blind” [4, p. 194-195].

Indeed, staying in the camp von Wlislöcki intensively collected folklore, linguistic and ethnographic field material.

“Thus Dr. Heinrich von Wlislöcki joined a troop of vagrant Gypsies – further writes Hans F. Helmolt, – wandered with them from place to place and lived in their tents for eight or ten months, sharing with them wind and rain, heat and cold, hunger and thirst, and even imprisonment for a short period. The women related to the scholar their fairy-tales and legends, the girls sang their songs to him, the old people of the horde initiated him into the charms and incantations they practiced and other mysterious rites. Three or four times he made such excursions, pleasure-trips indeed of a strange kind. But what treasures he brought home! And then began the laborious task of sifting, comparing, and interpreting. A stately series of independent works, and valuable essays in English, German, Hungarian, and French journals, give proof of the rich harvest of Wlislöcki’s study of Gypsy lore” [4, p. 195].

Some time had passed and in 1884 Wlislöcki became a teacher in Rosenau (Râșnov). Later he moved to Mühlbach (Sebeș), where he stayed until 1890. His publications during this period of life had been published predominantly in the well-known scientific journals of Europe.

The author of 80 works in German, Wlislöcki published many articles in such journals as “Ungarischen Revue”, “Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte”, “Journal of the Gypsy Lore Society”, “Zeitschrift für deutsche Philologie”, and “Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft”.

As a researcher, Wlislöcki had an excellent reputation. In 1889, Charles Godfrey Leland, who probably knew him better than everyone else, described the subject of H. von Wlislöcki’s studies in the following words: the life and language of the Transylvanian Gypsies that are known to the scientist not by hearsay. He wrote in a review of the book of prof. Anton Herrmann¹ in the prestigious “Journal of the Gypsy Lore Society”: “Gypsy lore is a sister of Folk-lore, and both are daughters of Ethnology. The Austrian Empire, and especially Hungary, abounds far more than any other country in Europe in varied, strange, and attractive races of people, including several branches of the best type of the Romany” [5, p. 105].

Referring to the “Finnish legends” translated by Emmy Shrek, Leland remarked that his translation deserves more attention, as it demonstrated some similarity with the traditions of the Eskimos and the

Red Indians. And then he immediately proceeds to the works of Wlislöcki: “this is followed by a critique of collections of Ruthenian or Hungarian Russian popular songs, and (in two parts) an extremely interesting paper on ‘Magic Formulas and Incantations of the Transylvanian and South Hungarian Gypsies’ by Dr. Heinrich v. Wlislöcki, who is probably more practically familiar with Gypsy life and language in every form than any scholar who ever lived” [5, p. 106].

During this period, Wlislöcki worked harder than ever. His research issues varied within the ethnology of different peoples, sometimes very far from each other: Armenians and Gypsies, Hungarians and Romanians. However, in-depth researches on Roma culture were anyway in the centre of his interests.

Since 1896 and up to the 1898 Wlislöcki worked as a consultant of the specialist in world history, Hans Ferdinand Helmolt. He later wrote about this time: “When, in 1895, I was trying to find collaborators who could write the chapters for the fifth volume of my History of the World on the peoples in South-Eastern and Eastern Europe. Somewhat beyond our ken, I was fortunate enough to obtain Wlislöcki’s promise to write, thus helping nations which are often, or as a rule, neglected and underrated – Bulgarians, Fins, Huns, Hungarians, Rumanians, and others – to receive justice in a real history of the world. He set to work with alacrity. Chapter after chapter was sent to Leipzig. But, before the task was fully achieved, there came a frosty chill over his work. He complained of the weakness of his eyes, which caused him great trouble, and soon a striking peculiarity was observable in his manuscripts: he could no longer write in straight lines; his busy hand was evidently failing, so that his writing inclined more and more towards the right-hand bottom corner of the sheet. But it was not yet altogether exhausted. When, however, in 1898, after sending me the last section but one, he repeatedly inquired what subjects he had still to treat, I was greatly startled: his memory had obviously suffered so much that he could not remember which parts of his work he had finished.

Moreover, all too soon (1899) my apprehensions proved justified: the faithful companion of his life wrote to tell me that her husband suffered from a mental disease. All those who appreciated him and his learning were deeply grieved when they heard that it was incurable, and it was a deliverance from great suffering when, on February 19, 1907, at Bethlen-Szent-Miklos in Hungary, Heinrich von Wlislöcki closed his eyes for ever” [4, p. 196].

As it was noted by the Romanian researcher and translator of Wlislöcki’s works, Sorin Georgescu, the first signs of illness appeared in 1987. Wlislöcki lived his last years in poverty under the care and supervision of his wife, Fani (nee Dorfler). She was a teacher of the Hungarian language in Synmiklaus

(Sânmiclăuș, County Alba); the small town is situated near the balneological complex “Băile Leghia” (ungar. Jegenyefürdő) [3, p. 7-8].

As Horst Teil attested, “He [von Wlislöcki – S. P.] was buried in the Protestant cemetery in Mühlbach (Sebes) in the county of Alba under unknown circumstances, in a family grave crypt... His name is not mentioned on the gravestone”².

By a mystical coincidence, Heinrich von Wlislöcki died simultaneously with the revival of Gypsy Lore Society in Liverpool. It is known that for a period von Wlislöcki was a member of this society (for the first time it appeared in 1888 and existed until 1892).

Many years have passed since the death of Heinrich von Wlislöcki, but folklorists still refer to his works, including them in scientific circulation.

Thus, the publishing house of the Higher Council for Scientific Research in Madrid published in 2008 a book of famous Spanish folklorist Juan Jose Prat Ferrer – “Under the Tree of Eden: The History of Folklore Studies and Their Paradigms” (*Bajo el árbol del paraíso: historia de los estudios sobre el folclore y sus paradigmas*) [2, p. 404-406].

In the section “Gypsies and folkloristics” he notes: “The Culture – or the cultures of the Gypsies have survived almost exclusively in oral form until today, and oral folk art remains to this day one of the main methods of cultural transmission. Gypsies, whose total number is unknown, live in groups, more or less integrated into society, in India, Europe, North Africa, the Middle East, America, Australia and New Zealand. Along with the various occupations of this people, especially the nomadic, in addition to the predictions of fate on the hand, blacksmith’s craft, music, there is also storytelling of fairy tales. In addition to the works of such discoverers as Heinrich von Wlislöcki, Francis Hindes Grum, Alexander G. Paspatis, Charles G. Leland, whose research fell at the end of the 19th century, which we already mentioned when we talked about the era of the appearance of outstanding collections of fairy tales, it is necessary in this context to identify the contribution of Conrad Berkovich, who in his work ‘The story of the Gypsies’ (1928) made an attempt to describe and interpret the life of European Gypsies; including the description of the Gypsies of Macedonia, Romania, Hungary, France, Spain, Germany, England, the United States and the Nordic countries” [2, p. 404-405]. In the following sections of the same book, Juan Jose Prat Ferrer repeatedly mentions Wlislöcki.

In another book “History of the traditional fairy tale” (*Historia del cuento tradicional*) Juan Jose Prat Ferrer mentions Wlislöcki’s contribution once again. He draws interesting conclusions that concerns the activity of Wlislöcki directly: “Heinrich von Wlislöcki, an Austrian, published in 1886 the ‘Märchen und Sagen der transsilvanischen Zigeuner’ (Fairy tales and legends of the Gypsies of Transylvania); also he wrote a tractate on ‘Volks Glaube und religiöser Brauch der Zigeuner’ (People’s Beliefs and Religious Practices of the Gypsies, 1891). In 1899 the English writer Francis Hindes Grum (1851–1902), who had married a Gypsy woman, published ‘Gypsy Folk-Tales in English. The introduction to the book considered the language and history of Gypsies, including some comparative notes on their folklore also. Following the theory of Indianism Groom put forward the hypothesis that thanks to the nomadic Gypsies, to a great extent, the fairy tales originated in India came to Europe through Persia and Armenia. In the Balkans, the Gypsy narrative tradition had a very significant impact that caused the spread of Gypsy fairy tales to the rest of Europe in the early 20th century. According to Grum, Gypsy people created original tales that later spread to Europe, incorporating some elements of the culture of those countries through which they had passed. Despite the tradition of that time Groom barely processed in English those sixty-six texts retold him by some emigrants from Eastern Europe. He kept the obscure passages, the lack of content and the lack of plot, and provided to us the texts very close to the versions told by informants (all of the informants were mentioned by him in the notes). All of the sixty-six fairy tales that Groom included in the collection were written down from Gypsies of England and Wales. The fairy tales in the book are divided according to the origin of the Gypsies who told them: Turkish (4), Romanian (1), Bukovina, the area between Ukraine and Romania (20), Transylvania (4), Slovak, Moravian and Bohemian (4), Polish (6), English (3), Welsh (19), Scottish (4)” [1, p. 376-377].

In 2014 a book of Hendrik Wim Willems “In Search of the True Gypsy: From Enlightenment to Final Solution” [6] was published. This book was written on the basis of the dissertation which was done by him in 1995. Currently he is a co-coordinator at the Institute for Migration and Ethnic Studies at the University of Amsterdam.

In the study mentioned above Wim Williams tries to understand why the Gypsies, despite the disasters they had suffered during the World War Second (hundreds of thousands of them suffered the same terrible fate as Jews and other victims of Nazism), are still treated as the social outcasts. He tries to find out, as far as it is possible, how modern ideas about the Gypsies differ from those that took shape in the distant past; where the stigmatization of Gypsies, or rather of whole Gypsies groups, so firmly embedded in social consciousness, began.

In the preface, the author notes: “Mention of the top ten will suffice here, with specification of the

years in which the most important Gypsy studies of the writers concerned were published. This yields the following hierarchy for consideration: August Pott (1844–45), Heinrich Grellmann (1783), Franz von Miklosich (1872–81), George Borrow (1841, 1843, 1851, 1857, 1874), Charles Leland (1873, 1882, 1891), Michiel de Goeje (1875, 1903), Heinrich von Wlislocki (1880, 1890–92), Paul Bataillard (1843–49), Alex Paspatis (1870), Bath Smart and Henry Crofton (1875)” [6, p. 12].

Further, in the section of Austro-Hungarian folklore, Wim Williams wrote: “In the wake of the Gypsy Lore Society, in the immemorial ethnic crucible of the Donau monarchy at the end of the nineteenth century, a strong interest arose in the cultural traces of the Hungarian Transylvanian Gypsies. Ethnologists like Heinrich von Wlislocki and Anton Hermann moved among them and were the first to publish the results of their fieldwork” [6, p. 180].

Moreover, Willems dedicates a special chapter, “The followers of George Borrow”, to Wlislocki. It is worth citing some fragments of the chapter here: “The best-known east European representative of this tendency in Gypsy studies was Heinrich von Wlislocki (1856–1907). Until recently, he has been regarded as an authority in the areas of story-telling, social organization, and the religious imagery of Gypsies. The growth of legends about him after his death was inspired primarily by the thought that von Wlislocki’s intimate knowledge of the Gypsies had been accumulated while he travelled about with them for an indeterminate period of between three to 12 years. Moreover, until the 1930s, people were convinced that it was the marriage to a Gypsy that enabled him to get to know the world about which he wrote from the inside. In 1986, Ruch was the first to point out that such an interpretation is untenable and that Von Wlislocki had only a limited familiarity with central European Gypsies. Ruch was able to make important factual corrections in accepted opinion about the gypsologists life and work after he came across a correspondence consisting of 178 letters and cards in the legacy of Arnold Hermann. This evidence, which spans the period from 1880 to 1896, supports the conclusion that Von Wlislocki only spent a few months among the Gypsies in the summer of 1883, followed by some weeks in the winter of 1886. Furthermore, in the 1880s the recently graduated student found himself obliged by a lack of funds to write as many small pieces for magazines as possible, many of them consisting of translations of Gypsy fairy tales. His industry resulted in a list of some 80 publications on Gypsies. He and Hermann also at times published under each other’s names, if it was convenient. Von Wlislocki, son of a tax collector in Kronshtadt (Transylvania) studied German, Philosophy, and Sanskrit at the University of

Klausenburg. Under the influence of the theory of one of his teachers about the Indian origins of the greater part of the themes and motifs in European folk narratives, Von Wlislocki arrived at the hypothesis that Gypsies, as migratory carriers of culture, had brought these stories from India to the Balkans.

In his work, right to the very end, he continued to accept the premise that the Indian origins were at the root of Gypsy texts, trading, and religious imagery. His study of German was a second important influence; in Klausenburg the rather free translation of folk tales was common practice; one hardly felt bound by the language of the original. Due to the lack of comparative textual editions, it is no longer possible to ascertain the accuracy of Von Wlislocki’s free interpretations of oral transmissions.

This is no trivial matter when we consider that Von Wlislocki has been accused of having copied original texts from other (Non-Gypsy) collections. We also know from his letters that he screened and abridged the material collected, anticipating possible objections on the censor’s part or deciding himself that certain texts offended prevailing norms of decency. At the very least, the consequence of this practice is that the reader is offered a body of texts adapted to contemporary taste, as well as reconstructions of the fabric of ideas common to a small group of itinerant tent-dwelling Gypsies in Hungary-Transylvania – without the author’s rendering further account. From the personal letters, an image emerges of a lonesome man, constantly undermined by illnesses, a problem drinker living in poverty because for years he was unsuccessful at finding a teaching position. He struggled to support himself by building birdcages – sold by a Gypsy woman! In 1880, a year after finishing his studies, he published his first volume, containing 40 Gypsy songs, under the romantic title *Haidebluten*, a title remarkably similar to an anthology published seven years previously by Martin Mosckesch. The title aside, Ruch unjustly suggests that Von Wlislocki was imitating this song collection. From his own work, we can see that he turned to the subject after being alerted to it <...>” [6, p. 182-183].

It’s easy to see that Wim Williams tried to answer the great part of accusations against Heinrich von Wlislocki that regards the collecting of Gypsy folklore directly in the camp and, next, the providing of the collected materials in their original form to the scientific community.

Our colleagues from Romania, also tried to answer this question paying special attention to the works of H. von Wlislocki.

Three works of Heinrich von Wlislocki have been published in Romanian since 1998: “The life and traditions of Transylvanian Gypsies” (Asupra vieții și obiceiurilor ȝiganilor transilvăneni, 1998), “The nomad people of Roma: images of the life of

the Roma in Transylvania" (Despre poporul nomad al rromilor: imagini din viața rromilor din Transilvania, 2000), "Tales, anecdotes, gypsies' stories" (Basme, snoave, povești rrom, 2002).

Recently, in 2016, the French publishing house "Éditions Corti" published a book by H. Wlislöcki under the title "La Rose et le musicien, contes tziganes" (Rose and musician, Gypsy's tales). Claude et Corinne Lecouteux, translator and publisher of the book, notes in the annotation: "Heinrich von Wlislöcki (1856–1907) is the first who devoted himself to the study of the Gypsies, he was the first who ventured to accompany the Gypsy camp, wandering from Transylvania to Banat (Hungary), he was one of the first who started to collect these fabulous stories, practicing the ethnographic method of the included [immediate] observation while the gypsy folklore of Transylvania was at the peak of its development. All collected by him, like everything that was collected in this era of the pioneers, include tales and legends, but if you recall the index of fabulous types by Antti Aarne, they rarely correspond to it. The reason is the fact that plots of these fairy tales are so unusual; that's why they are not included in the international index. The characteristic feature of the tales collected by Wlislöcki is that they are based on beliefs in primitive spirits, in otherworldly life and rituals, supernatural beings form the remnants of Gypsy mythology: personified and astral elements (Sun and Moon), the so-called 'kings' playing the main role. Among the fantastic creatures, you can meet mashurdalo, pshuvusha, losholichi, man-dogs, half-people, half-fishes, many-headed people... Wlislöcki also noted a significant feature of the Gypsy soul: the understanding of nature and its changes, as well as their love of nature".

Further, the publisher notes that "Henry von Wlislöcki collected a fabulous treasure, very original and largely unknown, especially in France, which, if not for Wlislöcki, would have been lost forever" [8].

Concluding our first and small excursion into the history of European folklore's studying, that kept in the focus a personality called by Hans Ferdinand Helmolt as "a friend of the Gypsies", Heinrich von Wlislöcki, we hope to return to this topic later. We also hope to complement the issue by some new materials and to touch on some other aspect, which concerns the resonance around the name of Wlislöcki.

The Romanian researcher Marian Zeloaghe in his book "Roma in the culture of the Saxons in the XVIII and XIX centuries" (Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) identified it as a problem. He designated this problem in a special chapter as "The time of Wlislöcki and the Oriental / Transylvanian positive savagery" [10, p. 120-129].

Despite the controversial attitude of some Russian Romologists to Wlislöcki, based on the available materials published in different languages and

in different sources, we think that the contribution of Heinrich von Wlislöcki³, the first European specialist in Gypsy studies, the man who spent some time in the Transylvanian Gypsies' camp collecting field material, deserves our attention and inclusion in the scientific context

Note

¹ See this work for more details: *Ethnological Contributions from Hungary: A Journal of Ethnology for Hungary and adjacent countries*. Edited and published by Prof. Dr. Anton Herrmann. Budapest: 1887, 1888. (Contains a number of articles related to the issue of Gypsy, with Gypsy Melodies).

² See this work for more details: Horst Theil. Dr. Heinrich Adalbert von Wlislöcki. In: <http://coolmann53.wordpress.com/2014/05/04/dr-heinrich-von-wlislöcki/> (visited 14.01.2017).

³ Some works by Wlislöcki in German about the Gypsies of Transylvania: *Haideblüten. Volkslieder der transsilvanischen Zigeuner*. Leipzig: Friedrich, 1880; *Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Grammatik, Wörterbuch*. Leipzig: Friedrich, 1884; *Märchen und Sagen der Transsilvanischen Zigeuner*. Berlin: Nicolai, 1886; *Vier Märchen der transsilvanischen Zeltzigeuner*; *Inedita, Gesammelt mit Gegenüberstehender deutscher Übersetzung und Glossar Versehen, 1856–1907*. Budapest, 1886; *Zauber- und Besprechungs-Formeln der transsilvanischen und südungarischen Zigeuner* (Publicationen der ethnologischen Mitteilungen aus Ungarn). Budapest: Selbstverlag, 1887; *Zur Volkskunde der transsilvanischen Zigeuner* (= Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, Neue Folge, 36 = Serie 2), Richter, Hamburg 1887; *Volksdichtungen der siebenbürgischen und südungarischen Zigeuner*. Wien: Graeser, 1890; *Vom wandernden Zigeunervolke. Bilder aus dem Leben der Siebenbürger Zigeuner. Geschichtliches, Ethnologisches, Sprache und Poesie*. Hamburg: Richter, 1890; *Volks Glaube und religiöser Brauch der Zigeuner* (= Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, 4), Aschendorff: Münster i. W. 1891; *Aus dem inneren Leben der Zigeuner*, Felber, Berlin 1892; *Ausbreitungswege der Sinti und Roma in Europa, mit Angabe der Ersterwähnung*, 1894.

Bibliography

1. Ferrer Juan José Prat. *Historia del cuento tradicional*. Madrid: Fundación Joaquín Díaz Urueña, 2013, 465 p.
2. Ferrer Juan José Prat. *Los gitanos y la folclorística / Bajo el árbol del paraíso. Historia de los estudios sobre el folclore y sus paradigmas*. Madrid: Consejo superior de investigaciones científicas, 2008, 472 p.
3. Georgescu S. Cuvânt înainte. In: Heinrich von Wlislöcki. *Asupra vieții și obiceiurilor Țiganilor transilvăneni*. București: Criterion, 1998, p. 7-8.
4. Helmolt H. F. A friend of the gypsies. In: *Journal of the Gypsy Lore Society*. New series. Vol. I, nr. 3, 1908, January, p. 193-197.

5. Leland Ch. G. Rewiews. In: Journal of the Gypsy Lore Society. Vol. I (July 1888–October 1889), 1889, p. 105-106.

6. Willems Wim H. In Search of the True Gypsy: From Enlightenment to Final Solution. London and New York: Routledge, 2013, 572 p.

7. Winstedt E. O. Forms and ceremonies. In: Journal of the Gypsy Lore Society, nr. 4, 1909, April, p. 338-366.

8. Wlislöcki H. La Rose et le musicien, contes tziganes. Traduit et édité par Claude et Corinne Lecouteux. Éditions Corti: Collection Merveilleux nr. 51, 2016, 288 p.

9. Wlislöcki H. Märchen und Sagen der Transsilvanischen Zigeuner. Berlin: Nicolai, 1886.

10. Zăloagă M. Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2015, 452 p.

Svetlana Procop (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Светлана Прокоп (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Svetlana Procop (Chisinau, Republic of Moldova). PhD of Philology, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: svetlanaprocop@mail.ru

Alexei ROMANCHUK

THE EARLY ETHNIC HISTORY OF BULAESTIAN DIALECT SPEAKERS THROUGH THE ISSUE OF ASYNCHRONOUS VN-REFLEXES IN THE UKRAINIAN DIALECTAL CONTINUUM

Rezumat

Istoria etnică timpurie a purtătorilor graiului bulăieștean în contextul problemei VN-reflexelor asincrone în continuumul dialectal ucrainean

Manifestările VN-reflexelor asincrone (ca exemplu al cărora servește cuvântul bulăieștean *ч'індрей* 'generos') în continuumul lingvistic ucrainean au fost detaliat studiate de P. Grițenko. Acestea, fără îndoială, trebuie explicate ca „polonism fonetic”. Dar în ce mod și când acest fenomen a apărut în graiul bulăieștean? Trebuie să luăm în considerare următoarele circumstanțe: 1) în graiul bulăieștean polonismele sunt prezentate, în genere, ca un strat de împrumuturi foarte timpurii; 2) cea mai mare parte a polonismelor, prezentate în alte graiuri ucrainene, lipsesc în graiul bulăieștean; 3) cuvântul polonez *szczodry*, 'generos' demonstrează lipsa VN-reflexului; 4) observăm un șir de analogii (*шандрий*, *чандрий*) și în alte dialecte ucrainene sud-vestice; 5) este puțin probabil ca aceste forme analoage să fi apărut absolut independent (cel puțin *чандрий* și *чендрій*); 6) în orice caz, forma bulăieșteană, evident, nu poate fi dedusă nici din *чандрий* (invers, *чандрий* – este forma apărută din *чендрій* ca rezultat al tranziției /e/ în /a/), și nici din *шандрий* (unde, în plus, urmărim dispariția /ч/ din inițialul /шч/).

Prin urmare, apariția cuvântului bulăieștean *ч'індрей* marchează etape timpurii ale istoriei etnice și lingvistice a purtătorilor graiului bulăieștean.

Cuvinte-cheie: VN-reflexe, dialectologie, etnologie, istorie, ucraineni, Moldova, Evul Mediu.

Резюме

Ранняя этническая история носителей булаештского говора в контексте проблемы асинхронных VN-рефлексов в украинском диалектном континууме

Проявления асинхронных VN-рефлексов (примером которых является и булаештское *ч'індрей* 'щедрый') в украинском языковом континууме были тщательно рассмотрены П. Е. Гриценко. И их, безусловно, следует объяснять как «фонетический полонизм». Но когда и каким образом этот феномен появляется в булаештском говоре? Мы должны иметь здесь в виду следующие обстоятельства: 1) в булаештском говоре полонизмы представлены в основном очень ранним пластом заимствований; 2) основная масса полонизмов, представленных в прочих украинских говорах, в булаештском говоре отсутствует; 3) польское *szczodry* 'щедрый' демонстрирует отсутствие VN-рефлекса; 4) мы видим ряд аналогий (*шандрий*, *чандрий*) и в не-

которых других юго-западных украинских диалектах; 5) маловероятно, чтобы эти аналогичные формы возникли совершенно независимо (по крайней мере, что касается *чандрий* и *чендрій*); 6) в любом случае, булаештская форма, очевидно, не может быть выведена ни из *чандрий* (наоборот, *чандрий* – это форма, возникшая из *чендрій* в результате перехода /e/ в /a/), ни, тем более, из *шандрий* (где, вдобавок, мы наблюдаем исчезновение /ч/ из инициального /шч/).

Следовательно, возникновение булаештского *ч'індрей* маркирует ранние этапы этнической и языковой истории носителей булаештского говора.

Ключевые слова: VN-рефлексы, диалектология, этнология, история, украинцы, Молдова, Средние века.

Summary

The early ethnic history of Bulaestian dialect speakers through the issue of asynchronous VN-reflexes in the Ukrainian dialectal continuum

The asynchronous VN-reflexes (Bulaestian *ч'індрей* 'generous' presents a clear example) in the Ukrainian dialects were in depth considered by P. E. Hritsenko and were clearly explained as a "phonetic polonism". Well, the question is when and how this phenomena appeared in the Bulaestian dialect? We should consider the following facts here: 1) in general, polonisms are presented in the Bulaestian dialect by some early examples mainly; 2) the great part of polonisms known in other Ukrainian dialects are absent in the Bulaestian one; 3) Polish *szczodry* 'generous' do not demonstrate any VN-reflex; 4) we see some analogies (*шандрий*, *чандрий*) in some other south-western Ukrainian dialects; 5) it is unlikely that these analogies appeared independently at all (at least that concerns the forms *чандрий* and *чендрій*); 6) anyway, it is obviously impossible to get the Bulaestian variant neither from *чандрий* (conversely, *чандрий* appeared as a result of /e/ to /a/ transition from *чендрій*), nor, more over, from *шандрий* (as it demonstrates, in addition, a loss of /ч/ from the initial /шч/).

So, the phonetic form *ч'індрей* is an archaic one and reflects some early times of ethnic and linguistic history of Bulaestians.

Key words: VN-reflexes, dialectology, ethnology, history, Ukrainians, Moldova, Middle Ages.

Considering the issue of atypical reflexes of for-Slavic nasal /e/ in the Ukrainian dialectal continuum, P. E. Hritsenko paid a particular attention to the "cases of so called "non-etymological" (i. e.,

not caused by the previous stages of phonetic evolution of the sound) sonant after /e/, i. e. – the cases of replacement of /e/ to /en/, /em/ in the position, which is not related with the for-Slavic nasal /e/” [1, p. 203]. That is to say, it means the cases of asynchronous (as he refers to them) VN-reflexes (where the V- is vowel, and N- is sonant /n/ or /m/).

The clear example of asynchronous VN-reflexes presents the Bulaestian /ч'індрей/ 'generous'. Nowadays, this word is used in the Bulaestian carol /ч'індрей веч'іп/ only. Boys (of 13-16 years old) sing this carol on the evening before the so called “Old New Year”, i. e., on the evening of January 13.

The more archaic phonetic form /ч'єндрей веч'іп/ existed among the Bulaestians until recently.

It should be mentioned here that P. E. Hritsenko discussed in this context also the phonetic form «шчендрій, шчендрувати from шчедрий, шчедрувати» [1, p. 203] in an East-Podolian micro-dialect (he means here a dialect of Pisarevka village (Kodyma district of Odessa region)).

The appearance of asynchronous VN-reflexes in the Ukrainian dialectal continuum is evidently caused by the Polish influence. So, this is a “phonetic polonisms” (using a term of N. O. Onyshkevich; VN-reflexes of for-Slavic nasal /e/ «are typical for Polish dialects, though do not include all lexemes and phonological positions» [1, p. 204]). This conclusion is evidently right for Bulaestian dialect as well.

Well, the question is when and how this phenomenon appeared in the Bulaestian dialect?

To answer this question, we should consider the following facts here.

First of all, in general polonisms are represented in the Bulaestian dialect by some early examples mainly (see, inter alia: [4]).

Second, the great part of polonisms known in other Ukrainian dialects, including the dialect of Boiky, the Naddnestreansky, Gutsul'sky, and Bukovinsky dialects are absent in the Bulaestian dialect.

It is worth to add here that the dialects mentioned in the sentence above are more close to the Bulaestian dialect. As it was demonstrated earlier [3], just Gutsul'sky and Bukovinsky dialects are the closest relatives to the Bulaestian dialect.

Third, Polish *szczodry* 'generous' do not demonstrate any VN-reflex [2, p. 502].

The last fact is very important because we, therefore, can't explain Ukrainian dialectal шчендрій and suchlike phonetic forms as a result of a simple loanword from Polish.

It seems that the well explicative model is presented by some Ukrainian dialectal areas where VN- and V-reflexes both exist. As P. E. Hritsenko pointed out, it evidently demonstrates that the speakers of these Ukrainian dialects interpret these two kinds of phonetic reflexes as replaceable, or those “being in

the situation of free variation” [1, p. 203]. In the past, at some earlier stages of evolution of these dialects VN-reflexes were interpreted by their speakers as “more correct”. That's why in these dialects VN-reflexes appeared even in the “in-correct” phonological positions.

Evidently, the situation proves the very high level of interactions between these Ukrainian dialects and the Polish dialectal continuum in the past.

Making an effort to understand the time and conditions of these interactions we should look at some other facts also.

First of all we should take into account that besides the mentioned analogies in the Pisarevka dialect exists шандрий (with the same meaning 'generous') in the dialect of Boiky. The same phonetic form exists in the Khotyn region and (according to the kind information of M. V. Tunitskaya) in the Ukrainian microdialect of Goleni village (Edintsy district, the Republic of Moldova).

In [6] was mentioned, by mistake, another Ukrainian village, Tetskani. However, the phonetic form of this word with VN-reflex exists in the microdialect of Tetskani village (Bricheni district of the Republic of Moldova) as well (according to the information of K. S. Kozhuhar').

Next, there is a phonetic form чандрий – for example, in the microdialect of Danu village (Glodeni district of the Republic of Moldova). According to the information of K. S. Kozhuhar' the same phonetic form, чандрий, exists in some other Ukrainian villages from the northern part of the Republic of Moldova.

The phonetic form чандрий is known also in some Ukrainian villages from the Kel'mentsy district of Chernovtsy region of the Ukraine.

It is unlikely that all these analogies appeared in the mentioned dialects independently at all. At least this concerns the forms чандрий and чєндрій. And, anyway, it is obviously impossible to get the Bulaestian variant neither from чандрий (conversely, чандрий appeared as a result of /e/ to /a/ transition from чєндрій), nor, more over, from шандрий (as it demonstrates, in addition, a loss of /ч/ from the initial /шч/).

So, the phonetic form /ч'індрей/ is an archaic one and reflects some early times of ethnic and linguistic history of Bulaestians.

Well, when and how this form appeared in the mentioned Ukrainian dialects?

To begin with, we should point out once again that the asynchronous VN-reflex in the word чєндрій appeared evidently before the transition of /e/ to /a/, as it follows from the aforesaid, I think. And Bulaestian /ч'єндрей/, being evidently related with the Bukovinian and North-Moldavian forms of the word, reflects the archaic form that was spread in

the Ukrainian dialects of Bucovina before the time of beginning of the process of /e/ to /a/ transition.

Otherwise, the case of Bulaestian /ч'єндреї/ (/ч'єндреї/), which demonstrates VN-reflex (Polish influence, once again) and absence of /e/ to /a/ transition (in contrast to the forms of the word from Bucovina and from the northern parts of the Republic of Moldova), though the Bulaestian dialect is situated more to the south from Bucovina and evidently outside of the area of Polish influence, became inexplicable.

Because, it is hard to believe that the Bulaestian /ч'єндреї/ could receive the VN-reflex in its modern area in the central part of the Republic of Moldova.

The transition of /e/ (/e a/) in /a/ in the Ukrainian dialects, that is worth to mention, spread in the quite large area: «Западноукраїнська зона, в якій /a/ из /e/, достатньо велика. Она простирається от Середнього Полісся через Волинь до Буковини и Гуцульщини. Найбільше проявлен перехід /e/ в /a/ на Западній Волині...» [5, p. 199]. Translating: “the western Ukrainian zone of /a/ from /e/ transition is enough large. It is spread from the Middle Polesie through Volhynia until the Bukovina and the regions of Hutsuls. The transition of /e/ to /a/ is mostly developed in the Western Volhynia...”

It is evident (Y. Sheveliov points it out) that in the different Ukrainian dialects this processes had happened in the different times.

Although, in general the transition of /e/ to /a/ occurred during the so called “Middle Ukrainian time” (by Yu. Sheveliov), i. e., in the XVI century A. D. [5, p. 211-212, 55]. The probable exclusion (as Yu. Sheveliov thinks), is presented by the region of Volhynia (Western Volhynia – A. R.), where, consequently, we can suppose earlier beginning of this process.

Thus, we see once again, as it was suggested in our anterior researches, the XVI century A. D. as the upper chronological limit, the *terminus ante quem* for splitting of ancestors of Bulaestian dialect speakers (or, at least, for splitting of those of them who had been using this phonetic form, /ч'єндреї/) from the parental group of Ukrainian dialects. The reason is clear because, as was said above, the Bulaestian /ч'єндреї/ demonstrates the absence of this transition of /e/ to /a/ (though, we should mention here that some sporadic manifestations of this process are known in the Bulaestian dialect as well: /y'ч'apa/ ‘yesterday’, /ko'ч'apa/ ‘fire iron’).

The *terminus post quem* is done by the appearance of asynchronous VN-reflex in the word чендрий. Marking the period of intensive interrelations of ancestors of Bulaestian dialect with the Polish dialectal continuum (and evidently, once again, being earlier than the transition of /e/ to /a/), at the same time it indicates, I think, to some territories sit-

uated more closer to the Polish dialectal continuum and more distant from the central part of the Prut-Dniester interflaves.

So, the important fact here is that the region of Pocutie was captured by Polish king Kasimir (Kazimierz) III in 1349 A. D. Next, the more southern fortress of Khotyn was for the first time occupied by Polish army in the XV century. And then twice, in total for the period more than fifty years, was conquered by Polacks in the XVI century A. D. Another important fortress at the region, Kamenets-Podol'sky, was declared by the Polish authorities as a so called “royal city” since 1439 A. D. At the early XV century a war between Polish kingdom and “The Great Principality of Lithuanians and Russians” for the power over the territories at the left bank of Dniester river (down to the Rashkov fortress or even more to the south) happened. As a result of the war, these territories were controlled by Polish authorities since the middle of XV century.

Thus, the intensive Polish influence to the Ukrainian dialects of Pocutia and Bucovina began not later than the second half of XIV century A. D.; for the territories at the left bank of Dniester river to the south of Kamnets-Podol'sky the beginning of this intensive Polish influence should be dated to the early XV century. And just XV century looks like the more probable time for appearance of phonetic forms шчендрий and /ч'єндреї/ in some Ukrainian dialects of the region.

However, discussing the split of the ancestors of Bulaestian dialect from the parental dialectal continuum, we should not see here their migration from the Carpathian region exactly in the XV or early XVI centuries A. D. as the only possible scenario of this event. Not less, or even more probable that the split was caused by some ethnic, political and lingual changes in the XV–XVI centuries at the territories between the zone of Orhei Kodry and Bucovina. So, it is possible that just these changes split the Bulaestian dialect speakers from their parental Ukrainian dialects and made them more or less isolated from the later ethnic and linguistic processes in this dialectal continuum.

Bibliography

1. Гриценко П. Из спостережень над нетиповими континуантами псл. *ѣ в українських говірках. In: Український діалектний збірник: кн. 3. Під ред. П. Гриценко. Київ: Довіра, 1997, с. 199-210.
2. Етимологічний словник української мови. Т. 6. Під ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 2012, 569 с.
3. Романчук А. А., Тащи И. Н. Ранняя история украинского села Булаешты в контексте истории Молдовы (XIV – начало XVII вв. от Р. Х.). Кишинев: Высшая Антропологическая Школа, 2010, 144 с.

4. Романчук А. А., Пупулова Е. А. Некоторые лексические булаештско-бойковские параллели в пространстве карпатско-украинских говоров: предварительный анализ. In: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, Вінниця, 26–27 листопада 2015 року. Під ред. Т. С. Слободинської. Вінниця: ВНУ, 2016, с. 121-132.

5. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002, 1055 с.

6. Romanchuk A. A. Bulaestian /Ch'indreï vech'ir/ and early ethnic history of Bulaestian dialect's speakers. In: Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a IX-a. Chișinău: IPC, 2017, p. 91.

References

1. Gritsenko P. Iz sposterezhen' nad netipovimi kontinuantami psl. *ę v ukraïns'kikh govirkakh. In: Ukraïns'kii dialektii zbirnik: kn. 3. Pid red. P. Gritsenko. Kiiiv: Dovira, 1997, p. 199-210.

2. Etimologichnii slovník ukraïns'koï movi. T. 6. Pid red. O. S. Mel'nichuka. Kiiiv: Naukova Dumka, 2012, 569 p.

3. Romanchuk A. A., Tashchi I. N. Ranniaia istoriia ukrainskogo sela Bulaeshty v kontekste istorii Moldovy (XIV – nachalo XVII vv. ot R. Kh.). Kishinev: Vysshiaia Antropologicheskaiia Shkola, 2010, 144 p.

4. Romanchuk A. A., Pupulova E. A. Nekotorye leksicheskie bulaeshtsko-boikovskie paralleli v prostranstve karpatsko-ukrainskikh govorov: predvaritel'nyi analiz. In: Materiali II Vseukraïns'koï naukovo-praktichnoi konferentsii, Vinnitsia, 26–27 listopada 2015 roku. / Pid red. T. S. Slobodins'koï. Vinnitsia: VNU, 2016, p. 121-132.

5. Shevel'ov Iu. Istorichna fonologiiia ukraïns'koï movi. Kharkiv: Akta, 2002, 1055 p.

6. Romanchuk A. A. Bulaestian /Ch'indreï vech'ir/ and early ethnic history of Bulaestian dialect's speakers. In: Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a IX-a. Chișinău: IPC, 2017, p. 91.

Alexei Romanciuc (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Алексей Романчук (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Aleksey Romanchuk (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: dierevo@mail.ru, dierevo5@gmail.com

Александр ПОНОМАРЁВ

ПОЛОЖЕНИЕ МОЛДАВСКОЙ ЦЕРКВИ ВО ВРЕМЯ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ 1768–1774 гг.

Rezumat

Situația Bisericii din Moldova în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774

În articol se iau în dezbatere motivele pe care le-au avut boierii moldoveni și conducerea de vârf a Bisericii, cerând de la autoritățile Imperiului Rus să intre în supușenie rusă în perioada războiului ruso-turc din 1768–1774. În același timp, sunt arătate motivele pentru care Rusia dorea includerea Principatelor Dunărene în sfera intereselor sale, măsurile luate de P. A. Rumeanțev pentru a stabili jurisdicția rusă asupra Principatelor, lupta acestuia împotriva abuzurilor armatei țariste, măsurile administrației militare ruse de a efectua un recensământ în Principate. Sunt arătate neajunsurile istoriografiei ruse moderne, care descrie unilateral poziția populației plătitoare de impozite și a clerului. De asemenea, sunt descrise pe scurt documentele publicate. Pentru prima dată în istoriografia română și rusă, sunt introduse în circuitul științific câteva documente cu privire la situația Bisericii din Principatul Moldovei în timpul războiului ruso-turc din 1768–1774. Documentele constituie diverse petiții și rapoarte ale clericilor, persoanelor civile și militarilor cu rugămintea de a fi scutiți de încartirui și alte prestații, precum și de a li se elibera un certificat de protecție. Documentele publicate sunt condiționat împărțite în grupuri, sunt verificate etichetele pe care sunt indicate numele funcționarilor moldoveni care au verificat acest tip de documente.

Cuvinte-cheie: acte, biserică, clerici, petiții, rapoarte, scutirea de încartirui, salvogwardie, armata rusă, Principatul Moldovei, verificare.

Резюме

Положение Молдавской Церкви во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг.

В данной статье рассматриваются причины обращения молдавских бояр и церковной верхушки к России во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг. с просьбой о принятии в подданство; мотивы, по которым Россия желала вовлечения Дунайских княжеств в сферу своих интересов; меры, принятые П. А. Румянцевым по установлению российской юрисдикции в княжествах, его борьба со злоупотреблениями военных царской армии; проведение в княжествах переписи российской военной администрации. Указано на недостатки современной российской историографии, которая односторонне освещает положение податного населения и духовных лиц. Также коротко охарактеризованы публикуемые документы. Впервые в румыно- и русскоязычной историографии вводятся в научный оборот документы о положении церкви

Молдавского княжества во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг. Документы представляют собой прошения и доношения духовных, гражданских и военных лиц с просьбой освободить их имения и жилища от постоя и других повинностей, а также выдать им охранный лист. Документы условно разбиты на группы, рассмотрены пометы на них, отдельно указано на сомнительную верификацию свидетельств молдавского чиновника.

Ключевые слова: грамоты, церковь, духовные лица, прошения, доношения, освобождение от постоя, салвогвардия, русская армия, Молдавское княжество, верификация.

Summary

The position of the Moldovan Church during the Russian-Turkish war of 1768–1774

This article examines the reasons for the conversion of Moldovan boyars and church leaders to Russia during the Russian-Turkish war of 1768–1774. They asked the Russian authorities to grant them citizenship, motives for which Russia wanted to include the Principalities in the sphere of their interests, measures taken by P. Rumyantsev on the establishment of Russian jurisdiction in the Danubian Principalities, his fight against military abuses, the conduct of a census by the Russian military administration in the Principalities. The shortcomings of modern Russian historiography, which unilaterally describes the situation of the tax-paying population and of the clergy, are pointed out. In addition, the published documents are briefly described. It is for the first time in Romanian and Russian historiography that some documents on the situation of the Church of the Moldavian Principality during the Russian-Turkish war of 1768–1774 are introduced into scientific circuit. The documents include various petitions and reports of the clergy, civilians and military requesting exemption of their names and homes from billeting and other duties, as well as to give them a protection card (salvogvardia). The documents are conditionally divided into groups; the labels, which indicate the names of the Moldovan officials who checked this type of documents, are verified.

Key words: acts, church, clergy, petitions, reports, exemption from billeting, salvogvardia, Russian army, the Principality of Moldova, verification.

«...Мы понимаем иначе написание истории румын и думаем, что для любого румына составляет больший интерес знание о том, как управлялась его страна, как вершилось правосудие, какие существо-

вали церковные учреждения, в каком состоянии были финансы, гигиена, школы, общественная культура, нежелезные знания о том, сколько москалей было убито под Туртукаем, и сколько турок пало под Брэилой».

Академик Румынской Академии наук В. А. Урекия (1896 г.)

Дунайские (Румынские) княжества в XVII–XVIII вв. традиционно обращались к русским царям за помощью в избавлении от османского сюзеренитета. Две екатерининских войны в конце XVIII в. не стали исключением. В декабре 1769 г., в начале русско-турецкой войны, духовенство Молдавского княжества подало грамоту (которая была, по сути, прошением) на имя Екатерины II, с просьбой защиты и спасения от политической и экономической зависимости от Порты [11, с. 60–65; 15, с. 27–31]. Повторная грамота была послана в Петербург после возвращения молдавской делегации, в январе 1771 г., со словами благодарности и надежды на покровительство, следующая – в том же 1771 г., и еще одна – в январе 1774 г. [11, с. 67–68, 69–70, 70–74].

Правовое сознание людей XVIII в. находилось в неразрывной связи с конфессиональной доминантой, которая и определяла самосознание человека, особенно в иноэтничном и иноконфессиональном окружении. Поэтому молдавское духовенство, традиционно считавшее Россию главной избавительницей от турецкого владычества, обратилось к российской императрице с просьбой принять население княжества в подданство.

В начале XVIII в. румынские правители тоже обращались за помощью к русским царям, но не столь открыто, делая акцент на предоставлении военной помощи, а не создавая условия поглощения княжеств империей, умело манипулируя северным соседом, как это было в случае с К. Брынковяну [14, с. 279, 286–287].

Однако не все так однозначно, как может показаться на первый взгляд. Профессор Ион Еремия справедливо поставил вопрос ребром в связи с активностью пророссийски настроенной верхушки Молдавского княжества: *речь действительно идет о «влиятельной русофильской партии», или исходное положение бояр было предопределено лишь военным успехом русской армии?* [18, р. 13].

В связи с этим действительно возникает двойственное ощущение, когда военные действия, которые в ходе русско-турецких войн всегда разворачивались на территории княжеств, с одной стороны, *вынуждали* духовенство проявлять свою лояльность к российской армии, а иначе ее руководство могло расценить отсутствие таковой как сочувствие турецкой стороне.

С другой стороны, призыв к православной, но все же чужеземной армии прийти на помощь, могло расцениваться Россией как согласие княжества на то, чтобы она пришла и правила в этих землях. Ведь никто из молдавской церковной элиты условий перед Россией не ставил, требований не выдвигал, у духовенства присутствовало лишь желание избавиться от господства турок и фанариотов, чему и были посвящены *грамоты*. В тогдашних реалиях речи о каком-либо партнерстве и равенстве и быть не могло.

Прискорбно лишь то, что не только податное население, которое по привычке становилось на сторону сильнейшего, но и духовная и политическая элиты княжества впали в самообман, поддерживав оккупационную армию, думая при этом, что носители имперской идеи, имея повод – освобождение угнетенных народов Балкан, имеют его и в качестве причины.

Настоящими мотивами, которые двигали Россией, были: *необходимость выхода к проливам, расширение жизненного пространства и связанные с этим экономические выгоды*.

Последнее обращение духовенства к России относится к временам русско-турецкой войны 1806–1812 гг. [11, с. 117–118], после которой политические элиты княжеств *прозрели* – часть ее территорий оказалась не освобожденной, а поглощенной все той же Россией, от которой румынский народ веками ждал помощи в устранении турецкого гнета.

Общественно-политические трансформации (восстание 1821 г., «пашоптизм», объединение княжеств в 1859–1861 гг.), приведшие к созданию государственных и социальных институтов (парламент, пресса, университеты) и увеличению числа гражданской, а не церковной интеллигенции, сделало невозможным слепую веру в доброго царя, который хочет освободить румын от *агарянского ига*. Румынский политик со всей отчетливостью осознал, что присутствие чужеземных армий в княжествах заканчивается истощением экономического благосостояния населения и отторжением территории.

Вышеуказанное демонстрирует то, что считаться с нуждами и проблемами княжеств Россия в ходе войны 1768–1774 гг. была не намерена, а собиралась создавать из них буферную зону, которая послужит ей барьером от турецкой агрессии, что отчетливо проявилось и в последующую войну [10, с. 246]. Так Екатерина II умело использовала наследие французского философа Ш. Монтескье, который был автором этой идеи.

Высокая Порта, возведя княжества в ранг неинкорпорированных территорий, на протяжении столетий давала больше свободы для христи-

анского населения, нежели Российская империя, лишь для вида давшая Бессарабии автономию, превратив ее затем в обычную губернию.

По мнению религиоведа Вячеслава Матвеева, расположенность Молдавии между сферами влияния различных империй сделало ее «нерядовым геополитическим пространством. Приход турок не ослабил роль этих территорий. Турки еще более вознесли своим вторжением геополитическую актуальность этой части Европы» [13, с. 380].

Стоит расширить и углубить этот тезис, поскольку наличие турок не просто актуализировало значение Молдовы и Валахии в Дунайско-Карпатском регионе. Оно удержало княжества от поглощения Россией, когда идентичность восточных романцев (особенно языковая) была бы, по меньшей мере, искажена, если бы вообще сохранилась. Подтверждением тому служит русификаторская политика на всех завоеванных территориях.

Прусский император Фридрих II в августе 1769 г. при встрече с австрийским наследником престола Иосифом II выражал сильную обеспокоенность по поводу начавшейся русско-турецкой войны. Прогнозируя необратимые последствия экспансии России на Балканы, он предостерегал австрийскую монархию: «Чтобы остановить эту державу, вся Европа должна будет вооружиться, потому что она завоеует все» [Цит. по: 12, с. 113].

Неопровержимым доказательством имперских амбиций северного соседа, направленных на поглощение княжества, было проведение переписи на территории театра военных действий. Освободителям незачем считать чужих овец и вести учет всем сословиям, если их не задумали эксплуатировать. Аналогично действовала российская казенная машина и в Украине.

Проведению переписи населения всех 10-ти полков Левобережной Украины в 1765–1769 гг. и составлению на этом основании Румянцевской описи предшествовала ликвидация в 1764 г. Гетманщины как политического института, а в 1782 г. сотенно-полковое устройство было реформировано в наместничества, а затем – в губернии.

В Молдове, не дождавшись окончания войны, которая, по мнению Петербурга, должна была закрепить княжества за Россией, начали подворную перепись населения. Так, в ордере (21 октября 1772 г.) генерал-фельдмаршала Петра Румянцева Председателю Дивана Молдовы генерал-майору Александру Римскому-Корсакову приказывалось узнать, сколько «в каждом цынуте всех селений и в тех дворов, мазылей, духовного и мирского звания подданных <...>, цыган, и кому оныя принадлежат <...> и кто из

них <...> исключены из общенародных повинностей» [8, л. 157].

Председатель Дивана обещал посланными от него «чрез нарочных казаков к исправникам ордерами <...> на основании, приложенных при оных форм, сочинить ведомости», которые намеревался к 25 ноября 1772 г. «представить со всякою верностью и исправностью» [8, л. 157]. Впоследствии эти данные станут основой для издания результатов переписи Молдовы – ценного источника по истории княжества [20].

Война 1768–1774 гг. была одной из самых длительных и изнуряющих русско-турецких войн, которые велись на территории княжества. Для освещения положения Церкви Молдовы, всего княжества в целом в указанный период необходимо капитальное исследование, такое как, например, провел доктор хабилитат истории Алексей Агаки о войне 1806–1812 гг. – объективное и всестороннее [17].

В то же время современная российская историография при описании русско-турецких войн страдает недомолвками, пользуясь *фигурами умолчания*, не всегда называя вещи своими именами. Позволим себе широкую цитату о войне 1768–1774 гг.: «Русская военная администрация стала принимать меры по организации управления в княжествах. По просьбе бояр верховную власть в них оставили за Диванами. В качестве председательствующих в них были назначены представители русского военного командования (тоже по просьбе бояр? – А. П.), призванные решать дела по управлению только с согласия всех наличных членов Дивана. Руководитель администрации П. А. Румянцев в своих рескриптах неоднократно подчеркивал необходимость соблюдать местные законы и традиции. Денежные поборы с населения заменили натуральными поставками, причем запрещалось какое-либо насилие при их взимании (значит, и насилия не было? – А. П.). Были приняты меры по упорядочиванию мер работы Диванов, организации финансов, местного управления, юстиции, санитарного обслуживания населения. Проводились также мероприятия по восстановлению городов и сел, поддержанию ремесла и торговли, функционированию школ» [10, с. 135]. И ни слова о том, как на самом деле обстояли дела со всем упомянутым.

Даже если не прибегать к анализу неизданных документов, видно, что уже к 1771 г. злоупотребления со стороны военных приобрели широкий размах. В связи с этим Румянцев писал 18.05.1771 г. генералу Николаю Репнину, что до него дошли сведения о поведении офицеров, «кои должны <...> примером для подчиненных своих служить», а не чинить «разорения обывателей собираньем без потребы подвод, принуж-

дением их чрез разные притеснения к побегам, а потом продаже оставшегося скота <...> в свою корысть, в насилии над женщинами, бой мужей оных и других граждан и поселян», а также соблюдать выданные фельдмаршалом салвогвардии (охранные листы) [16, с. 131-132].

Публикуемые ниже документы содержатся в ф. 246, Военно-походная канцелярия фельдмаршала Румянцева-Задунайского Центрального государственного архива Украины, г. Киев (далее: ЦГИАК Украины) и хронологически охватывают период с марта 1770 г. по июнь 1779 г.

Среди них находятся прошения и доношения духовных и гражданских лиц об освобождении принадлежащих им селений от повинности постоя и выдаче салвогвардии на их имения (док. № 1, 5, 7); доношения арнаутских капитанов о выдаче салвогвардии на их дома (док. № 2, 3); прошение доверенного лица молдавского митрополита о замене обещанного имения на другое (док. № 4); извлечение из протокола допроса черновицкого старосты Григория Захарии о его мытарствах во время войны (док. № 6).

Все документы, кроме № 6, были адресованы Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву, обремененному наивысшей властью в княжествах.

Документы № 4, 5, 8 не ордерованы, то есть по ним не было вынесено никаких решений. Сомнение вызывает лишь помета, которая стоит на отдельном листе и может относиться к док. № 5: «в полки предложено...», но упоминаний о салвогвардии нет ни на нем, ни в самом документе.

Также большое сомнение вызывает, в частности, верификация некоторых сведений от черновицкого старосты, который, желая и далее сотрудничать с российским генералитетом, сообщал, что во время пребывания его в Константинополе он слышал, «что турки весьма хвалят россиян за их милосердия поступки с пленными <...> что <...> многих отпустили на волю с награждением, и протчим всем даются: пропитание и денги», а турки желают, чтобы необустроенность, вызванная войной, прекратилась «скорѣйшим прибытием россиян к Константинополю и покорением сего города (sic! – А. П.)» (док. № 6). О желании мусульманского населения Османской Порты быть покоренными Россией, насколько нам известно, сведений еще не публиковалось. Цитируемый документ явно расходится с реалиями военной жизни, изображенными ниже.

В декабре 1770 г. епископ Хушский Иннокентий просил избавить от постоя одно из его сел в цинуте Фэлчиу для того, чтобы он мог там «от многотрудностей иметь покой». Однако по этому доношению не было вынесено резолю-

ции, несмотря на то, что епископ максимально соблюдал правила политеза, замечая о русских войсках: «... От них притеснения и не имею, и всегда желаю, чтоб им во оных (селах – А. П.) находится <...> защитниками» (док. № 5).

Трагизм и цинизм ситуации состоял и в том, что именно епископ Иннокентий годом ранее (декабрь 1769 г.) возглавлял делегацию духовенства и бояр с просьбой о принятии Молдавского княжества в российское подданство [11, с. 60-65; 15, с. 27-31].

При археографической подготовке документов к публикации была максимально уточнена пунктуация, сокращения раскрыты, пропущенные буквы или недостающие по смыслу слова даются в квадратных скобках, незначительные архаизмы и неправильно написанные слова сопровождаются восклицательным знаком в круглых скобках, из дореформенной орфографии в документах сохранены «ѣ» и «ѧ», автографы воспроизведены аутентично. Написание некоторых молдавских топонимов в заголовках документов приводятся в соответствие с современной орфографией румынского языка.

Документ № 1

1770 г., марта 10. – Прошение доверенного лица епископа Рэдэуцкого Дософфея, иеромонаха скита св. Антония Великого Михаила Главнокомандующему 1-й армией генерал-аншефу графу Петру Румянцеву с просьбой: о даче салвогвардии на деревню Рэдэуць; об освобождении от повинностей монастырских волохов и цыган; не забирать впредь волов и коней у крестьян

Преосвященниче¹ Дософея Радоуцкого от поверенного им [и]еромонаха Михаила

Всенижайшее прошение

1-е) Как небывзвестно² вашему высокографскому сиятельству, что для армии ея императорского величества следует к летнему времени к доставлению правянта и фуража, а ныне жители гораздо в великом страхе и ужасе, кои между горами и лесами жителство имеют, и с коих мест и не осмеливаются выходить, орать и сеять хлеб, также косить сено и протчее к приуготовлению к летнему времени ж, ибо около оных стоят казакция войски.

2-е) Означенного преосвященниче Дософея, принадлежащая во владени[и] ево в деревне Радоуци, которая состоит на тракте Сачавском и Чернауцком, по которому проходящая войски чинят обиды.

3-е) По указу ея императорского величества велено в Радоуцкой и в протчих разных епартиях³, денно и ночью молебствие чинить о победе на враги⁴ (!) и благополучи[и] всей арми[и], также приходским и монастырским священникам

(!), равномерно и мирянам, то оныя в показанные часы священнической (!) чин в собрани[и] не бывает по притчине, что следующие войски забирают в подвотчики, и чинят немалую обиду, и забирают валы (!) и лошади, которых и обратно в возврат не получают.

4-е) Преосвященнишего Иякова, также и протчих [из] брати[и] к называемым монастырям: Путнянского и скит Сагастрия Урсоа⁵, под которыми даны от князей-ктиторов крепостных несколько, для услуг к тем монастырям, определены цыганы, также волохов пяти, кои употребляют в подвотчики (!) и в разные места, против обывателей, нареду⁶.

Того ради, вашего высокографского сиятельства, всенижайше прошу на следующие мои прошени сделать всеподданническое свое милосердие:

1-е) состоящим между горами и лесами обывателям, не [с]облаговолено ль будет, приказывать тем стоящим казацким войскам преследовать⁷ в удобнейшее место, в называемую в степь Полнии Трави, где еще прошлогодней травы от земли в поларшина ростом и гораздо доволное число, а обыватели б могли б, между тем, в сем поправитца;

2-е) [дать] в принадлежащую деревню [Рэдеуць], о нечинении обид, салвогвардию;

3-е) учиня всякое милостивое милосердие, и не соизволено б было [не] чинить болшей обиды и в забрани[и]: как валов, так и лошадей, впредь, хотя [бы] нагло не забирать;

4-е) [дать] [салвогвардию] также на означенные два монастыря: [Путна и скит Сихэстрия Урсоа], о запрещении [и] [взятия] следующих крепостных цыган и волох пяти, кои бы не употребляемы были в подвотчики с протчими обывателями, ибо во оных крайняя и необходимая нужда состоит в тех монастырях.

*Епархїи Радоуцкой ієромонах Михаилъ
обители святаго Антонїя Великаго*

Помета: Писано к Фонштофелну марта 11 дня.

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 152, л. 43 и об., 84. Оригинал. Почерк, близкий к писарскому. Подпись-автограф.

Документ № 2

1770 г., сентября 19. – Доношение арнаутского капитана Александра Чернова Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву с просьбой о даче салвогвардии на его дом, находящийся в деревне Бэтренишь цынута Хырлэу

От арнаутского капитана Аляхандры (!) Черноа Покорнѣйшее доношение

В службе ея императорского величества я нахожусь с [1]769 году поныне безотлучно при арнаутах, и во все время против неприятеля оказывал себя многократно, как верному и подданному ея императорского величества рабу надлежит, в чем свидетельствуюсь и на данной мне в прошедшем [1]769 году от капитана, что ныне майором Лалоша атестат. А как дом мой состоит в Молдави[и] цынута Харлавова в деревне Батренеште, в коем находитца жена и дети и несколько подданных. И чрез присланное от жены моей письмо уведомился, что подданные мои тамошние жители ее ни в чем не слушают, да и работать не хотят.

Того ради всенижайше прошу вашего сиятельства дать повеление с того цынута [Хырлэу] исправнику, чтоб он подданных моих привел в послушание жены и детей моих, и, дабы оне (!) исправляли все принадлежащее до дому моего, а чтоб от проезжающих росиских (!) войск дом мой разорен не был, пожаловать либертацию⁸.

капитан Аликсандру Чорнень

Помета: Подано 20 сентября.

Помета: Писано Черноевичу и салвогвардия дана 21 сентября.

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 145, л. 253 и об. Оригинал. Почерк писарский. Подпись-автограф.

Документ № 3

1770 г., сентябрь. – Доношение арнаутского прапорщика Георгия Милковича Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву с просьбой о даче салвогвардии на его дом, находящийся в м-ке Фокишаны

От находящегося при арнаутах прапорщика Георгия Милковича

Доношение

Я уведав из дому моего, состоящего в Фокишанах, что тамошние жители чинят оному большие притеснения, а имеющаяся во мне к службе ея императорского величества ревность, не думаю, чтоб вскоре допустила оной видеть (!), и, дабы чрез долгое мною во оном небытие более в раззорение приведен не был.

[Поэтому], вашего высокографского сиятельства, всеподданнейше прошу о нечинении, как от российских войск, так и от тамошних жителей оному моему дому, и в нем живущим командам моей арнаутам, раззорения и никаких притеснений (!), дать мне салвогвардию.

Прапорщикъ Георги Милковичъ

Помета: Подан 21 сентября.

Помета: Дана салвогвардия.

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 145, л. 266. Оригинал. Почерк писарский. Подпись-автограф.

Документ № 4

1770 г., ноября 8. – Прошение доверенного лица митрополита Молдовы, священника Михаила Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву с просьбой о даче ему земель Коржеуць на р. Лопатник возле м-ка Хотина, поскольку обещанное имение Каса Дебейлик уже находится во владении ясского монастыря св. Иоанна Златоуста

Всенижайшее прошение

Ваше сиятельство уж известны из поданного первого моего прошения, сколь я предан ея величеству императрице всероссийской, а напротив того и усерден службе ея, по возможности моей, где только мог все искренно (!) стараясь доказать оное. Во свидетелство чего оригинальное (!) поднес, при том, вашему сиятельству, данное Ясскому Дивану от покойного генерала-порутчика Фонштофельна, предложение о даче мне обещанного от него в вечное владение, выбранного мной, по его повелению, здесь в Яссах места, принадлежащего бывшим господарям, называемого Каса Дебейлик⁹, о коем от Дивана было тогда мне объявлено, что сие место уж состоит под владением монастыря Иоанна Златоуста. Но однако ж помянутой покойной генерал-порутчик, по сей притчине, на вторичную мою прозбу приказал выбрать другое место, [в соответствии], с предначинаным же обещанием, кое я себе нашел по точному мне сведению, прежде сего турком Газе Низем, владеющую землю, называемую Коржевец, посреди рай, состоящую подле речки Лопатник, близ Хотина. Токмо смерть покойного генерала-порутчика, по моему несчастию, не допустила сего – воспользоваться милостию, за труды мне обещанною, соответствующего, до конца моей жизни, ея императорскому величеству употреблять оные. Лшу себя, однако ж, сверх того надеждою, что всякаго усердная ея величеству служба никогда в награждении затменена¹⁰ не бывает, а особливо еще в обещаниях. И потому уверен я, по справедливости, что ваше сиятельство не оставите в предписанном сделать мне милостивую резолюцию (!).

К сему прошенію священникъ Михаил,

еѣархъ митрополитанской руку приложилъ

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 137, л. 53.

Оригинал. Почерк писарский. Подпись-автограф.

Документ № 5

1770 г., декабрь. – Доношение епископа Хушского Иннокентия Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву с просьбой освободить от постоя Крецешти – одно из восьми сел, которые принадлежат ему в цинуте Фэлчу, и дать ему на него салвогвардию

Всепокорнѣйшее доношение

Как вашему высокографскому сиятельству небезизвестно, что монастырь Хушь, в коем я до сего жительство имел, турками приведен в раззорение, чрез что и меня принудил лишиться всего имения и покоя.

В Фалчинском же цинуте, хотя и состоит владения моего восемь сел и имянно: Крецешти, Станилешти, Волосени, Послушницы, Кузмешти, Подолении, Тоторени и Красношани, но и в тех нынѣ квартируют армии вашему высокографскому сиятельству вверенной пехотных полков полковые служители. От коих притеснения и не имею, и всегда желаю, чтоб им во оных находится мнѣ и в них жителям защитниками, но, по неимению других хутаров, где б я мог от многотрудностей иметь покой способным избираю из всех оных село Крецешти.

И всеподданнѣйше прошу, из человеколюбия вашего высокографского сиятельства, показанное село Крецешти для моего жительства от постоя избавить, и, чтоб во оном мнѣ и жителям от войск притесненей и обид чинено не было, пожаловать салвогвардию.

Смерены Інокентіе епископ Хушенски

Помета на л. 75: В полки предложено 14 декабря.

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 135, л. 76.

Оригинал. Почерк писарский. Подпись-автограф.

Документ № 6

1771 г., октября 20. – Извлечение из протокола допроса бывшего черновицкого старосты Григория Захари, где рассказывается о выезде его семьи в Яссы, а затем в Константинополь, куда выехала и семья молдавского господаря Григоре Каллимахи; об обратном пути старосты из Константинополя через Брашов в Яссы для забрания долгов по векселям

1771 года октября 20 дня, присланной от генерал-майора Римского-Корсакова грек Григорий Захария в допросѣ показал слѣдующее.

До вступления российских войск в Молдавию был он старостою Черноуцким и в 1768 году чрез бывшего в Залещиках управителя Скарлата Баскатта подавал обо всем известии генералу князю Прозоровскому. Сей генерал советовал ему напоследок, чтобы он для безопасности фамилию свою перевез в Польшу, и он на то был согласен, но не получа долгое время никакого от него вспоможения, а между тем, терпя великия притеснения от набегов татарских, а паче опасаясь лишения от конфидератов (!), за отобранных у них, бывших в плѣну российских [военных]: одного вахмистра Николая Култашевского и четырех рядовых, коих он отправил к князю Прозоровскому, отвез фамилию свою в Ясы. А как

сие происходило в самое то время, когда молдавская княгиня отправляема была в Константинополь, то и он с нею своих туда же послал, а сам оставался в Ясах под покровительством господаря Калымахия (!) до взятия оногo в Хантепеси¹¹.

Послѣ чего лишася он своего покровителя, и, убѣгая от поисков конфидератских (!), кои они чинили, чтоб ево, яко доброжелательствующего россиянам предать туркам, уехал в Константинополь к своей фамилии. И тамо жил сего году по генварь месяц, а в 25 день того месяца выехал из Константинополя, как для отискания своих долгов на яских жителях имеющихся, так и для того, чтоб предстать пред его сиятельство господина генерал-фельдмаршала для испрошения за вѣрныя ево службы, какого ни есть пропитания. Путь свой имел он с цесарским курьером чрез Белград и по выдержании в Земанѣ сорокадневного карантина в апрелѣ месяце отправился отоль в Брашов.

Тут он, по переведенным на него из Константинополя векселям, принужден был прожить по сентябрь месяц, а между тем, писал в Ясы к купцу Косте Авраму, чтобы он испросил ему от генерала Корсакова о свободном проезде в Ясы позволение, но не получа оногo, чрез долгое время, в исходе сентября месяца выехал из Брашова к карантинному на молдавской границе дому и жил тамо с неделю во ожидании приезжих купцов, чтобы нанять для себя до Яс подводу. В сие время прислал к нему из Брашова письмо Думитраки Гика, надписанное на имя его сиятельства, с коим он прибыл в Ясы и представлен к генерал-майору Корсакову, где увидѣв ево погарник Лимбо объявил, что у него есть принадлежащие ему письма, присланные к нему от князя Прозоровского, которыя при сем и представляются.

В бытность ево в Константинополѣ слышал он, что турки весма хвалят россиян за их милосердыя (!) поступки с пленными, говоря, что онѣ многих отпустили на волю с награждением, и протчим всем даются: пропитание и денги, и по причинѣ недостатка в пище и многих работ, без всякого платежа желают, чтобы толь смутныя для них обстоятельства пресѣклись скорѣйшим прибытием россиян к Константинополю и покорением сего города. <...>

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 238, л. 148 и об. Оригинал. Почерк писарский.

Документ № 7

1771 г., ноября 22. – Доношение [сестры господаря Григоре Каллимахи] Марии Каллимахи Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву с жалобой на то, что российские войска безденежно взяли 15 фур сена и просьбой освободить от постоя

Штанчешть – одну из ее трех деревень неподалеку м-ка Ботошань, дав на нее салвогвардию

Всенижайшее доношение

Имѣю я, нижайшая, при мѣстечкѣ Ботушанах деревни: Ипурены, Клипычены и Штанчешты, в которой и сама жителство имѣю, из коих прошедшего года толко в первых двух военнослужащие квартировали. Показанные же Штанчешты были постоем не заняты, да и то по причинѣ бывшего тамо в то время морового повѣтрія, а нынѣ и в той деревни от команды господина полковника Прозоровского¹² карабины разставлены и два ротмистра в собственном моем домѣ заняли сѣбѣ квартиру, а мнѣ нижайшей велѣли из оногo выступить.

Сверх того, взяли при мнѣ собственного моего сѣна пятнатцать фур безденежно, а без меня может быть забрали уже и больше.

Из находящихся ж при том же мѣстечкѣ Ботушанах других помѣщиков деревень, как прошедшего года, так и нынѣ ни одна постоем не занята, а именно: Катамарешты, монастыры Домны, Гукол, Арапу, Рушы, Бейшены, Кутешты, Вешены, Крештешты, Стоичены, Бузены, и Потешты.

Вслѣдствие чего, всенижайше ваше сиятельство прошу, милостиво призрѣв, на мое вдовынное (!) сиротство приказать, кому слѣдует, состоящий в показанных первых двух деревнях моих постой, с крайнею тягостию моих подданных облегчить, а из послѣдней, называемой Штанчешты, приказать вывести и расположить в вышепоказанных деревнях, дабы я могла спокойно прожить в моем домѣ, а за забратое у меня сѣно повелѣть, кому надлежит, безобидное учинить мнѣ награждение, и на оную пожаловать охранительной лист.

О семъ всенижайше просить
Маріе Калимахова

Помета: Подано 22 ноября.

Помета: Ординовано 22 ноября 1771.

ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 240, л. 191 и об. Оригинал. Почерк писарский. Подпись-автограф.

Документ № 8

1779 г., июнь. – Доношение настоятеля монастыря Кэлэрэшеука иеромонаха Самуила Главнокомандующему 1-й армией генерал-фельдмаршалу графу Петру Румянцеву-Задунайскому с просьбой отпустить его с братиею из Гамалеевского монастыря назад в монастырь Кэлэрэшеука для поиска церковного имущества

Нижайшее доношение

Во время нападения турецкой команды на христиан, содержащихся в волости Волоской, с коих немалое число и збѣжало за разныя гра-

ници иных земель, а иных предавали мучению и смертному убийству, как то и в прошедшем 1771-м году¹³ и воеводѣ волоскому голову сняли, также и многое число волоских панов, содержащих христианскую вѣру без пощады казнили, в оном же монастырѣ Карлашевском¹⁴, в котором я нижайший поставлен был над братиею начальником от его преосвященства епископа Инокентия Гускаго¹⁵, пастычника убили, и в то самое время монастырѣ, состоящие [в] благочестивой вѣрѣ, разрушаемы были, в коих сосуди священниче и иконы попираемы были оных злочинных¹⁶ турок ногами, и от такова великаго страху и лютаго гонения, как пани волоские, так и из монастырей монашествующие со всѣм своим имуществом спасались бѣгом, иными (!) пограничными мѣстами, с которых и я нижайший з братиею, изшедши из своего Карлашевскаго монастыря со всѣм церковным имуществом и утварью¹⁷, запечатанными в сундуках и обшитые коврами, перевезши за границу в Полскую область, поручил греку, – жителю могилевскому Марку Гажѣю до благополучнаго времени моего возвращения в оной же монастырь, без какова моего возвращения он Гажѣй никому оных вещей не отдаст, а именно: ризницу, келюхи¹⁸, дискосы, звѣзды, ложки, антими[н]с и блюда, также крести серебряные и золотые, Евангелия, и принадлежащие до круга церковнаго книги, колоколи ж, там же в земли скрил.

Впредь же еще до того лютаго гонения, я нижайший з братиею на один колокол учинил контракт на двѣсти рублей, с коих и дано майстру сто тридцать рублей, и, что ни принадлежит до матерьялов – отданно, но чрез оное лютое время гонения, оного колокола не делано, деньги ж у оного майстра пропадают безвинно.

Посля ж того, как турецкая команда разсвирѣпившись (!) на народ за избѣжания из волости Волоской к покойному и предохранительному мѣсту, распредѣлили крепкие свои караулы вездѣ на заставах, с тѣм, дабы впредь никто с оной волости убѣжать не мог. В то время я нижайший, видя з братиею такое от турков гонение и немалое монастырям разорение, скривался з братиею по своим свойственным¹⁹ до тѣх пор, пока дошло знать командующему арміею генералу Ржевскому²⁰, кой, забравши меня з братиею, приказал представить в Киевскую губернскую канцелярию, а из оной отправленно нас в Гамалѣвский монастырь²¹, на пребывание, гдѣ и понинѣ, я нижайший, з братиею нахожусь²², и терплю несносные обиды и поругательства.

Совѣсть же наша не дает покою, потому:

1-е) что оного Карлашевскаго монастыря сыны [покинули свою обитель];

2-е) вещи разныя, скритыя в землю нашими руками, [оставили без присмотра];

3-е) майстру деньги поручили и матерьялы на зделку колокола, и ежели не повелѣнно нам будет, паки возвратится в оной монастырь, то оныя вещи пропадут вѣчно, за что Господь будет судить нас на втором пришествии.

И для того, вашего высокографскаго сыятельства, нижайше прошу, меня з братиею безпомощных, милостиво повелѣть отпустить и на свободной пропуск в оной Карлашевский монастырь видать пашепо[р]т, и о сем учинить милостивое рассмотрение и опредѣление. О сем просит

*Начальникъ Карлашевскаго монастыря
іеромонахъ Самуиль*

*ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 3, д. 125, л. 41
и об. Оригинал. Почерк писарскій. Подпись-автограф.*

Примечания

¹ Здесь и далее: преосвященнейшего.

² Небезызвестно.

³ Епархиях.

⁴ Над врагами.

⁵ Подчеркнуто автором документа. Имеется в виду скит Сихэстрия Урсоая.

⁶ Которые используются в качестве подводчиков (погонщиков коней и волов – А. П.), и на наряды в разные места, как и обыватели.

⁷ Проследовать.

⁸ Салвогвардию.

⁹ Каса де Бейлик изначально строилась как резиденция господарей Молдовы; впоследствии это заезжий двор, где останавливались турецкие купцы и эмиссары, приезжавшие в Яссы.

¹⁰ Затменена – затемнена, забыта.

¹¹ Хантепеси – турецкое название кургана Рябая Могила. Хан-Тепеси (тур.) – Ханская Ставка.

¹² Прозоровский Андрей Иванович (1748–1800) – князь, полковник, с 1773 г. генерал-майор. Полковник Рязанскаго карабинернаго полка (после кампании 1770 г. находился на зимних квартирах в цинуте Ботошань и Хотинской райе). Позже, в ходе войны 1768–1774 гг., командовал бригадой из Рязанскаго, Рязанскаго, Каргопольскаго, Тобольскаго и Вятскаго карабинерных полков.

¹³ Неточное упоминание о смерти молдавскаго господаря не дает яснаго представления, кто из правителей Молдовы имеется в виду. Господарь Григоре Каллимаки был казнен турками в Стамбуле в сентябре 1769 г., а Григоре III Гика – в Яссах в октябре 1777 г. По нашему мнѣнію, имеется в виду Гика, поскольку его смерть была не только ближе к дате написания доношения, но и вызвала значительный резонанс во всей Европѣ.

¹⁴ Здесь и далее – монастырь Кэлэрашэука.

¹⁵ Хушскаго.

¹⁶ Злочинних (укр.) – преступных, злодейских.

¹⁷ Утварью.

¹⁸ Келехи (укр.) – бокалы. Здесь – чаши, потиры.

¹⁹ Свойственникам.

²⁰ Ржевский Степан Матвеевич (1732–1782): бригадир, генерал-майор (1770), генерал-поручик (1775).

²¹ На 1779 г. – Гамалеевский (Харлампиев) мужской монастырь. В 1713 г. на месте женского скита Харлампиева Пустынка женой гетмана Ивана Скоропадского, Настей, о характере которой народ говорил: «Настя носить булаву, а Иван – плахту», был основан Пустынно-Харлампиевский Гамалеевский женский монастырь. В 1722 г. в нем был похоронен гетман Иван Скоропадский. В 1733 г. по завещанию Насте-гетманши он становится мужским монастырем, а в 1827 г. – снова женским. В 1924 г. был закрыт. Остатки культовых сооружений монастыря расположены на берегу р. Шостка в с. Гамалеевка, Шосткинского р-на, Сумской обл.

²² В ЦГИАК Украины (ф. 1839, Гамалеевский Пустынно-Харлампиевский монастырь) документов о нахождении молдавских монахов нами не выявлено. Однако в другом документе говорится о том, что приведенный в апреле 1774 г. к присяге монах Питирим показал, что он – уроженец Нежина, «бывшаго тамо жителством волоха Луки Стефанова сын <...> по смерти <...> отца ево находился тамо при нежинских купцах <...>, с которыми ездил в Волощину, где в тамошнем Каралашевском монастыре <...> архимандритом Лаврентием пострижен в монаха, а в 1768-м году по нападению турками оной монастырь разорен и он Питирим с протчими в том монастыре бывшими монахами спасся бегом». После смены ряда монастырей Питирим в 1771 г. пришел в Киево-Пустынный Николаевский монастырь (ЦДИАК Украины, ф. 59, оп. 1, д. 7261, л. 19).

Литература

1. ЦГИАК Украины, ф. 59, оп. 1, д. 7261, л. 19.
2. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 135, л. 76.
3. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 137, л. 53.
4. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 145, л. 253 и об., 266.
5. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 152, л. 43 и об., 84.
6. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 238, л. 148 и об.
7. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 240, л. 191 и об.
8. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 353, л. 157.
9. ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 3, д. 125, л. 41 и об.
10. Век Екатерины II. Дела балканские. Отв. ред. В. Н. Виноградов. М.: Наука, 2000, 294 с.
11. Виноградов В. Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л. Е., Покивайлова Т. А. Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы. М.: Индрик, 1996, 380 с.

12. Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). М.: Издательство Академии наук СССР, 1955, 366 с.

13. Матвеев В. В. «Сага о Боге-Быке». Кишинев, 2014, 672 с.

14. Пономарьов О. Український аспект валасько-російських відносин 1688–1700 рр. In: Україна у Центрально-Східній Європі. Вип. 12–13. Київ, 2013, с. 270–296.

15. Россия и освободительная война молдавского народа против османского ига. 1769–1812. Под ред. Н. А. Мохова, Д. М. Драгнева. Кишинев: Штиинца, 1984, 296 с.

16. Фельдмаршал Румянцев. Документы, письма, воспоминания. Сост. А. П. Капитонов. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001, 311 с.

17. Agachi A. Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806–1812). Ediția a 2-a, revăzută și completată. Chișinău: Pontos, 2008, 386 p.

18. Eremia I. Între Rusia ortodoxă și Imperiul Otoman islamic. In: Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistean (1813–2013). Simpozion științific internațional, din 14–15 octombrie 2013, Chișinău. Coordonatori: Octavian Moșin, Ion Gumenii. Chișinău: ABC, 2013, p. 11–27.

19. Moldova în epoca feudalismului. Vol. VII. Partea I. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774. Chișinău: Știința, 1975, 606 p.

References

1. TsGIAK Ukrainy, f. 59, op. 1, d. 7261, l. 19.
2. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 135, l. 76.
3. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 137, l. 36, 36 ob., 50, 53, 56–56 ob.
4. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 145, l. 253–253 ob., 266.
5. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 152, l. 43–43 ob., 84.
6. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 238, l. 148–149.
7. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 240, l. 191–191 ob.
8. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 1, d. 353, l. 157.
9. TsGIAK Ukrainy, f. 246, op. 3, d. 125, l. 41–41 ob.
10. Vek Ekateriny II. Dela balkanskije. Otv. red. V. N. Vinogradov. M.: Nauka, 2000, 294 p.
11. Vinogradov V. N., Ereshchenko M. D., Semionova L. E., Pokivaylova T. A. Bessarabiya na perekriostke Evropeyskoy diplomatii. Dokumenty i materialy. M.: Indrik, 1996, 380 p.
12. Drujynina E. I. Kiuchuk-Kajnardjyyskiy mir 1774 goda (ego podgotovka i zakliucenie). M.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1955, 366 p.
13. Matveev V. V. «Sagha o Boghe-Byke». Kishinirov, 2014, 672 p.
14. Ponomariov O. Ukrain's'kyi aspekt valas'ko-rosiys'kyh vidnosyn 1688–1700 rr. In: Ukraina u Tsentral'no-Shidniy Evropi. Vyp. 12–13. Kiiv, 2013, p. 270–296.
15. Rossiya i osvoboditel'naya vojna moldavskogo naroda protiv osmanskogo igi. 1769–1812. Pod red.

N. A. Mohova, D. M. Dragneva. Kishiniov: Shtiintsa, 1984, 296 p.

16. Fel'dmarchal Rumiantsev. Dokumenty, pis'ma, vospominaniya. Sost. A. P. Kapitonov. M.: Izdatel'skaja firma «Vostochnaja literatura» RAN, 2001, 311 p.

17. Agachi A. Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806–1812). Ediția a 2-a, revăzută și completată. Chișinău: Pontos, 2008, 386 p.

18. Eremia I. Înaltul cler din Moldova în anii 1768–1791: între Rusia ortodoxă și Imperiul Otoman islamic. In: Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813–2013). Simpozion științific internațional, din 14–15 octombrie 2013, Chișinău. Coordonatori: Octavian Moșin, Ion Gumenii. Chișinău: Cuvîntul-ABC, 2013, p. 11-27.

19. Moldova în epoca feudalismului. Vol. VII. Partea I. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774. Chișinău: Știința, 1975, 606 p.

Alexandr Ponomariov (Kiev, Ucraina). Doctor în istorie, Arhiva Istorică Centrală de Stat din Ucraina.

Александр Пономарёв (Киев, Украина). Кандидат исторических наук, Центральный государственный исторический архив Украины.

Alexandr Ponomariov (Kiev, Ukraine). PhD of History, Central State Historical Archive of Ukraine.

E-mail: mihalych1878@gmail.com

Constantin ȘIȘCAN

CU PRIVIRE LA CERCETĂRILE ÎN DOMENIUL SALVGARDĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Rezumat

Cu privire la cercetările în domeniul salvagardării patrimoniului cultural al Republicii Moldova în contextul integrării europene

În articolul de față este reflectată și examinată activitatea științifică a cercetătorilor din Institutul Patrimoniului Cultural, aportul lor personal în procesul salvagardării patrimoniului cultural al Moldovei, diferite aspecte ale acestei probleme, rezolvarea ei în contextul integrării europene. În perioada unor schimbări sociale radicale, obiectivul principal al politicii de stat în sfera culturii îl constituie conservarea și ocrotirea patrimoniului cultural, dar, de asemenea, sprijinul structurilor publice de cercetare pentru a asigura o abordare competentă și serioasă pentru rezolvarea problemelor care apar în procesul de conservare și protecție a patrimoniului cultural. Autorul atrage atenția asupra următoarelor elemente importante ale acestei politici: conservarea patrimoniului cultural ca factor al consolidării societății morale și etice; păstrarea tradițiilor culturale naționale, precum și a tradițiilor grupurilor etnice care locuiesc în Republica Moldova, formarea unui spațiu cultural comun.

Cuvinte-cheie: activitatea științifică, aportul personal, salvagardarea patrimoniului cultural, armonizarea societății.

Резюме

К вопросу об исследованиях в области сохранения культурного наследия Республики Молдова в контексте европейской интеграции

В данной статье освещена и проанализирована научная деятельность исследователей Института культурного наследия Академии наук Молдовы, их личный научный вклад в процесс сохранения культурного наследия Молдовы, изучение различных аспектов этой проблемы, ее решение в контексте европейской интеграции. В период трансформационных преобразований общества основная задача государственной политики в области культуры состоит не только в сохранении и защите культурного наследия, но и в поддержке государственных научных структур, обеспечивающих грамотный и серьезный подход к решению проблем, возникающих в процессе сохранения и защиты культурного наследия. Автор обращает внимание на следующие важные составляющие этой политики: сохранение культурного наследия как фактора нравственно-этической консолидации общества; сохранение национальных культурных традиций, а также традиций этнических групп, проживающих в

Республике Молдова, формирование единого культурного пространства.

Ключевые слова: научная деятельность, персональный вклад, сохранение культурного наследия, гармонизация общества.

Summary

On the issue of research in the field of preserving the cultural heritage of Republic of Moldova in the context of European integration

This article highlights and analyzes the scientific activities of the researchers of the Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova, their personal scientific contribution to the process of preserving the cultural heritage of Moldova, various aspects of this problem, its solution in the context of European integration. During the period of radical social changes, the main task of the state policy in the field of culture is not only to preserve and protect the cultural heritage, but also to support state scientific structures that provide a competent and serious approach to solving the problems arising in the process of preserving and protecting the cultural heritage. The author draws attention to the following important components of this policy: the preservation of cultural heritage as a factor in the moral and ethical consolidation of society; preservation of national cultural traditions, as well as the traditions of ethnic groups living in the Republic of Moldova; the formation of a single cultural space.

Key words: scientific activity, personal contribution, preservation of cultural heritage, aspects of the problem, harmonization of society.

Bazându-ne pe studiile cercetătorilor din zilele noastre, vom trasa semnificațiile de astăzi ale conceptului de patrimoniu cultural, ce include și care este rolul acestuia în viața societății. După cum se cunoaște, acest concept este destul de larg și multidimensional, dat fiind faptul că include și cultura materială, și cea spirituală. De asemenea, acest concept este strâns interconectat cu alte categorii ale teoriei culturii, unde în primul rând sunt evidențiate tradițiile, inovațiile și valorile culturale. Totuși, chiar și cu multitudinea de categorii care îi aparțin, acest concept conține propriile sensuri, propria însemnătate și conținut estetic.

Dacă am analiza categoria „patrimoniu cultural” prin prisma metodologică, atunci aceasta se referă la procesele caracteristice în general pentru

toată cultura. În legătură cu aceasta, putem observa că conceptul de patrimoniu presupune „conștientizarea teoretică a legităților continuității și acțiunea de conștientizare sub forma aprecierii valorilor culturale create de generațiile precedente și utilizarea creativă a acestor valori. Însă procesului de creație spirituală îi este caracteristică multitudinea de particularități specifice de relații, de aceea cultura fiecărei formațiuni noi se găsește într-o legătură de continuitate cu tot cumulul de relații apărute în procesul de schimb și consum spiritual” [8].

De regulă, patrimoniul cultural este analizat în primul rând prin prisma utilizării practice. Drept rezultat al moștenirii culturale, unele componente ale sale se păstrează și își găsesc utilitatea, altele sunt reevaluate, iar la unele dintre ele generația nouă chiar renunță.

Conceptul de tradiție contribuie la dezvăluirea esenței categoriei de patrimoniu cultural. Savantul E. A. Baller definește tradiția ca „un sistem de acțiuni transmise din generație în generație care formează gândurile și emoțiile oamenilor, elucidate prin relații sociale bine definite” [6, p. 48]. Fiecare generație nouă reexaminează patrimoniul cultural al trecutului și contribuie cu ceva al său, ceea ce pe viitor va servi drept mediu productiv pentru generațiile următoare. Din aceasta reiese că patrimoniul cultural nu este un monolit nemișcat, ci este mereu în dinamică.

Definind esența categoriei patrimoniu cultural, E. Baller o vede ca „ansamblul de legături, relații și rezultate ale creației materiale și spirituale ale epocilor istorice precedente, iar într-un sens mai îngust, drept un ansamblu de valori culturale ale umanității transmise de epocile din trecut, obținute și utilizate critic în conformitate cu criteriile obiective ale progresului social” [6, p. 56].

Declarația de la Mexico privind politicile din domeniul culturii ne oferă răspuns la întrebarea ce se include în patrimoniul cultural al unui popor. Conform documentului, patrimoniul cultural constă din creațiile pictorilor, arhitecților, muzicanților, scriitorilor, savanților, precum și din lucrările meșterilor populari necunoscuți și tot ansamblul de valori care conferă sens existenței umane. Patrimoniul cuprinde expresia materială și nematerială a creației poporului, limba lui, tradițiile, credințele, precum și locurile istorice și monumentele, literatura, operele de artă, arhivele și bibliotecile [7, p. 77].

În zilele noastre, problema patrimoniului cultural a căpătat cu adevărat o însemnătate globală. Însă conștientizarea acestei importanțe în viața societății pe plan global nu a venit deodată. La începutul secolului XX a apărut așa-numitul pact al lui N. Roerich (1874–1947), în care se vorbea că protecția valorilor culturale trebuie întreprinsă de întreaga comunitate internațională. Astfel, problema a fost definită drept una globală. Dar abia în anul 1934 acest pact

a fost adoptat de Societatea Națiunilor și a primit denumirea de „Pactul de la Washington”. Pactul lui N. Roerich este un tratat despre *Protecția instituțiilor artistice și științifice și a monumentelor istorice*.

Cel de-al Doilea Război Mondial a amânat realizarea lui. Totuși, după război, în cadrul Organizației Națiunilor Unite a fost creată o instituție specializată pe problemele educației, științei și culturii – UNESCO (4 noiembrie 1946). Aceasta a contribuit la reanimarea cooperării internaționale, stabilirea drepturilor în domeniul protecției și actualizării valorii patrimoniului cultural. Mai târziu, în 1956, această organizație a pregătit „Recomandările cu privire la principiile internaționale aplicate la săpăturile arheologice”, ce a permis adoptarea Convenției europene pentru protecția patrimoniului arheologic (1969), ceea ce, la rândul său, a contribuit la divizarea noțiunilor „valori culturale” și „patrimoniu cultural”, cel din urmă fiind definit drept un concept mai larg. Au mai fost adoptate un șir de acte: „Recomandări cu privire la salvagardarea frumuseții și caracterului peisajelor și siturilor” (1962); „Recomandări cu privire la păstrarea valorilor culturale aflate în pericol drept rezultat al desfășurării lucrărilor comunitare sau particulare” (1968); „Recomandări cu privire la protecția patrimoniului cultural și natural pe plan național” (1972).

În 1972, când în comunitatea internațională s-a format convingerea despre necesitatea stringentă de protecție a patrimoniului cultural al tuturor popoarelor, problema a fost conștientizată drept una globală și, la inițiativa Comitetului pentru patrimoniu cultural și natural al UNESCO, a fost adoptată Convenția pentru salvagardarea patrimoniului cultural și natural al umanității. Conferința generală UNESCO (Nairobi, 1976) a dat recomandări semnificative ce țin de procesul de salvagardare a patrimoniului mondial. A fost remarcat faptul că siturile istorice „asigură o prezență vie a trecutului” în viața oamenilor, „oferă vieții diversitate care corespunde diversității din societate” și „servesc drept mărturii reale ale bogăției și diversității creației culturale, religioase și sociale, iar păstrarea și integrarea lor în viața societății moderne este un factor fundamental în arhitectură și amenajarea teritoriului” [7, p. 10]. A fost evidențiat că „în fața pericolului uniformității, pierderii diversității și personalității ceea ce deseori se observă în zilele noastre, aceste mărturii vii ale epocilor precedente capătă o importanță fundamentală pentru umanitate și popoarele care văd în aceste mărturii reprezentarea propriei culturi și, împreună cu aceasta, una din bazele propriei individualități” [7, p. 10].

Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei (IPC al AȘM) deține un potențial creativ, puternic, multilateral și încorporează în componența sa specialiști deosebiți – elita științelor umanistice, fiind astfel un adevărat centru pentru

păstrarea și salvagardarea bogăției spirituale a țării, determinarea valorii și importanței acestei bogății pentru dezvoltarea culturală de succes a statului. IPC în configurația sa actuală nu este un castel de nisip, apărut spontan pe orizontul arealului nostru științific. El are istoria și tradițiile sale consacrate.

Institutul a fost creat în anul 2006 prin comasarea a trei instituții academice: Institutul de Arheologie și Etnografie, Institutul de Cercetări Interetnice și Institutul Studiului Artelor, și apoi acreditat de Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova (Certificat de acreditare nr. 013 din 11 ianuarie 2007).

În anul 2008, după doi ani de la fondare, a ieșit de sub tipar albumul „Institutul Patrimoniului Cultural” – prima prezentare comunității științifice a acestei noi diviziuni academice. Coautorii dr. hab. Valentin Dergaciov și dr. hab. Tudor Stavilă au desfășurat o amplă activitate de cercetare, acordând o atenție deosebită istoriei fiecărui dintre cele trei centre ale institutului, au onorat memoria predecesorilor și au familiarizat cititorii cu colectivul de colaboratori științifici. Munca acestora, pe bună dreptate, a intrat în analele patrimoniului nostru spiritual.

Continuând elucidarea activității cercetătorilor, vom atrage atenția la contribuția lor în problematica sus-numită deja în primii ani ai secolului XXI.

Așadar, în domeniul arheologiei vom enumera lucrări importante realizate de dr. hab. Valentin Dergaciov (coaut. V. Bocikarev) „Secerile de metal din epoca bronzului târziu din Europa de Est” (Iași, 2006), dr. hab. Oleg Levițki „Necropola funerară Hallstati-ană târzie Trinca «Drumul Feteștilor»” (Iași, 2006), dr. Vlad Vornic, dr. Nicolai Telnov „Olărie dacică din epoca romană” (Chișinău, 2007), dr. Serghei Cova-lenco, dr. Nicolae Chetruaru ș. a. „Верхне-палеолитическая стоянка Рашков VII” (Chișinău, 2007), Vasile Haheu „Sistemul de fortificații traco-getice de la est de Carpați” (Chișinău, 2008).

În domeniul etnografiei au fost editate lucrări semnate de dr. hab. Zina Șofranksy „Ștergarul tradițional moldovenesc” (București, 2006) și „Coloranții vegetali în arta tradițională” (Chișinău, 2006).

Au apărut lucrări ale cercetătorilor ce studiază comunitățile etnice din Moldova. Acestea sunt monografii, îndrumare și lucrări colective, culegeri de articole de istorie, literatură, artă, educație a locuitorilor de diferite etnii din țară. De etnie rusă: dr. Tatiana Zaicovschi „Проблемы культуры молодежной речи” (Chișinău, 2005), dr. Natalia Abacumova-Zabunova „Русское население городов Бессарабии XIX в.” (Chișinău, 2006), dr. Constantin Șișcan „В поисках параллельных миров. Русская подростково-юношеская проза Молдовы конца XX столетия – начала эры интернет-поколения” (Chișinău, 2008).

Problematica istoriei și culturii ucrainenilor din republică a fost tratată în lucrările coordona-

te și alcătuite de dr. Victor Cojuhari și dr. Ecaterina Cojuhari. Din 2015 în baza Simpozionului științific internațional „In memoriam academia-nului Constantin Popovici” s-a început editarea culegerilor tematice soldându-se cu apariția primului volum „Relațiile etnoculturale moldo-ucrainene” (Chișinău, 2015). Al doilea volum a apărut sub denumirea „Probleme actuale de istorie, limbă și cultură a ucrainenilor din Republica Moldova” (Chișinău, 2016). În paginile publicațiilor sunt elucidate problemele legăturilor etnoculturale moldo-ucrainene, analizate izvoarele și istoriografia, abordate probleme actuale de etnologie, istorie, folclor, limbă și educație a comunității etnice ucrainene în Republica Moldova, a moldovenilor și românilor din Ucraina. În mare parte materialele sunt introduse în circuitul științific pentru prima dată.

În cadrul acestei direcții științifice au fost editate și lucrări scrise din punct de vedere al interdisciplinarității. Așa se prezintă lucrarea antropologică a lui Alexei Romanciuc (în colaborare cu Irina Tașci) „Ранняя история украинского села Булаешты в контексте истории Молдовы (XIV – начало XVII вв. от Р. X.)”. O perioadă mai contemporană o abordează în lucrarea sa dr. hab. Veaceslav Stepanov: „Украинцы Республики Молдова. Очерки трансформационного периода” (Chișinău, 2007).

Din domeniul găgăuzologiei, în perioada dată, în fondurile patrimoniului cultural a intrat monografia dr. Evdochia Soroceanu „Гагаузская календарная обрядность (этнолингвистический аспект)” (Chișinău, 2006). La cercetarea patrimoniului bulgarilor un aport semnificativ a avut lucrarea: dr. Savelii Novacov, Nicolai Gurgurov „Очерки истории кортеньских храмов в Молдове и Болгарии” (Chișinău, 2005, 2007, în două limbi – rusă și bulgară).

Aspectele etnologiei romilor au fost cercetate de dr. Ion Duminica „Emergența societății civile – romii din Republica Moldova: între toleranță și prejudecăți (în colab.) (Chișinău, 2006).

Toate aceste lucrări, dedicate epocilor trecute și zilelor noastre, ne mărturisesc despre varietatea creației culturale, religioase și sociale a strămoșilor, îndeplinesc misiunea de integrare a patrimoniului mobil și imobil în societate.

Cercetătorii din domeniul artei, la fel, au un spectru larg și variat de chestiuni cercetate. Monumentele de istorie sunt martorii eterni ai vieții poporului, acestea duc în sine o încărcătură educațională puternică, formând la generația tânără dragostea de patrie și strămoși, contribuie la conștientizarea națională. O serie de lucrări dedicate cetăților Moldovei a fost scrisă de membrul corespondent al AȘM Mariana Șlapac: „Cetatea Albă” (Chișinău, 1998), „Белгород-Днестровская крепость. Исследование средневекового оборонного зодчества” (Chișinău, 2001), „Cetăți medievale din Moldova (mij.

sec. XIV–XVI” (Chișinău, 2004). Monografia „Situl Orheiul Vechi” (Chișinău, 2003) este semnată de dr. Tamara Nesterov. Deși lucrările acestea au văzut lumina tiparului înainte de anul 2006, ele pot fi, totuși, numite în lista noastră ca evenimente extraordinare în procesul salvagădării patrimoniului cultural autohton, ca și investigațiile dlor dr. hab. Tudor Stăvilă și dr. Constantin Ciobanu.

O sarcină importantă în sistemul de salvagădare a patrimoniului cultural constă în grija de renaștere a începutului religios în cultură. Un proces similar a avut loc în Vest în curente de neoconservatism și postmodernism (anii '70 ai sec. XX). În Moldova, această chestiune a fost abordată impunător de autorii sus-numiți. Printre lucrările lor se numără: C. Ciobanu „Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni” (Chișinău, 1997); C. Ciobanu, T. Stăvilă „Icoane vechi din colecții basarabene” (Chișinău, 2000), „Stihia Profetului” (Chișinău, 2008) ș. a. Astfel, după cum vedem, procesul de renaștere a componentei religioase în cultură se dezvoltă cu succes.

Dr. hab. Tudor Stăvilă aduce un omagiu artelor vizuale publicând monografiile: „Vlad Bolboceanu” (Chișinău, 2005), „Leonard Guțu” (Chișinău, 2005), „Theodor Chiriakov” (Chișinău, 2006) ș. a. Aceste lucrări contribuie, pe bună dreptate, la formarea unui adevărat patrimoniu național datorită creației acestor artiști talentați de la noi din țară.

Dr. Ludmila Toma dedică cercetările sale readucerii către popor a unui șir de nume ale artiștilor moldoveni, printre care „Mihail Grecu” (Chișinău, 2005) și „Eugenia Gamburd” (Tel Aviv, 2007), iar dr. Ana Marian în lucrarea sa „Sculptura contemporană din Moldova” (Chișinău, 2007) încearcă să immortalizeze creația sculpturală din zilele noastre.

În procesul de valorificare a patrimoniului cultural, un loc aparte revine meșteșugăritului artistic și meseriilor populare. Aceste ocupații populare determină unicitatea națiunii. În acest context, incrustarea în lemn joacă un rol important. Aceasta este studiata minuțios de dr. Vitalie Mălcoci în monografia sa „Decorul în lemn din arhitectura populară moldovenească” (Chișinău, 2007). O asemenea lucrare, scrisă cu atâta dragoste și respect față de meșterii populari, după părerea noastră, nu a mai fost până acum.

Aspectele etnice în creația muzicală au fost dezvoltate în cercetările dr. hab. Victor Ghilaș, în monografia „Muzica etnică: tradiție și valoare” (Chișinău, 2007).

După cum se știe, interesul față de tradiții vorbește despre componenta spirituală a personalității, despre dorința de a îmbogăți nu doar propria cultură cu noi culori, dar și întreaga societate în ansamblu, de a contribui la educarea percepției estetice a monumentelor de cultură, a creației muzicale. Toate acestea se regăsesc în lucrarea menționată mai sus ce contribuie activ la conservarea tradițiilor din trecut

și confirmă faptul că patrimoniul istorico-cultural este o parte a ecologiei culturii pentru care luptăm în zilele noastre.

În 2015 dr. hab. Victor Ghilaș, prin monografia „Dimitrie Cantemir – muzicianul în contextul culturii universale” (Chișinău), a realizat un studiu complex al moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir, puțin cunoscută și investigată. Lucrarea pune în valoare aportul lui Dimitrie Cantemir la patrimoniul muzical universal, relevând contribuția inedită a cărturarului în serviciul teoriei și practicii muzicii, extrase, în primul rând, din fondul sonor al muzicii orientale, dar și din cel al muzicii naționale. Prin intermediul monografiei a fost realizat un studiu complex al moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir, puțin cunoscută și investigată, în relația trecut–prezent, demonstrând prin documente muzicologice, argumente științifice și rațiuni logice, originalitatea, valoarea, importanța și impactul în timp al operei muzicale cantemirene, cu finalitatea reintegrării și înscrierii realizărilor muzicianului în contemporaneitate.

În domeniul teatrologiei au văzut lumina tiparului lucrările: m. c. Leonid Cemortan „Actorul Eugeniu Ureche” (Chișinău, 2005) și „Valeriu Cupcea, actor și regizor” (Chișinău, 2008); dr. Elfrida Coroliovă, dr. hab. Aurelian Dănilă „Teatrul Național de Operă și Balet” (Chișinău, 2007). Aceste lucrări și-au adus contribuția valoroasă în teatrologia din țară.

În sfera filmografiei, cititorul a făcut cunoștință cu unele cărți, printre care cele semnate de dr. Dumitru Olărescu, dr. hab. Ana-Maria Plămădeală: „Vlad Ioniță dincolo de timp” (Chișinău, 2006), „Emil Loteanu – destin de viață lungă” (culegere de articole) (Chișinău, 2008); D. Olărescu „Filmul la răspântie de veacuri” (Chișinău, 2008). În cercetările sale, A.-M. Plămădeală și D. Olărescu sunt preocupați în mare măsură de reexaminarea critică a genezei, tipologiei și evoluției istorice a filmului moldovenesc.

Așadar, privind cele menționate mai sus, putem afirma că această listă, departe de a fi completă, demonstrează cu certitudine că potențialul științific și resursele umane ale IPC al AȘM realizează cu brio temele științifice planificate și extraplan în toate cele trei direcții de cercetare (Arheologie, Studiul Artelor, Etnologie), având ca scop major – grija pentru păstrarea identității naționale, a culturii, a unicității acesteia – fie că este vorba de cercetări arheologice, studii dedicate portului sau covorului moldovenesc sau de obiceiurile și tradițiile ucrainenilor, rușilor, găgăuzilor, bulgarilor, evreilor, romilor; descoperirile artei naționale sau de revenirea operelor ilustre ale filmului moldovenesc odinioară interzise de sistemul sovietic.

În componența actuală, Institutul activează mai mult de zece ani. Dar chiar și în acest termen, destul de restrâns, elita moldovenească a științei a realizat o contribuție substanțială în procesul de păstrare,

salvgardare și promovare a patrimoniului cultural al țării în toate direcțiile determinate de Academia de Științe a Moldovei.

Institutul a devenit un adevărat centru de elaborare a programelor de păstrare a patrimoniului cultural al țării și de implementare în conștiința societății a ideii că fără o grijă permanentă față de istoria culturii nu putem avea nici un prezent stabil și nici perspectivele unui viitor decent.

Activitatea de succes al IPC al AȘM se acumulează din suma contribuțiilor individuale ale colaboratorilor într-un proiect comun, determinat în timp. Aportul științific personal al fiecărui cercetător este destul de important și semnificativ deoarece deschide noi perspective ale problemei studiate, elucidează nuanțe și detalii. Vom enumera drept exemplu câteva publicații din ultimii ani care au îmbogățit considerabil „tezaurul de aur” acumulat de cercetători IPC.

Un aport remarcabil în patrimoniul nostru cultural a adus studiul „Isprăvile lui Guguță în viziunea cinematografică” semnat de dr. Violeta Tipa (Chișinău, 2014). După cum se cunoaște, în artele audiovizuale destinate copiilor lipsesc studii fundamentale. Monografia de față completează un gol substanțial în problema filmului de animație din Republica Moldova, reabilitează genul și vorbește despre păstrarea patrimoniului cinematografic național. „Astăzi, ca niciodată, tânăra generație are nevoie de eroi din filmul lui Guguță, – scrie V. Tipa, – cu suflet mare, deschis pentru comunicare, eroi care ar molipsi copiii cu idei pozitive”. Filmele lui Constantin Bălan după opera lui Spiridon Vangheli rămân o oază de lumină, plină de candoare, frumusețe și bunătate... [5, p. 3]. Monografia a fost prezentată cu succes la București, Iași și Cluj.

Timpul a demonstrat că problema etniilor și grupurilor etnice din Moldova, istoria lor și componenta etnoculturală rămâne în vârful intereselor publice. Republica Moldova situată la intersecția culturilor etnice, inspiră un respect și interes din partea organizațiilor internaționale, prin grija sa și interes deosebit asigurat legislativ, față de problemele contemporane ale minorităților etnice. O serie de lucrări consacrate problemelor legate de componenta etnoculturală și aportul minorităților etnice în cultura republicii aparține cercetătorilor din cadrul Centrului de Etnologie. În centrul atenției dr. Svetlana Procop, autorului monografiilor „Особенности русской составляющей литературного процесса Молдовы” (Chișinău, 2014), „Ковчег обетованный. Литературные хроники” (Chișinău, 2015), este activitatea etnoculturală, în special literară, a scriitorilor de expresie rusă din republică din a doua jumătate a secolului al XX-lea, care se încadrează în contextul literar atât al Republicii Moldova, cât și al procesului literar universal. Activitatea literară a scriitorilor ruși din Moldova include nu numai

creațiile lor, participarea la discuții, critică literară, traduceri literare ale operelor scriitorilor din Moldova, editarea revistelor și ziarelor literare, dar și o mare activitate etnoculturală publică legată de efectuarea numeroaselor activități menite să păstreze componenta etnospirituală. În acest context vom menționa și galeria de portrete literare ale S. Procop, între care și primele două volume de „Литературные портреты” (Chișinău, 2015, 2016). Mozaicul bogat pe care îl creează S. Procop deschide în fața cititorului nu numai un tablou larg al vieții etnoculturale a literaților de expresie rusă din Moldova, dar și viața cotidiană a Chișinăului din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Despre căutările artistice ale oamenilor de creație în domeniul istoriei și în încercările sale de a conștientiza prezentul meditează dr. Constantin Șișcan în monografiile: „Восхождение к истории и хождения в современность. Русская проза Молдовы начала XXI века. Литературные хроники” (Chișinău, 2014), „Диалог с «зеленым разумом» Земли” (Chișinău, 2015), care este o reflecție despre ecologia naturii și a spiritului, despre tendințele de recreație a omului și a mediului înconjurător.

Despre aportul prozatorilor de expresie rusă din Basarabia și problemele cotidianului din această perioadă ne vorbește Irina Ijboldina în lucrarea „«Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв. Исследования материала” (Chișinău, 2012).

O altă lucrare pune în discuție problematica memoriei culturii și aduce aportul substanțial în patrimoniul social-administrativ, propunând cititorului analiza activității primarului-„sculptor” al „noului Chișinău”, monografia semnată de Olga Garusova „Karl Schmidt – primar al Chișinăului” (în limbile rusă, română, germană, Chișinău, 2014).

Cele zece monografii ale dr. hab. Elizaveta Cvilincova reproduc tradițiile folclorice, obiceiurile, simbolurile populare ale găgăuzilor. Toate acestea sunt strâns legate de domeniile de cercetare ale Centrului de Etnologie. Titlurile monografiilor vorbesc de la sine; printre acestea se numără: „Традиционная духовная культура гагаузов. Этнорегиональные особенности” (Chișinău, 2007); „Заговоры, магия и обереги в народной медицине гагаузов” (Chișinău, 2010); „Гагаузский песенный фольклор. «Грамматика жизни»” (Chișinău, 2011); „Апокрифы в зеркале народной культуры гагаузов” (Chișinău, 2012); „Православие – стержень гагаузской этничности” (Chișinău, 2013); „Культ волка у гагаузов сквозь призму этнокультурных символов” (Chișinău, 2014); „Курбан у гагаузов (архаическая современность)” (Chișinău, 2015); „Гагаузы в культурном пространстве Молдовы” (Chișinău, 2016).

Monografia dr. Vitalie Sîrf «Гараузская народная волшебная сказка» (Sankt Petersburg, 2014) prezintă o contribuție semnificativă în găgăuzologia modernă. În această carte, cu o deosebită precauție și dragoste sunt analizate aspectele perlelor creației populare găgăuze – poveștilor. A fost întreprinsă o analiză structural-funcțională, a fost determinat locul basmelor în sistemul de genuri tradiționale ale folclorului oral, a fost studiată problematica asemănării tipologice și s-a elucidat coloritul național. Poveștile adunate în perioada cercetărilor de teren au fost anexate la monografie în limbile găgăuză și rusă, îmbogățind astfel lucrarea autorului.

Valoarea lucrării dr. Evdochia Soroceanu „Dicționar-îndrumar lingvistic găgăuz-rus-român” / „Гараузско-русско-румынский лингвистический словарь-справочник” (în colab. Chișinău, 2015) constă în încercarea de a sistematiza și unifica terminologia lingvistică a limbii găgăuze, ceea ce va deveni o bază solidă pentru găgăuzologi în elaborarea dicționarilor, manualelor, îndrumărilor pentru profesori.

Toate aceste cercetări ne permit să vorbim despre îndeplinirea unei sarcini a patrimoniului cultural, și anume de renaștere a demnității naționale prin recuperarea experienței generațiilor trecute, cunoașterea și conștientizarea spiritualității strămoșești.

La începutul secolului al XXI-lea, UNESCO și-a direcționat activitatea spre promovarea patrimoniului intelectual atât de către structurile guvernamentale, cât și de către sectorul privat; schimbul liber de cunoștințe, conlucrarea la siguranța umanitară, accesibilitatea educației; asigurarea înțelegerii diversității culturale.

Reieșind din politica sa în domeniul culturii, care presupune că cunoașterea culturilor diferitor țări contribuie la înțelegerea între popoare este un garant al păcii între oameni, UNESCO a elaborat un șir de programe internaționale cu privire la standardele de păstrare a patrimoniului. Corelând activitatea sa cu standardele europene, cercetătorii IPC astăzi, urmând programul UNESCO „Patrimoniu mondial”, iau în considerare sarcinile puse de această organizație în fața societății mondiale. Vom remarca pe cele mai importante:

- păstrarea patrimoniului cultural al diferitor popoare, cu toate particularitățile locale, regionale și naționale;
- asigurarea accesibilității societății la valorile culturale pe care le creează;
- contribuirea la schimbul de cunoștințe în domeniul culturii.

În anii de dinaintea jubileului său, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM a scos de sub tipar un număr impunător de lucrări analitice fundamentale. Cercetătorii, dispunând de baza teoretică necesară și profesionalism, sunt apți pentru realizarea lucrărilor științifice și corespund acestor sarcini ceea ce

constituie o etapă logică și legitimă a creșterii profesionale. În aceste lucrări și-au găsit reflecția standardele europene de păstrare a patrimoniului cultural determinate de UNESCO și respectate de comunitatea internațională. Astăzi cercetătorii nu doar iau în considerare recomandările organizației internaționale, dar și le implementează și le dezvoltă în diverse direcții.

În tezaurul memoriei umanității despre trecutul îndepărtat al pământului, o contribuție deosebită îi aparține dr. hab. Valentin Dergaciou. În munca sa de ani de zile, legată de epoca bronzului, autorul s-a manifestat ca un cercetător de proporții. A ieșit de sub tipar monografia „Monumentele culturii Criș din Moldova (cu catalog)” / „Памятники культуры Криш Молдовы” (с каталогом) (în colaborare cu dr. Olga Larina) (Chișinău, 2015). Monografia este dedicată monumentelor din epoca neoliticului (mil. VI î. Hr.) din spațiul moldav. Scopul ei principal constă în valorificarea tuturor datelor arheologice cunoscute actualmente pentru cultura Criș. O atenție deosebită este acordată materialelor așezării Sacarovca (r-nul Sângerei), cercetată aproape integral. În anul 2016 a ieșit de sub tipar o nouă lucrare: V. Dergaciou „Новые методы анализа и интерпретации фаунистических остатков из археологических исследований (на примере поселения культуры Криш Сакаровка I)” (Кишинев, 2016).

Printre cercetările fundamentale ce țin de patrimoniul istoric, vom menționa monografia dr. hab. Lucheria Repida „Суверенная Молдова. История и современность” (Chișinău, 2008), în care este analizată formarea statalității țării noastre de la crearea Țării Moldovei până la proclamarea suveranității și independenței. Autorul atrage atenția asupra problemei identității etnice, formării și dezvoltării culturii, păstrării tradițiilor seculare ale poporului.

Urmând standardele europene privind interacțiunea și înțelegerea între popoare, Institutul Patrimoniului Cultural a creat un șir de lucrări fundamentale vizând tema relațiilor etnoculturale. Relațiile moldo-ucrainene în soarta istorică a patrimoniului cultural-intelectual sunt analizate de V. Stepanov în monografia „Грани идентичностей. Этногражданские процессы в среде национальных меньшинств Республики Молдова на примере украинского населения (1989–2009)” (Chișinău, 2010). În centrul acestui studiu interdisciplinar, scris la joncțiunea etnologiei, istoriei, politologiei și dreptului, este aportul etnocultural al ucrainenilor din Moldova în patrimoniul cultural al țării.

În această ordine de idei se înscrie, de asemenea, și culegerea de articole „Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură. / Молдавско-български връзки. История и култура” autorilor bulgărești dr. Ivan Dumnica, dr. hab. Nicolai Cervencov (Chișinău, 2016).

În cadrul proiectului internațional interacademic „Moldova–Belarus: analiza comparativă a tendințelor dezvoltării durabile” a fost realizată și publicată o monografie colectivă la care au participat cercetătorii științifici ai Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM dr. hab. V. Stepanov și dr. S. Procop, și dr. Mihail Coșelev împreună cu dr. Tatiana Popovskaia de la Institutul de Istorie al Academiei Naționale de Științe din Belarus – „Молдова–Беларусь: исторический опыт взаимодействия” (Chișinău, 2012). Lucrarea constituie o cercetare fundamentală a relațiilor moldo-belaruse din vremuri vechi până în zilele noastre. Autorii acordă o atenție deosebită culturii celor două popoare, respectării drepturilor și libertăților minorităților naționale, interferențelor dintre cultură și știință. Aceasta este o lucrare solidă ce, indiscutabil, va contribui la întărirea relațiilor bilaterale dintre aceste două țări.

Aceeași sarcină – de întărire a relațiilor științifice și culturale cu țările străine – o îndeplinește și dicționarul-îndrumar în două volume „Молдавско-русские взаимосвязи в искусстве в лицах и персоналиях»: vol. I. XVIII – 1 половина XX в. (Chișinău, 2009); vol. II. – 2 половина XX – начало XXI в. (Chișinău, 2010), semnat de autorii Constantin Șiscan și Serghei Pojar. Acesta este primul dicționar-îndrumar în republică care adună sub o singură copertă pictori, sculptori, arhitecți, compozitori, interpreți, regizori, oameni de teatru, balet, cinematografie, radio și televiziune care au creat și continuă să creeze astăzi pe acest pământ, care au adus aportul său la consolidarea relațiilor internaționale. Această lucrare a fost decorată cu Simbolul de Onoare al Federației Ruse „Pentru contribuție în consolidarea relațiilor cu Federația Rusă” (2010).

În anul 2009 a fost publicată monografia colectivă a Centrului Arte al IPC „Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie și modernitate”. Coordonatorii volumului – dr. hab. Victor Ghilaș și dr. Violina Galaicu. Lucrarea pentru prima dată a elucidat complet și multidimensional toate aspectele artei muzicale din Moldova, etapele de apariție, formare și dezvoltare, perspectivele pe viitor. Au fost luate în considerare atât particularitățile naționale, cât și cele ale dialogului intercultural.

Cartea conține trei compartimente ce examinează etapele de dezvoltare a culturii muzicale, și anume creația muzicală tradițională (folclorică), sacrală și profesională. Compartimentul dedicat muzicii tradiționale conține trei capitole. În primul capitol, dr. hab. Victor Ghilaș analizează diverse aspecte ale arheologiei muzicale, aduce mărturii ale Evului Mediu, ale istoriei contemporane și moderne, cercetează ocupațiile folclorice în partea estică a spațiului culturii românești – Basarabia, Transnistria și Bucovina; în cel de-al doilea capitol, dr. hab. V. Ghilaș și dr. V. Chiseliță cercetează organologia populară, fe-

nomenul lăutarilor și tradiția instrumentală, propunând un spectru larg de termeni, definiții și concepte la tema istoriei și metodologiei cercetării culturii instrumentaliste folclorice, cu diferite modele de clasificare organologică.

Toate acestea nu doar corespund standardelor europene utilizate în Occident cu scopul de a salvagarda patrimoniul cultural, dar și propun posibile soluții de rezolvare a acestei probleme. „Autorii oferă o importanță deosebită analizei genezei, este menționat în rezumat, evoluției istorice și pragmaticii artei instrumentaliste profesioniste a tradiției orale (arta lăutarilor), determinând importanța lăutarului ca un emisar al dialogului cultural, un executor, creator și distribuitor al muzicii. În legătură cu aceasta, autorii cercetează principiile creației, elementele de bază, motivele economice și sociale ale acestei activități, categoriile și tipurile de grupuri de lăutari, precum și dinamica proceselor de reînnoire a infrastructurii organofone, influența tehnologiilor audiovizuale moderne asupra repertoriului și stilului interpretării” [1, p. 936-937].

Cel de-al treilea compartiment este dedicat genurilor și repertoriilor muzicii tradiționale. Aici atragem atenția la paginile despre folclorul copilăriei, îndeosebi la cântecele de leagăn pe care le analizează dr. hab. V. Ghilaș. La fel de detaliat este prezentat și folclorul calendaristic. Dr. V. Chiseliță și dr. S. Badrajan studiază repertoriul de nuntă.

Problematica muzicii sacrale de tradiție bizantină este analizată minuțios de dr. Violina Galaicu în a doua parte a monografiei. Dr. Elena Nagacevski scrie despre principalele genuri ale creației muzicale profesionale, iar dr. Parascovia Rotaru face o digresiune în istoria muzicii naționale de cameră, pe când dr. Elfrida Coroliova descrie arta baletului, Elena Mironenco – genul instrumental concertistic și Victoria Tcacenco – istoria muzicii de estradă.

În general, această lucrare fundamentală despre arta muzicală din Moldova a devenit un adevărat eveniment în viața culturală a țării. Monografia schimbă semnificativ atitudinea față de patrimoniul cultural în conștiința contemporanilor, ne îndeamnă cum să cunoaștem și să transmitem tradițiile din trecut, protejându-le de coroziunea pseudoculturii de masă.

A ieșit de sub tipar lucrarea monografică a dr. hab. Dănilă Aurelian „Maria Cebotari. Stea răătăitoare” («Блуждающая звезда») (Chișinău, 2015). În anul 2000 a fost editată cartea „Maria Cebotari în amintiri, cronici și imagini” (Chișinău, 2000). Astăzi vedem o ediție fundamentală, revăzută și prelucrată. În prefața acestei ediții, acad. Gheorghe Duca menționează: „Lucrarea nu poartă doar un caracter pur biografic, nu sunt expuse doar evenimentele mai mult sau mai puțin relevante din viața artistei, autorul analizează și aspectul calitativ, maniera interpre-

tativă a cântăreței într-un șir de opere dintre cele mai cunoscute. De menționat că autorul a depus un efort considerabil pentru a aranja în ordine cronologică evoluările cântăreței pe diferite scene lirice din Germania și Austria” [3, p. 3].

În nenumărate rânduri cercetătorii dr. hab. A.-M. Plămădeală și dr. D. Olărescu și-au dedicat lucrările salvagădării patrimoniului cinematografic din Moldova, îmbogățirii acestuia din contul includerii în circuitul științific a operelor de film, care cândva au fost puse „pe raft” de către sistemul de partid, reabilitării unor pelicule pe nedrept uitate, interacțiunii dintre artist și puterea politică. Prin aceeași tendință se deosebește lucrarea colectivă fundamentală „Arta cinematografică din Republica Moldova” (Chișinău, 2014). Autori – dr. hab. A.-M. Plămădeală, dr. D. Olărescu, dr. V. Tipa.

Această lucrare a extins semnificativ limitele studierii istoriei filmului moldovenesc, iar autorii polemizează cu abordările tradiționale ale anilor trecuți, atrăgând în polemica sa teorii filosofice și de studiu al artelor, anterior interzise, cu scopul de a restabili adevărul istoric și artistic. Pentru prima dată, într-un studiu fundamental despre cinematografie a fost inclus și un compartiment dedicat multiplicăției, realizat de dr. V. Tipa.

În rezumatul lucrării, autorii și-au stabilit sarcinile complexe și exact, expunând următoarele: Utilizând metodică modernă de contextualizare a obiectului de cercetare, a fost posibilă decodificarea motivelor adevărate și sensurile de concepere și dezvoltare a diferitor tendințe artistice și antiartistice pe parcursul a jumătate de veac de existență a filmului moldovenesc. În urma demitologizării așa-numitului film sovietic multinațional, istoria cinematografiei moldovenești s-a dovedit a fi nu doar o istorie a victoriilor, dar și o istorie a înfrângerilor, nu doar o istorie a artei, dar și o istorie a sorților omenești, astfel reabilitând la justa valoare filme excepționale și personalități talentate.

Lucrarea dezvăluie unicitatea filmului moldovenesc, care se manifestă în diverse aspecte, ca niște documente ale timpului, ca un „metalimbaj al culturii”, un portret al diferitor generații, precum și determinarea aportului ideologic-estetic al școlii cineaste în direcțiile reprezentative ale cinematografiei mondiale – neofolclorism, realism poetic, neoromantism.

Această lucrare contribuie la integrarea artei cinematografice în contextul paneuropean, încadrându-se în standardele propuse lumii de către UNESCO. Acordarea Premiului Național (2015) pentru monografia „Arta cinematografică din Republica Moldova” nu reprezintă doar succesul personal al autorilor, dar și o realizare excepțională a întregului Institut al Patrimoniului Cultural al Academiei de

Științe a Moldovei, o recunoaștere a actualității și necesității acestui studiu.

Cu ajutorul acestui ghid-culegere de lucrări ale cercetătorilor la tema patrimoniului cultural, am încercat să expunem activitatea științifică multidimensională a acestora și, în același timp, să elucidăm multiplele sensuri ale acestui concept, ce presupune studierea, salvagădarea, utilizarea și promovarea creației generațiilor anterioare, cu ceea ce de fapt se ocupă astăzi Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM. Familiarizarea cu zeci de cărți ne-a permis să trasăm cele mai importante probleme privind protecția patrimoniului cultural, studiate de cercetătorii noștri:

- „biografia” politică și social-economică a statului ca parte a patrimoniului;
- diagnosticarea proceselor socioculturale;
- comuniunea cu istoria, conștientizarea obiectelor istorico-culturale ca surse de informație istorică sau estetică (artistică);
- protecția monumentelor ca o modalitate de a păstra identitatea și memoria națională;
- renașterea legăturilor istorice ale culturii și religiei;
- relații și cooperări culturale internaționale;
- studierea, transmiterea, păstrarea tradițiilor naționale;
- protecția patrimoniului național istorico-cultural în contextul mișcării comune de susținere a ecologiei culturii;
- percepția culturii ca cel mai important factor din viața societății, ce asigură progresul și menținerea identității culturale – garant al independenței statului.

Cercetarea de față ne-a convins încă o dată că patrimoniul cultural reprezintă un criteriu veritabil al conștiinței naționale a poporului, iar despre sănătatea spirituală a societății se poate și ar trebui să judecăm după atitudinea față de propriul patrimoniu cultural. „A doua natură” a existenței umane – cultura – este un garant sigur al viabilității și prosperității și, în fine, al dezvoltării prospere a statului.

Referințe bibliografice

1. Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie și modernitate. Chișinău: Grafema Libris, 2009, 940 p.
2. Cocârlă P. Cuvânt-înainte. In: Condricova L. Arta giuvaiergeriei: pietre prețioase și metale nobile. Chișinău: Grafic Design, 2008, 258 p.
3. Duca Gh. Cuvânt-înainte. In: Dănilă A. Maria Cebotari – stea rătăcitoare. Chișinău: Prut international, 2015, 239 p.
4. Duca Gh. Cuvânt-înainte. In: Simbolurile naționale ale Republicii Moldova. Coord. și red. șt.: Silviu Andrieș-Tabac. Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, 636 p.

5. Tîpa V. Isprăvile lui Guguță în viziunea cinematografică. Chișinău: Epigraf, 2014, 104 p.

6. Баллер Э. А. Социальный прогресс и культурное наследие. М.: Наука, 1987, 160 p. / Baller E. A. Social'nyi progress i kul'turnoe nasledie. M.: Nauka, 1987, 160 p.

7. Материалы Всемирной конференции по политике в области культуры (г. Мехико, 1982 г.). Декларация Мехико по политике в области культуры. In: Культуры: диалог народов мира. ЮНЕСКО, 1984, № 3, p. 77 / Materialy Vsemirnoy konferentsii po politike v oblasti kul'tury (g. Mehiko, 1982 g.). Deklaraciya Mehiko po politike v oblasti kul'tury In: Kul'tury: Dialog narodov mira. UNESCO. № 3. 1984, p. 77.

8. Ивлиев Г. П. Культурная политика и вопросы законодательства в сфере наследия. In: Материалы Международного научно-практического семинара государств участников СНГ «Управление всемирным наследием и глобальные вызовы современности». М.,

2011, p. 55-59. / Ivliev G. P. Kul'turnaya politika i voprosy zakonodatel'stva v sfere naslediya. In: Materialy Mezhdunarodnogo nauchno-prakticheskogo seminar gosudarstv uchastnikov SNG «Upravlenie vsemirnym naslediem i global'nye vyzovy sovremennosti». M., 2011, p. 55-59.

Constantin Șișcan (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în studiul artelor, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Константин Шишкан (Кишинев, Республика Молдова). Доктор искусствоведения, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Constantine Shishkan (Chișinău, Republic of Moldova). PhD of the Study of Arts, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

STUDIU ETNOLOGIC

Ion DUMUNICA

**PRIMELE MENȚIUNI REFERITOARE LA PREZENȚA STRĂMOȘILOR ROMILOR/
ȚIGANILOR MOLDOVENI ÎN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN CONSERVATE ÎN LEGENDELE
LOCALE ȘI CONSEMNAȚE ÎN PUBLICAȚII****Rezumat**

Primele mențiuni referitoare la prezența strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni în spațiul carpato-nistrean conservate în legendele locale și consemnate în publicații

Actualmente, istoria romilor este marcată de o varietate interdisciplinară a „petelor albe” care urmează a fi treptat înlăturate prin cercetări fundamentale în domeniul științelor socio-umaniste. În cadrul acestui studiu etnologic, pentru elucidarea fragmentară a aspectelor legate de originea, endonime/etnonime, statutul social, meșteșugurile practicate, rutele străvechi de migrație și primele atestări ale strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni în spațiul carpato-nistrean – autorul a relevat relațiile conservate în legendele locale și informațiile consemnate în publicații. Pentru prima dată în circuitul științific umanistic autohton au fost expuse zece mențiuni inedite ce se referă la etnogeneza comunității romilor/țiganilor moldoveni în cadrul următoarelor regiuni istorico-geografice: sud-asiatică (India), central-asiatică (Bactria; Imperiul Babilonian), nord-africană (Egipt; Numidia), sud-est europeană (spațiul carpatic, Grecia antică, provincia romană Dacia, Voievodatul Transilvaniei). Totodată, a fost evidențiată evoluția substraturilor statutului social al strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni în perioada premergătoare primelor atestări în spațiul carpato-nistrean: liber-profesioniști, muncitori migranți, emigranți politici, refugiați politici, prizonieri de război, refugiați de război, persoane hoinare, imigranți, sclavi particulari, robi ai statului; precum și meseriile tradiționale practicate de această comunitate: fierari ambulanți, armurieri, artiști ambulanți, potcovari, zlatari.

Cuvinte-cheie: legendele locale, etnogeneza romilor/țiganilor, primele atestări ale strămoșilor romi în spațiul carpato-nistrean, evoluția statutului social al romilor, meșteșugurile tradiționale practicate de romi, rutele de migrație ale strămoșilor romi.

Резюме

Первые упоминания о присутствии предков молдавских цыган/ромов в карпато-днестровском пространстве, сохраненные в местных легендах и опубликованные в печатных источниках

В настоящее время история ромов отмечена междисциплинарным разнообразием «белых пятен», которые постепенно устраняются фундаментальными исследованиями в области социально-гума-

нитарных наук. В этом этнологическом исследовании для фрагментарного выяснения информации о происхождении предков молдавских цыган/ромов, их эндонимов/этнонимов, социальном статусе, традиционных практикуемых ремеслах, первобытных маршрутах миграций, а также первых упоминаниях в карпато-днестровском пространстве – автором был осуществлен анализ выявленных сказаний, сохранных в местных легендах, и опубликованных сведений. Впервые в местной гуманитарной научной среде были выдвинуты десять оригинальных гипотез, касающихся этногенеза молдавских цыган/ромов в следующих исторических и географических регионах: Южная Азия (Индия), Центральная Азия (Бактрия, Вавилонская империя), Северная Африка (Египет, Нумидия), Юго-Восточная Европа (Карпатский регион, Древняя Греция, Римская Дакия, Воеводство Трансильвании). В то же время автором данной статьи изложена эволюция субстратов социального статуса предков молдавских цыган/ромов в период, предшествующий первым упоминаниям в карпато-днестровском пространстве: свободные работники, трудовые мигранты, политические эмигранты, политические беженцы, военнопленные, военные беженцы, странники, иммигранты, частные рабы, государственные рабы; а также традиционные ремесла, практикуемые в ромской/цыганской общине в указанный временной период: кочующие кузнецы, оружейники, бродячие артисты, коновалы, златари.

Ключевые слова: местные легенды, этногенез ромов/цыган, первые упоминания о предках цыган в карпато-днестровском пространстве, эволюция социального статуса ромов, традиционные ремесла, практикуемые ромами, миграционные маршруты цыганских предков.

Summary

The first mentions regarding the presence of the Moldavian Roma/Gypsies ancestors in the Carpathian-Dniestrian space preserved in local legends and recorded in publications

Currently, Roma history is marked by an interdisciplinary variety of „white spots” which must to be gradually removed by fundamental research into social and humanitarian sciences. In this ethnological study, for fragmentary elucidation of aspects related to origin, endonims/ethnonyms, social status, practiced crafts, ancient migration routes and first attestations of the Molda-

vian Roma/Gypsy ancestors in the Carpatho-Dniestrian space – the author has taken over the preserved narratives in local legends and the information recorded in the publications. For the first time in the local humanitarian scientific field there were exposed ten original mentions referring to the ethnogenesis of the Roma/Gypsy community in the following historical-geographic regions: Southern Asia (India), Central Asia (Bactria, Babylonian Empire), Northern Africa (Egypt, Numidia), Southeastern Europe (Carpathian Area, Ancient Greece, Roman Dacia province, Transylvanian Voivodeship). Concurrently, was highlighted the evolution of the social status of the Moldavian Roma/Gypsies ancestors in the period preceding the first attestations in the Carpathian-Dniestrian space: freelancers, migrant workers, political emigrants, political refugees, war prisoners, war refugees, wanderers, immigrants, private slaves, slaves of the state; as well as traditional crafts practiced by this community during the same period of time: nomadic blacksmiths, armourers, vagrant entertainers, horseshoes, goldsmiths.

Key words: local legends, ethnogenesis of Roma/Gypsy, the first attestations of the Gypsy ancestors in the Carpathian-Dniestrian space, the evolution of the social status of the Roma, traditional crafts practiced by Roma, migratory routes of Roma ancestors.

Actualmente, cercetătorii care acordă o atenție evidentă studiilor române au acceptat provizoriu data – **2 august 1414** (d. Hr.) în calitate de prima atestare istorică indirectă oficial documentată a comunității romilor/țigănilor în Țara Moldovei [17, p. 52]. Cu toate că și astăzi continuă să fie scoase la iveală un șir de păreri, insuficient argumentate, vizavi de prima atestare a acestei comunități etnice în spațiul carpato-nistean către o perioadă mult mai timpurie: „<...> în toate cele trei țări românești, Țigani sunt mai vechi decât primele mențiuni documentare și, potrivit istoricilor, se pare că au venit odată cu tătarii, fiind aduși de aceștia <...>” [19]. Din păcate, în lipsa unor surse istorice veridice, astăzi putem apela doar la informațiile preluate din legende locale și cele consemnate în publicații (studii istorice, reviste, ziare etc.), care, deși sunt insuficient justificate, totuși, dezvăluie fragmentar aspectele legate de originea (proto-patria/patria istorică), endonimul/etnonimul, statutul social, ocupațiile prestate/meșteșugurile practicate, rutele de migrație și cauzele posibile care au determinat apariția tranzitorie și stabilirea neconținută a comunității romilor/țigănilor moldoveni în spațiul carpato-nistean.

În cadrul acestui studiu etnologic vor fi expuse cinci legende locale preluate/prelucrate de la informatorii de etnie romă din Republica Moldova, precum și cinci informații consemnate în publicații, care conțin relatări fragmentare despre etnogeneza și evoluția statutului social al strămoșilor romilor/

țigănilor moldoveni în cadrul următoarelor regiuni istorico-geografice: *sud-asiatică* (India/spațiul riveran Ind), *sud-asiatică* (India/spațiul interfluvial Ind-Gange), *central-asiatică* (Imperiul Babilonian), *central-asiatică* (Bactria), *nord-africană* (Egipt/Califatul Abbasid), *nord-africană* (provincia romană Numidia), *sud-est europeană* (spațiul carpatic), *sud-est europeană* (insula Lemnos/Grecia antică), *sud-est europeană* (provincia Dacia romană), *sud-est europeană* (Voievodatul Transilvaniei). Totodată, conținutul extras din legende locale și informațiile publicate va fi corelat cu evoluția identității etnice, modului de trai și activitățile tradiționale practicate pe parcursul istoriei de către diverse subgrupuri etnice ale romilor din Republica Moldova [18].

I. Regiunea sud-asiatică (India/spațiul riveran Ind)

„<...> În timpul ultimei campanii militare din India (327–326 î. Hr. – [I. D.]), regele Alexandru Macedon [3] a primit în dar de la conducătorii locali o mulțime de servitori, pe care i-a înregimentat în armata sa. Însă, din cauza condițiilor climaterice nefaste, «ploilor interminabile» și «bolilor necunoscute incurabile» – Alexandru Macedon a suferit prima înfrângere în cariera sa militară, nereușind să cucerască întregul teritoriu al Indiei. Când rămășițele armatei lui Alexandru Macedon au hotărât să se retragă «spre casele lor» și să traverseze îndărăt râul Ind, majoritatea dintre acești «servitori donați» au refuzat tacit să-i urmeze pe noii lor stăpâni și s-au ascuns sub apă, în apropiere de mal, prefăcându-se a fi înecați. De regulă, pe parcursul perioadei de retragere a armatei, nimeni nu duce contul ostașilor pierduți, mai ales al servitorilor. După ce ostașii lui Alexandru Macedon au părăsit teritoriul Indiei – servitorii nu s-au mai întors la foștii lor proprietari indieni, care «i-au trădat», preferând să rămână în zona apropiată a râului Ind/Indus/Sindhu (limba tibetană: *Sengge* [5] – I. D.), devenind *fierari ambulanti*. Fierăria și confecționarea armamentului – aceste două meserii – strămoșii romilor le-au deprins nemijlocit în armata macedoneană. În virtutea meșteșugului efectuat cu o îndemânare innăscută, populația locală a intrat îndată în contact cu strămoșii romilor/țigănilor, numindu-i «Sengge»/«Cingene», acesta fiind un apelativ de sorginte hidronimică. Ulterior, aria geografică a meșteșugului practicat de comunitatea fierarilor ambulanti s-a extins, deoarece armele și alte unelte prelucrate din fier «erau oricând și peste tot solicitate». Astfel, treptat, fierarii ambulanti au ajuns «până la alt capăt al pământului» – în Europa (inclusiv în spațiul carpato-nistean), unde s-au stabilit definitiv cu traiul, fiind etichetați de băștinași cu apelativul *Țigani* <...>¹.

Conținutul informativ expus în această legendă locală face referință la patru aspecte principale pri-

vind originea (patria istorică), etnonimul, statutul social și meșteșugurile practicate de către strămoșii romilor/țiganilor moldoveni:

1. Patria istorică – *India*.
2. Etnonimul – *Țigan*, corelat cu hidronimul *Ind*: „Sengge”/„Cingene”/ „Țigan”.
3. Statutul social: inițial *servitori la curțile regilor indieni*; apoi, după ce s-au „demobilizat” în mod arbitrar din armata macedoneană – *muncitori migranți*.
4. Meșteșugurile practicate: *fierăria* și *confectionarea armamentului*.

În prezent, în zona de nord a Republicii Moldova este atestat un subgrup proeminent al *romilor ciocănari* (fierari ambulanți), care fac parte din categoria socială a *romilor tradiționali*.

II. Regiunea sud-asiatică (**India/spațiul interfluvial Ind-Gange**)

„<...> Din vremuri străvechi, India a fost mereu o țară bogată, unde natura oferă din abundență condiții prielnice de trai pentru orice categorie de locuitori: atât pentru cei bogați, cât și pentru cei săraci. În India poți să-ți pierzi viața din cauza unor boli, accidente, războaie sau calamități naturale; însă acolo nimeni nu a murit de foame sau de sete. Totuși, o dată la o mie de ani, aici se abate o secetă cumplită, care răspândește multă suferință pentru toate viețile. Cei care nu se pregătesc din timp pentru a se confrunța cu această calamitate naturală <...> «pot să moară de foame». Strămoșii romilor nicidecum nu țineau cont de apariția unor nevoi neprevăzute; este o lege nescrisă de care aceștia mereu se conduc: «Ei trăiesc numai cu ziua de azi...». Atunci când toată India a fost cuprinsă de secetă, majoritatea populației locale și-a adăpostit hrana într-un loc special prevăzut; doar romii au fost luați prin surprindere, deoarece aceștia «cântau, dansau, cheuiau <...> de la o petrecere la alta». Nefiind predispuși să îndure foame, strămoșii romilor au tăiat o vacă «rătăcită surprinzător de cireadă» și au organizat un «ospăț fastuos», invitând «toată lumea la masă». Însă populația băștinașă nu a suportat acest sacrificiu generat de «foamea romilor»; în India – vaca este considerată un animal sfânt. A doua zi, după ce strămoșii romilor au fost declarați «persoane ingrate», aceștia au fost nevoiți să părăsească în grabă teritoriul Indiei, fiind alungați pentru totdeauna din «unicul paradis al pământului». Acest «act discriminatoriu» i-a supărat pe romi, care au hotărât să uite definitiv numele țării care i-a adăpostit pe parcursul mai multor milenii. Ulterior, după ce strămoșii romilor/țiganilor au ajuns pe continentul european, la întrebarea uzuală pusă de băștinași: «Voi <...>, cine sunteți și de unde ați venit?» – romii ofereau un răspuns amărât: «suntem artiști ambulanți, cândva am hoinărit în regiunea interfluvială a râurilor Ind/Sindhu și Gange/Ganga» [47; 21]. Anume derivatele

abreviate ale acestor două hidronime au generat apelativul «*Țigan* = Sin-Gan» <...>³.

Conținutul informativ expus în această legendă locală face referință la patru aspecte principale privind originea (patria istorică), etnonimul, statutul social și ocupațiile prestate de către strămoșii romilor/țiganilor moldoveni:

1. Patria istorică – *India*.
2. Etnonimul – *Țigan*, este corelat cu hidronimul zonei interfluviale a râurilor Ind/Sindhu și Gange/Ganga (*Sin-Gan* = *Țigan*).
3. Statutul social: inițial, strămoșii romilor au fost *liber-profesioniști*; însă, după înfăptuirea sacrificiului, aceștia au fost alungați pentru totdeauna din India, devenind *emigranți politici*.
4. Ocupațiile prestate – *Artiști ambulanți*: muzicanți, cântăreți, dansatori.

În prezent, în Republica Moldova este atestat un subgrup etnic distinct al *romilor lăutari* (muzicanți ambulanți/prestatori de divertismente populare: nunți, cumetrii, petreceri serale etc.), care fac parte din categoria socială a *romilor fragmentar integrați*.

III. Regiunea central-asiatică (**Imperiul Babilonian**)

„<...> În vremuri îndepărtate, când «gloata babiloniană» l-a mâniat pe Dumnezeu cu săvârșirea multiplelor păcate, acesta a avertizat-o cu severitate că o va îneca; așa cum au fost supuse Marelui Potop – «Ființele Uriașe». Însă oamenii, fiind dominați de apucături năstrușnice, nu s-au speriat de potop și au pus la cale să construiască cel mai înalt turn, care să-i scape de ape: «un turn mai înalt decât cerul». Au ales un loc mai prielnic și au purces la construcția turnului. Zidarii aranjau pietrele cu o precizie geometrică ingenioasă, iar fierarii consolidau pereții turnului cu chingi feroase. Și nu e glumă; în scurt timp a apărut un turn înspăimântător de înalt. Într-o zi, pe neașteptate, un fierar isteț s-a ridicat în vârful construcției «aproape finisate» și a strigat către mulțimea adunată la poalele turnului: «Priviți fraților, ne-a rămas puțin și vom ajunge la cer. Când vom finaliza construcția acestui turn și ne vom ridica cu toții aici, noi <...> nu doar că vom scăpa de potop, dar vom trăi alături de Dumnezeu, care de acum va deveni vecinul nostru».

Oamenii, auzind această «veste minunată» – «au căscat gura de uimire». Atunci, Dumnezeu, în semn de protest față de provocarea la care a fost supusă integritatea sa – a trimis pe pământ «o ploaie de foc». În consecință, la toți constructorii «parțial au fost dogorâte vârfurile limbilor»; însă fierarul care s-a ridicat cu obraznicie pe vârful turnului a fost cel mai tare pedepsit: «limba acestuia pe jumătate a veștejit». Rămânând cu limbile dogorâte, constructorii n-au mai putut să finalizeze construcția turnului; în final, aceștia au fost nevoiți să se împrăștie prin țări și continente diferite. În scurt timp după

această «sanctiune sacrală» pentru «trufia babiloniană», oamenii au încetat să cuvânteze într-o «limbă comună»; fiecare a început să vorbească în felul său – «într-o limbă nouă», reieșind din nivelul «alterației suferite la locul de muncă». Însă, spre deosebire de alte popoare, cel mai mult au avut de pățit urmașii «fierarului trufaș», care au primit moștenirea genetică – «o jumătate de limbă uscată»; în consecință, chiar și acum ȧiganii-fierari comunică în așa fel că «nimeni nu poate să înțeleagă vorba lor» <...>» [50, p. 48-49].

Această legendă basarabeană, consemnată la începutul secolului al XX-lea într-o revistă a Societății Imperiale de Istorie și Antichități din Odesa, scoate în evidență patru aspecte principale privind originea (patria istorică), etnonimul, statutul social și meșteșugul tradițional practicat de către strămoșii romilor/ȧiganilor moldoveni:

1. Patria istorică – *Imperiul Babilonian* [26].
2. Etnonimul – *ȧigan* (sorginte nedeterminată).
3. Statutul social – *liber-profesioniști*.
4. Meșteșugul tradițional – *fierăria*.

„<...> În prezent, ȧiganii păstrează multe tradiții frumoase; ca și celelalte națiuni, au cultura lor. ȧiganii sunt meșteri neîntrecați în fierărie, iar meseria de fierar ei o transmit din generație în generație. Dragostea față de această meserie „ei o sorb împreună cu laptele mamei” și majoritatea dintre ei devin adevărați „vrăjitori ai metalului”. ȧiganii fierari se mândresc cu meseria lor, repară căruțele, potcovesc caii; în general, ei pot face acele lucruri în fierărie ce nu pot face alții. E o plăcere deosebită să vezi cu câtă măiestrie și fantezie lucrează ȧiganii în fierărie; aceștia au moștenit o meserie bună <...>» [20].

IV. Regiunea central-asiatică (**Bactria**)

„<...> Cu 2000 ani înainte de Hristos, niște popoare așa-zise indo-germane (ariene) care trăiau în partea nordică a munților Himalaya, lângă bazinul fluviului Oxus (actualmente *Amudarya* – I. D.) [4], în Asia (regiunea istorică localizată în Asia Centrală [*Bactria*] – I. D.) [5], au străbătut acei munți și au năvălit în India de azi, lovind alte popoare, împrăștiindu-le, nimicindu-le sau amestecându-se cu ele. Printre acele popoare năvălitoare indo-germane se găsea și *poporul zgriptilor*, strămoșii adevărați ai romilor de azi. Acest popor a ocupat în India ținutul nordic dintre fluviile Ind și Gange, unul dintre cele mai bogate ținuturi care cuprindea păduri bogate în animale și păsări sălbatice, câmpii întinse cu pășuni, râuri și lacuri cu pește și arbori fructiferi. Un ținut binecuvântat de Dumnezeu.

Dar ca să ocupe acest ținut bogat, străbunii noștri zgripti au trebuit să înfrângă prin necurmăte lupte un alt popor găsit acolo, pe Daxinsii, numiți și «mâncători de carne vie», un popor crud, viteaz, renumit în făurirea armelor, topirea fierului, aramei și bronzului. Trebuie să ne închipuim cât de bravi au

fost zgriptii, dacă au putut să ocupe ținutul Daxinsilor, pe care i-au supus și ulterior contopindu-se cu ei – au format un nou popor. Toate celelalte popoare venite cu zgriptii au devenit sedentare, luând denumirea de popoare indiene, conduse de preoți brahmani. Aceștia împărțeau supușii lor în caste, predicându-le o religie «brahmană» emanată din cultul unei trinități: Focul (Agnis), Aerul (Indra) și Soarele (Surduca). Aceste trei divinități se întruchipau într-o singură divinitate – Marele Soare (Zeul cel Mare).

Zgriptii n-au voit să trăiască nici sedentari, nici să asculte de puterea și legile brahmanilor, nici să primească religia acestora. Zgriptii trăiau o viață nomadă, umblând în ținutul dintre Ind și Gange, din loc în loc, crescând turme de capre, herghelii de cai, vânzând prin păduri și pescuind prin râuri și lacuri. De la capre se foloseau de lapte, carne și păr din care femeile lucrau corturi, îmbrăcăminte de corp. De cai se foloseau la călărie și trasul carelor. Fructe și pește le găseau din belșug. Zgriptii nu aveau nevoie de nimic. Își petreceau timpul liber cântând, dansând și făcând exerciții de lupte și călărie. De aceea disprețuiau și pe regii indieni și pe brahmani. Zgriptii nu recunoșteau ca divinitate (zeu) decât Soarele – fiindcă: «Soarele singur încălzește pământul, dă viață, încolțește sămânța și aduce ploaia binefăcătoare».

Ca să-și apere ținutul și independența lor, zgriptii au purtat nenumărate lupte cu regii indieni, fiind conduși de voievozii Iundadel, Amaru și Vangel. Ei au luptat contra afganilor, belucizilor, perșilor. Au luptat și ca mercenari plătiți sau de bună voie în rândurile trupelor indiene ale lui Porus și Toxil, împărați indieni, contra lui Darius Codomamil, regele perșilor, și contra lui Alexandru Macedon. N-au luptat de dragul împăraților indieni, ci pentru apărarea propriei lor libertăți. Zgriptii erau recunoscuți ca cei mai buni arcași, sulitari și ca cei mai buni călăreți. Ei otrăveau vârfulurile sulitelor și săgeților cu venin de viperă și otravă de mătrăgună, își făureau singuri armele, carele și hamurile. Dresau câini care îi întovărășeau în lupte și-i sfășiau pe adversari. Ei au inventat instrumentele muzicale: țambalul, naiul, scripca și cobza. Tot ei au fost cei dintâi care au inventat șinele de la roțile carelor și potcoavele.

Dar viața fericită a zgriptilor a luat sfârșit în anul 1257 d. Hr., când hoardele mongole, după ce cuceriseră China, au năvălit și în India. Toate popoarele din India s-au supus de bună voie mongolilor, numai zgriptii n-au voit să cadă robi și au preferat să ia calea exodului. Călări, în căruțe, pe jos, au purces la drum lung, străbătând Belucistanul, Persia, apoi s-au despărțit în trei grupe.

Zgriptii din prima grupă s-au îndreptat spre Cauceaz, poposind o vreme pe lângă gurile Volgăi și în Crimeea, au intrat în Europa în anul 1270. Din cauza bătăliilor dintre tătari și cazacii zaporojeni, o parte

dintre aceștia s-au împrăștiat prin Rusia, alții au trecut în Germania, Polonia și Boemia, apoi și în Moldova, la anul 1405, sub domnia lui Alexandru cel Bun.

A doua grupă a zgripiților s-a îndreptat spre Marea de Marmara, la Dardanele, trecând în Europa, cu voia grecilor bizantini, în anul 1290. Aceștia s-au împrăștiat în întreaga peninsulă Balcanică, stabilindu-se în Grecia, Albania, Serbia, Bulgaria. La anul 1300 au trecut și în Muntenia, sub domnia lui Mihail I Basarab Întemeietorul. Când zgripiții s-au întâlnit prima oară cu grecii bizantini, aceștia nu s-au putut înțelege unii cu alții, deoarece nu cunoșteau limba. Văzând pe străbunii noștri cu părul lătos, tuciurii, zdrențăroși și murdari, din cauza lungului drum pe care l-au străbătut, grecii i-au denumit *athingani*, poreclă pe care aceștia o mai dăduseră unei secte religioase a copților din Siria și maroniților din Palestina. În grecește, cuvântul «athingan» înseamnă om murdar, ciumat, de care să nu te atingi. Străbunii noștri, zgripiții, nu înțelegeau sensul peiorativ al acestui cuvânt. Numai pe urmă și-au dat seama de batjocura acestui nume, dar era prea târziu ca să-l înlăture. De la cuvântul «athingan», prin derivație, alte popoare europene au adaptat denumiri similare poreclei grecești: popoarele slave i-au numit pe zgripiți – *ațigani*, popoarele germane – *zigeuner*, francezii – *les tziganes/Bohemienes*, italienii – *cingali/cingani*, ungurii – *ciganiok*, turcii – *cenghenea*. Atunci, zgripiții și-au adus aminte că în limba lor sanscrită («mama tuturor limbilor») la oameni li se zice – *Romi*. Cuvântul «rom» are un înțeles mai larg: om superior, iubitor de libertate, cântece și dansuri. Argumentul principal evocat pentru utilizarea posterioară a cuvântului «rom» în detrimentul poreclei grecești «athinganoi» – endonimul «rom» derivă din limba sanscrită, una dintre cele mai vechi și mai bogate limbi, din care se trag și limbile slave, germane, latină și greacă.

A treia grupă a zgripiților s-a îndreptat mai spre sud-vest, străbătând pustiul nordic al Arabiei, Mesopotamia, Siria, Palestina..., au nimerit în Egipt, unde au poposit vreo treizeci de ani. Însă deoarece în Egipt aceștia «se înmulțeau ca șoarecii», se dădeau la jafuri și provocau revolte împreună cu felahii (țărani egipteni) – egiptenii i-au luat la goană cu forța armelor. Această a treia grupă a fost nevoită să pornească un nou exod, ținând malul de nord al Africii, și cu ajutorul maurilor (arabilor) au trecut Gibraltarul, în Spania, la anul 1350. De aceea, spaniolii și portughezii, crezându-i egipteni adevărați, le-au zis *gitani/gitanos*, iar englezii, când zgripiții au nimerit mai târziu (1450) și în țara lor – le-au zis *gypsies*.

Cu timpul, zgripiții/athinganoi/gitanos/gypsies/romii – din cele trei grupuri menționate – s-au împrăștiat în toate țările din Europa. La anul 1455, nu există țară în Europa care să nu aibă acești refugiați

nomazi. În afară de țările ortodoxe Rusia, Moldova, Muntenia, Serbia, Bulgaria și Grecia, în celelalte țări zgripiții n-au fost persecutați, căci Papa de la Roma a intervenit pentru ei, cerându-le ca să se boteze în religia creștină. Această poruncă zgripiții/romii au urmat-o, stabilindu-se și prestând meseriile de fierari, potcovari, zidari, salahori, lăutari. Numai în țările ortodoxe, zgripiții/romii au fost folosiți ca robi pe lângă curțile domnești, boierești și vetrele mănăstirești, stăpânii având drept de moarte și de viață asupra lor, putând să-i vândă prin târguri și oboare, ca pe vite, despărțiți de femeile și copiii lor, dați ca danie prin acte dotale. În Țara Moldovei, romii în calitate de robi au clădit cetățile sub Ștefan cel Mare și Petru Rareș, au muncit ogoarele, culegeau aurul din râuri și munți, scoteau sarea și păcura din pământ. Din neamul romilor s-a ridicat pe tron Ștefan Răzvan, domn al Moldovei (aprilie-decembrie 1595 – I. D. [40]).

Înainte de al Doilea Război Mondial, numărul romilor din România a ajuns la 950 000, iar în întreaga lume erau atesați 16 000 000 de romi/țigani. Din neamul romilor emancipați, în România s-au ridicat episcopi, miniștri, profesori, avocați, ingineri, ziariști și generali. Aceștia erau utili statului român prin meseriile prestate (aspectul economic – I. D.), prin talentul muzical (aspectul cultural – I. D.) și prin numărul populației lor (aspectul demografic – I. D.) <...> [29].

Această informație consemnată într-o sursă publicistică, preluată de la Gheorghe A. Lăzurică, președinte și voievod al romilor/misionar al Patriarhiei Române, unul dintre liderii notorii ai comunității romilor în perioada interbelică [43], face referință la opt aspecte principale privind originea (proto-patria/patria istorică), endonimul/etnonimul, statutul social, meșteșugurile practicate/ocupațiile prestate, prima atestare în Țara Moldovei și ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni:

1. Proto-patria – regiunea istorică *Bactria*.
2. Patria istorică – *India* (spațiul interfluvial Ind-Gange; 2000 î. Hr.).
3. Endonimul asiatic – *Zgripiții* (popor de sorghinte indo-germană/ariană); endonimul european – *Romi* (limba sanscrită: oameni iubitori de libertate).
4. Etnonimul – *Athinganoi/Țigani* (limba greacă: oameni murdari, intangibili).
5. Statutul social: inițial, au fost *liber-profesioniști*; apoi, după invazia hoardelor mongole în India (1257), au devenit *refugiați de război* (în Europa catolică; 1270 d. Hr.) și *robi* (în țările creștine ortodoxe; 1290 d. Hr.).
6. Meșteșugurile practicate/ocupațiile prestate: inițial, în India au fost *războinici iscusiți, potcovari, șelari, armurieri și muzicanți*; apoi, după ce s-au refugiat în Europa, au devenit *fierari, zidari, lăutari, salahori*. În Țara Moldovei sunt antrenați în calita-

te de *lucrători sezonieri* utilizați la muncile agricole, mineritul aurifer, extragerea sării și păcurii.

7. Prima atestare a strămoșilor romilor/țiganilor în Țara Moldovei – anul 1405.

8. Ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni: regiunea istorică Bactria – India – Belucistan – Persia – munții Caucaz – gurile râului Volga – peninsula Crimeea – Polonia – Țara Moldovei.

V. Regiunea nord-africană (Egipt/Califatul Abbasid):

„<...> Romii din orașul Soroca – nu au trăit niciodată în India: «acolo este țara săracilor». Cândva., din India «s-au pornit prin toată lumea cu cerutul» alte neamuri de țigani, care «nu vor să lucreze până în ziua de azi»; în schimb, aceștia «trăiesc numai din mila oferită ocazional de alte popoare». Romii din orașul Soroca – sunt «urmașii regelui Al-Amin» – al șaselea conducător (809–813 d. Hr. – I. D.) [1] al Califatului Abbasid [12]. După ce regele Al-Amin a fost asasinat și înlăturat mișelește de la putere, strămoșii romilor au părăsit în grabă Egiptul (ca să nu fie urmăriți și persecutați de ucigașii stăpânului lor) și s-au stabilit definitiv cu traiul «într-un loc mai ferit de ochii dușmanilor lor» – pe dealurile înconjurate de păduri și ape ale râului Nistru situate în raza teritorială actuală a orașului Soroca. Deoarece romii soroceni nu au uitat niciodată că descind dintr-o viță nobilă – «din sânge regesc», aceștia mereu se mândresc cu neamul lor, respectă cu strictețe tradițiile nescrise ale strămoșilor; căsătoriile romilor se petrec doar în interiorul comunității respective; în general, aceștia se consideră «cea mai veritabilă viță de romi». Fiind un neam «de origine aristocratică», cele mai prețioase valori care sunt apreciate în comunitatea romă sunt – *aurul* (pentru bărbați) și *fidelitatea casnică* (pentru femei). Casele romilor din orașul Soroca sunt înălțate după un proiect arhitectural similar aplicat la edificarea palatelor faraonului din Egipt; totodată, ritualul de înhumare a răposaților este identic cu cel al faraonului: «romii pleacă într-o altă lume cu cele mai necesare și mai prețioase lucruri, mai ales monedele din aur, care le vor fi de folos ori-când și oriunde». Însă, deoarece cel mai mare păcat lumesc este mândria, romii din orașul Soroca nu-și etalează cu aroganță bogăția lor, pentru că «Dumnezeu a spus să nu avem mândrie în noi». Totodată, în cazuri excepționale (moarte subită, intervenții chirurgicale, accidente tragice etc.) – comunitatea romilor de la Soroca în mod solidar se autoorganizează (ca și strămoșii lor de «viță nobilă») și oferă «o mână de ajutor» confrăților lor: «În orașul Soroca nu există romi săraci sau romi bogați. Banii se fac mereu și peste tot la fel: prin muncă, minte, stres și sudoare. Majoritatea romilor care locuiesc în prezent în orașul Soroca știu rostul banilor, dar sunt și de cei care îi cheltuie pe lucruri inutile sau distracții hazar-

date. Strămoșul nostru, regele Al-Amin – a fost cel mai cinstit, cel mai bogat și cel mai drept rege din cei care au fost vreodată pe fața Pământului. Noi până azi urmărim poruncile sale «drepte»; de aceea «trăim mai bine» decât celelalte neamuri de romi» <...>»².

Conținutul informativ expus în această legendă locală face referință la trei aspecte principale privind originea (patria istorică), statutul social, perioada și cauzele care au determinat apariția și stabilirea strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni în spațiul carpato-nistrean:

1. Patria istorică – *Egipt* (Califatul Abbasid).

2. Statutul social: inițial, *nobili locali* (descendenți direcți ai unei familii regale); apoi, după asasinarea stăpânului au devenit – *refugiați politici*.

3. Strămoșii romilor s-au refugiat din Egipt pe teritoriul actual al Republicii Moldova (spațiul carpato-nistrean) în jurul anului 815 d. Hr., fiind nevoiți să evite curmarea violentă a vieții lor de către oponenții politici ai stăpânului asasinat.

În prezent, în orașul Soroca sunt atestate 9 867 *persoane de origine etnică romă*, care reprezintă subgrupurile etnice *Ciocănari* (romi-fierari ambulanți), *Ciurari* (romi-producători de ciururi/site), *Curteni* (romi-servitori multidirecționali la curțile nobilimii locale), *Lăieși* (romi-nomazi), *Ursari* (romi-dresori ambulanți de urși)⁴.

Una din trăsăturile caracteristice prezente și astăzi în comunitatea romilor soroceni este faptul că, spre deosebire de alte comunități tradiționale de romi, aceștia se străduie să nu se izoleze de populația majoritară, ci să se distingă prin anumite bunuri sau calități individuale deosebite. Chiar și casele romilor care duc un mod de trai mai modest se evedințiază prin coloritul mural; în schimb, stilul arhitectural utilizat în mediul romilor suprasaturați de avuție – amintește deseori bisericile și templele religioase orientale „ornamentate” de cupole aurite, havuzuri și coloane din marmură albă. Fiecare gospodar rom încearcă neapărat să întreacă vecinul său prin înălțimea casei sale, care trebuie să fie ridicată „măcar cu două rânduri de cărămidă mai sus”. Însă cel mai stabil indicator al averii romilor este – aurul. Cea mai „vie” amintire păstrată în memoria colectivă a romilor soroceni este asociată cu o femeie care în perioada sovietică a ieșit în public cu o salbă formată din 300 de monede din aur. Totodată, bărbații romi la fel preferă să-și etaleze prestigiul lor personal prin dantura auriferă, care este valorificată simultan cu inelele din aur amplasate pe fiecare deget. O altă tradiție păstrată cu rigurozitate în comunitatea romilor din orașul Soroca este – „răscumpărarea miresei”, care se face exclusiv cu „monede din aur” [48, p. 127-132].

Astfel, romii soroceni continuă să trăiască în lux și bogăție, păstrând „tradițiile drepte” și „sângele regesc”, care le-au fost transmise prin moștenire de către strămoșii lor „egipteni”.

VI. Regiunea nord-africană (provincia romană Numidia)

„<...> Fără a aspira să inițiez o cercetare detaliată despre originea acestui trib misterios, cred că totuși merită să menționez una dintre opiniile care vizează acest subiect, pe care am găsit-o în manuscrisul «Описание Бессарабии» (în limba română: «Descrierea Basarabiei» – I. D.) [51, p. 207], alcătuită de istoricul-geograf Pavel Svinyin [36]: «În perioada de maximă ascensiune a Imperiului Roman, țișanii erau un popor cu aptitudini speciale, aserviți romanilor. Ei se numeau «Tinghieni», iar regiunea africană în care aceștia locuiau a fost denumită de greci *Numidia* [35], deoarece strămoșii țișanilor duceau un mod de viață exclusiv nomad. De la greci și romani, strămoșii țișanilor au preluat mai multe cuvinte, pe care și astăzi le regăsim în dialectul lor. După invazia în această regiune a oștilor turcice, cârmuitorul tinghienilor – Ținghian a dus lupte necontenite contra acestora, dar până la urmă a fost înfrânt, fiind nevoit să se refugieze în Europa, traversând provincia romană *Mauretania Tingitana* (posibil în Spania – prima țară europeană unde s-au refugiat „tinghienii” [strămoșii romilor/țișanilor], băștinașii au denumit această populație *tingitani/gitanos* – I. D.). Ulterior, deoarece «poporul lui Ținghian» se remarcă permanent prin inconsecvență, necredință și furt, acesta a fost alungat dintr-o țară în alta. Inițial strămoșii țișanilor au fost alungați din Spania, apoi din Anglia, Germania, ca până la urmă, în anul 1417, aceștia să ajungă în Țara Moldovei, iar de aici în Valahia (Țara Românească). Alexandru, Domnitorul Țării Moldovei – supranumit «cel Bun» [2] le-a acordat din milostenie țișanilor «dreptul de a se folosi gratuit de apă și aer pentru viețuire și a căpăta focul pentru prelucrarea fierului». Când anume și în ce împrejurări aceștia au fost ulterior aserviți în Moldova, astăzi, nu există mențiuni istorice certe și nici nu sunt atestate anumite dovezi diplomatice <...>» [46, p. 529].

Această informație etnografică publicată într-o revistă istorică de ofițerul Statului Major General al armatei țariste Aleksandr Zașciuk (membru asociat al Societății Imperiale Ruse de Geografie) [52] – face referință la șapte aspecte principale privind originea (patria istorică), endonimul/etnonimul, statutul social, meșteșugul practicat, prima atestare în Țara Moldovei și ruta de migrație a strămoșilor romilor/țișanilor moldoveni:

1. Patria istorică – *Numidia* (provincia romană situată în Africa de Nord, locuită de strămoșii romilor/țișanilor, care duceau un mod de viață nomad; *Nomazi* = *Numidia*).

2. Endonimul nord-african – *Tinghieni* (sorginte nedeterminată).

3. Etnonimul spaniol – *Tingitani/Gitanos* (sorginte posibilă: denumire preluată de la numele „inițial” al strămoșilor romi – „Tinghieni” sau pro-

vincia romană „Mauretania Tingitana” [33] – I. D.); etnonimul european – *Țigani* (sorginte posibilă: apelativ preluat de la numele conducătorului poporului tinghian: *Ținghian* = *Țigan* – I. D.).

4. Statutul social: inițial, strămoșii țișanilor au fost un *popor nomad aservit* Imperiului Roman; apoi, după invazia oștilor turcice au devenit – *refugiați de război* în Europa Occidentală. După ce în mod forțat au fost expulzați din Europa Occidentală – strămoșii țișanilor au devenit *emigranți politici*. În Țara Moldovei, inițial, strămoșii țișanilor au fost primiți în calitate de *liber-profesioniști*; apoi, în condiții incerte, au fost aserviți, finalmente devenind – *robi*.

5. Meșteșugul practicat – *fierăria*.

6. Prima atestare a strămoșilor romilor/țișanilor în Țara Moldovei – anul 1417.

7. Ruta de migrație a strămoșilor romilor/țișanilor moldoveni: provincia romană *Numidia* – provincia romană *Mauretania Tingitana* – Spania – Anglia – Germania – Țara Moldovei.

În prezent, în Republica Moldova este atestat un subgrup etnic distinct al *romilor lăieși* (romi-nomazi), care fac parte din categoria socială a *romilor fragmentar integrați*.

VII. Regiunea sud-est europeană (spațiul carpat)

„<...> La afirmația aproximativă a unor specialiști în materie, către 10 mii de ani î. Hr., ar fi luat sfârșit ultima perioadă glaciară, a patra. La topire, apele s-au revărsat, parțial, prin izvoarele Dunării, la vale, spre Marea Neagră. S-a produs un potop înspăimântător, păstrat în memoria generațiilor drept... «Potopul Mondial». După evacuarea apelor, în spațiul montan carpat s-a întins o străveche civilizație, cu condiții favorabile pentru dăinuire. Spațiul carpat este unul unic în Europa, unde s-au format populațiile ariene, din care provin toate semințiile europene și cele indo-iranice. Populația carpatină salvată de năpasta năprasnicului cataclism natural a profitat de condiții climatice favorabile pentru trai și resurse naturale imense, unele aflate chiar la suprafața solului, sub forma unor munți de sare. Ulterior, ca urmare a unei explozii demografice milenare, leagănul primar al civilizației nu a mai putut să hrănească populația, fapt ce a dus la migrațiile populațiilor ariene din spațiul carpat spre Mesopotamia și îndepărtata Indie. Ulterior, arienii, stabilindu-se în spațiul indian, au creat o civilizație umană strălucită.

Între secolele VI–II î. Hr., în India se înregistrează supremația fierului în procesul de confecționare a uneltelor de producție. Deja în secolele VII–XII d. Hr., pe fundalul evoluției orașelor, un avânt capătă meșteșugurile și comerțul. Meșteri iscusiți, indienii cu har divin lucrau nu numai aurul și argintul, dar și un alt metal mai prozaic – fierul, care era folosit nu numai de armurieri în scop militar, ci și în interes pașnic în viața de toate zilele. Aceste

calități meșteșugărești ale indienilor au fost imediat sesizate de hoardele tătar-mongole ale lui Ginghis Han [22], care la 1221 au pătruns în nordul regiunii Punjab [38] și au prizonierat cete întregi, cu familii cu tot, de meșteșugari indieni. Meșteșugarii indieni specializați în prelucrarea metalelor au avut parte de o atitudine cruțătoare din partea cuceritorilor mongoli, care i-au mobilizat în armata lor, purtându-i pretutindeni, până în Europa, obligându-i să asigure necesarul militar – potcoave, săbii, sulite etc.

La scurt timp după decesul lui Ginghis Han, are loc dezmembrarea Imperiului Mongol [27]; Hoarda de Aur [24] apărută pe o parte semnificativă din teritoriile acestuia s-a întins și peste meleagurile carpato-nistrene, stabilindu-și o «filială» în spațiul actual al Republicii Moldova. Smulși din Punjabul natal, indienii răpiți s-au trezit, cu timpul, deja sub stăpânirea lui Batu Han [7], în spațiul neocrotit al cnezatelor răzlețite rusești, al Moldovei (viitoare țări), Ungariei, Poloniei.

Meșteșugarii prizonierați, acești «indieni cu mâini de aur», sunt strămoșii romilor europeni; în spațiul carpato-nistrean ei au pătruns după 1226, când Batu Han a atacat Europa Apuseană, ajungând până aproape de Venetia. Staționând în aceste teritorii aproximativ 100 de ani, către anul 1363, după înfrângerea suferită în bătălia de la Apele Albastre [6] – «filiala» Hoardei de Aur din Moldova se destramă, iar rămășițele oștilor tătarești și meșteșugarii indieni aduși cu forța încoace au nimerit în prizonieratul învingătorilor locali. Peste 20 de ani de la finele acestei bătălii istorice, domnitorul Țării Moldovei – Petru I Mușat [37] a întins hotarele țării până la râul Nistru, Marea Neagră și Dunăre. În acest răstimp, tătarii prizonierați și „indienii”, numiți în India – *tșingani/țigani* (romi), sunt înregistrați în categoria robilor locali. Pe parcurs, tătarii s-au asimilat, iar romii s-au conservat până în zilele noastre, fiind timp de jumătate de mileniu – robi, fie la domnia Moldovei, fie la mănăstiri, fie la nobilimea locală. Oficial se consideră că patria romilor de altădată este India. De fapt, patria lor originală – sunt Carpații. Ei au revenit acasă, la vatra preistorică <...>” [15, p. 13-19].

Autorul acestei supoziții inedite, ca „ultim cuvânt al științei” – doctorul în istorie, Vlad Ciubuciu [34], dezvăluie într-un studiu istoric opt aspecte principale privind originea (proto-patria/patria istorică), etnonimul, endonimul, statutul social, meșteșugurile practicate, prima apariție în spațiul carpato-nistrean și ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni:

1. Proto-patria – *spațiul carpatic* (10 000 î. Hr.).
2. Patria istorică – *India*.
3. Etnonimul – *Tșingani/Țigani* (sorginte nedeterminată).
4. Endonimul – *Romi* (sorginte nedeterminată).

5. Statutul social: inițial, strămoșii romilor/țiganilor au fost *liber-profesioniști* în orașele indiene; apoi, în anul 1221 d. Hr., după invazia hoardelor mongole în India/regiunea Punjab, aceștia au devenit – *prizonieri de război* mobilizați în serviciul militar. După retragerea oștilor mongole din Țara Moldovei (1363 d. Hr.), meșteșugarii prizonierați indieni părăsiți pe câmpul de luptă – au fost trecuți în categoria *robilor locali*.

6. Meșteșugurile practicate: inițial, în India, strămoșii romilor/țiganilor au fost *meșteșugari iscusiți în prelucrarea metalelor*; apoi, fiind prizonierați cu forța de hoardele mongole, au devenit *armurieri și potcovari*. După ce au fost „uitați” de armata mongolă pe câmpul de luptă, ulterior, în Țara Moldovei romii/țiganii au fost trecuți în categoria robilor locali, devenind – *fierari, zlătari (aurari), argintari, armurieri*.

7. Prima apariție a strămoșilor romilor/țiganilor în spațiul carpato-nistrean – anul 1226 d. Hr.

8. Ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni: spațiul carpatic – Mesopotamia – India – Imperiul Mongol – Hoarda de Aur (filiala din spațiul carpato-nistrean) – Țara Moldovei.

După aproximativ jumătate de mileniu de la prima apariție a strămoșilor romilor/țiganilor în Țara Moldovei, deja spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, în acest teritoriu sunt atestate patru tagme (bresle de meșteșugari – I. D.) principale ale romilor/țiganilor robi domnești, care și-au dus viața de „paria” în mijlocul unui popor bășinaș îngăduitor: „<...> tagma *lăeșilor*, meșteșugul lor fiind fierăria; tagma *lingururilor* (ce se numesc și *rudari*), prelucurează lemnul, făcând copăi, fuse și alte lucruri asemănătoare spre vânzare și pentru folosul lor; tagma *ursarilor*, ce se hrănesc cu creșterea și vânzarea catărilor de prăsilă; tagma Țiganilor *aurari*, care agonisesc aurul-nisip din apele curgătoare. Pentru împlinirea dădii-ilor anuale către stăpânul lor – toți Țiganii domnești sunt slobozi să se plimbe și să se hrănească în toate județele țării <...>” [10, p. 6-7].

VIII. Regiunea sud-est europeană (**Grecia antică/insula Lemnos**)

„<...> Există o astfel de legendă. Cândva..., poporul *romilor sinti* locuia pe insula Lemnos [30], situată în Marea Egee. Într-o zi, când pe muntele Olimp s-a iscat o nouă ceartă între *Zeus* și soția sa *Hera*, fiul lor – *Hefaistos* a convins-o pe mama sa, ca aceasta să nu se opună voinței soțului, amintindu-i cum ar putea să devină și ea o victimă nevinovată a mâniei zeului suprem: «Adu-ți aminte, când am zburat spre tine ca să te salvez... Zeus m-a apucat de un picior și m-a plasat lângă pragul ceresc. O zi întreagă eu am oscilat între nori, ca în final, după ce soarele a apus, am căzut pe insula Lemnos, unde am fost vindecat de *romii sinti*».

Este important de menționat faptul că această poveste s-a întâmplat anume cu *Hefaistos* – zeul fo-

cului, patronul meșteșugarilor fierari. Eu sunt descendentul acestui neam străvechi al romilor sinti. De fapt, *romi* și *sinti* sunt cuvinte identice. Strămoșii mei pe linie maternă erau *suderi* – aceștia posedau taina magiei și puteau să se «teleporteze» în alte lumi ascunse de conștiința unui om obișnuit. Strămoșii tatălui meu au fost *armurieri* iscusiți; aceștia posedau taina focului și confecționau săbii care desfigurau dintr-o pălitură armele și scuturile adversarilor. Odinioară, strămoșii mei erau *războinici viteji*, dar, cu câteva secole în urmă, ei s-au jurat că nu vor mai apăra cu arma în mână pe nici un conducător politic; aceștia au fost trădați mișelește de un cârmuitor local, pentru care ostașii romi sinti și-au vărsat sângele. De atunci, romii sinti s-au refugiat pe insula Lemnos, apărându-și familiile de consecințele nefaste ale acestui act perfid. În schimb, cei doi Mari Preoți ai romilor sinti – zeul focului *Hefaistos* și zeul soarelui *Apollo* – i-au încuviințat să confecționeze arme; când vine noaptea, romii sinti călesc armele cu ajutorul lui *Hefaistos*, iar ziua, aceștia se închină lui *Apollo*, cu ajutorul căruia forjează metalul. Totodată, prin rugăciunile adresate către zeul soarelui *Apollo*, romii sinti s-au pricopsit cu lingouri de aur, care sunt generate din razele solare răsfirate pe tot cuprinsul pământului. În același timp, zeul focului *Hefaistos* este zeul nopții. Când vine noaptea, la romii sinti încep să se aprindă ochii; spre deosebire de alte popoare, aceștia se orientează mai bine în spațiu pe timp de noapte. Romii sinti iubesc să aprindă noaptea câte un rug imens, împrejurul căruia se odihnesc, dorm și se distrează.

În viața mea am întâlnit mai multe neamuri de romi, care s-au împrăștiat prin toată lumea: *lovari*, *kotlyari*, *horahai*, *lyuli* etc. Fiecare neam al romilor încearcă cu tot dinadinsul să demonstreze că anume neamul său este cel mai veritabil, cel mai superior, cel mai străvechi, cel mai...; în schimb, când suntem atacați de străini, toți devenim victime ale pogromului țigănesc. Suntem omorâți «fără nici o discriminare», pentru că străinii ne percep pe toți în calitate de «țigani»; nimeni nu se întreabă de originea și vechimea neamului nostru. La fel ca și strămoșii noștri, noi, romii, suntem pretutindeni persecutați. Când ne deplasăm spre un capăt al pământului, căutând un loc mai prielnic pentru trai, îndată suntem alungați de către băștinași; când schimbăm direcția și peregrinăm spre alt colț al lumii, bărbații ne sunt întemnițați și omorâți în închisori. Poporul care și-a pierdut patria, pământul unde sunt înmormântați strămoșii săi, este sortit să hoinărească prin toată lumea.

Totodată, noi, romii, suntem un popor talentat și curajos. Dumnezeu ne-a înzestrat cu o istorie și un trecut remarcabil. Cândva, istoria neamului nostru va fi dezvăluită, dar încă nu a sosit momentul potrivit. Încă suntem dominați de mândrie. Am auzit de la bunelul meu, care a stat de vorbă cu bunelul

său, că... va veni într-o bună zi un «mare om» pe un armăsar alb, stăpânul tuturor triburilor faraonice ale romilor, care ne va uni pe toți grămadă, sub conducerea sa; atunci persecuția și pogromurile țigănești vor fi mult mai greu de realizat, căci vom deveni un popor mai unit și puțin mai respectat <...>» [45, p. 163-165].

Autorul acestei legende, liderul Societății Civile și fondatorul primei asociații obștești a romilor din Republica Moldova – domnul Pavel Andreicenco [41, p. 264-271], președintele Societății social-culturale moldovenești „Romii Moldovei” [25], expune șase aspecte principale privind originea (patria istorică), endonimul/etnonimul, statutul social și ocupația prestată/meșteșugurile practicate de către strămoșii romilor/țiganilor moldoveni:

1. Patria istorică – *Grecia antică* (insula Lemnos).

2. Endonimele – *Romii sinti*, *romii lovare*, *romii kotlyari*, *romii horahai*, *romii lyuli* (sorginte nedeterminată).

3. Etnonimul – *Țigani* (sorginte nedeterminată).

4. Statutul social: inițial, au fost *războinici viteji*; apoi, după ce au fost trădați de către un conducător politic local – au fost nevoiți să părăsească locurile natale, devenind – *refugiați politici/persoane hoinare*.

5. Ocuța prestată: femeile rome sinti sunt – *prezicătoare*.

6. Meșteșugurile practicate: bărbații romi sinti sunt – *fierari* și *armurieri*.

Actualmente, termenii *romi* și *nomazi* sunt utilizați de experții în domeniul abordării problematiceii rome în cadrul activității transversale a instituțiilor componente ale Consiliului Europei pentru a cuprinde diversitatea largă a grupurilor vizate: pe de o parte – a) *Romi*, *Sinti/Manush*, *Cale*, *Kaale*, *Romani-chals*, *Boyash/Rudari*; b) egiptenii balcanici: *Egipteni* și *Ashkali*; c) grupurile orientale: *Dom*, *Lom* și *Abdal*; și pe de altă parte, grupurile *Travellers* (nomazi), *Yenish* și populațiile seminomade desemnate prin termenul administrativ francez „*Gens du voyage*”, precum și persoanele care se autoidentifică – *Gypsies* (Țigani – I. D.) [11].

IX. Regiunea sud-est europeană (provincia Dacia romană)

„<...> În privința originii țiganilor și a epocii când aceștia și-au făcut apariția în Moldova, părțile sunt în mod excesiv împărțite. Prin urmare, în mod categoric, țiganii nu sunt băștinași în Moldova; culoarea pielii lor, asemănătoare cu cea a indienilor, face să fie considerați de mai multe persoane drept descendenți ai unei mari emigrări de paria. Pe de altă parte, țiganii care se află în prezent în provinciile transdanubiene, ca și cei care mai sunt răspândiți în unele regiuni ale Europei, sunt descendenții sclavilor pe care coloniștii romani îi cărau în urma armatelor lor și pe care îi foloseau la marile lucrări. Acești

sclavi proveniți în urma invaziilor ostașilor romani în Asia și Africa și-au păstrat tipul original până în prezent. Coloniștii romani care s-au stabilit în Dacia au păstrat un număr oarecare de sclavi, atât la cultivarea pământului, cât și pentru treburile casei lor. Astfel, acești sclavi și-au păstrat statutul lor social, din generație în generație, considerați a fi patrimoniu individual de la un moștenitor la altul. Treptat, acești oameni amărâți s-au deprins cu dependența, astăzi la nimeni nu le trece prin cap ca să scape de ea. Cu toate că legea le acordă dreptul ca să se răscumpere la prețul cu care au fost cumpărați, puțini dintre țigani se folosesc de acest drept, cu toate că posedă suma necesară. În Moldova nu s-a făcut niciodată un recensământ al țăganilor, numărul lor se estimează a fi 120 000. Dintre aceștia se evidențiază cel mai mult nomazii liberi, *lăieșii*, care aparțin statului și căruia fiecare familie de lăieși îi plătește un tribut anual. Lăieșii nu au un domiciliu fix, străbat țara în cete răzlețe de câte 50–60 de persoane și se stabilesc în vecinătatea orașelor și a satelor mari, unde-și pot practica cu ușurință diferite meșteșuguri. În mod deosebit, sunt fierari, spoitori, căldărari, cei care fac pieptene de corn, cărămizi și la nevoie zidari. Femeile bătrâne câștigă bani din ghicit, dar ceea ce practică toți cu cea mai mare îndemânare e arta de a pune mâna pe lucrul altuia <...>” [14, p. 197-198].

Autorul acestei informații, botanistul elvețian Charles Guebard, referindu-se parțial la situația romilor/țiganilor din Țara Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea, a reliefat în cercetarea sa descriptivă istorico-geografică [23] – opt aspecte principale privind originea (proto-patria/patria istorică), etnonimele, statutul social, ocupația prestată/meșteșugurile practicate, prima apariție în spațiul carpato-nistean și ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni:

1. Proto-patria – Asia (Orientul Apropiat – I. D.) și Africa (regiunea de nord – I. D.).

2. Patria istorică – provincia romană Dacia [16].

3. Etonimele – Țigani (sorginte nedeterminată); *Lăieși* (nomazi liberi).

4. Statutul social: inițial, *liber-profesioniști* (locuitori ai Africii și Asiei); apoi, după ce au fost prizonierați de către ostașii Imperiului Roman, au devenit – *sclavi particulari*; după retragerea coloniștilor romani din spațiul carpato-nistean, sclavii particulari au fost „reprofilati” de conducătorii politici locali în – *robi*, aflați în proprietatea statului.

5. Ocupația prestată: femeile lăieșe sunt *ghicitoare*.

6. Meșteșugurile practicate: bărbații lăieși sunt *fierari*, *spoitori*, *căldărari*, *pieptănari*, *cărămizari*, *zidari* (la nevoie); pe lângă aceste ocupații și meșteșuguri practică toți cu cea mai mare îndemânare – *furțișagul*.

7. Prima apariție a strămoșilor romilor/țiganilor în spațiul carpato-nistean – anul 106 d. Hr.; aceasta se produce concomitent cu sosirea primilor coloniști în provincia romană Dacia.

8. Ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni: Asia (Orientul Apropiat) – Africa (regiunea de nord) – Imperiul Roman – Dacia (provincia romană) – spațiul carpato-nistean.

În prezent, în Republica Moldova este atestat un subgrup etnic distinct al *romilor ciori* (romi-hoți/vânzători/tămăduitori de cai; limba romani: *cior* = *hoț*) care fac parte din categoria socială a *romilor tradiționali*.

X. Regiunea sud-est europeană (Voievodatul Transilvaniei)

„<...> Dintre toți domnitorii Țării Moldovei, cel mai apreciat de popor și cel mai cunoscut în lume a fost Ștefan cel Mare [39]. Dar în virtutea calităților sale de conducător deștept și ostaș curajos, chiar și acest «mare om» s-a confruntat în viața sa cu unele neajunsuri. Căci, orice om, după ce a obținut o victorie într-o bătălie, trebuie să se pregătească de altă provocare, care apare în preajmă. Ferice de cel care poate nu doar să obțină victorii, dar și să iasă din impasurile vieții.

După victoria răsunătoare obținută în Bătălia de la Vaslui [9], domnitorul Țării Moldovei, Ștefan cel Mare a cerut «o mână de ajutor» de la regele Poloniei – Cazimir al IV-lea [13] și regele Ungariei – Matia Corvin [32], ca să-și apere țara de o nouă invazie «răzbunătoare» pregătită de oastea otomană, aflată sub conducerea sultanului turc – Mehmed al II-lea Cuceritorul [31]. În acel moment de mare cumpănă, domnitorul Țării Moldovei avea nevoie stringentă de arme; spre deosebire de alți suverani, Ștefan cel Mare mai multă încredere ținea în «oastea populară» formată din «talpa țării», decât în mercenari, care «luptau doar pentru bani». Anume pentru a-și înarma «oastea populară» s-a adresat după ajutor Ștefan cel Mare către vecini: unguri și polonezi. Însă împărații creștini «n-au dorit să-l ajute cu înăduială» pe Ștefan cel Mare; aceștia au cerut în calitate de răsplată pentru armamentul livrat: «Aur, pământ sau produse alimentare de origine animală (vite, cai, ovine etc.)». Ștefan cel Mare n-a voit să satisfacă solicitarea avidă a împăraților creștini, răspunzându-le: «Să fi avut aur, eu puteam să procur armament din orice altă țară <...>; pământ de vânzare în Țara Moldovei nu veți găsi, căci noi <...> pentru ce mai luptăm? Viețile strămoșilor și fraților noștri, care au apărut acest pământ, nu se pun în vânzare <...>; cât privește oferta propusă de domniile voastre ca să vă furnizez produse alimentare în schimb pentru armament, la fel <...> nu pot să o înfăptuiesc; deoarece îmi rămâne oastea flămândă. Cum aș putea eu să mă avânt în luptă cu ostașii lihniți de foame?».

O săptămână a stat și a meditat în singurătate cel mai deștept conducător al Țării Moldovei, după care ajuns la cea mai înțeleaptă decizie. Ștefan cel Mare a formulat o invitație oficială către toți romii fierari din Transilvania, care trăiau în corturi, hoinăreau ici-colo prin păduri și câștigau cu greu câțiva bănuți pentru a-și hrăni familiile lor numeroase. În schimb, dacă răspundeau pozitiv la solicitarea domnitorului, aceștia aveau să obțină dreptul să circule fără restricții prin toată Țara Moldovei, să presteze serviciile lor pentru băștinași și să-și construiască case la marginea țării – în apropiere de cetatea Sorocii, un loc binecuvântat de Dumnezeu și natură. Romii fierari din Transilvania au răspuns cu încredință acestei oferte nobile; de mult timp aceștia doreau să găsească un loc de trai permanent: «o țară unde să fie primiți, dar să nu fie fugăriți». După ce romii fierari au trecut cu șatrele lor în Țara Moldovei, căruțele și caii lor au fost utilizați pentru a ajuta populația locală să se strămute din calea turcilor în zone muntoase; bărbații «fierari din naștere» într-un timp foarte scurt au produs o cantitate imensă de armament (săbii, lănci, săgeți, topoare etc.), care era extrem de necesar oștirilor moldovenești. După bătălia crâncenă de la Valea Albă [8], Ștefan cel Mare și-a ținut promisiunea și a oferit drept răsplătă romilor fierari dreptul de a-și construi case pe pământul de lângă cetatea Sorocii, spunându-le: «Ați făcut o faptă mare pentru țara noastră, care a devenit și a voastră... De acum încolo puteți să vă construiți pe aceste locuri case mari și frumoase, așa cum este și țara noastră – Țara Moldovei».

Însă, în virtutea faptului că romii fierari erau meșteri iscusiți în prelucrarea metalului, în același timp, aceștia aveau un mare neajuns, care este prezent și acum la majoritatea urmașilor lor – «alfabetismul». Atunci, nici unuia dintre romii fierari «nu i-a trecut prin cap ideea» ca să solicite un document oficial, care să certifice cu ștampilă domnească această «răsplătă nobilă». După moartea lui Ștefan cel Mare, nobilimea străină «fanariotă», impusă de otomani în Țara Moldovei, i-a aservit cu forța pe romii fierari, care «reprezentau o sursă permanentă de venit». La multiplele încercări de a se opune acestei acțiuni de «înrobire silită a romilor fierari», care argumentau că au fost cândva răsplătiți cu libertate de Ștefan cel Mare, «fanariotii» le răspundeau în mod grosolan «să se ducă la el în mormânt și să aducă de acolo documentul» care să certifice această faptă produsă cu mult timp în urmă. Astfel, după moartea lui Ștefan cel Mare, romii fierari și-au pierdut libertatea dăruită de domnitor drept răsplătă pentru munca lor. Însă toleranța și cumsecădenia populației locale, izvorâtă din credința creștină, le-a permis romilor fierari din Dealul Sorocii să supraviețuiască și să se înmulțească. Cu timpul, anume orașul Soroca a devenit capitala tuturor romilor; aici și-au găsit adă-

postul și «locul de veci» mai multe neamuri de romi, care ulterior au venit și s-au stabilit cu traiul în Țara Moldovei <...>»⁵.

Autorul acestei legende, baronul romilor din Republica Moldova, domnul Artur Cerari [28], formulează șase aspecte principale privind originea (patria istorică), endonimul, statutul social, meșteșugul practicat, prima apariție în Țara Moldovei și ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni:

1. Patria istorică – *Voievodatul Transilvaniei* [42].

2. Endonimul – *Romi* (sorginte nedeterminată).

3. Statutul social: inițial, strămoșii romilor erau *persoane hoinare*, fugărite ici-colo de autoritățile și băștinașii din Transilvania. După ce au dat curs invitației lui Ștefan cel Mare, romii au *imigrat* în Țara Moldovei, devenind *liber-profesioniști*. Odată cu instaurarea regimului turco-fanariot în Țara Moldovei, romii au fost aserviți de nobilimea locală, devenind *robi particulari*.

4. Meșteșugul practicat – *fierăria și confecționarea armamentului*.

5. Prima apariție a strămoșilor romilor/țiganilor în Țara Moldovei – anul 1475.

6. Ruta de migrație a strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni: *Voievodatul Transilvaniei – Țara Moldovei*.

Teritoriul „lăsat moștenire de Ștefan cel Mare” strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni ulterior a devenit „capitala istorico-culturală a tuturor romilor”. După cel de-al Doilea Război Mondial, orașul Soroca a devenit pentru toți romii din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste un punct de atracție spirituală. Aici se organizau cele mai frumoase petreceri tradiționale în stil romani: nunți, cumetrii, festivități populare etc. Din toate colțurile Uniunii Sovietice, romii veneau în orașul Soroca, la o întâlnire cordială cu liderul lor – baronul Mircea Cerari, pentru a solicita un ajutor material, credit financiar pentru inițierea unei afaceri, consiliere sau „a cere dreptate” de la sfatul înțelepților romi (judecata romani). Pentru sfaturile sale înțelepte și faptele bune realizate în folosul comunității rome, baronul Mircea Cerari din orașul Soroca a fost supranumit neoficial – *aristocratul poporului rom din secolul al XX-lea* [49].

Totodată, anume în orașul Soroca romii au devenit primii milionari în URSS, atunci când s-au deschis oficial cooperativele, în perioada conducerii lui Mihail Gorbaciov (la mijlocul anilor '80 ai secolului al XX-lea). Însă odată cu destrămarea URSS și instaurarea posturilor vamale, capitala romilor a sărăcit completamente de populație, care a emigrat masiv în Federația Rusă și a rămas „fără de bani”. Astăzi, aproape toate casele romilor din orașul Soroca sunt abandonate. Despre bogăția de altădată a romilor soroceni mai amintesc doar articolele bulversante din ziarele sovietice [44].

În prezent, istoria romilor este marcată de o varietate interdisciplinară a „petelor albe” care urmează a fi treptat înlăturate prin cercetări fundamentale în domeniul științelor socio-umaniste. În virtutea aplicării intransigente a demersului științific umanist, bazat în mare parte pe analiza surselor istoriografice, totuși „acolo unde acestea lipsesc” – merită a fi luate în considerație și legende locale, păstrate și promovate „din generație în generație” în memoria colectivă a romilor/țiganilor moldoveni. Totodată, legende locale necesită a fi stringent valorificate

și din considerentul limitelor temporale: din păcate, unele dintre acestea „deja au plecat într-o altă lume” – împreună cu ultimii păstrători romi.

În finalul acestui studiu etnologic, prezentăm un tabel care sistematizează mențiunile cu privire la originea (patria istorică), endonimul/etnonimul, statutul social, ocupația/meșteșugul, precum și primele atestări ale strămoșilor romilor/țiganilor moldoveni în spațiul carpato-nistean conservate în legende locale și consemnate în publicații.

Nr.	Legendă locală / Informație	Proto-patria / Patria istorică	Endonimul/ Etnonimul	Statutul social	Ocupația / Meșteșugul	Prima atestare în spațiul carpato-nistean / Țara Moldovei	Ruta de migrație
1.	Legendă locală / Sursă: informator de etnie romă; cercetare etnologică de teren (or. Soroca, 2009)	Patria istorică – India (regiunea sud-asiatică)	Etnonimul – <i>Țigan</i> / hidronimul <i>Ind</i> (Sengge / Cingene = Țigan)	Servitori la curțile regilor indieni (India). Muncitori migranți (Europa)	Fierăria și confecționarea armamentului	–	–
2.	Legendă locală / Sursă: informator de etnie romă-cercetare etnologică de teren (or. Chișinău, 2012)	Patria istorică – India (regiunea sud-asiatică)	Etnonimul – <i>Țigan</i> / hidronimul <i>Ind/Gange</i> (Singan = Țigan)	Liber-profesioniști (India). Emigranți politici	Artiști ambulanți: muzicanți, cântăreți, dansatori	–	–
3.	Legendă locală / Sursă: Publicație / Revistă istorică (or. Odesa, 1906)	Patria istorică – Imperiul Babilonian (regiunea central-asiatică)	Etnonimul – <i>Țigan</i> (sorginte nederminată)	Liber-profesioniști	Fierăria	–	–
4.	Informație / Sursă: Publicație / Ziar (or. Craiova, 1938)	Proto-patria – Bactria (regiune istorică central-asiatică). Patria istorică – India (regiunea sud-asiatică)	Endonimul asiatic – <i>Zgriptii</i> (popor de sorginte indo-germană / ariană). Endonimul european – <i>Romi</i> (limba sanscrită: oameni iubitori de libertate). Etnonimul – <i>Athinganoi</i> / <i>Țigani</i> (limba greacă: oameni murdari, intangibili)	Liber-profesioniști (India). Refugiați de război (Europa catolică). Robi (Țările creștine ortodoxe)	Războinici iscusiți, potcovari, șelari, armurieri și muzicanți (India). Fierari, zidari, lăutari, salahori (Europa). Lucrători sezonieri utilizați la muncile agricole, minieritul aurifer, extragerea sării și păcurii (Țara Moldovei)	Țara Moldovei – anul 1405	Ruta de migrație a strămoșilor romilor / țiganilor moldoveni: regiunea istorică Bactria – India – Belucistan – Persia – munții Caucaz – gurile râului Volga – peninsula Crimeea – Polonia – Țara Moldovei

5.	Legendă locală / Sursă: informator de etnie romă-cercetare etnologică de teren (or. Soroca, 2010)	Patria istorică – Egipt / Califatul Abbasid (regiunea nord-africană)	–	Nobili locali. Refugiați politici	–	Spațiul carpato-nistrean – 815 d. Hr.	–
6.	Informație / Sursă: Revistă istorică (or. Odesa, 1863)	Patria istorică – Numidia (provincie romană nord-africană)	Endonimul nord-african – <i>Tinghieni</i> (sorginte nedeterminată). Etnonimul spaniol – <i>Tingitani</i> / <i>Gitanos</i> (sorginte posibilă: denumire preluată de la numele „inițial” al strămoșilor romi – „Tinghieni” sau provincia romană „Mauretania Tingitana”). Etnonimul european – <i>Țigani</i> (sorginte posibilă: de la numele conducătorului poporului tinghian – Ținghian = Țigan)	Popor nomad aservit Imperiului Roman (Numidia). Refugiați de război. Emigranți politici (Europa Occidentală) Liber-profesioniști. Robi (Țara Moldovei)	Fierăria	Țara Moldovei – anul 1417	Ruta de migrație a strămoșilor romilor / Țiganilor moldoveni: provincia romană Numidia – provincie romană Mauretania Tingitana – Spania – Anglia – Germania – Țara Moldovei
7.	Informație / Sursă: Publicație / Studiu istoric (or. Chișinău, 2015)	Proto-patria – Spațiul carpatic (regiunea sud-est europeană). Patria istorică – India (regiunea sud-asiatică)	Etnonimul – <i>Țingani</i> / <i>Țigani</i> (sorginte nedeterminată). Endonimul – <i>Romi</i> (sorginte nedeterminată)	Liber-profesioniști (India). Prizonieri de război (Imperiul Mongol). Robi locali (Țara Moldovei)	Meșteșugari iscusiți în prelucrarea metalelor (India). Armurieri, potcovari (Imperiul Mongol). Fierari, zlătari (aurari), argintari, armurieri (Țara Moldovei)	Spațiul carpato-nistrean – 1226 d. Hr.	Ruta de migrație a strămoșilor romilor / Țiganilor moldoveni: Spațiul carpatic – Mesopotamia – India – Imperiul Mongol – Hoarda de Aur (filiala din spațiul carpato-nistrean) – Țara Moldovei
8.	Legendă locală / Sursă: informator de etnie romă-Publicație / literatură artistică (or. Chișinău, 2002)	Patria istorică – insula Lemnos / Grecia antică (regiunea sud-est europeană)	Endonimele – <i>Romii sinti</i> , <i>romii lovari</i> , <i>romii kotlyari</i> , <i>romii horahai</i> , <i>romii lyuli</i> (sorginte nedeterminată). Etnonimul – <i>Țigani</i> (sorginte nedeterminată)	Războinici viteji. Refugiați politici. Persoane hoinare	Ocupația femeilor rome sinti – prezicătoare. Meșteșugurile bărbaților romi sinti – fierari, armurieri	–	–

9.	Informație / Sursă: Publicație / Studiu istorico-geografic (București, 2007 / Geneva, 1849)	Proto-patria – Asia (Orientul Apropiat) și Africa (regiunea de nord). Patria istorică – provincia romană Dacia (regiunea sud-est europeană)	Etnonimele – <i>Țigani</i> (sorginte nedeterminată). <i>Lăieși</i> (nomazi liberi)	Liber-profesioniști (Asia și Africa). Sclavi particulari (Imperiul Roman). Robi ai statului (Țara Moldovei)	Femeile lăiașe – ghicitoare. Bărbații lăieși – fierari, spoitori, căldărari, pieptănari, cărămidari, zidari (la nevoie). Ocupație comună specifică lăieșilor – furtașagul	Spațiul carpato-nistrean – 106 d. Hr.	Ruta de migrație a strămoșilor romilor / Țiganilor moldoveni: Asia (Orientul Apropiat) – Africa (regiunea de nord) – Imperiul Roman – Dacia (provincia romană) – spațiul carpato-nistrean
10.	Legendă locală / Sursă: informator de etnie romă-cercetare etnologică de teren (or. Soroca, 2011)	Patria istorică – Voievodatul Transilvaniei (regiunea sud-est europeană)	Endonimul – <i>Romi</i> (sorginte nedeterminată)	Persoane hoinăre (Voievodatul Transilvaniei). Imigranți. Liber-profesioniști. Robi particulari (Țara Moldovei)	Fierăria și confecționarea armamentului	Țara Moldovei – anul 1475	Ruta de migrație a strămoșilor romilor / Țiganilor moldoveni: Voievodatul Transilvaniei – Țara Moldovei

Note

¹ Această legendă a fost preluată în anul 2009 în orașul Soroca de la N. S. (a. n.1985), informator de etnie romă (ciocănar) în timpul cercetării etnologice de teren, realizate în cadrul proiectului instituțional 06.410.021F *Evoluția comunității romilor din Moldova: aspecte istorice și etnografice* al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei (2006–2010).

² Această legendă a fost preluată în anul 2012 în orașul Chișinău de la A. L. (a. n. 1990), informatoare de etnie romă (lăiașă) în timpul cercetării etnologice de teren, realizate în cadrul proiectului instituțional 11.817.07.20F *Dimensiunea europeană a patrimoniului etnografic al Republicii Moldova* al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei (2011–2015).

³ Această legendă a fost preluată în anul 2010 în orașul Soroca de la V. P. (a. n. 1947), informatoare de etnie romă (ciocănară) în timpul cercetării etnologice de teren, realizate în cadrul proiectului instituțional 06.410.021F *Evoluția comunității romilor din Moldova: aspecte istorice și etnografice* al IPC al AȘM (2006–2010).

⁴ Informație statistică elaborată la solicitarea Uniunii Internaționale a Romilor (filiala din Republica Moldova) în perioada 2 aprilie–30 mai 2014 de către Organizația Obștească „Bare-Rom” din orașul Soroca, în parteneriat cu Fundația Internațională de Binefacere a Romilor pentru Dezvoltarea Culturii și Renașterea Națiunii „Baron Mircea Cerari” / Nr. 02/1-14/793 din 16.09.2014 – Primăria orașului Soroca.

⁵ Această legendă a fost preluată în anul 2011 în orașul Soroca de la baronul romilor din Republica Moldova, domnul Artur Cerari, în timpul cercetării etnologice de teren, realizate în cadrul proiectului instituțional 11.817.07.20F *Dimensiunea europeană a patrimoniului etnografic al Republicii Moldova* al IPC al AȘM (2011–2015).

Referințe bibliografice / References

1. Al-Amin (Abbasid caliph). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/al-Amin> (vizitat 03.04.2017).
2. Alexandru cel Bun. In: Enciclopedia României. http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Alexandru_cel_Bun (vizitat 12.04.2017).
3. Alexander the Great (king of Macedonia). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Alexander-the-Great> (vizitat 19.03.2017).
4. Amu Darya (river, Asia). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Amu-Darya> (vizitat 23.03.2017).
5. Bactria (ancient country, Central Asia). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Bactria> (vizitat 23.03.2017).
6. Battle of Blue Waters In: Historical Quest. The Greek Publishing House about World History. <http://www.historical-quest.com/english-articles/1123-the-battle-of-the-blue-waters.html> (vizitat 20.04.2017).
7. Batu (Mongol ruler). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Batu-Mongol-ruler> (vizitat 20.04.2017).
8. Bătălia de la Războieni [Valea Albă]. In: Enciclopedia României. http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_de_la_R%C4%83zboieni (vizitat 06.05.2017).
9. Bătălia de la Vaslui [Podul Înalt]. In: Enciclopedia României. https://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_de_la_Vaslui (vizitat 05.05.2017).
10. Bulat T. G. Dregătoria armășiei și Țiganii la sfârșitul veacului al XVIII-lea. In: Arhivele Basarabiei. Revistă de Istorie și Geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, 1936, nr. 1, ianuarie-martie, p. 6-7.

11. CAHROM (2015)16. Final Abridged Report of the 9th CAHROM Meeting. Strasbourg, 2015 (27–29 May). In: Ad hoc Committee of Experts on Roma and Traveler Issues (CAHROM). <http://www.coe.int/en/web/portal/cahrom> (vizitat 04.05.2017).
12. Caliphate (the Abbasids). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Caliphate> (vizitat 03.04.2017).
13. Casimir IV (king of Poland). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Casimir-IV> (vizitat 05.05.2017).
14. Călătorii străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. Vol. IV (1841–1846). București: Editura Academiei Române, 2007, 724 p.
15. Ciubucciu V. Frații mei carpatici-indienii: Romii în Moldova. Chișinău: Pontos, 2015, 264 p.
16. Dacia. In: Map of the Roman Empire – Places. <http://www.bible-history.com/maps/romanempire/Dacia.html> (vizitat 04.05.2017).
17. Documenta Romaniae Historica: A. Moldova. Vol. I (1384–1448). București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, 605 p.
18. Duminica I. Provocările contemporane ale comunității romilor din Republica Moldova: în căutarea unui model de coeziune a romilor cu societatea globală. In: Platzforma/Dosar social. <http://www.platzforma.md/provocarile-contemporane-ale-comunitatii-romilor-din-republica-moldova-in-cautarea-unui-model-de-coeziune-a-romilor-cu-societatea-globala/> (vizitat 15.07.2017).
19. Duțu M. Află cum au ajuns romii în România și care e numărul lor. In: DC News/Magazin. https://www.dcnnews.ro/istoria-tiganilor-afla-cum-au-ajuns-romii-in-romania-si-care-e-numarul-lor_37152.html (vizitat 15.03.2017).
20. Ergheev P. Vrajitor al metalului. In: Tribuna (Dondușeni), 1990, 30 iunie.
21. Ganges (river, Asia). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Ganges-River> (vizitat 20.03.2017).
22. Genghis Han, geniul brutal al istoriei. In: Historia. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/genghis-han-geniu-brutal-al-istoriei> (vizitat 19.04.2017).
23. Guebard Ch. Notice géographique et botanique sur la Moldavie, pour servir d'introduction a la flore de ce pays. Geneve: Imprimerie de Ferdinand Ramboz, 1849, 24 p.
24. Hoarda de Aur și coloniile italiene. In: Crispedia. ro. <http://crispedia.ro/hoarda-de-aur-si-coloniile-italiene/> (vizitat 20.04.2017).
25. Hotărârea Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 350 din 25.09.1990 „Cu privire la înregistrarea Statutului Societății social-culturale moldovenești «Romii Moldovei»”. In: Registrul de Stat al Actelor Juridice al Republicii Moldova. <http://www.lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=301277&lang=1> (vizitat 03.05.2017).
26. Imperiul Babilonian. In: Monitorul de Făgăraș. http://www.monitorfg.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=1068:imperiul-babilonian&catid=52:reportaje&Itemid=73 (vizitat 23.03.2017).
27. Imperiul Mongol. In: Evenimentul Regional al Moldovei. <http://www.ziarulevenimentul.ro/m/stiri/Stinta%20si%20Tehnic/imperiul-mongol--21036.html> (vizitat 20.04.2017).
28. Istoria romilor de la Soroca. Baronul Artur Cerrari își dezbracă de secrete neamul. In: Radio Sputnik Moldova. <https://sputnik.md/radio/20170411/12083580/romii-de-la-sooca-de-ce-au-ales-soroca.html> (vizitat 28.04.2017).
29. Lăzurică Gh. A. Ce trebuie să știe Romii. In: Tim-pul (Craiova), 1938, 28 februarie.
30. Lemnos (island, Greece). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Lemnos> (vizitat 26.04.2017).
31. Mahomed al II-lea Cuceritorul. In: Cultural. BZI (ziarul „Buna Ziua Iași”). <https://cultural.bzi.ro/mahomed-al-ii-lea-cuceritorul-n-1432-d-1481-3919> (vizitat 05.05.2017).
32. Matthias I (king of Hungary). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Matthias-I> (vizitat 05.05.2017).
33. Mauretania Tingitana. In: Map of the Roman Empire – Places. <http://www.bible-history.com/maps/romanempire/Mauritania-Tingitana.html> (vizitat 11.04.2017).
34. Moldovanu A. O întâlnire cu Vlad Ciubucciu. In: Biblioteca de Arte „Tudor Arghezi” (Filiala Bibliotecii Municipale „B. P. Hasdeu”)/Cenacul literar „Tudor Arghezi”. <https://biblioart.wordpress.com/2015/11/25/o-intalnire-cu-vlad-ciubucciu/> (vizitat 22.04.2017).
35. Numidia. In: Map of the Roman Empire – Places. <http://www.bible-history.com/maps/romanempire/Numidia.html> (vizitat 11.04.2017).
36. Pavel Petrovich Svinin. In: Thomas Jefferson Encyclopedia. <https://www.monticello.org/site/research-and-collections/pavel-petrovich-svinin> (vizitat 10.04.2017).
37. Petru I Mușat, domn al Moldovei (1375–1391). In: Istoria.md/Personalități (Lideri statali). http://istoria.md/articol/83/Petru_I_Mu%C5%9Fat_domn_al_Moldovei (vizitat 21.04.2017).
38. Punjab (state, India). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Punjab-state-India> (vizitat 19.04.2017).
39. Sfântul Voievod Ștefan cel Mare. In: Sfânta Mă-năstire Putna. <http://www.stefancelmare.ro/> (vizitat 05.05.2017).
40. Ștefan Răzvan, domn al Moldovei de etnie rromă. In: Ziar Piatra Neamț. <http://www.ziarpiatraneamt.ro/stefan-razvan-domn-al-moldovei-de-etnie-rroma> (vizitat 26.03.2017).
41. Știrbu A. Pavel Andreicenco – promotor al culturii și tradițiilor romilor. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. IX–X, 2011, p. 264–271.
42. Transilvania (region, Romania). In: Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Transylvania> (vizitat 06.05.2017).

43. Udișteanu A. Povestea primilor țigani care au cerut să li se spună romi. In: EVZ.ro/Justiție. <http://evz.ro/povestea-primilor-tigani-care-au-cerut-sa-li-se-spuna-romi-975802.html> (vizitat 29.03.2017).
44. Varlamov I. Acasă la „baronul țăganilor din toată Moldova”: „Primii milionari din URSS au fost 2 țigani de la Soroca”. In: Timpul.md/Actualitate. <http://www.timpul.md/articol/acasa-la-baronul-iganilor-din-toata-moldova-primii-milionari-din-urss-au-fost-2-igani-de-la-soroca-92821.html> (vizitat 08.05.2017).
45. Андрейченко П. Десять тетрадей в клеточку. Chișinău: Prometeu, 2002, 176 p. / Andreichenko P. Desyat' tetradei v kletochku. Chișinău: Prometeu, 2002, 176 p.
46. Зашук А. Этнография Бессарабской области. In: Записки Одесского общества истории и древностей. Т. V, 1863, p. 529. / Zashchuk A. Etnografiya Bessarabskoi oblasti. In: Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostei, 1863. Т. V, p. 529.
47. Инд (река). In: Словари и энциклопедии на Академике. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/939695> (vizitat 20.03.2017). / Ind (reka). In: Slovare i enciklopedii na Akademike. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/939695> (visited 20.03.2017).
48. Калашникова Н. Престиж по-цыгански (замечки о сорокских цыганах). In: Богатство и престиж в традиционной культуре. Материалы XIII Санкт-Петербургских этнографических чтений. СПб.: ИППС СПГУТД, 2014, p. 127-132. / Kalashnikova N. Prestizh po-cyganski (zametki o sorokskih cyganah). In: Bogatstvo i prestizh v tradicionnoi kul'ture. Materialy XIII Sankt-Peterburgskih etnograficheskikh chtenii. SPb.: IPTS SPGUTD, 2014, p. 127-132.
49. Кочанський В. Артур Черарі: «Хочеться, щоб роми частіше зустрічалися». In: Романі Яг (Ужгород), 2002, 27 лютого. / Kochans'kii V. Artur Cherari: «Hochet'sya, shchob romi chastishe zustrichalisya». In: Romani Yag (Uzhgorod), 2002, 27 lyutogo.
50. Курдиновский В. Легенды в Бессарабии. In: Записки Одесского общества истории и древностей. Т. XXVI, 1906, p. 48-49. / Kurdinovskii V. Legendy v Bessarabii. In: Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostei, 1906. Т. XXVI, p. 48-49.
51. Свињин П. Описание Бессарабской области в 1816 г. In: Записки Одесского общества истории и древностей. Т. VI, 1867, p. 207. / Svin'in P. Opisanie Bessarabskoi oblasti v 1816 g. In: Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostei, 1867. Т. VI, p. 207.
52. Трубецкой Б. Книга о Бессарабии штабс-капитана А. Зашука. In: Пушкин в Молдавии. Chișinău: Literatura artistică, 1990. <http://a-s-pushkin.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st007.shtml> (vizitat 14.04.2017). / Trubetskoi B. Kniga o Bessarabii shtabs-kapitana A. Zashchuka. In: Pushkin v Moldavii. Chișinău: Literatura artistică, 1990. <http://a-s-pushkin.ru/books/item/f00/s00/z0000008/st007.shtml> (visited 14.04.2017).
- Ion Duminica** (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în politologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.
- Ион Думиника** (Кишинев, Республика Молдова). Доктор политологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.
- Ion Duminica** (Chisinau, Republic of Moldova). PhD of Political Sciences, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.
- E-mail:** johnny_sunday@yahoo.com

PAGINA TÂNĂRULUI CERCETĂTOR

Serghei ȘCIOV

IMPACTUL POPULAȚIEI RUSE ASUPRA ACTIVITĂȚII
GIMNAZIULUI PENTRU FETE AL ZEMSTVEI DIN CHIȘINĂU

Rezumat

Impactul populației ruse asupra activității
Gimnaziului pentru fete al zemstvei din Chișinău

În articolul dat se analizează impactul populației ruse asupra activității gimnaziului: premise ale trecerii instituției de învățământ sub administrarea zemstvei, succesele elevelor în studii, bursierii zemstvei, activitatea pedagogică a profesorilor. Se aduc date statistice referitoare la succesele la învățătură, religie, păturile sociale și naționalitate. În anul 1864, în orașul Chișinău, L. Beliugova a fondat primă școală de fete în calitate de gimnaziu. În anul 1871, zemstva basarabeană regională a preluat gimnaziul de fete sub controlul său ca să pregătească învățătoare populare. În baza Regulamentului din 1874, în instituția de învățământ se predau Legea Dumnezeiască, limba rusă, matematica, geografia, istoria naturală și fizica, caligrafia, ca discipline obligatorii, precum și limba franceză, limba germană, limba latină, desenul, pedagogia, ca discipline facultative. Pentru succese în activitatea școlară, elevele primeau burse din partea zemstvei. După datele avute la dispoziție, în gimnaziu predominau rusoaicele (47,7%) și moldovencele (23,5%). Majoritatea absolută erau creștini ortodocși (78,4%). 68,3% din numărul total de eleve erau de origine nobilă, apoi urmau copiii comercianților (14%) și mic-burghezilor (11,6%).

Cuvinte-cheie: zemstvă, gimnaziu de fete, populație rusă, învățământ, bursă, L. Beliugova, statistică, religie, pături socile, didactică.

Резюме

Влияние русского населения на деятельность
Кишиневской земской женской гимназии

В данной статье рассматривается влияние русского населения на деятельность гимназии: причины передачи учебного заведения в земское управление, достижения учениц в учебе, земские стипендиаты, педагогическая активность преподавателей. Приводятся статистические данные, касающиеся успеваемости, вероисповедания, сословий и национальности. В 1864 г. в городе Кишиневе Л. Бельюгова основала первое женское училище на правах гимназии. В 1871 г. Бессарабское областное земство приняло женскую гимназию под свой контроль с целью подготовки народных учительниц. На основании Устава 1874 г.

в учебном заведении преподавались Закон Божий, русский язык, математика, география, естественная история и физика, каллиграфия в качестве обязательных дисциплин, а также французский язык, немецкий язык, латинский язык, черчение и педагогика как дополнительные и необязательные предметы. За свои успехи в учебе ученицы получали стипендии. По состоянию на 1880 г., в гимназии по национальности преобладали русские (47,7%) и молдаванки (23,5%). Из всех учениц абсолютное большинство являлись православными (78,4%). 68,3% учениц были дворянского происхождения, после чего следовали дети купцов (14%) и мещан (11,6%).

Ключевые слова: земство, женская гимназия, русское население, образование, стипендия, Л. Бельюгова, статистика, религия, сословия, дидактика.

Summary

The influence of the Russian population at the
Women's Gymnasium of Zemstvo in Chisinau

This article focuses on the influence of the Russian population on the activity of the gymnasium: the reasons for transferring the educational institution to zemstvo administration, the achievements of students in their studies, zemstvo scholarships, and the pedagogical activity of teachers. The statistical data are presented on the academic achievement, religion, social strata and nationality. In 1864, in the city of Chisinau, L. Belyugova founded the first women's school as a gymnasium. In 1871, the Regional Bessarabian Zemstvo took over the women's gymnasium under their control in order to train national teachers. On the basis of the Charter of 1874, the following subjects were taught: God's Law, Russian language, mathematics, geography, natural history and physics, and calligraphy as compulsory disciplines, as well as French, German, Latin, drawing and pedagogy as optional ones. For their success in school, pupils received scholarships from the Bessarabian Zemstvo. As of 1880, Russians (47.7%) and Moldavians (23.5%) predominated in the gymnasium. Of all the pupils, the absolute majority were Orthodox Christians (78.4%); 68.3% of the pupils were of noble origin, followed by children of merchants (14%) and philistines (11.6%).

Key words: zemstvo, women's gymnasium, Russian population, education, scholarship, L. Belyugova, statistics, social stratum, religion, didactics.

În pofida faptului că sunt lucrări care reflectă activitatea instituțiilor de învățământ în Basarabia (I. Budac [5], L. Coadă [3], T. Chicaroș [1; 2], T. Craciun [7]), această temă rămâne slab cercetată. În articolul dat, în baza presei periodice editate de zemstva regională (gubernială), vom analiza cum a funcționat Gimnaziul pentru fete al zemstvei și care a fost influența populației ruse.

Împreună cu dezvoltarea educației pentru băieți se dezvolta și educația pentru fete. În baza pensiunilor private feminine au început să se formeze școlile. La începutul anilor '60, în pensiunile lui A. Rizo, Cozlova, Fori și Balen-de-Balu, pentru o plată mare, fetele primeau cunoștințe. Acestea însă erau insuficiente și nu corespundeau cerințelor timpului [16, p. 140]. Gimnaziul de fete a fost deschis după reformele liberale din anii '60 ai secolului XIX. La 8 martie 1864, în orașul Chișinău, Liubovi A. Beliugova a fondat primă școală de fete în calitate de gimnaziu [7, p. 138]. În anul deschiderii, gimnaziul dispunea de două clase începătoare [1, p. 108]. În timp de 6 ani (1864–1870) au apărut clasele 3, 4, 5, 6 și 7. În clasa a 7-a pentru fete se predă și pedagogia [16, p. 144]. Liubovi Alecsandrovna Beliugova a reușit să creeze primul gimnaziu de fete pentru toate categoriile sociale. Ea și-a pus scopul să educe fete. Au fost invitați profesori cu o experiență mare, au fost elaborate planuri de învățământ și în fiecare an se deschideau clase noi. Pentru fetele din familii nevoioase, studiile erau gratuite. Spre exemplu, în anul 1866 și-au făcut studiile gratuit 19 dintre cele mai sărace eleve [16, p. 143, 148]. Directorul gimnaziului a avut grijă de cunoștințe. Biblioteca gimnazială dispunea de 200 volume de cărți din diferite domenii [16, p. 145].

După absolvirea gimnaziului, unele eleve primeau propuneri de a continua activitatea pedagogică în calitate de profesoare. Absolventa Maria Feodorovna Savițcaia, după finisarea cursurilor de medicină, în anul 1879 a revenit la Chișinău din Sankt Petersburg și a predat igiena la Gimnaziul pentru fete al zemstvei [16, p. 151].

Între timp, gimnaziul a trecut sub administrația zemstvei regionale. La 29 august 1870, zemstva a adoptat o decizie corespunzătoare. Consiliul tutelar al gimnaziului a motivat această decizie, spunând că instituția de învățământ este nu doar pentru proprietarii de pământ, ci este pentru toate păturile sociale. De asemenea, Basarabia a avut nevoie de învățătoare populare cu studii gimnaziale [6, p. 12].

Zemstva a hotărât să îmbunătățească învățământul pentru fete pentru că vedea starea grea în acest domeniu. Consilierii au remarcat că părinții care au avut bani trimiteau fiicele în străinătate (Germania, Eleveția, Belgia) sau în orașul Odesa.

Părinții care nu aveau posibilitate să-și trimită fiicele acceptau învățământul de acasă [6, p. 13-14]. Acest fapt a forțat elaborarea proiectului de dezvoltare a învățământului pentru fete. Pentru activitatea gimnazială a fost pregătit un deviz de cheltuieli. Conform devizului, cheltuielile erau următoarele: șef de gimnaziu – 1500 rub., educatoare – 1500 rub., profesor de drept (12 lecții) – 900 rub., profesor de limba rusă (12 lecții) – 1500 rub., profesor de limba franceză (12 lecții) – 1560 rub., profesor de limba germană (12 lecții) – 1260 rub., profesor de istorie (12 lecții) – 900 rub., profesor de matematică și fizică (12 lecții) – 1460 rub., profesor de geografie și istorie naturală (12 lecții) – 900 rub., profesor de desen (12 lecții) – 300 rub., profesor de gimnastică și dansuri (12 lecții) – 550 rub., profesor de cânt coral (12 lecții) – 250 rub., profesor de lucru manual (12 lecții) – 150 rub., pentru clasele speciale – 1400 rub., clasele de pregătire – 750 rub., bibliotecă – 300 rub., materiale didactice – 300 rub., personal – 300 rub., arendă – 4000 rub., reparații – 150 rub., cheltuieli de birou – 150 rub., total – 20830 rub. [6, p. 12-13].

După cum se vede, cea mai mare importanță au avut-o lecțiile de limbi moderne, științe exacte și lecțiile cu caracter juridic.

După unele modificări în sistemul educațional și conform Regulamentului de gimnaziu de la 31 august 1874, se predau următoarele discipline: Legea Dumnezeiască, limba rusă, matematica, geografia, istoria naturală și fizica, caligrafia (obligatorii); limba franceză, limba germană, limba latină, desenul, pedagogia (neobligatorii) [11, p. 4].

În componența gimnaziului se aflau și supraveghetoare (надзирательницы), care trebuiau să-i educe pe copii. În anul 1874, consiliul pedagogic a vrut să micșoreze numărul supraveghetorelor, dar n-a putut să facă aceasta [15, p. 2]. Supraveghetorele erau o parte importantă a gimnaziului, pentru că controlau disciplina și comportamentul elevelor.

Componența etnică în gimnaziul de zemstvă în anul 1877 era următoarea: rusoaice – 239, moldovence – 54, grecoaice – 17, bulgăroaice – 16, nemțoaice – 5, poloneze – 28, armence – 14, evreice – 75. După păturile sociale predominau reprezentanții ai nobilimii – 163, grupuri de orășeni – 158, funcționari – 107, reprezentanți ai spiritualității – 10, ai obștilor sătești – 6, străini – 4. După religie, majoritatea erau ortodocși – 336, de asemenea, au fost catolici – 21, luterani – 5, iudei – 75, Biserica Armeană – 11 [11, p. 7].

În anul 1880, situația nu s-a schimbat semnificativ. Pentru a vedea starea socială, națională și religioasă pe clase în procente, e necesar să analizăm tabelele nr. 1, 2, 3.

Clase	Numărul elevilor	Pătura socială												
		În %	Nobile	În %	Cler	În %	Comercianți	În %	Mic-burjezi	În %	Obști satești	În %	Străini	În %
De pregăt.	70	14,2	53	75,7	3	4,2	10	14,2	2	2,8	2	2,8	–	–
1	79	16	50	63,2	2	2,5	9	11,3	14	17,7	2	2,5	2	2,5
2	76	15,4	51	67,1	2	2,6	11	14,4	8	0,1	1	1,3	3	3,9
3	82	16,6	54	65,8	1	1,2	11	13,4	10	12,1	2	2,4	3	3,6
4	52	10,5	36	69,2	–	–	7	13,4	9	17,3	–	–	–	–
5	49	10	27	55,1	1	2	14	28,5	4	8,1	2	4	1	2
6	31	6,2	24	77,4	2	6,4	3	9,6	2	6,4	–	–	–	–
7	38	7,7	30	78,9	1	2	2	5,2	5	13,1	–	–	–	–
8	16	3,2	11	68,7	–	–	2	12,5	3	18,7	–	–	–	–
Total	493	100	337	68,3	12	2,4	69	14	57	11,6	9	1,8	9	1,8

Tabelul 1. Componența Gimnaziului pentru fete al zemstvei după pături sociale în anul 1880¹

Cel mai mare grup de elevi îl constituiau reprezentatii nobilimii – 63,7%, apoi urmau comercianții – 14%, mica burghezie – 11,6%, clerul – 2, 4%, obștile satești – 1,8% și străinii – 1,8%.

Clase	Numărul elevilor	Naționalitatea																
		În %	Rusoaice	În %	Moldovence	În %	Grecoalice	În %	Bulgăroaice	În %	Poloneze	În %	Nemțoaice	În %	Armence	În %	Evreice	În %
De pregăt.	70	14,2	43	61,4	15	21,4	3	4,2	–	–	1	1,4	–	–	1	1,4	7	10
1	79	16	38	48,1	19	24	5	6,3	–	–	3	3,7	2	2,5	2	2,5	10	12,6
2	76	15,4	29	38,1	28	36,8	3	3,9	3	3,9	4	5,2	1	1,3	–	–	8	10,5
3	82	16,6	40	48,7	16	19,5	2	2,4	3	3,6	8	9,7	–	–	–	–	13	15,8
4	52	10,5	19	36,5	13	25	3	5,7	1	1,9	4	7,6	1	1,9	3	5,7	8	15,3
5	49	10	23	46,9	11	22,4	2	4	4	8,1	2	4	1	2	–	–	6	12,2
6	31	6,2	13	41,9	6	19,3	1	3,2	2	6,4	1	3,2	–	–	–	–	8	25,8
7	38	7,7	20	52,6	6	15,7	1	2,6	1	2,6	2	5,2	1	2,6	1	2,6	6	15,7
8	16	3,2	9	56,2	2	12,5	3	18,7	–	–	–	–	–	–	1	6,2	1	6,2
Total	493	100	234	47,4	116	23,5	23	4,6	14	2,8	25	5	6	1,2	8	1,6	67	13,5

Tabelul 2. Componența Gimnaziului pentru fete al zemstvei după naționalitate în anul 1880²

Datele din tabelul 2 demonstrează că majoritatea o constituiau rusoaicele – 47,7% și moldovencele – 23,5%.

De asemenea, în gimnaziu erau evreice – 13,5%, poloneze – 5%, grecoalice – 4,6%, bulgăroaice – 2,8%, armence – 1,6% și nemțoaice – 1,2%.

Clase	Numărul elevilor	Religia										
		În %	Ortodocși	În %	Catolici	În %	Luterani	În %	Biserica Armeană	În %	Iudaism	În %
De pregăt.	70	14,2	61	87,1	1	1,4	–	–	1	1,4	7	10
1	79	16	62	78,4	3	3,7	2	2,5	2	2,5	10	12,6
2	76	15,4	63	82,8	4	5,2	1	1,3	–	–	8	10,5
3	82	16,6	61	74,3	8	11,1	–	–	–	–	13	15,8
4	52	10,5	36	69,2	4	7,6	1	1,9	3	5,7	8	15,3
5	49	10	40	81,6	2	4	1	2	–	–	6	12,2
6	31	6,2	22	70,9	1	3,2	–	–	–	–	8	25,8
7	38	7,7	28	73,6	2	5,2	1	2,6	1	2,6	6	15,7
8	16	3,2	14	87,5	–	–	–	–	1	6,2	1	6,2
Total	493	100	387	78,4	25	5	6	1	8	1,2	67	13,5

Tabelul 3. Componența Gimnaziului pentru fete al zemstvei după religie în anul 1880³

Datele din tabelului 3 demonstrează că elevele ortodoxe erau în majoritate absolută – 78,4%, apoi urmau fetele de religie iudaică – 13,5%, catolici – 5%, adepți ai Bisericii Armene – 1,2% și luterani – 1%.

Elevele din Gimnaziul de zemstvă au realizat succese remarcabile. În anul 1877, după terminarea clasei a 8-a, elevele T. Voliskaia și S. Vlaico au fost decorate cu medalii de aur pentru rezultatele obținute, iar elevele Papafilova și Lașcevscaia au primit medaile de argint. În total au fost decorate cu medalii, cărți și diplome de onoare 144 de eleve sau 55% din toate elevele [11, p. 8].

În anul școlar 1879/1880, toate fetele au primit diplome. În total, din 462 eleve au fost promovate în clasele superioare 410 sau 88,74%. Elevele din clasa a 7-a Cazacenco și Dubinscaia au fost distinse cu medalii de aur, iar Dașchina, Pranițcaia și Șumscaia – cu medalii de argint [13, p. 142-143].

În anul 1881, elevele din clasa a 7-a Malanețcaia și Șișco au fost distinse cu medalii de aur, iar Ivanova și Stempovscaia – cu medalii de argint. În clasa a 8-a, 21 de eleve din 22 au obținut diplome [10, p. 181].

Mulțumind consilierului K. A. Schmidt, Consiliul zemstvei a decis să introducă în cursurile clasei a 8-a predarea igienei și a oferit pentru acest curs 300 ruble [8, p. 276].

Liubovi Aleksandrovna Beliugova, persoana care a fondat gimnaziul de fete, a devenit simbolul învățământului în Basarabia. În cinstea ei, comunitatea pedagogică, bazându-se pe sentimente filantropice și din dorință de a păstra memoria, a hotărât să ofere burse elevelor cu succese remarcabile. Această bursă a primit numele „L. A. Beliugova”. Au fost alocate 700 ruble, plus 300 ruble a donat Duma Orășenească a Chișinăului. Consiliul zemstvei a donat în acest scop 100 ruble [9, p. 408].

Zemstva a încercat să dezvolte învățământul prin sistemul de burse. În gimnaziul pentru fete al zemstvei au fost 5 categorii de burse. Prima categorie de burse era numită în cinstea L. A. Beliugova și a constituit 137 rub. 50 cop. În anul 1885 bursa „L. A. Beliugova” a primit-o eleva clasei a 8-a Nacrap Anna. A 2-a categorie de burse era din donațiile lui F. F. Krupenski. O parte din bursă a fost folosită de eleva din clasa a 5-a Golubovscaia. Bursele categoriilor 3 și 4 au fost alocate de zemstva din Orhei în sumă de 175 ruble. Bursa nr. 5 se dadea din banii văduvei consilierului titular Ecaterina Andonievă. Acești bani i-a primit eleva clasei întâi Trembițcaia [14, p. 27].

De asemenea, profesorii participau activ la editarea cărților. Spre exemplu, profesorul gimnaziului pentru fete domnul A. Anninski a editat „Scurt manual de didactică” [4]. Acest manual prezintă un interes deosebit pentru că conține sfaturi ale unui pedagog cu o experiență mare. Posibil, cartea este scrisă sub influența predării în gimnaziu de zemstvă.

După A. Anninski, scopul principal al învățământului constă în realizarea practică a cunoștințelor în mediul social [4, p. 8]. El credea că disciplina școlară este o condiție necesară pentru învățarea de succes. Prin supraveghere se poate îmbunătăți disciplina la copii [4, p. 82-83]. A fost orientat spre abordarea personală în relațiile cu elevii. A preferat în învățământ sistemul de notare cu 5 puncte [4, p. 62].

În încheiere, putem constata că populația rusă a jucat un rol semnificativ în dezvoltarea gimnaziului de fete din Chișinău, prin diferite metode: editarea manualelor, alocarea de burse, participare în viața gimnazială.

Note

¹ Отчет попечительного совета Кишиневской Женской Земской гимназии XI очередному Бессарабскому губернскому земскому собранию о состоянии гимназии. In: Сборник Бессарабского Земства 1880, nr. 1, с. 156.

² Ibidem.

³ Ibidem.

Referințe bibliografice

1. Chicaroș T. Implementarea învățământului secundar în Basarabia în anii 1833–1871. In: Tyragetia. Vol. VIII [XXIII], nr. 2, 2014, p. 103–111.

2. Chicaroș T. Rolul școlilor particulare din Basarabia în sistemul învățământului din Imperiului Rus în a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. In: Tyragetia. Vol. VI [XXI], nr. 2, 2012, p. 203–211.

3. Coadă L. Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice. Chișinău: Pontos, 2009, 348 p.

4. Аннинский А. Краткий учебник дидактики преподавателя Кишиневской 1-й женской земской гимназии А. Аннинского. Кишинев: Типогр. Ф. П. Кашевского, 1908, 113 p.

5. Будак И. Буржуазные реформы 60–70 гг. XIX в. в Бессарабии. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1961, 220 p.

6. Доклад о принятии Кишиневской гимназии в ведение Бессарабского земства – Доклады Бессарабской Областной Земской управы 2-му очередному областному земскому собранию, бывшему в декабре 1870 г. In: Сборник Бессарабского Земства, 1872, № 2–3.

7. Крачун Т. Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии. Кишинев: Лумина, 1985, 256 p.

8. О введении в женской гимназии гигиены. In: Вестник Бессарабского Земства, 1882, № 1–2.

9. О подписке на учреждение при Кишиневской женской гимназии стипендий в память Л. А. Белюгой. In: Сборник Бессарабского Земства, 1875, № 2–3.

10. О состоянии женской гимназии за 1881 год. In: Вестник Бессарабского Земства, 1882, № 1–2.

11. Отчет попечительного совета женской гимназии. In: Сборник Бессарабского Земства, 1877, № 1.

12. Отчет попечительного совета Кишиневской Женской Земской гимназии XI очередному Бессарабскому губернскому земскому собранию о состоянии гимназии. In: Сборник Бессарабского Земства, 1880, № 1.

13. Отчет попечительного совета Кишиневской земской женской гимназии XII очередному земскому собранию о состоянии гимназии за 1880 год. In: Вестник Бессарабского Земства, 1881, № 1–2.

14. Отчет попечительного совета Кишиневской земской женской гимназии XVII очередному Бессарабскому губернскому земскому собранию о состоянии гимназии за 1885 год. In: Бессарабское Губернское Земское Собрание XVII очередного созыва 1886 года. Отчеты и доклады Губернской Земской Управы и Постановления Собрания, 1886.

15. По отчету о женской земской гимназии. In: Сборник Бессарабского Земства, 1876, № 1–2.

16. Тарнакин В., Матей З. Учебные заведения Кишинева XIX-го – начала XX веков. Кишинев: Pontos, 2014, 268 p.

References

1. Chicaroș T. Implementarea învățământului secundar în Basarabia în anii 1833–1871. In: Tyragetia. Vol. VIII [XXIII], nr. 2, 2014, p. 103–111.

2. Chicaroș T. Rolul școlilor particulare din Basarabia în sistemul învățământului din Imperiului Rus în a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. In: Tyragetia. Vol. VI [XXI], nr. 2, 2012, p. 203–211.

3. Coadă L. Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice. Chișinău: Pontos, 2009, 348 p.

4. Anninskij A. Kratkij uchebnik didaktiki prepodavatelja Kishinevskoj 1-j Zhenskoj Zemskoj Gimnazii A. Anninskago. Kishinev: Tipogr. F. P. Kashevskogo, 1908, 113 p.

5. Budak I. Burzhuaaznye reformy 60–70 gg. XIX v. v Bessarabii. Kishinev: Kartja moldovenjaskje, 1961, 220 p.

6. Doklad o prinjatii Kishinevskoj gimnazii v vedenie Bessarabskogo zemstva – Doklady Bessarabskoj Oblastnoj Zemskoj upravly 2-mu ocherednomu oblastnomu zemskomu sobraniju, byvshemu v dekabre 1870 g. In: Sbornik Bessarabskogo Zemstva, 1872, nr. 2–3.

7. Krachun T. Razvitie shkoly i pedagogicheskoy mysli v Moldavii. Kishinev: Lumina, 1985, 256 p.

8. O vvedenii v zhenskoj gimnazii gigeny. In: Vestnik Bessarabskogo Zemstva, 1882, nr. 1–2.

9. O podpiske na uchrezhdenie pri Kishinjovskoj zhenskoj gimnazii stipendij v pamjat' L. A. Beljugovoj. In: Sbornik Bessarabskogo Zemstva, 1875, nr. 2–3.

10. O sostojanii zhenskoj gimnazii za 1881 god. In: Vestnik Bessarabskogo Zemstva, 1882, nr. 1–2.

11. Otchjot popechitel'nogo soveta zhenskoj gimnazii. In: Sbornik Bessarabskogo Zemstva, 1877, nr. 1.

12. Otchjot popechitel'nogo soveta Kishinevskoj Zhenskoj Zemskoj gimnazii XI ocherednomu Bessarabskomu gubernskomu zemskomu sobraniju o sostojanii gimnazii. In: Sbornik Bessarabskogo Zemstva, 1880, nr. 1.

13. Otchjot popechitel'nogo soveta Kishinjovskoj Zemskoj Zhenskoj gimnazii XII ocherednomu zemskomu sobraniju o sostojanii gimnazii za 1880 god. In: Vestnik Bessarabskogo Zemstva, 1881, nr. 1–2.

14. Otchjot popechitel'nogo soveta Kishinevskoj Zemskoj Zhenskoj gimnazii XVII ocherednomu Bessarabskomu gubernskomu zemskomu sobraniju o sostojanii gimnazii za 1885 god. In: Bessarabskoe Gubernskoe Zemskoe Sobranie XVII ocherednogo sozyva 1886 goda. Otchety i doklady Gubernskoj Zemskoj Upravly i Postanovleniya Sobranija, 1886.

15. Po otchjotu o zhenskoj zemskoj gimnazii. In: Sbornik Bessarabskogo Zemstva, 1876, nr. 1–2.

16. Tarnakin V., Matej Z. Uchebnye zavedenija Kishineva XIX-go – nachala XX vekov. Kishinev: Pontos, 2014, 268 p.

Siciov Serghei (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Сычев Сергей (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Sychev Sergey (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: siciov94@gmail.com

Ivan REABȚEV

PROCESELE DE MIGRAȚIE ȘI SCHIMBĂRILE ÎN STRUCTURA ETNODEMOGRAFICĂ A POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN ANII 1897–1930

Rezumat

Procesele de migrație și schimbările în structura etnodemografică a populației din Basarabia în anii 1897–1930

În această lucrare s-a efectuat o cercetare a datelor recensămintelor din anii 1897, 1927 și 1930. Analiza acestora a permis depistarea schimbării situației demografice din Basarabia în anii 1897–1930, care este un proces destul de complex și multifactorial, și unde, odată cu reducerea semnificativă a procentajului populației ucrainene și evreiești, a fost observată creșterea ponderii populației rusești și celei moldovenești (românești). Procesele de migrație au stat la baza formării acestei situații. Compoziția etnodemografică formată în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea s-a modificat în perioada Primului Război Mondial și, într-o măsură mult mai mare, în perioada Războiului Civil. Unirea din 1918 a influențat puternic numărul și structura etnodemografică a populației din Basarabia. În această perioadă are loc înlăturarea elitei ruse de la un număr de poziții-cheie din viața socială și economică, ceea ce în Basarabia a dus la migrația internă din orașe la sate. Evenimentele politice (înainte, în timpul și după război), dar și problemele economice în perioada de după război au jucat un rol semnificativ în emigrarea minorităților etnice din Basarabia.

Cuvinte-cheie: procesele de migrație, recensământ, ruși, moldoveni, ucraineni, evrei, Basarabia, populație.

Резюме

Миграционные процессы и изменения в этнодемографической структуре населения Бессарабии в 1897–1930 гг.

В этой работе мы проанализировали данные переписей 1897, 1927 и 1930 гг. Анализ показал, что изменение демографической ситуации в Бессарабии в 1897–1930 гг. представляет собой достаточно сложную и многофакторную картину, в которой, наряду с несомненным уменьшением процентного состава украинского и еврейского населения, наблюдалось столь же значительное увеличение русского и молдавского (румынского) населения. Миграционные процессы были важным фактором в формировании этой ситуации. Сформировавшуюся к концу XIX – началу XX вв. картину этнодемографической ситуации в Бессарабии нарушили Первая мировая и, в значительно большей степени, Гражданская войны. Присоединение Бессарабии к Румынии, произошедшее в 1918 г., также оказало серьезнейшее влияние как на численность, так и на этнический состав населения Бессарабии. В этот период отмечается вытес-

нение российской элиты со многих ключевых постов в социальной и экономической жизни, что в условиях Бессарабии приводило к внутренней миграции из городов в сельскую местность. В эмиграции этнических меньшинств важную роль сыграли не только политические события (как довоенного или военного, так и послевоенного периода), но и экономические проблемы послевоенной Бессарабии.

Ключевые слова: процессы миграции, перепись, русские, молдаване, украинцы, евреи, Бессарабия, население.

Summary

The migration processes and the changes of ethnic demographic structure of the population of Bessarabia in the period 1897–1930

In this article, we analysed the data of the censuses of 1897, 1927 and 1930. The analysis showed that the demographic changes in Bessarabia in the years 1897–1930 represent a complex and multifactorial process. An obvious tendency of significant reduction of the percentage of Ukrainian and Jewish population, as well as the increase in the share of the Russian and Moldovan (Romanian) population was observed. The migration process was an important factor in the creation of this situation. The ethno-demographic composition in Bessarabia at the end of the XIX – beginning of the XX century, changed during the First World War and, to a much greater extent, during the Civil War. The unification of Bessarabia with Romania in 1918 had influenced on both the number and the ethnic composition of the population of Bessarabia. During this period, the Russian elite was removed from many key positions in the social and economic life, which led to an internal migration from cities to rural areas in Bessarabia. The political events (in the pre-war, war and post-war periods), as well as the post-war economic problems played an important role in the emigration of ethnic minorities from Bessarabia.

Key words: migration process, census, Russians, Moldavians, Ukrainians, Jews, Bessarabia, population.

Procesele de migrație au influențat puternic numărul și structura etnodemografică a populației în Basarabia din secolele XIX și XX. Noi am analizat datele recensămintelor din anii 1897, 1927 și 1930 [16; 12; 15]. În studiul de față au fost abordate datele ce țin de cele patru grupuri mai mari. În conformitate cu recensământul din anul 1897, majoritari au fost moldovenii (47,6%), apoi urmau ucrainenii (19,65%), evreii (11,8%), ruși (8,1%) și alte grupuri

etnice mai mici. În primele decenii ale secolului XX, în Basarabia au avut loc schimbări majore în structura etnodemografică a populației [16; 12; 15]:

Naționalitatea	Recensământul din 1897	Recensământul din 1927	Recensământul din 1930
moldoveni (români)	47,6%	57,7%	56,2%
ucraineni	19,65%	11,5%	10,9%
ruși	8,1%	9,8%	12,3%
evrei	11,8%	8,8%	7,2%

Să analizăm aceste schimbări. În secolul al XIX-lea au loc deplasări în masă ale populației ruse pe teritoriul Basarabiei. Datele recensământului din anul 1897 arată că 25,6% din populația Chișinăului provenea din alte provincii ale Imperiului Rus [12, p. 47]. Imigrarea populației ruse și a celei ucrainene în Basarabia a continuat și în anii 1897–1917. Numărul imigranților crește datorită proceselor de industrializare și construcției infrastructurii feroviare. Aceste schimbări au contribuit la migrația moldovenilor din mediul rural spre cel urban. Variația numărului populației minoritare, la fel ca și în secolul al XIX-lea, a fost influențată de procesele de asimilare, în funcție de grupul etnic ce domină într-un anumit spațiu. De exemplu, în regiunea unde moldovenii erau majoritari, populația nou venită era asimilată rapid [3, p. 107-108].

Până la 1918, fluxurile migratorii din Basarabia au avut două direcții principale: prima, spre regiunile de est ale Rusiei, unde au emigrat, în majoritate, agricultori basarabeni, din cauza suprapopulării agricole a guberniei; cel de-al doilea flux era orientat spre SUA, unde a emigrat o populație preponderent evreiască [1, p. 255]. Este vizibilă tendința de scădere a numărului relativ al populației evreiești din Basarabia [12, p. 49]. Unul dintre principalele motive ce a stat la baza scăderii populației evreiești după anul 1897 în Basarabia a fost creșterea presiunii asupra lor în Rusia țaristă, manifestată, în special, prin tragicul pogrom ce a avut loc la Chișinău în 1903. În perioada Războiului Civil, pe de altă parte, a fost înregistrată o imigrare semnificativă a evreilor în Basarabia, din cauza că pe teritoriul Ucrainei se pronunțau activ grupările paramilitare ale lui Petliura, ce susțineau antisemitismul, și alte formațiuni militare naționaliste [16, p. 105; 15, p. 124]. Numărul de refugiați evrei înregistrați oficial pe teritoriul Basarabiei, care au imigrat în perioada 1 ianuarie 1918 – 1 aprilie 1920, constituia 33 449 de persoane, în timp ce numărul total de refugiați era de 38 116 de indivizi.

Recensământul din 1930 arată că națiunea titulară este cea română (56,2%). Materialele recensământului demonstrează o creștere semnificativă a numă-

rului relativ și absolut al populației ruse (12,3%), în timp ce se reduce numărul ucrainenilor (10,9%) și al evreilor (7,2%) [15, p. 120].

Trebuie luat în considerare faptul că în timpul recensământului din anul 1930 a jucat un rol important politica oficială a Regatului României. În mod oficial, toți locuitorii erau considerați români (după cetățenie). Această idee a fost larg răspândită în rândul populației, fiind o modalitate ce va contribui la asimilarea minorităților etnice, cu scopul de a obține un stat cu o singură comunitate etnică majoritară. Ca rezultat, în satele unde conviețuiau mai multe etnii a fost înregistrată ca fiind română și populația ce vorbea limba rusă, ucraineană sau altele [15, p. 127].

Imediat după adoptarea Unirii (27 martie 1918), a intrat în vigoare legea cu privire la naționalizare, potrivit căreia toți locuitorii Basarabiei au primit cetățenie română, se utilizează limba română în sfera publică și sunt recunoscute legile românești. Cei care refuzau să se „naționalizeze” erau înregistrați în liste speciale pentru „străini”, fiind supuși unui control special și lipsiți de toate drepturile civile și politice. Cu toate acestea, din diverse motive, zeci de mii de locuitori ai orașelor și satelor din Basarabia au refuzat să accepte cetățenia română [15, p. 135-139]. Recensământul din anul 1930 indică o parte semnificativă a populației care nu știe sau posedă foarte puțin limba română [9, p. 65].

După unirea Basarabiei cu România, modelul proceselor migraționale s-a schimbat. Numărul imigranților români în perioada dintre anii 1918–1930 a ajuns la 9 291 de persoane sau 8,3% din populația Chișinăului și 27 773 de persoane sau 10,8% din populație și reprezenta numărul de români în toate celelalte orașe din Basarabia [12, p. 47]. Fluxul total al populației de pe teritoriul Vechiului Regat la acel moment a fost și mai mare. După aprecierile contemporanilor, numărul acestora poate fi estimat la peste 80 de mii de migranți permanenți către anul 1931 [7, p. 238].

Transferul la Chișinău a Facultății de Agronomie a Universității din Iași și deschiderea Facultății Teologice, de asemenea, au contribuit la creșterea populației române în Basarabia. După transferul Facultății de Agronomie la Chișinău, numărul de studenți originari din Basarabia a scăzut mult comparativ cu perioadele anterioare, iar numărul de studenți din alte provincii românești a crescut [5, p. 71-75].

Datele statistice denotă o reducere considerabilă a numărului populației ucrainene în Basarabia: de la 19,65% din totalul populației în 1897 până la 11,5% în 1927 și 10,9% în 1930. Zeci de mii de ucraineni au fost forțați să părăsească Basarabia, mai ales după reprimarea revoltei din Hotin. Factorii de asimilare au jucat un rol important în procesul de schimbare a numărului populației ucrainene. O parte dintre ei, în timpul recensământului, au declarat că sunt ruși,

pentru că erau vorbitori de limbă rusă [16, p. 130; 5, p. 34].

Este important de menționat reducerea semnificativă a numărului populației evreiești din Basarabia în 1930 (7,2%), comparativ cu datele recensământului din anul 1927 (8,8%). La rândul lor, datele recensământului anului 1927 indică reducerea populației evreiești, în comparație cu datele recensământului din 1897 (11,8%).

Dimpotrivă, situația populației rusești din Basarabia a fost, de multe ori, diferită de condițiile etniei evreiești sau celei ucrainești. Ca urmare a Războiului Civil din Rusia, a apărut un număr semnificativ de emigranți ruși. Procesul a continuat și în anii următori [10, p. 91]. Guvernul Regatului Român nu accepta această categorie a populației, de emigranți albi, care au sosit în Basarabia în timpul și după Războiul Civil. Ca rezultat al acestei politici (care a inclus restricții economice, legislative și politice) în ceea ce privește situația celor care au venit în Basarabia după anul 1914, a fost observată o scădere rapidă a numărului de emigranți de la 35–40 mii în 1922, la 11 mii în anul 1937 [16, p. 140-143].

Un factor important care a influențat componența populației basarabene a fost emigrarea de pe teritoriul ei, în proporții destul de semnificative. Din 1922 până în 1930, aproape 300 de mii de locuitori au părăsit Basarabia, o mare parte dintre ei au fost reprezentanți ai minorităților naționale, inclusiv populația evreiască, rusă și ucraineană [12, p. 33]. A fost atestată deplasarea în masă a populației spre est – peste Nistru. Numărul de emigranți din Basarabia în Uniunea Sovietică poate fi estimat la circa 200–300 de mii de persoane [14, p. 141]. Probabil, acest număr include persoanele care au emigrat înainte de revoluția din 1917.

În perioada interbelică, mobilitatea populației pe teritoriul Basarabiei constituia un fenomen particular. Migrarea la sate din orașe a dus la creșterea rapidă a populației rurale de origine rusă, în anii '20. Până în 1930, numărul acestora la sat a crescut de 3 ori în comparație cu cifra cunoscută de la sfârșitul secolului al XIX-lea, reprezentând o zecime din totalul populației rurale a Basarabiei. Recensământul anului 1930 arată că numărul total de persoane înregistrate ca ruși în Basarabia atinge cifra de 351 900, dintre care în mediul urban trăiau 99 500 de persoane și 252 400 locuiau în mediul rural [16, p. 130]. Dacă recensământul din 1897 arată că în mediul rural trăiau 84,8% din populația Basarabiei, atunci în 1930 procentul de locuitori din mediul rural indicat în recensământ este de 87,1. Probabil, autoritățile sovietice s-au bazat pe rezultatele acestui recensământ, potrivit cărora doar 13% din populația totală a Basarabiei locuia în mediul urban. În august 1941, autoritățile române precizează numărul populației rurale în proporție de 91,9 la sută (posibil, datorită faptului

că unii dintre cetățeni au părăsit din timp țara) [14, p. 142; 16, p. 27].

Dacă în 1897 cu agricultura se ocupau 41,4%, iar 25,4% din ruși erau plasați în câmpul muncii, atunci, în baza datelor recensământului din 1930, cu agricultura și creșterea animalelor se ocupau 74,3% din totalul numărului de ruși care trăiau în Basarabia, în timp ce doar 3,5% au fost angajați în sfera publică sau privată [16, p. 130].

În această privință, trebuie remarcat faptul că agricultura Basarabiei se confrunta cu probleme destul de serioase. Potrivit lui P. M. Shornikov, până în 1940, 68% din ferme au falimentat sau erau pe punctul de a se ruina, iar o treime din populația rurală activă economic – 550 de mii de persoane – erau șomeri [17, p. 51]. Problemele s-au intensificat și au luat o asemenea amploare încât populația rurală a Basarabiei a încercat să emigreze, nu numai în Europa, ci și în America de Sud, în primul rând în Brazilia [6, p. 19-20].

A scăzut și ponderea populației ruse ocupată în industrie, construcții, în ramurile comerciale și de finanțe [2, p. 270-275]. În termeni absoluți, numărul persoanelor ce se ocupau cu agricultura a crescut de 4 ori sau în procente de 2,5 comparativ cu datele din 1897. Creșterea este mai semnificativă, deoarece majoritatea noilor imigranți din Rusia se stabileau în orașe.

În același timp, procentul populației ruse din mediul urban, în ciuda migrării masive spre mediul rural, nu numai că nu a scăzut, dar și a crescut (de la 24,4% până la 26,8%), ceea ce indică organizarea totală a Basarabiei [12, p. 87]. Motivele majore ce au stat la baza creșterii ponderii populației ruse printre locuitorii orașului au fost emigrarea evreilor din Basarabia de la începutul secolului XX, care trăiau în special în mediul urban. De asemenea, cetățenii care aparțin altor grupuri etnice (polonezi, germani, armeni, greci ș. a.), asimilați treptat în orașele din Basarabia, după recensământ s-au numit ca fiind ruși.

Cetățenii au fost forțați să migreze la sate din cauza declinului continuu în industrie, transporturi și comunicații, activitatea financiară și de creditare, adică în sectoare unde forța de muncă era reprezentată de rușii basarabeni în Rusia țaristă [15, p. 46-53; 2, p. 270-271].

După cum s-a menționat deja, creșterea semnificativă a numărului locuitorilor ruși la sate se datora faptului că mulți ucraineni s-au identificat ca fiind ruși în recensământul din anul 1930. Pot fi enumerate și alte motive ale acestui fenomen: migrația de la oraș la sat urmărind interese economice; evitarea înregistrării reședinței de către imigranți, care au trăit mai ales în zonele urbane; statutul incert al populației ruse din orașe, care nu au solicitat cetățenia română și au evitat să înregistreze reședința de teama să nu fie expulzați din România. Intensitatea proceselor de

migrație din mediul urban a fost caracterizată, în general, de scăderea numărului populației urbane din orașele basarabene în perioada interbelică [16, p. 71; 15, p. 123-127].

În același timp, a existat o înlăturare artificială a persoanelor de etnie rusă din cadrul instituțiilor de stat și din sistemul de învățământ, precum și un număr mare de foști militari ai armatei ruse nu și-au găsit loc pe piața forței de muncă [15, p. 144]. În ceea ce privește perioada ulterioară, modificarea raportului populației în mediile urban/rural poate fi urmărită cu dificultate în anul 1940, din cauza proceselor turbulente de migrare cauzate de evenimentele bine cunoscute ale anului, dar putem presupune că a avut același caracter ca și înainte. Dacă în perioada precedentă predomina influența proceselor de migrație, atunci către anii '30 factorul major în schimbarea numărului locuitorilor Basarabiei a devenit creșterea naturală a populației. Ar trebui remarcat faptul că în Basarabia el era mai mic decât în România (din cauza mortalității ridicate, creșterea naturală a populației Basarabiei era mai mică comparativ cu cea din România) [14, p. 133].

Între anii '20-'30, rata mortalității în România era de 20,1%, pe când în Basarabia aceasta a ajuns la 23,6%. Potrivit unor rapoarte, creșterea naturală a populației din România, în anul 1930, era în medie 1,22% pe an, variind la diferite grupuri etnice [14, p. 133].

Astfel, vedem că schimbarea situației demografice din Basarabia în anii 1897-1930 este un proces destul de complex și multifactorial. A fost înregistrată creșterea numărului populației moldovenești (române). Însă există în mod clar tendința de a stimula emigrarea populației ucrainene și evreiești. În același timp, populația rusă din Basarabia nu a scăzut, dar, din contra, a crescut în mod substanțial, cu toate că s-a confruntat cu probleme de ordin politic și economic, care au dus la exodul populației din țară. La cele întâmplate, cauzele proceselor de migrație au fost dominate de influența factorilor economici, dar în special de cei politici. Disputele pot fi efectuate numai în limitele acestor fenomene. În opinia noastră, procesele de migrare au fost importante, deși nu este singurul factor în schimbarea raportului numeric dintre diferite grupuri etnice. Migrația internă, la rândul ei, a influențat raportul populației în sistemul rural/urban.

Referințe bibliografice

1. Enciu N. Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Chișinău: Lehon-Prim, 2013, 424 p.
2. Абакумова-Забунова Н. В. Русское население городов Бессарабии XIX в. Кишинев: Business-Elita, 2006, 520 p.
3. Берг Л. С. Бессарабия: Страна – Люди – Хозяйство. Кишинев: Universitas, 1993, 194 p.

4. Брысякин С. К. Культура Бессарабии (1918-1940). Кишинев: Штиинца, 1981, 252 p.

5. Бутович В. Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии. Киев: Скоропеч. Х. Ю. Бурштейна, 1916, 58 p.

6. Галущенко О. С. Динамика численности и ареал расселения молдаван в конце XIX – начале XXI веков. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. 4. Chișinău, 2008, p. 141-155.

7. Галущенко О. С. Население Молдавской АССР (1924-1940 гг.) Кишинев: Типография Академии наук, 2001, 48 p.

8. Загородная Е. М., Зеленчук В. С. Население Молдавской ССР (Социально-демографические процессы). Кишинев: Штиинца, 1987, 172 p.

9. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. Кишинев: Штиинца, 1979, 64 p.

10. Зеленчук В. С. Население Молдавии: Демографические процессы и этнический состав. Кишинев: Штиинца, 1973, 288 p.

11. Кабузан В. М. Народнонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья. Кишинев: Штиинца, 1974, 96 p.

12. Кустрякова С. Ф. Города Бессарабии 1918-1940. Кишинев: Штиинца, 1986, 256 p.

13. Репида Л. Е. Население Молдовы в интеграционных процессах. Кишинев: Инесса, 2000, 224 p.

14. Скворцова А. Ю. Роль миграции в изменении количественных и качественных характеристик русского населения Бессарабии в межвоенный период. In: В поисках лучшей доли. Российская эмиграция в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (вторая половина XIX – первая половина XX в.). М.: Индрик, 2009, p. 119-138.

15. Скворцова А. Ю. Русские Бессарабии: опыт жизни в диаспоре (1918-1940). Кишинев: Pontos, 2002, 276 p.

16. Табак И. В. Русское население Молдавии: численность, расселение, межэтнические связи. Кишинев: Штиинца, 1996, 288 p.

17. Шорников П. М. Бессарабский фронт 1918-1840. Тирасполь: Полиграфист, 2011, 289 p.

References

1. Enciu N. Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Chișinău: Lehon-Prim, 2013, 424 p.
2. Abakumova-Zabunova N. V. Russkoe naselenie gorodov Bessarabii XIX v. Kishinev: Business-Elita, 2006, 520 p.
3. Berg L. S. Bessarabia: Strana – Lyudi – Hozyaistvo. Kishinev: Universitas, 1993, 194 p.
4. Bryseakin S. C. Kultura Bessarabii (1918-1940). Kishinev: Shtiintsa, 1981, 252 p.
5. Butovich V. Materialy dlya etnograficheskoi karty Bessarabskoi gubernii. Kiev: Skoropech. H. Iu. Burshteina, 1916, 58 p.
6. Galushchenko O. C. Dinamika cislennosti i areal rasselenia moldavan v kontse XIX – nachale XXI vekov.

In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. 4. Chișinău. 2008, p. 141-155.

7. Galushchenko O. C. Naselenie moldavskoi ASSR (1924–1940 gg.). Kishinev: Tipografia Akademii Nauk, 2001, 48 p.

8. Zagorodnaya E. M. Zelenchuk V. S. Naselenie Moldavskoi SSR (Sotsial'no-demograficheskie protsessy). Kishinev: Știința, 1987, 172 p.

9. Zelenchuk V. S. Naselenie Bessarabii i Podnestrov'ya v XIX v. Kishinev: Știința, 1979, 64 p.

10. Zelenchuk V. S. Naselenie Moldavii. Demograficheskie protsessy i etniceskii sostav. Kishinev: Știința, 1973, 288 p.

11. Kabuzan V. M. Naselenie Bessarabskoi oblasti i levoberejnyh raionov Pridnestrov'ya. Kishinev: Știința, 1974, 96 p.

12. Kustryabova S. F. Goroda Bessarabii 1918–1940. Kishinev: Știința, 1986, 256 p.

13. Repida L. E. Naselenie Moldovy v integratsionnih protsesah. Kishinev: Inessa, 2000, 224 p.

14. Skvortsova A. Yu. Rol' migratsii v izmenenii kolichestvennyh i kachestvennyh harakteristik russkogo

naseleniya Bessarabii v mejvoennyi period. In: V poiskah luchej doli. Rossiyskaya emigratsia v stranah Tsentralnoi i Yugo-Vostochnoi Evropy (vtoraya polovina XIX – pervaya polovina XX v.). M.: Indrik, 2009, p. 119-138.

15. Skvortsova A. Yu. Russkie Bessarabii: opyt jizni v diaspole (1918–1940). Kishinev: Pontos, 2002, 276 p.

16. Tabak I. V. Russkoe naselenie Moldavii: chislennost', rasselenie, mejetnicheskie svyazi. Kishinev: Știința, 1990, 288 p.

17. Shornikov P. M. Bessarabskiy front 1918–1940. Tiraspol': Poligrafist, 2011, 289 p.

Reabțev Ivan (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Рябцев Иван (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Reabtsev Ivan (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Etnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: dimur.89@mail.ru

Marina MIRON

PREZENTARE GENERALĂ A SURSELOR BIBLIOGRAFICE DESPRE LOCUINȚELE BULGARILOR ÎN ISTORIOGRAFIA DE SPECIALITATE

Rezumat

Prezentare generală a surselor bibliografice despre locuințele bulgarilor în istoriografia de specialitate

La începutul fiecărui nou studiu apare problema analizei surselor bibliografice, pentru a aprecia noutatea respectivului subiect, cât de adânc a fost studiat de ceilalți autori și dacă merită să fie abordat într-o cercetare nouă. Studiul nostru nu este o excepție, articolul este dedicat unei scurte treceri în revistă a celor mai importante lucrări dedicate locuinței tradiționale bulgare și influenței acesteia asupra formării locuințelor coloniștilor bulgari din Basarabia. Aici sunt reflectate principalele direcții de studiere: lucrări fundamentale ale cercetătorilor bulgari, a căror analiză permite crearea unei imagini de ansamblu asupra dezvoltării locuințelor tradiționale din Bulgaria, studii ale cercetătorilor ruși în perioada Imperiului Rus, celor sovietici și autorilor moldoveni contemporani, ale căror lucrări, într-un fel sau altul, reflectă dezvoltarea caselor bulgarilor din Basarabia, precum și rolul acestora în formarea culturii materiale și spirituale a coloniștilor bulgari. În același timp, am încercat să reflectăm gradul de investigare a acestei probleme în publicațiile din România privind perioada relevantă. Astfel, a fost posibil să identificăm gradul de cercetare a acestui subiect și acele domenii în care merită să avansăm în viitor.

Cuvinte-cheie: surse etnografice; literatura de specialitate; direcții de cercetare; locuință; ritualuri, obiceiuri și tradiții legate de construcție; tipologia caselor tradiționale; arhitectura populară; cultura materială și cultura spirituală.

Резюме

Обзор библиографических источников о болгарском жилище в специализированной историографии

Во главу угла в начале каждого нового исследования ставится проблема анализа библиографических источников, поскольку в первую очередь следует определиться с тем, насколько данная тема нова, как далеко успели другие авторы углубиться в ее изучение, стоит ли вообще к ней приступать. Наше исследование также не является исключением, поэтому статья посвящена краткому обзору наиболее значимых работ по тематике традиционного болгарского жилища и его влияния на формирование жилища болгарских переселенцев Бессарабии. Здесь представлены основные направления, по которым до нас изучалась данная тематика: фундаментальные работы болгарских ученых, позволяющие создать общую

картину развития традиционного жилища в Болгарии, труды русских, советских и современных молдавских исследователей, в той или иной мере отражающие развитие жилища болгар Бессарабии, его роль в формировании материальной и духовной культуры болгарских переселенцев. В то же время была предпринята попытка отразить степень исследованности этой проблематики в румынской литературе соответствующего периода. В результате данного анализа удалось выявить степень исследованности данной темы и наметить те направления, по которым предстоит работать в дальнейшем.

Ключевые слова: этнографические источники; специальная литература; направления исследований; жилище; обряды, обычаи и традиции, связанные со строительством; типология традиционных домов; народная архитектура; материальная культура и духовная культура.

Summary

Overview of bibliographical sources about Bulgarian dwellings in specialized historiography

At the beginning of each new study, there appears the question of the analysis of the bibliographic sources, in order to appreciate the novelty of the subject, how deeply it was studied by other authors, and whether it deserves to be approached in a new research. Our study is no exception; the article is dedicated to a brief review of the most important works on the subject of the traditional Bulgarian dwelling and its influence on the housing of the Bulgarian settlers in Bessarabia. The article reflects the main directions of the study: the fundamental works of the Bulgarian researchers, whose analysis allows to create an overview of the development of the traditional Bulgarian dwellings; studies of Russian researchers during the period of the Russian Empire; Soviet and contemporary Moldovan authors, whose works, in one way or another, reflect the development of Bulgarian houses in Bessarabia, as well as their role in the formation of the material and spiritual culture of Bulgarian settlers. At the same time, we have tried to reflect the degree of investigation of this issue in the Romanian publications regarding the relevant period. Thus, it has been possible to identify the degree of research on this subject and those areas where it is worthwhile to advance in the future.

Key words: ethnographic sources; specialized literature; directions of research; housing; rituals, customs and traditions related to construction; typology of traditional houses; popular architecture; material culture and spiritual culture.

Locuința este una dintre componentele centrale ale culturii tradiționale ale diferitor popoare. Casa este considerată un refugiu, sprijin sau centrul universului pentru fiecare individ. Comportamentul uman variază în funcție unde se află persoana – în casă sau în afara acesteia. Oamenii, cu cât mai puțin familiar le este spațiul în care ei se află, cu atât mai agitați și nesiguri de comportamentul lor devin. Deoarece construcția unei case este nu altceva decât dezvoltarea spațiului și transformarea acestuia dintr-unul nestăpânit în unul controlat, omul se simte mai încrezător în casa în care totul este familiar, unde își petrece viața sa de zi cu zi, sunt realizate toate rituurile, obiceiurile sau respectate tradițiile.

Odată cu apariția locuinței, universul a dobândit caracteristicile unui spațiu organizat, care la nivel de cotidian a rămas relevant și timpului nostru. În primul rând, casa a devenit un punct de referință în univers, consolidând astfel statutul său ca partea cea mai organizată a spațiului [6]. Pe de o parte, casa aparține omului și personifică astfel lumea lui materială, pe de altă parte – casa conectează oamenii cu lumea exterioară.

Casa pe vremuri a servit drept „carte”, care a păstrat mitologia și istoria familiei transmisă din generație în generație în timpul lucrului casnic și al șezătorilor. Totodată, acasă se dobândeau cunoștințele vitale, se dezvoltau abilitățile, se acumula experiența, atât de necesare în îndeplinirea treburilor casnice asociate cu gătitul, confecționarea uneltelor, ustensilelor, lucrurilor necesare etc. Nu mai puțin importante erau cunoștințele obținute în timpul construcției casei. Prin urmare, funcția informativă a locuinței permite ca aceasta să fie atribuită nu doar sferei materiale, dar, de asemenea, și culturii tradiționale spirituale, iar aceasta a atras atenția multor cercetători. Articolul este dedicat unei scurte treceri în revistă a celor mai importante lucrări dedicate locuinței tradiționale bulgare și influenței acesteia asupra formării locuințelor coloniștilor bulgari din Basarabia.

Pe parcursul analizei surselor bibliografice au fost identificate mai multe linii de cercetare: a) literatura editată pe baza cercetărilor efectuate de autorii bulgari, b) studii ale cercetătorilor ruși în perioada Imperiului Rus, celor sovietici și autorilor moldoveni contemporani, c) publicații de specialitate din România privind perioada relevantă.

Studierea surselor din primul grup este necesară în contextul lucrării noastre, deoarece informațiile acumulate permit crearea unei imagini de ansamblu despre locuințele tradiționale ale Bulgariei, în special din acele regiuni din care provin coloniștii bulgari din Basarabia. Cercetarea în această direcție a permis să se acumuleze o multitudine de materiale, cu o listă amplă de surse etnografice. În Bulgaria, etnografia ca știință începe să se dezvolte în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar tema locuințelor

tradiționale în știința etnografică bulgară a cuprins mai multe direcții de cercetare: 1) tipurile de locuințe și construcții gospodărești; 2) conexiunea între casă și construcțiile gospodărești din curte; 3) materiale și tehnici de construcție; 4) interiorul și exteriorul locuinței etc. Astfel, locuința este purtătorul culturii materiale, dar și al culturii spirituale a oamenilor, iar una dintre liniile de cercetare reflectă credințele, obiceiurile și ritualurile asociate cu casa.

Tipologia locuințelor tradiționale din Bulgaria cel mai detaliat a fost dezvoltată în lucrările lui Hr. Vakarelski și B. Gheorghieva [7; 14]. Ambii cercetători cred că, datorită mai multor circumstanțe sociale, economice și politice, unei varietăți de caracteristici etnice și cotidiene, în secolul al XIX în Bulgaria s-au dezvoltat 9 tipuri de bază de case tradiționale: 1) *uzemna (bordei)*; 2) *shopska*; 3) *dobrogeanska*; 4) *pirinska*; 5) *strandjanska*; 6) *trakiiska*; 7) *balcanska*; 8) *srednerodopska*; 9) *srednebalgarska*.

Cu toate acestea, o varietate mare de forme nu se limitează la cele nouă tipuri, astfel în arhitectura populară sunt frecvente subtipurile locale. În literatura bulgară de etnografie există un număr semnificativ de lucrări dedicate studierii anumitor tipuri de locuințe specifice, în care sunt luate în considerare: 1) denumirile diferitor părți ale complexului economico-locativ; 2) materiale și tehnici de construcții; 3) structura și funcțiile unor părți ale casei și ale complexului gospodăresc etc. [9; 15; 17; 18; 21; 29; 30; 34]. Aceste aspecte de cercetare rămân valabile și pentru studiul nostru în localitățile bulgarilor din Bugeac. În acest sens, sunt interesante rezultatele unui studiu istoric și teoretic recent – „Arhitectura, identitatea, schimbarea culturală în regiunea de contact a Balcanilor (secolul al XVIII–XIX)” rezumatul căruia a fost prezentat în cadrul unui material publicat de cercetătoarea bulgară Elena Ivanova [19]. Autoarea cercetării prezintă o viziune aparte despre istoria apariției caselor cu pridvor (prispă) din regiunile geografice de unde provin, în mare parte, coloniștii bulgari ai Basarabiei. Acest material științific confirmă încă o dată faptul că unele elemente specifice locuinței ce s-a format în sudul Basarabiei au fost cunoscute și utilizate în construcție de bulgari până la migrarea lor în Bugeac. În lucrare sunt abordate și unele aspecte ce țin de originea unor denumiri ale elementelor casei utilizate până acum de bulgarii din sudul Moldovei. În literatura bulgară de specialitate se regăsesc și lucrări dedicate în mod special unor case aparte, care reprezintă modele interesante din diferite tipuri de locuințe tradiționale [8; 23].

Cu toate acestea, locuința, precum și arhitectura populară, a fost de multe ori obiectul de studiu pentru arhitecți, în special angajați ai Institutului de Planificare Urbană și Arhitectură din Sofia. De o mare importanță etnografică sunt lucrările arhitecților, cum ar fi T. Zlatev, despre clădirile urbane și rura-

le din perioada Renașterii bulgare, G. Kozhuharov, care a descris evoluția casei bulgarilor cum a fost în decurs de cinci secole, a efectuat și alte studii ale locuințelor din diferite regiuni ale țării (Strandja, Rodopi, Dobrogea, nord-vestul și vestul Bulgariei), publicate în ediții speciale periodice. Anume tema casei urbane din perioada Renașterii a fost cea mai atractivă pentru arhitecți, datorită faptului că aceste case, în mare parte, reprezintă patrimoniul arhitectural al țării și sunt obiecte de artă tradițională urbană locativă. Însă, în perioada respectivă coloniile bulgarilor din Basarabia deja au fost formate și complexurile locative ale acestora s-au dezvoltat pe cale proprie, de aceea aceste lucrări dedicate casei bulgare din perioada Renașterii sunt mai puțin relevante în cazul cercetării noastre.

Constatăm că, în literatura etnografică bulgară, mai puțină atenție se acordă unui alt subiect legat de locuințele tradiționale bulgărești – decorării și amenajării spațiului interior. Acest aspect a fost analizat în lucrarea autoarei B. Gheorghieva în retrospectivă istorică. Însă trebuie să remarcăm și noi că cele mai vechi informații cu privire la acest subiect sunt menționate în prima parte a lucrării lui G. Rakovski, „Pokazaleț...”, editată încă în 1859 [32]. El familiarizează pe scurt cititorul cu planificarea casei și cu denumirile unor obiecte de uz casnic. Patruzeci de ani mai târziu, K. Irecek, în „Principatul Bulgariei” [20], publică materiale cu privire la locuințe din mediul rural, dar și din cel urban. Succintele date pe care le prezintă acest autor sunt de interes major, deoarece transmit conceptul despre starea vechilor case din Bulgaria. „Gradivo...” [24] de D. Marinov este un alt volum care conține unele informații valoroase despre arhitectura, organizarea internă, obiecte de uz casnic etc. Autorul a colectat și a rezumat multiplu material factologic, care servește și acum drept bază solidă pentru explorarea locuințelor din Bulgaria perioadei secolului al XVIII–XIX-lea.

De ritualuri, obiceiuri și credințe asociate cu construcția casei și traiul în ea este legat încă un aspect al temei, dezvoltat în literatura de specialitate etnografică din Bulgaria. În cele mai multe cazuri, acest subiect este studiat în paralel cu cercetarea tipurilor de locuințe tradiționale [10, p. 253-256; 11, p. 67-74; 12, p. 355-361; 13, p. 264-267; 29]. În obiceiurile și ritualurile asociate construcției, cercetatorii au identificat trei faze principale: 1) determinarea locului de construcție; 2) instalarea fundamentului locuinței; 3) finisarea construcției. Ritualurile și obiceiurile legate indirect de procesul de construcție au alcătuit un grup separat de acțiuni și însoțesc procesul de trecere la casa nouă, precum și recunoașterea casei ca spațiu locativ. În scenariul ritualurilor legate de construcția casei la bulgari este prezentă o acțiune importantă – urările de sănătate, bunăstare și noroc pentru locuitorii casei noi. Această funcție a ritua-

lurilor și obiceiurilor în primele două faze doar se presupune, iar în a treia fază obține o exprimare verbală concretă, prin binecuvântarea constructorilor, care formează o legătură între primele două grupuri de ritualuri cu cele de intrare în casă nouă, precum și aprinderea primului foc în vatra casei. În timp ce lucrările prezentate mai sus au reflectat mai mult percepția pragmatică asupra casei, opera lui M. Arnaudov [3] prezintă o viziune oarecum diferită și încearcă să evidențieze cauzele riturilor și obiceiurilor asociate cu casa și construcția ei. Autorul analizează toate credințele populare legate de casă. În opinia sa, anume credințele au reprezentat baza pentru majoritatea riturilor, cum ar fi *kurban*, *vgradyavane*, *vikane* (*rukane*), *tronyasvane* etc. Această lucrare include rezultatele unor studii realizate aproape pe întreg teritoriul Bulgariei, făcând paralele analitice cu țările din Europa și Asia. Acest volum este realizat la un înalt nivel filosofic, este o încercare de a intelege cauzele acestor fenomene în istoria culturii Bulgariei și a altor națiuni. Studiarea acestor materiale ne-a permis să obținem o viziune proprie asupra aspectului problemei și să elaborăm instrumentarul necesar pentru colectarea unor asemenea informații în satele bulgare din sudul Moldovei.

O privire de ansamblu asupra literaturii etnografice bulgare despre casele tradiționale arată că istoriografia privind tema respectivă este destul de mare. Descrierile și caracteristicile elementelor arhitecturale ale locuințelor tradiționale bulgare, un număr mare de date de pe teren utilizate de autori contribuie la dezvoltarea problematicei legate de locuințele și complexurile gospodărești ale bulgarilor din Moldova. În virtutea faptului că strămoșii acestora în secolele XVIII–XIX s-au mutat în Bugeac din diferite regiuni ale Bulgariei, având diferite obiceiuri tradiționale, precum și elemente arhitecturale și artistice originale vizând construcția caselor, pe parcurs s-a reușit crearea unui tip comun de locuință a bulgarilor din Bugeac.

Caracteristice pentru a doua linie de cercetare sunt studiile realizate de etnografi din Imperiul Rus, sovietici și postsovietici. Trebuie să constatăm că numărul de surse relevante nu poate fi considerat prea mare. Toată literatura existentă se referă la diferite perioade cronologice. Până în 1918, cea mai valoroasă în această privință este lucrarea lui A. A. Skalkovskii [33], care oferă informații despre originea denumirilor tuturor coloniilor bulgare din Basarabia, precum și materiale privind tehnica planificării și construcției caselor coloniștilor bulgari din Basarabia.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, un interes aparte privind viața cotidiană și spirituală a coloniștilor bulgari a manifestat N. S. Derjavin în lucrarea fundamentală „Coloniile bulgare în Rusia” publicată la Sofia în 1914. Astfel de cercetări au continuat și în următoarele decenii. Nemijlocit de

cercetarea locuințelor tradiționale bulgare din Basarabia, o anumită perioadă s-a ocupat L. V. Markova [25]. O importanță mare are sistemul de clasificare a locuințelor bulgarilor din Basarabia, elaborat de cercetătoarea, care a luat în considerare schimbările ce au avut loc pe parcursul evoluției condițiilor materiale și a statutului social al coloniștilor. În procesul de dezvoltare a acestei clasificări, L. V. Markova a ținut cont de faptul că în Bulgaria există mai multe tipuri de locuințe, apărute ca în urmare a diferenței factorilor naturali și geografici din diverse regiuni. În pofida faptului că în Bugeac nu există deosebiri clare privind relieful, clima sau materialele de construcție disponibile, totuși o evoluție a formelor de locuințe are loc. Cercetătoarea a descris o tipologie a locuinței coloniștilor pe baza amplasării spațiale a încăperilor, luând în considerare funcțiile acestora. Drept o particularitate aparte în această clasificare a servit poziția cuptorului în interiorul casei. Schimbările majore în tipologia locuințelor bulgarilor din Basarabia, conform opiniei L. V. Markova, constau în următoarele: 1) transformarea camerei cu vatră, din centrul vieții casnice, într-un spațiu secundar de gen antreu cald sau hol (vestiar); 2) repartizarea spațiului pentru festivități, inclusiv prin separarea distinctă de spațiul cotidian sau instalarea acestuia într-o clădire separată.

În anii '70 ai secolului al XX-lea a fost publicată o lucrare colectivă în care se discută problema complexurilor de locuințe ale imigranților transdunăbieni pe teritoriul Ucrainei [26]. Utilizând o metodă comparativă de studiu, cercetătorii au analizat spațiile de locuit ale bulgarilor, albanezilor și grecilor pe teritoriul Ucrainei, referindu-se la următoarele aspecte: 1) tipurile de locuințe ale coloniștilor; 2) planificarea și amenajarea interioară a caselor; 3) materialele și tehnicile de construcție; 4) sistemele de încălzire; 5) curtea și anexele gospodărești. Autorii au ajuns la concluzia că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea la greci, albanezi și bulgari s-au format locuințe pentru care este caracteristic un complex de trăsături persistente: 1) se repetă doar parțial structura locuinței de origine preluată din locurile de trai precedente ale fiecărui dintre aceste popoare; 2) nu este identică cu locuința populației autohtone, deoarece își păstrează cu fermitate unele caracteristici proprii (în special privind sistemul de încălzire și aspectul interior), care confirmă asemănarea culturală a acestor grupuri etnice și permite atribuirea acestei locuințe la tipul sud-european. Pentru acest tip de locuință (sud-european), așa cum a menționat N. Gratsianskaia [16], nucleul dezvoltării unei case tradiționale a fost camera cu vatră (*veza, kuca, kăšta*), în care împreună cu oamenii trăiau și animalele. În procesul

de evoluție a casei într-o locuință cu 2 și 3 camere, acest nucleu a ocupat spațiul care este identic antreului în cel mai frecvent tip de locuință al slavilor de vest și de est. Cu toate acestea, spre deosebire de o astfel de încăpere, ea nu a fost niciodată o cameră rece auxiliară.

O trecere în revistă a lucrărilor celei de a doua linii de cercetare a arătat că există o serie de aspecte neelucidate în acest subiect, cărora nu le-a fost oferită atenția pe care o merită, în special acestea țin de partea spirituală în tradiția edificării locuințelor la bulgarii din Bugeac. Nu poate fi trecut cu vederea aportul autorilor din Republica Moldova și Ucraina, inclusiv și perioada postsovietică (lucrări monografice sau realizate de colective de autori), care, în cercetările vizând alte subiecte, în mod indirect, abordează problema locuințelor bulgarilor din Basarabia și rolul locuințelor în viața cotidiană, ritualurile din ciclul vieții, sărbătorile calendaristice etc. [4; 5; 22; 27; 28; 31; 35; 36].

Din a treia linie de cercetare, care este mult mai îngustă decât primele două, fac parte studiile cercetătorilor români, consacrate bulgarilor basarabeni. Ca atare, lucrări dedicate temei locuinței tradiționale bulgare nu au fost identificate. Cu toate acestea, în publicația lui D. Mincev [2] este făcută o încercare interesantă de a clasifica satele bulgărești după principiul originii lor. Ca urmare, s-a dovedit existența a patru categorii: 1) sate bulgărești apărute în locul satelor moldovenești întemeiate înainte de sosirea turcilor și a tătarilor; 2) sate care au apărut pe locul așezărilor tătaroturcești; 3) sate noi, fondate de bulgari și care poartă denumiri asociate cu evenimente importante sau numele persoanelor bine cunoscute; 4) sate noi, fondate de bulgari și care poartă denumiri ce corespund cu denumirile satelor din Bulgaria, din care au provenit coloniștii. În lucrarea lui G. Dragomir [1] sunt listate coloniile bulgare, pe județe, totodată aceste materiale sunt bine cunoscute și din documentele păstrate în arhivele sovietice și documentele din Arhiva de Stat a Moldovei.

În concluzie, trebuie să remarcăm că această lucrare ține de o încercare de a sistematiza sursele bibliografice și de a reprezenta acele lucrări care constituie fundamentul studiului nostru. Acestea permit elaborarea unui instrumentar pentru cercetarea locuințelor bulgarilor din sudul Moldovei ca parte importantă a culturii naționale. Cu toate acestea, o analiză profundă a surselor bibliografice care au fost mai puțin oglindite în acest material va permite o detalizare mai amplă a situației istoriografice în problematica locuințelor bulgarilor din arealul Bugeacului.

Referințe bibliografice

1. Dragomir G. Coloniile bulgare din Sudul Basarabiei. Tulcea: Tip. Națională, 1923, 96 p.
2. Mincev D. Bulgarii din Basarabia de Sud. Constanța: Imprim. Grafica modernă, 1938, 48 p.
3. Арнаудов М. Студии върху българските обреди и легенди. Т. 2. София: Издателство на БАН, 1972, 204 с.
4. Аствацатуров Г. Очерки истории с. Парканы. Ч. 1. Бендеры, 1995, 195 с.
5. Аствацатуров Г. Очерки истории с. Парканы. Ч. 2. Кишинев: Типарул, 1996, 184 с.
6. Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. Ленинград, 1983, 191 с.
7. Вакарелски Хр. Етнография на България. София, 1974, 797 с.
8. Василева Т. За къща на балканджии в Лудогорието. In: Народна култура на балканджиите. Т. VIII. Габрово, 2010. <https://www.etar.org/izdania/nb2010-8-pdf/NB2010-186-191.pdf> (vizitat – 30.01.2017).
9. Вълчев В. Устройство и характерни особености на къщата в Габровско. In: Въпроси на етнографията и фолклористиката. София, 1980, с. 106-114.
10. Генчев Ст. Обичаи и обреди свързани със строене. In: Капанци. Бит и култура на старото българско население в Североизточна България. София: Издателство на БАН, 1985, с. 253-256.
11. Генчев Ст. Строителни обичаи и обреди. In: Векове, 1974, № 2-3, с. 67-74.
12. Генчев Ст. Трудови обичаи и обреди. In: Добруджа: етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София: Издателство на БАН, 1974, с. 355-361.
13. Генчев Ст. Трудови обичаи и обреди. In: Софийски край. Етнографски и езикови проучвания. София: Издателство на БАН, 1993, с. 264-267.
14. Георгиева Б. Тетевенската шиндена къща. In: Въпроси на етнографията и фолклористиката. София, 1980, с. 134-156.
15. Георгиева Б. Народна къща. София, 1980, 426 с.
16. Грацианская Н. Н., Листова Н. М. Вопросы типологии традиционного жилища Центральной и Юго-Восточной Европы. М.: Наука, 1964, 9 с.
17. Гунчев Г. Уземните къщи в Дунавската България. In: Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет (30). София, 1934, с. 1-76.
18. Златев Т. Българска къща в своя архитектурен и културно-историчен развой. Кн. 1. София, 1930, 164 с.
19. Иванова Е. За чардачната къща от XVIII-XIX век. Предислямски корени на междинното пространство. In: <http://www.protobulgarians.com/Statii%20ot%20drug%20avtor%20Ivana%20Ivanova%20-%20Za%20chardachnata%20kaashta.htm> (vizitat – 30.01.2017).
20. Иречек К. Княжество България. Варшава, 1877, 649 с.
21. Капанци. Бит и култура на старото българско население в Североизточната България. София, 1985, 377 с.

22. Ковалов А. Новогодние обычаи болгар Республики Молдова. In: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев: S.Ş.B., 2014, с. 302-310.
23. Колева Св. Докосване до корена (историята на една фамилна къща). In: Народна култура на балканджиите. Т. VIII. Габрово, 2010. <https://www.etar.org/izdania/nb2010-8-pdf/NB2010-192-204.pdf> (vizitat – 30.01.2017).
24. Маринов Д. Градиво за веществената култура на Западната България. Материали. София: СБНУ, 1901, 201 с.
25. Маркова Л. В. Типы болгарского жилища в Днестровско-Прутском междуречье. In: Етнография и искусство Молдавии. Кишинев, 1972, с. 61-134.
26. Материальная культура компактных этнических групп на Украине: Жилище. М.: 1979, 188 с.
27. Новаков С. З., Гургуров Н. Н. Страницы истории села Кортен (1830-1995). Кишинев, 1995, 127 с.
28. Очерки истории и этнографии села Кирнички в Бессарабии. Одесса: Гермес, 1998, 263 с.
29. Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, 1980, 687 с.
30. Примовски А. Бит и култура на родопските българи. София, 1973, 617 с.
31. Проблемы языка, истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и на Украине. Кишинев: Штиинца, 1993, 187 с.
32. Раковски Г. С. Показалец или ръководство как да си изискват и издирят найстари черти нашего бития, языка, народопоклонения, старого ни правления, славного ни прошедствия и проч. Одесса, 1859, 168 с.
33. Скальковский А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. СПб., 1848, 156 с.
34. Софийски край. Етнографски и езикови проучвания. София, 1993, 332 с.
35. Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, 1995, 108 с.
36. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Одесса: Астропринт, 2003, 856 с.

References

1. Dragomir G. Coloniile bulgare din Sudul Basarabiei. Tulcea: Tip. Națională, 1923, 96 p.
2. Mincev D. Bulgarii din Basarabia de Sud. Constanța: Imprim. Grafica modernă, 1938, 48 p.
3. Arnaudov M. Studii varhu balgarskite obredi i legendi. T. 2, Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1972, 204 p.
4. Astvatsaturov G. Ocherki istorii s. Parkany. Ch. 1, Bendery, 1995, 195 p.
5. Astvatsaturov G. Ocherki istorii s. Parkany. Ch. 2. Kishinev: Tiparul, 1996, 184 p.
6. Bayburin A. K. Zhilishche v obryadakh i predstavleniyakh vostochnykh slavyan. Leningrad, 1983, 191 p.
7. Vakarelski Hr. Etnografia na B'lgaria. Sofia, 1974, 797 p.

8. Vasileva T. Za kashcha na balkandzhii v Ludogoriyeto. In: Narodna kultura na balkandzhiite. T. VIII. Gabrovo, 2010. <https://www.etar.org/izdania/nb2010-8-pdf/NB2010-8-pdf/NB2010-186-191.pdf> (vizited – 30.01.2017).
9. Valchev V. Ustroystvo i kharakterni osobenosti na kashchata v Gabrovska. In: Vaprosi na etnografiata i folkloristikata. Sofia, 1980, p. 106-114.
10. Genchev St. Obichai i obredi svarzani sas stroyene. In: Kapantsi. Bit i kul'tura na staroto balgarsko naselenie v Severoiztochna Balgaria. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1985. p. 253-256.
11. Genchev St. Stroitelni obichai i obredi. In: Vekove, 1974, № 2–3, p. 67-74.
12. Genchev St. Trudovi obichai i obredi. In: Dobrudzha: etnografski, folklorni i ezikovi prouchvania. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1974, p. 355-361.
13. Genchev St. Trudovi obichai i obredi. In: Sofiyski kray. Etnografski i ezikovi prouchvania. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1993, p. 264-267.
14. Georgieva B. Narodna kashcha. Sofia, 1980, 426 p.
15. Georgieva B. Tetevenskata shindena kashcha. In: Voprosi na etnografiata i folkloristikata. Sofia, 1980, p. 134-156.
16. Gratsianskaia N. N., Listova N. M. Voprosy tipologii traditsionnogo zhilishcha Tsentral'noy i Yugo-Vostochnoy Evropy. M., 1964, 9 p.
17. Gunchev G. Uzemnite kashchi v Dunavskata Balgaria. In: Godishnik na Sofiyskiya universitet. Istoriko-filologicheski fakultet (30). Sofia, 1934, p. 1-76.
18. Zlatev T. Balgarska kashcha v svoya arkhitektonichen i kulturno-istorichen razvoi. Kn. 1. Sofia, 1930, 164 p.
19. Ivanova E. Za chardachnata kashcha ot XVIII–XIX vek. Predislyamski koreni na mezhdinnoto prostanstvo. In: <http://www.protobulgarians.com/Statii%20ot%20drugi%20avtori/Elena%20Ivanova%20-%20Za%20chardachnata%20kaashta.htm> (vizited – 30.01.2017).
20. Irechek K. Knyazhestvo Bolgaria. Varshava, 1877, 649 p.
21. Kapantsi. Bit i kultura na staroto balgarsko naselenie v Severnoiztochna Balgaria. Sofia, 1985, 377 p.
22. Kovalov A. Novogodniye obychai bolgar Respubliki Moldova. In: Besarabskite balgari: istoriya, kultura i ezik. Kishinev: S.Ş.B., 2014, p. 302-310.
23. Koleva Sv. Dokosvane do korena (istoriyata na yedna familna kashcha). In: Narodna kultura na balkandzhiite. T. VIII. Gabrovo, 2010. <https://www.etar.org/izdania/nb2010-8-pdf/NB2010-192-204.pdf> (vizited – 30.01.2017).
24. Marinov D. Gradivo za veshchestvenata kultura na Zapadna Balgaria. Materiali. Sofia: SbNU, 1901, 201 p.
25. Markova L. V. Tipy bolgarskogo zhilishcha v Dnestrovsko-Prutskom mezhdurech'ye. In: Etnografia i iskusstvo Moldavii. Kishinev, 1972, p. 61-134.
26. Material'naia kul'tura kompaknykh etnicheskikh grupp na Ukraine: Zhilishche. Moskva, 1979, 188 p.
27. Novakov S. Z., Gurgurov N. N. Stranitsy istorii sela Korten (1830–1995). Kishinev, 1995, 127 p.
28. Ocherki istorii i etnografii sela Kirnichki v Bessarabii. Odessa: Germes, 1998, 263 p.
29. Pirinski kray. Etnografski, folklorni i ezikovi prouchvania. Sofia, 1980, 687 p.
30. Primovski A. Bit i kultura na rodopskite balgari. Sofia, 1973, 617 p.
31. Problemy yazyka, istorii i kul'tury bolgarskoy diaspory v Moldove i na Ukraine. Kishinev: Shtiintsa, 1993, 187 p.
32. Rakovski G. S. Pokazalets ili rakovodstvo kak da si iziskvat i izdiryat naystari cherti nashego bitiya, yazyka, narodopokloneniya, starago ni pravleniya, slavnago ni proshedstviya i proch. Odesa, 1859, 168 p.
33. Skal'kovskii A. A. Bolgarskiye kolonii v Bessarabii i Novorossiyskom kraye. SPb., 1848, 156 p.
34. Sofiyski krai. Etnografski i ezikovi prouchvania. Sofia, 1993, 332 p.
35. Stranitsy istorii i etnografii bolgar Moldovy i Ukrainy. Kishinev, 1995, 108 p.
36. Chiyschiya: ocherki istorii i etnografii bolgarskogo sela Gorodneye v Bessarabii. Odessa: Astroprint, 2003, 856 p.
- Marina Miron** (Chişinău, Republica Moldova). Magistru în istorie şi teorie a culturii, Asociaţia de Dezvoltare a Turismului în Moldova.
- Марина Мирон** (Кишинэу, Республика Молдова). Магистр истории и теории культуры, Ассоциация по развитию туризма в Молдове.
- Marina Miron** (Chisinau, Republic of Moldova). MA of History and Theory of Culture, Association of Tourism Development in Moldova.
- E-mail:** marinamiron.72@mail.ru

Larisa ZAHAROVA

CONFLICTUL ARTISTIC CA FACTOR GENERATOR DE SUBIECT ÎN TRILOGIA LUI VASILII DIUBIN „ANCA”

Rezumat

Conflictul artistic ca factor generator de subiect în trilogia lui Vasiliu Diubin „Anca”

Studiind sistemele de romane ale oricărui scriitor, pot fi scoase în evidență temele tranzitorii ale creației lui, pot fi înțelese problemele abordate de autor, caracteristicile timpului în care el a trăit și a activat. În acest articol, autorul, bazându-se pe romanul-trilogie „Anca” de Vasiliu Diubin, studiază dezvoltarea și soluționarea conflictului de bază și generator de subiect. Ne demonstrează că în trilogia lui Vasiliu Diubin „Anca” conflictul de bază și generator de subiect este conflictul artistic interpersonal, condiționat de viziunea diferită asupra lumii de către eroii romanului.

În toate operele trilogiei („Coasta de bronz”, „Furtuna” și „Seinerle pleacă în mare”) se observă combinarea de diverse conflicte de ordin secundar (conflicte multiple): militar, social, cu privire la viziunea lumii, de dragoste și altele. În acest studiu, examinând conflictul artistic, reflectat în trilogia lui Vasiliu Diubin „Anca”, autorul articolului ne arată condiționalitatea conflictelor „interne” și „externe” odată cu schimbarea formațiunii sociale. În acest articol, de asemenea, se menționează că Vasiliu Diubin, apelând la forma literară precum este romanul, a abordat probleme caracteristice timpului său: devenirea unei noi formațiuni social-economice, formarea unei metode noi de gospodărire, apărarea Patriei de la invazia dușmanului străin. Astfel, după cum ne demonstrează studiul, evenimentele reale, conflictele, care au obținut forma de conflict artistic în roman, joacă rolul de exponent al intenției autorului.

Cuvinte-cheie: conflict artistic, roman-trilogie, Vasiliu Diubin, conflict generator de subiect, sinteza conflictelor, conflicte multiple.

Резюме

Художественный конфликт как сюжетобразующий фактор в трилогии Василия Дюбина «Анка»

При рассмотрении системы романов того или иного писателя можно выделить сквозные темы его творчества, понять, какие проблемы, характерные для своего времени, поднимает писатель. В данной статье автор, опираясь на роман-трилогию Василия Дюбина «Анка», исследует развитие и разрешение основного сюжетобразующего конфликта. Доказывает, что в трилогии Василия Дюбина «Анка» основным сюжетобразующим конфликтом является межличностный художественный конфликт, обусловленный разными мировоззренческими позициями героев. Во всех произведениях трилогии («Бронзовая коса», «Шторм» и

«Сейнеры уходят в море») наблюдается сочетание разных видов второстепенных конфликтов (поликонфликтность): военный, социальный, мировоззренческий, любовный и др. В данном исследовании, рассматривая художественный конфликт, отраженный в трилогии Василия Дюбина «Анка», автор статьи показывает обусловленность «внутренних» и «внешних» конфликтов изменением общественной формации. В статье отмечается, что, обращаясь к форме романа, Василий Дюбин поднимает проблемы, характерные для своего времени: становление нового социально-экономического строя, формирование нового способа ведения хозяйства, защита отечества от иноземного врага. Таким образом, как показывают исследования, реальные события, конфликты, получившие форму художественного конфликта в романе, играют роль выразителя авторского замысла.

Ключевые слова: художественный конфликт, роман-трилогия, Василий Дюбин, сюжетобразующий конфликт, синтез конфликтов, поликонфликтность.

Summary

Artistic conflict as subject-generating factor in Vasily Diubin's trilogy novel "Anca"

When investigating the novel's system of one or another writer, main themes of his works can be pointed out, to understand what problems inherent that time the writer describes. In this article, relying on Vasily Dubin's novel trilogy "Anca", the author investigates the development and resolution of the main plot-forming conflict. The author proves that in trilogy of Vasily Diubin "Anca" the main plot-forming conflict is interpersonal artistic conflict caused by different ideological positions of the heroes. In all trilogy works ("Bronzovaea Kosa", "Shtorm" and "Seinery uhodeat v more") the combination of different types of secondary conflicts (poly-conflicts) are presented: military, social, ideological, love and others. In this research, when investigating the artistic conflict shown in trilogy of Vasily Diubin "Anca", the author of article shows conditionality of "internal" and "external" conflicts by changing the social formation. The article notes that citing on novel's form, Vasily Diubin raises the problems inherent that time: the becoming of a new socio-economic system, the formation of a new way of farming, the defense of the fatherland from a foreign enemy. So, as studies show the real events and conflicts that took the form of an artistic conflict in the novel play the role of the exponent of author's ideas.

Key words: artistic conflict, trilogy novel, Vasily Diubin, plot-forming conflict, synthesis of conflicts, multi-layered conflicts.

Conflictul artistic reprezintă prin sine, mai întâi de toate, o reflectare relevantă a contradicțiilor existente, totodată, el este și un centru specific, unde se intersectează o mulțime de categorii și probleme de ordin etic. Conceptul, dezvoltarea și soluționarea conflictului depind de viziunea scriitorului asupra lumii și experiența lui de viață, de faptul în ce societate și în ce perioadă de timp el trăiește și activează. În diferite perioade ale timpului, de viziunile asupra lumii avute în diverse epoci, interesele și credința poporului îi impunea pe literatori să acorde atenție multiplelor tipuri de probleme, să elucideze unele sau alte feluri de conflicte. În prezenta cercetare, studiind conflictul artistic reflectat în trilogia lui Vasili Diubin „Anca”, sperăm să demonstrăm condiționalitatea schimbării conflictelor „interne” și „externe” în funcție de schimbarea formațiunilor sociale.

Subiectul principal al romanului-trilogie „Anca” de Vasili Diubin este consacrat muncii grele a marinarilor din regiunea Mării Azov. Toate cele trei romane, și anume „Coasta de bronz”, „Furtuna” și „Seinerele pleacă în mare”, sunt unite de imaginea eroinei principale Anca, o pescăriță prin descendență. Este cunoscut faptul precum că conflictul în literatură stă la baza formei artistice, este axa centrală de generare a subiectului operei literare. L. Ghinzburg afirmă că „subiectul operei literare este o unitate ce se deplasează în timp. Iar mișcarea prin sine reprezintă întotdeauna antagonism și situații de conflict. În diferite etape de dezvoltare a literaturii, eroul, soluționând chestiunile sale, intră în contradicție cu lumea materială, cu mediul social, cu o altă persoană, cu forțele oculte și cu sine însuși” [1, p. 103].

Conflictul dintre Anca, fiică a unui pescar sărac, și Pavel, fecior al unui cazac înstărit – Timofei Belgorodțev, este conflictul generator de subiect al trilogiei. În trilogie Pavel ne este prezentat în calitate de un personaj antagonist, care se găsește într-o activă confruntare cu eroina principală, Anca, și care stă în calea atingerii scopurilor țintite de către aceasta.

Primul roman al trilogiei – „Coasta de Bronz” ne povestește despre viața pașnică pe care o duceau locuitorii satului Coasta de Bronz până la război.

Romanul începe cu descrierea unor tablouri de confruntare a pescarilor cu intemperiile naturii în timpul pescuitului sub gheață. Atunci când, pe neprins de veste, a pornit să se miște gheața de pe râu și a dat buzna peste ei turbatul vânt numit Trimutan, ce a curmat viața a nouă pescari.

„El năvălește năprasnic și vertiginos din partea de nord, fărâșă gheața în bucăți și provoacă ciocnirea ghețarilor, gonindu-i rapid spre strâmtoarea Kercensk. <...> Îți frige fața de parcă te-ar sfichiui cu urzică, îți arde cu o durere insuportabilă toată făptura, amestecă cerul cu marea, sângele fierbinte cu apa rece și corpul moale cu gheața fragilă. El, aido-

ma unui cârd de pescăruși nesățioși, se aruncă asupra prăzii sale și o nimicește momentan. Trimutan nu este altceva decât o moarte inevitabilă!” [1, p. 16].

Scriitorul ne demonstrează că viața pescarilor, plină de pericole, cristalizează niște caractere deosebite de oameni, cu un spirit foarte puternic. Un asemenea om, cu un caracter deplin și specific, și este eroina principală a romanului, pescărița Anca.

Cercetătorul științific Constantin Șișcan menționează că „romanul atrage atenția asupra sa prin caracterele pline de culoare ale unor oameni curajoși, cu o reflectare reală a vieții lor” [4, p. 194].

În romanul „Coasta de Bronz”, autorul ne arată dezvoltarea relațiilor dintre Anca și Pavel. La începutul romanului ele sunt de dragoste, iar la sfârșitul lui ele cresc în ură din cauza diferitor viziuni asupra vieții, avute și promovate de către fiecare în parte.

Făcând cunoștință cu eroii romanului, tot mai mult ne convingem de puterea pătrunzătoare a autorului în esența lor umană. Devine îndreptățit acel fapt în care eroii sunt plasați în condiții neordinare. Ei nimeresc în plasa contradicțiilor etice și sunt permanent puși în fața alegerii și aprecierii valorilor selectate, mizând doar pe propria lor conștiință. Pavel Belgorodțev este nevoit să aleagă: va merge pe calea tatălui său – să fure, să ascundă peștele prins, să-i ducă de nas pe consătenii săi; sau să meargă cu Anca și cu alți activiști în artel pentru a lucra împreună. Autorul ne arată lupta chinuitoare interioară ce-l frământă pe Pavel. La luarea deciziei îl mai împiedică și relațiile complicate cu tatăl său, care, adesea, se termină, pentru băiatul deja matur, cu pedepse fizice. Drept exemplu de conflict intern, ce are loc în sufletul lui Pavel, este propriul lui monolog:

„– Nu-mi vine în cap nici un răspuns: îmi este el părinte ori nu? Sunt eu oare fiul lui ori cum vine asta? De mic copil și până acum am știut numai de dojană și de chelfăneală...” [2, p. 116].

Vasili Diubin ne arată că asupra relațiilor dintre tineri o mare influență o are și inechitatea socială a familiilor lor, adică are loc un conflict social ce rezultă din incoerența viziunilor asupra lumii ale unor persoane aparte, care ocupă diferite poziții sociale. Și este cunoscut faptul că deosebiriile dintre oameni, după pozițiile social ocupate, inevitabil duc la acutizarea conflictelor sociale. Tatăl lui Pavel Belgorodțev este un urmaș al unui colonel degradat de cazaci, un sătean avut, care era întotdeauna ales în postura de ataman. Tatăl Ancăi era un om sărac, pe care îl porecleau în sat Poniuhai. Pentru Timofei Belgorodțev era insuportabil însuși gândul cu privire la relațiile celor doi tineri:

„Cu cine te-ai legat? Cu Anca lui Poniuhai? Te omor în băta!” [2, p. 36].

Eroina principală Anca observă zbuciumările lui Pavel și se îndoiește în sinceritatea sentimentelor lui.

„– Drumurile noastre sunt diferite. Tu și singur știi acest lucru, și apropiații noștri sunt oameni diferiți, – a zis Anca. – Eu nu te învinuiesc” [2, p. 133].

Autorul ne arată cum Pavel decide să întrerupă definitiv relațiile cu tatăl său, dar este împins înspre aceasta, nu de pozițiile lui de viziune asupra lumii, nici de motivele ideologice, ci de amărăciune față de părinte, pe de o parte, și dorința de a-i fi pe plac iubitei sale, pe de altă parte.

„Lasă acum să știe... Lasă să vadă că eu pentru ea merg la toate... De nimic nu mi-e jale... De nimic...” [2, p. 134].

Drept urmare, Pavel dezvăluie acțiunile criminale ale tatălui său, participă la arestarea și exilarea lui. Însă, nici în urma acestor acțiuni, conflictul personal intern, și anume insatisfacția lui față de condițiile vieții sale și față de sine însuși, nu-și găsește soluția. Viziunile asupra lumii ale acestui personaj se bazează pe convingerea lui în faptul că bogăția personală o va atrage, totuși, pe Anca la el, că ea doar din înfumurare își sporește prețul, că o domnișoară însărcinată ar trebui să-și dea seama că ea nu i-ar trebui nimănui. Neînțelegerea atitudinii dușmănoase și a înstrăinării Ancăi față de el, simțul vinovăției pentru arestarea tatălui său, condamnările sătenilor intensifică chinurile sufletești și conflictul personal intern al personajului. Era firesc de așteptat ca nașterea fiicei să-i unească pe tineri, anume la aceasta spera Pavel, mizând pe faptul că, acum, Anca va fi de acord să treacă cu traiul la el, în castelul lui bogat, dar aceasta, spre regretul lui, nu se întâmplă.

Eroina principală a romanului este prezentată ca o personalitate puternică, gata pentru a-și făuri singură propria sa viață, și tot singură să-și educe propriul copil, iar în calitate de condrumet în viață își dorește să-i fie, de asemenea, o persoană cu o voință puternică. Autorul romanului menționează că Anca observă în comportarea lui Pavel astfel de calități precum ar fi lipsa de sinceritate, căutarea de beneficii personale și o mândrie exagerat de mare. Acești factori, luați împreună, fac conflictul interpersonal dintre acești eroi să fie nesoluționabil. Pavel părăsește satul și o lasă pe Anca să crească singură fiica lor nou-născută, refugiindu-se la oraș.

Autorul, fiind un scriitor realist, descrie în romanul său toate bogățiile fenomenelor din lumea înconjurătoare, toată diversitatea tipurilor de oameni. Vasiliu Diubin a trăit și el în satul Coasta de Bronz, de aceea, în mare măsură și destul de real, el descrie evenimentele legate de edificarea unei noi formațiuni social-economice și de crearea a unui nou mod de gospodărire. Caracterele reflectate în roman sunt condiționate nu numai de mediul social-istoric, ci și de propria experiență de viață.

În romanele realiste, ca regulă, toată acțiunea este concentrată asupra sorții eroului principal, asupra atitudinii lui față de lumea înconjurătoare, for-

mării, dezvoltării caracterului și conștiinței lui în cea mai grea perioadă a vieții. Ocupând o mare parte de timp, în care se descriu sorțile a mai multor personaje active, ea se caracterizează, totodată, prin prezența unei anumite sinteze de conflicte, adică a unor conflicte multiple. În romanul „Coasta de Bronz” noi putem găsi afirmarea celor expuse mai sus, deoarece în opera dată, în afară de conflictul de generare a subiectului de bază între eroii principali, mai există, în primul rând, conflictul social între pescarii individualiști, deprinși să lucreze ca pe vremuri, și cei activiști de artel, care însușeau și aplicau noile metode de pescuire în comun.

În al doilea rând, figurează conflictul dintre eroina principală Anca, care a devenit gravidă extraconjugal, și majoritatea sătenilor, care o condamnă pentru acest fapt. Chiar și tatăl copilului, Pavel, când părăsea satul, orbit de mânie și gelozie, a insultat-o grav:

„Mergi din ograda mea! Și nici pe bastardul tău nu-l recunosc! Nu e al meu!” [2, p. 179].

Este necesar să subliniem că în acest roman sunt prezentate, de asemenea, conflictele sociale și cele de gender ce țin de diferența dintre unele grupuri de băieți și fete, aflate în concurența lor firească de a fi egali în viața socială, cea activă și familială; care pretindeau la drepturi egale între bărbați și femei. Un exemplu vădit de femeie emancipată este însăși eroina principală a romanului, Anca Beguncova, care a parcurs o cale de viață grea și anevoiasă, de la activist, milițian și până la președinte al sovietului sătesc.

Se sfârșește romanul „Coasta de Bronz” și ți se creează impresia că însăși soarta i-a despărțit pe eroii principali, Anca și Pavel, epuizând conflictul dintre ei. Însă Vasiliu Diubin merge mai departe și, la începutul romanului al doilea al trilogiei „Furtuna”, după ce s-au scurs deja zece ani de viață, chiar din primele pagini, descrie revenirea lui Pavel în satul natal. De la bun început se creează impresia că acesta, fiind un strungar fruntaș, stahanovist, s-a corijat și a sosit să-și restabilească bunele sale relații cu Anca.

Însă în continuare autorul începe să descopere esența lui Pavel printr-un monolog intern al acestuia și cititorului îi devine clar că despre corijarea acestui erou nici nu se poate vorbi, deoarece faptele lui Pavel sunt vădit ghidate nu de dragoste, ci de dorința lui de răzbunare pentru umilirea sa de altădată.

În acest mod, conflictul de generare a subiectului romanului doi din trilogie este, de asemenea, conflictul personal dintre aceiași eroi, Anca și Pavel. Cronotopul romanului „Furtuna” include în sine perioada celui de-al Doilea Război Mondial, iar acțiunile decurg în satul Coasta de Bronz și în alte localități, părți din regiunea Mării Azov și ținutul Krasnodar.

Un rol important în generarea subiectului în al doilea roman al trilogiei îi aparține conflictului militar dintre cele două părți beligerante. Principalele

personaje, Anca și Pavel, au nimerit în diferite tabere aflate în conflict: Pavel a trecut de partea hitleriștilor, care l-au numit în calitate de comandant și ataman în satul natal, Coasta de Bronz, iar Anca a devenit, mai apoi, partizan.

Însetat de răzbunare și de amărăciune că Anca l-a acceptat pe un altul și nu pe el, Pavel depunea toate eforturile și posibilitățile sale pentru a o găsi pe ea împreună cu fiica sa, deoarece, după cum auzise, acestea n-au reușit să se evacueze. În calitate de ajutor l-a găsit pe Hariton Egorov, poreclit Biriuk, tatăl căruia a fost arestat și întemnițat împreună cu Timofei Belgorodțev. Acum, ambii, Hariton și Pavel, slujesc nemților, numai că Biriuk își face serviciul în taină, pentru a avea posibilitatea de a-i pări pe sătenii săi, de a afla gândurile și intențiile lor.

Anume datorită străduințelor lui Biriuk a fost urmărită Anca și fiica acesteia, fiind prinse și aduse în fața noului ataman. Confruntarea dintre acești doi eroi atinge cote maxime, ura lor reciprocă se aprofundează încă și din cauza că fiecare dintre ei reprezintă o parte antagonistă a conflictului militar. Pentru Anca, Pavel nu este, pur și simplu, un fost potențial soț, care s-a dezis de ea și fiica sa, ci un trădător de Patrie, „un linge blide al nemților”. Însă puterea, în acel moment, era de partea lui Pavel.

„Soarta ta este în mâinile mele. Vreau – te execut, vreau – te miluiesc, soție de ataman te fac...” [2, p. 258].

Pe toată durata romanului „Furtuna”, scriitorul Vasili Diubin folosește metoda de autodemascare a personajului principal, Pavel Belgorodțev, prin monoloagele și faptele acestuia. Astfel, autorul arată cum cu ajutorul lui Pavel, în Germania, la presupozele munci sezoniere de câmp, au fost deportați mai bine de cincizeci de săteni, majoritatea dintre ei fiind adolescenți și femei de vârstă medie. Această faptă a trezit nemulțumire în rândurile sătenilor:

„– Îți înșeli propriul tău popor. Mai bine spuneai adevărul, cică, vă trimit în robie, la munci grele în Germania...” [2, p. 379].

Pavel Belgorodțev ordonă ca bătrânul să fie spânzurat, pentru faptul că acela a îndrăznit să-l insulte. În speranța de a-i frânge persistența Ancăi, el a ținut-o mai bine de trei luni într-un beci.

Pe parcursul dezvoltării subiectului, calitățile negative, ce se proliferă și se adaugă la portretul lui Pavel Belgorodțev, cresc ca un bulgăr de zăpadă. Astfel, la conflictul eroului cu Anca, se suplinește și cel cu tatăl său, care s-a întors din detenție.

Prima lor întâlnire se termină cu o bătaie crâncenă între ei, a doua – cu uciderea tatălui, din propriul său ordin. Profitând de dezordine și de rănirea lui Pavel din timpul încăierării lui cu tatăl său, Anca evadează în acea noapte de iarnă din sat, traversând strâmtoarea înghețată și supunând riscului viața sa și a copilului ei. Aflându-se într-o luptă, pe viață și pe

moarte, cu gerul necruțător, ea mai că nu-și pierde viața, dar avu noroc de consătenii săi fugari, care au găsit-o aproape pe jumătate înghețată și au încălzit-o, readucând-o la viață.

La sfârșitul romanului doi al trilogiei „Anca”, autorul încearcă din nou să-l convingă pe cititor în aceea că conflictul dintre eroii principali se termină – Pavel este împușcat de către o săteancă de a sa, Akimovna, în timp ce el încerca să se ascundă de oștirile sovietice care erau în ofensivă, ca apoi să-i arunce corpul neînsuflețit de pe un mal abrupt. Pe când Anca Begunkova rămâne vie și își recapătă fericirea sa de femeie, căsătorindu-se cu pilotul Orlov.

Însă romanul trei „Seinerele pleacă în mare” contrazice această afirmație, deoarece și în acest roman conflictul principal, reflectat în primele două cărți ale trilogiei, și-a găsit continuare. Acesta este iarăși conflictul dintre Pavel, care a rămas viu ca prin minune, și fericita Anca, care cu greu a scăpat de strașnicile amintiri despre el. Punctul culminant al acestui conflict a fost momentul întâlnirii celor doi eroi pe puntea seinerului „Burevestnik”, unde Pavel Belgorodțev se ascundea sub numele de Nicolae Miniko și unde lucra în calitate de ajutor al mecanicului de pe vas, iar eroina, cu brigada sa, se afla pe acest vas în timpul ce acela efectua un raid de pescuit, pentru a asista la o lecție și o demonstrare de film. Anca deodată și-a recunoscut dușmanul.

Rezultatul tragic al acestui conflict personal devine inevitabil: pentru Pavel Belgorodțev, ca trădător de Patrie, deconspirarea este o amenințare reală cu moartea. El întreprinde încercarea de a o omorî pe Anca.

Drept rezultat, în romanul lui Vasili Diubin devine clar că Anca și Pavel nu sunt numai niște antagoniști, ci și niște rivali sociali de neîmpăcat. Și este firesc că moartea Ancăi însemna pentru Pavel viață și libertate, iar în caz contrar, el, inevitabil, va fi arestat și executat.

Salvarea Ancăi a și dus la dezlegarea finală a conflictului de generare a subiectului principal în trilogia „Anca”, când tribunalul militar și-a desfășurat sesiunea de câmp în satul Coasta de Bronz, unde a și fost aprobat verdictul de condamnare la moarte prin împușcare a lui Pavel Belgorodțev, după care acesta și a fost îndată executat.

Reiesind din cele expuse mai sus, se poate de menționat că, în trilogia lui Vasili Diubin „Anca”, conflictul de bază ce generează subiectul operei este conflictul artistic interpersonal, condiționat de pozițiile diferite ale eroilor cu privire la viziunea lor asupra lumii. În toate operele – „Coasta de Bronz”, „Furtuna” și „Seinerele pleacă în mare” – poate fi observată și o combinație a diferitor conflicte de ordin secundar: militar, social, de viziune asupra lumii, de dragoste etc. Este de menționat și acel fapt că, apelând la o așa formă literară precum este romanul,

Vasilii Diubin abordează probleme ce au fost caracteristice timpului său: edificarea și dezvoltarea unei noi formațiuni social-economice, formarea unui nou tip de gospodărire, apărarea Patriei de invaziile dușmanilor externi etc. De asemenea, putem spune că schimbările formațiunii sociale, pe care le-a observat și le-a trăit autorul, au și stat la baza conflictelor artistice principale „interne” și „externe”, ce au fost reflectate în romanele sale.

Referințe bibliografice

1. Гинзбург Л. О лирике. Л.: Советский писатель, 1974, 408 p.
2. Дюбин В. Анка. Роман. Кишинев: Литература артистикэ, 1981, 728 p.
3. Михайлов А. Лирика сердца и разума. М.: Советский писатель, 1965, 396 p.
4. Шишкан К. Б. Василий Дюбин. In: Русская литература Молдовы в лицах и персоналиях (XIX – нач. XXI вв.): Библиографический словарь-справочник. Авторы-составители: К. Б. Шишкан, С. Г. Пынзару, С. П. Прокоп. Кишинев: Inessa, 2003, p. 194-195.

References

1. Ginzburg L. About lyrics. L.: Sovetskii pisateli, 1974, 408 p.
2. Dyubin V. Anka. Novel. Kishinev: Literature artistica, 1981, 728p.
3. Mikhaylov of A. Lirik of heart and reason. M.: Sovetskii pisateli, 1965, 396 p.
4. Shishkan K. B. Vasily Dyubin. In: The Russian literature of Moldova in persons and a personnel (XIX – the head of the XXI centuries): Bibliographic dictionary reference. Authors originators: K. B. Shishkan, to S. G. Pynzar, S. P. Prokop. Kishinev: Inessa, 2003, p. 194-195.

Larisa Zaharova (Chișinău, Republica Moldova). Doctorandă, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Лариса Захарова (Кишинев, Республика Молдова). Докторант, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Larisa Zakharova (Chisinau, Republic of Moldova). PhD Candidate, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: mi-la2@rambler.ru

VIATA ȘTIINȚIFICĂ
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ
„PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE”.
EDIȚIA A IX-A, CHIȘINĂU, 30–31 mai 2017

Problema salvagădării și valorificării patrimoniului cultural material și spiritual continuă să reprezinte una dintre prioritățile științelor umanistice la nivel mondial. Experiența edițiilor precedente ale Conferinței anuale organizate de Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM (desfășurându-se, în anii 2009–2015, sub genericul „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor”) și în 2016 sub genericul „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”) ne permite să afirmăm că acest eveniment științific este de o importanță și actualitate majoră, fapt demonstrat de numărul mare al specialiștilor notorii din domeniul arheologiei, etnologiei, studiului artelor din spațiul vest- și est-european, care se înregistrează anual pentru a participa la conferință.

Răspunzând provocărilor timpurilor moderne și urmărind să abordeze cele mai actuale și stringente probleme cu care se confruntă societatea contemporană în domeniile arheologiei, etnologiei și studiului artelor, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei a organizat și a desfășurat la 30–31 mai 2017 ediția a IX-a a Conferinței Științifice Internaționale „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. La eveniment au participat 184 de cercetători din țară și din străinătate cu 164 comunicări. Comunicările au fost prezentate în trei limbi: română, engleză și rusă, 40% dintre vorbitori au fost reprezentanți ai instituțiilor de cercetare de peste hotare: România, Ucraina, Rusia, Ungaria, Germania, Belarus.

Ediția din anul 2017 a continuat bunele practici anterioare, axându-se pe sporirea vizibilității în societate întru promovarea imaginii Conferinței și participanților, pe cercetările fundamentale, pe nouitatea științifică și pe prezentarea metodologiilor noi aplicate în cercetare. Manifestarea științifică a avut drept scop principal stabilirea unei comunicări eficiente și a unui dialog între cercetătorii notorii din spațiul Uniunii Europene și cei din spațiul est-european, inclusiv din Republica Moldova, pe subiecte și probleme de interes comun, ce pot servi drept platformă pentru inițiere a unor proiecte de cercetare și valorificare a patrimoniului cultural.

În cadrul ședinței plenare din 30 mai 2017, au fost prezentate 5 comunicări care au abordat probleme științifice actuale ale științelor umanistice.

Domnul Ion Niculiță, doctor habilitat, profesor universitar la Universitatea de Stat din Moldova, a prezentat comunicarea *Terminologii arheologice:*

probleme și perspective. Domnia Sa s-a referit la caracterul convențional al termenilor istorici, care sunt utilizați în cercetare și care nu întotdeauna corespund realităților epocii cercetate și care induc în eroare societatea. Domnul profesor a subliniat necesitatea trecerii la utilizarea terminologiilor „neutre”, fără coloraturi etnice, etnoculturale sau etnocronologice.

Domnul Victor Țvircun, doctor habilitat, profesor universitar, coordonatorul Secției Științe Umanistice și Arte a AȘM, a ținut comunicarea *Despre istoria neamului Bantăș în cadrul nobilimii din Rusia.* Domnia Sa a făcut o reconstrucție a genealogiei neamului Bantăș și a cercetat activitatea personalităților remarcabile ale acestui neam, primii dintre care s-au strămutat împreună cu Dimitrie Cantemir în Imperiul Rus, unde s-au integrat, aducându-și aportul la dezvoltarea țării.

Doamna Senica Țurcanu, doctor, cercetător la Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iași, a prezentat participanților la conferință discursul *Scurtă incursiune în universul miniatural Cucuteni-Tripolie.* Comunicarea cercetătoarei ieșene, ca și a celorlalți vorbitori, a fost susținută de un bogat material ilustrativ care a făcut să fie comunicarea mai relevantă și argumentată. Domnia Sa a menționat că „alături de oameni și animale, în universul miniatural Cucuteni-Tripolie sunt reprezentate diverse obiecte și construcții, majoritatea cu un prototip real în viața cotidiană”.

Directorul Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM, domnul Victor Ghilaș, doctor habilitat, conferențiar cercetător, a elucidat aportul istoricului Alexandru Boldur la cercetarea istoriei muzicii basarabene. Analizând operele în care istoricul abordează aspecte ale istoriei muzicii, dl Victor Ghilaș a concluzionat că „Alexandru Boldur a pus piatra de temelie la cercetarea istorică a artei sonore din Moldova est-pruteană, pe fundalul afirmării ei în cultura națională”.

Cercetătoarea din cadrul IPC, Natalia Grădinaru, doctor în istorie, a prezentat o comunicare interesantă intitulată: *Puterea terapeutică a cuvântului rostit.* Domnia Sa a reliefat reprezentările sociale asupra puterii cuvântului în tradiția populară și unele viziuni științifice moderne cu privire la puterea terapeutică a cuvântului, care, în opinia cercetătoarei, ar justifica practicile și credințele populare.

În continuare, lucrările conferinței s-au desfășurat în patru secțiuni:

- *Arheologie și cercetări interdisciplinare* (Arheologie preistorică și tracologie; arheologie antică și medievală).

- *Etnologie. Probleme generale și abordări interdisciplinare.*

- *Interferențe culturale în arta națională* (Arte vizuale: arte plastice, arhitectură și Arte audiovizuale: teatru, film, muzicologie).

În cadrul secțiunii **Arheologie și cercetări interdisciplinare** au fost prezentate 60 de comunicări.

Participanții au abordat subiecte deosebit de importante și actuale în cercetările arheologice, printre care menționăm: *Piese neordinare din stațiunea paleolitică de la Cosăuți* (Serghei Covalenco); *Date arheologice și antropologice privind mormintele scitice de tumuli 5 și 5A de la Crihana Veche* (Ion Ciobanu, Angela Simalcic); *Structuri de habitat hallstatiene timpurii din așezarea Trinca „Izvorul de Luca”* (Oleg Levițki); *Ștampile de amfore de Sinope descoperite în limita Callatisului antic și în împrejurimi* (Natalia Mateevici); *Corelarea fortificațiilor cu așezările deschise și necropolele în arealul culturii Cozia-Saharna* (Aurel Zancoci); *Câteva considerații privind orașul medieval de la Costești, raionul Ialoveni, în lumina descoperirilor monetare* (Eugen Nicolae) ș. a.

În secțiunea **Etnologie. Probleme generale și abordări interdisciplinare** au fost prezentate 48 de comunicări. Cercetătorii au abordat subiecte de interes major în cercetările etnologice, antropologice, etnoistorice. Evidențiem câteva subiecte mai relevante, în opinia noastră.

Sărbătorile populare românești în cercetările științifice ale studenților (Valentina Ursu); *Valența interdicțiilor în sistemul de credințe populare românești de la începutul secolului al XX-lea* (Tatiana Potîng); *Organizarea înmormântărilor basarabenilor decedați în Gulag (1941–1945)* (Mariana Țăranu); *Conștiința națională și patriotismul călugărilor basarabeni din Sfântul Munte Athos (secolul al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea)* (Alexandru Magola); *Sărbătorile rurale ale bulgarilor din Republica Moldova* (Alexandr Covalov); *Imaginea casei în viziunea despre lume a ucrainenilor* (Tatiana Fainik); *Tradiție, economie și ideologie în rudenii spirituală din nășie la românii din Basarabia* (Ludmila Cojocar) ș. a.

Atelierele secțiunii **Interferențe culturale în arta națională** au abordat, de asemenea, subiecte deosebit de interesante și actuale prezentate în 51 de comunicări. Cele mai relevante subiecte abordate au fost: *Arta decorativă din RSS Moldovenească. Anii 1981–1991* (Constantin Spînu); *Simbolismul turnului de apărare* (Mariana Șlapac); *Arhitectura bisericii din Vadul-Rașcov – o provocare de datare și identificare a unui tip necunoscut de clădire* (Tamara Nesterov); *Portrete în timp ale avangardei basarabene* (Tudor Stăvilă); *Probleme actuale ale reamenajării spațiilor verzi în orașul Chișinău* (Valeriu Lupașcu);

Eroul liric în ipostaza de alter ego al cineaștului Emil Loteanu: particularitățile arhetipului Anima-Animus (Ana-Maria Plămădeală); *Victor Ștefaniuc – creator al miracolului păpușăresc* (Violeta Tipa); *Partitura ca factor al profesionalizării și patrimonializării muzicii tradiționale în repertoriul orchestrei populare „Folclor”* (Vasile Chiseliță) ș. a.

Conferința științifică internațională *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, ediția a IX-a, a fost o manifestare științifică de amploare; numeroși cercetători și-au comunicat rezultatele cercetării, au purtat un dialog cu privire la cele mai actuale descoperiri științifice în domeniu, au acordat întrebări și au oferit răspunsuri. Participanții la conferință au primit un stimul pentru viitoarele cercetări. Materialele conferinței, care au fost distribuite tuturor participanților, cuprind cele mai importante teze științifice ale comunicărilor prezentate, astfel cercetările savanților participanți vor putea fi consultate și apreciate în țările de origine ale acestora. Atmosfera de colegialitate și dialog constructiv este cea care a umplut spațiile Academiei de Științe a Moldovei, în incinta căreia s-a desfășurat evenimentul în zilele de 30–31 mai 2017. Conferința a fost reflectată și în presa națională din Republica Moldova, printre care menționăm televiziunile TVR Moldova și Moldova 1.

În interviul acordat reporterilor TVR Moldova la 31 mai 2017, dl Dumitru Boghian, conferențiar universitar la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, a menționat că „oamenii prezentului cam uită că trecutul poate fi pus la baza dezvoltării societăților și comunităților contemporane, euforia construcțiilor moderne de foarte multe ori duce la distrugerea ireversibilă a unor situri și lucrul acesta este dăunător patrimoniului”.

Dl Ion Duminiță, doctor în științe politice, cercetător la Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, în interviul acordat reporterului emisiunii „Petală Romano” din 15 iunie 2017 de la Moldova 1, a relatat esența comunicării sale elaborate în cadrul proiectului de salvare a arhivelor aflate în pericol, desfășurat cu susținerea Bibliotecii Britanice. În acest context a menționat că „o imagine poate spune mai mult decât cuvântul, uneori o imagine poate spune „mai mult decât o carte”, imaginile pot constitui un supliment la ceea ce se scrie ele sunt deosebit de valoroase”, de aceea, în opinia Domniei Sale, arhivele fotografice trebuie să fie digitalizate și depozitate în arhive digitale pentru a fi valorificate de cercetători.

Evenimentul a avut răsunet în țările de origine ale cercetătorilor participanți, care au ținut să disemineze experiența trăită la Institutul Patrimoniului Cultural, colegilor și echipelor de cercetare din instituțiile din care fac parte și activează, precum și pe paginile revistelor și site-urilor instituțiilor de cercetare.

În anul 2018 va fi organizată Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valo-

rificare, promovare”. Ediția a X-a: „Prin știință spre cunoașterea patrimoniului național”, cu susținerea AȘM acordată în cadrul proiectelor de organizare a manifestărilor științifice internaționale. Cercetătorii

care se ocupă cu cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural sunt îndemnați să-și pregătească comunicări pentru a da curs invitației la conferință.

Adrian DOLGHI

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE ORGANIZATE ÎN ANUL 2017 DE SOCIETATEA ȘTIINȚIFICĂ A BULGARIȘTILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

La **20 ianuarie 2017** în incinta Bibliotecii bulgare din Chișinău „Hristo Botev” s-a desfășurat masa rotundă „*Profesorul Piotr Nedov – savantul și patriarhul renașterii naționale a bulgarilor basarabeni*”. Această manifestare a fost organizată de către Biblioteca „Hristo Botev” împreună cu Societatea Științifică a Bulgariștilor din Republica Moldova. Scopul acestui eveniment științific a fost evidențierea principalelor perioade din viața și activitatea doctorului habilitat în biologie, profesorului Piotr Nedov. Menționăm că pe 25 decembrie 2016 s-au împlinit 90 de ani de la nașterea acestui savant și de aceea masa rotundă avea un sens deosebit de important. Despre semnificația personalității date în mediul bulgar vorbește și faptul că Piotr Nedov a fost unul dintre primii care a participat la renașterea națională a bulgarilor din Republica Moldova în anii '60–'90 ai secolului al XX-lea. Evident, acest eveniment nu a putut să rămână neobservat din partea diferitor organizații bulgare din Chișinău, de aceea în ziua desfășurării activității, în bibliotecă s-au adunat cei mai reprezentativi membri ai comunității bulgărești: Fiodor Sabii (președintele Comunității Bulgare din Republica Moldova), dr. hab. în istorie Nicolai Cervencov (președintele Societății Științifice a Bulgariștilor din Republica Moldova), dr. în istorie Ivan Zabunov (președintele Societății Bulgare „Възраждане”), dr. în filologie Nadejda Cara (șefa Grupei „Etnologia bulgarilor” a Centrului de Etnologie a Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM), poetul Gheorghi Barbarov (șeful emisiunilor pentru minorități naționale la compania TRM). În afară de asta, aici au fost prezenți și reprezentanți ai Ambasadei Republicii Bulgare în Republica Moldova: Gheorghi Iovcov (atașat cultural), dar și consulii Boian Iordanov și Ivan Stoianov. Pe parcursul activității desfășurate au fost derulate fotografiile savantului în slaid-show, în același timp, oaspeților le-au fost oferite buclele cu informații privind biografia, lucrările științifice ale lui Piotr Nedov și memoriile colegilor săi (Nicolai Cervencov, Ivan Zabunov, Ivan Grec) referitor la activitatea sa profesională.

Lucrările mesei rotunde au fost deschise de către șefa Bibliotecii „Hristo Botev” Angela Olărescu, care a salutat oaspeții și a menționat importanța desfășurării manifestărilor de acest gen anume în bibliotecă în vederea propagării pentru publicul cititor a rolului personalităților de etnie bulgară în dezvoltarea țării noastre. Ea a lansat ideea creării unui calendar pentru anul 2018 care va cuprinde date remarcabile din viața bulgarilor din Republica Moldova.

Prof. Nicolai Cervencov a vorbit despre biografia lui Piotr Nedov, pe care îl cunoștea încă din anii de copilărie, ei fiind consăteni (s-au născut în satul Cișia, regiunea Odesa). S-a împărtășit cu amintirile despre familia lui Piotr Nedov, menționând că era înstărită, se ocupa cu pomicultura, iar unchiul lui P. Nedov avea magazin de vin în orașul Ismail. În același timp, vorbitorul a comunicat despre viața complicată prin care a trecut acest savant. În 1944 el se mută ilegal în Bulgaria. După sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, el se întoarce în Chișinău și se înscrie la studii la Institutul Agrar din Chișinău. Fiind bulgar de etnie, P. Nedov se interesează de soarta conaționalilor săi din Basarabia și în acest sens trimite o scrisoare lui I. Stalin, în care cere deschiderea școlilor naționale cu predare în limba maternă în localitățile bulgare. Aceasta s-a răsfrânt asupra vieții lui de mai departe. Aflăm că în 1950 a fost arestat „pentru activitate antisocialistă și propagandă naționalistă” și condamnat la 25 de ani de închisoare în Gulag, or. Norilsk. Însă peste 7 ani el este reabilitat și eliberat. N. Cervencov s-a oprit mai detaliat asupra activității științifice a lui Piotr Nedov, în acest sens a menționat faptul că în 1965 P. Nedov a susținut teza de doctor, și tocmai în 1983 – teza de doctor habilitat în științe biologice. După 4 ani, în 1987, primește titlul de profesor. Tezele savantului au fost dedicate elaborării metodelor de sporire a imunității viței-de-vie față de diferite microorganisme dăunătoare. A activat la Institutul de Viticultură și Vinificație al AȘM, unde a elaborat diferite soiuri de struguri: Legenda, Pervenet, Magaraci ș. a.

Aleksandru Kiskin, prietenul familiei lui Piotr Nedov, a menționat calitățile umane a lui Nedov, totodată apreciind profesionalismul lui ca profesor universitar și savant.

Maria Velicsar, care în anii '90 ai secolului al XX-lea a fost prezentatoarea emisiunii „Unda Bugeacului” la TRM, a adus cu sine poze din timpul acordării interviului de către Piotr Nedov (realizat la 70 de ani de la nașterea savantului). Ea l-a descris pe savant ca fiind un om inteligent, interesant, un exemplu pentru tineretul de astăzi, care avea multă toleranță. În acest sens, M. Velicsar s-a adus aminte de un interviu care, din motive tehnice, a fost luat de două ori în aceeași zi. P. Nedov nu a refuzat să participe la emisiune, spunând în încheiere că al doilea interviu s-a primit mai reușit decât primul.

Despre P. Nedov a vorbit feciorul Nicolai, care a povestit despre faptul cum la tatăl său s-a trezit interesul față de biologie. Aflăm că în 1936 P. Nedov este

admis la Seminarul Duhovnicesc din Ismail. Acolo el s-a bătut cu un coleg de clasă. Ca pedeapsă a fost trimis pentru câteva luni la mănăstire, care se afla pe malul Dunării. Șezând mult timp pe malul acestui râu, tânărul Nedov făcea observații asupra dezvoltării biologice a peștelui, a broaștelor. Astfel i s-a trezit interesul față de biologie. Fiul Nicolai l-a descris ca fiind devotat familiei, vorbea corect și direct, cunoștea multe limbi străine. Nicolai a spus că mama Ana și tatăl său se înțelegeau foarte bine. Ea era decan la Universitatea Agrară și trimitea soțului său aspiranți pentru a învăța secretele vinificației.

Ivan Zabunov a relatat despre participarea lui P. Nedov la mișcarea națională a bulgarilor din Republica Moldova, l-a caracterizat ca „luptător pentru drepturile bulgarilor basarabeni”. În acest sens, el a menționat că, încă în 1965, Nedov a plecat la Moscova și în Comitetul Central al PCUS a expus viziunile sale asupra dezvoltării viitoare a bulgarilor. La sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut, el participă activ la crearea și activitatea Societății Bulgare „Възраждане” și a Societății Științifice a Bulgariștilor din Republica Moldova.

În cuvântul de încheiere a evinimentului științific, Nicolai Cervencov a anunțat că în satul natal al lui P. Nedov o stradă a fost numită în cinstea biologului moldovean. Totodată, el a informat publicul prezent că este pregătită pentru tipar cartea ce conține memoriile lui Piotr Nedov (400 pagini). El a expus o speranță că în scurt timp vor fi adunate mijloace care ar permite editarea unei cărți bine îngrijite, cu copertă groasă și fotografii color. Cei prezenți au subliniat necesitatea publicării acestei cărți, care va avea o mare însemnătate pentru studierea perioadei în care a activat Piotr Nedov.

La **12 aprilie 2017**, bulgarii de pretutindeni au sărbătorit 140 de ani de la începerea războiului ruso-turc din 1877–1878. Și aceasta nu este întâmplător, anume datorită acestui război Bulgaria a fost eliberată de sub jugul otoman. Pentru bulgarii basarabeni, această sărbătoare are o semnificație deosebită, anume în Chișinău 140 de ani în urmă a fost anunțat manifestul împăratului Aleksandru al II-lea de declarare a războiului Imperiului Otoman. De asemenea, în Chișinău s-au format detașamente de voluntari, majoritatea în care erau coloniști bulgari. Aceștia au participat la luptele din Șumen, Plevna și alte orașe din Bulgaria și au lăsat un aport considerabil la eliberarea Bulgariei. Evident faptul, acest eveniment istoric nu putea fi trecut neobservat în rândul comunității bulgarilor din Chișinău de azi. Cu acest prilej, la Biblioteca „Hristo Botev” a fost organizată o conferință științifico-practică cu genericul: *140 de ani de la începutul războiului ruso-turc (1877–1878) și bulgarii basarabeni*. Organizatorii au

fost principalele organizații obștești ale bulgarilor basarabeni, între care: Societatea Științifică a Bulgariștilor din Republica Moldova și Societatea Bulgară „Възраждане”. Acest eveniment a reunit bulgariștii de la noi și a avut scopul de a face cunoștință comunității bulgarilor de azi despre rolul conaționalilor lor din Basarabia în eliberarea Bulgariei. Așadar, lucrările conferinței au fost deschise cu un cuvânt de salut din partea gazdei, directoarea Angela Olărescu, care a menționat că fondurile bibliotecii dispun de o literatură bogată ce reflectă acest eveniment istoric. Cu acest prilej a invitat oaspeții să viziteze expoziția de carte, care a fost selectată și expusă pentru publicul cititor de către colaboratorii instituției pe care ea o conduce. Și-a arătat speranța că și pe viitor Biblioteca „Hristo Botev” îi va uni pe cercetători în mișcarea lor pe tărâmul promovării istoriei și culturii bulgarilor din Republica Moldova.

A urmat comunicarea dlui Ivan Zabunov, dr. în istorie (Societatea Bulgară „Възраждане”), care a vorbit despre premisele războiului ruso-turc 1877–1878, subliniind atmosfera tenționată pe arena politică europeană. După părerea sa, un rol important în războiul ruso-turc a fost prăbușirea sângeroasă a revoltei bulgarilor din aprilie 1876.

Dl Nicolai Cervencov, dr. hab. în istorie (Societatea Științifică a Bulgariștilor din Republica Moldova), s-a aprofundat în detalii concrete referitor la formarea și structura detașamentelor voluntarilor bulgari ce s-au creat în Chișinău. S-a oprit asupra biografiilor unor militari bulgari care s-au evidențiat în timpul războiului. A descris detaliat participarea acestora în evenimentele de la înălțimea Șipka (august 1877), care a fost decisivă pentru obținerea victoriei armatei țariste asupra coteropitorilor turci.

Ivan Duminica, dr. în istorie (IPC al AȘM), a relatat despre istoria casei de invalizi și paraclisului, care a fost construit în 1881 pentru veteranii războiului. S-a oprit mai detaliat la descrierea felului cum se adunau bani pentru aceste lăcașuri.

În continuare a vorbit Stepan Cordeac care a descris detaliat procesul de înălțare a monumentului dedicat voluntarilor bulgari care actualmente se află în parcul din sectorul Râșcani al capitalei. Tânărul specialist a spus că a avut un plan de a construi un complex istorico-cultural care trebuia să reflecte rolul Chișinăului în eliberarea Bulgariei. Ca urmare, piața unde se află monumentul se numea Piața Voluntarilor Bulgari; în fața ei se afla cinematograful Șipka, iar în preajmă se afla muzeul războiului ruso-turc 1877–1878, în care erau expuse uniforme și obiectele militare din timpul războiului de eliberare a Bulgariei.

La sfârșitul conferinței dr. în istorie Elena Rațeva (Universitatea de Stat „Grigore Țamblac” din Taraclia), a analizat creația marelui scriitor bulgar Ivan

Vazov referitor la acest război, a evidențiat fragmente în care se descrie cum armata țaristă a fost întâmpinată ca eliberatoare în satele bulgărești și cum țăranii

bulgari aprovizionau militarii ruși și îi ajutau ca traducători și îndrumători.

*Ivan DUMINICA,
Angela OLĂRESCU*

JUBILEE

К ЮБИЛЕЮ И. И. КАУНЕНКО

29 января 2017 г. свой юбилей отмечала Ирина Ивановна Кауненко – доктор психологии, конференциар, ведущий научный сотрудник Отдела межэтнических исследований Института культурного наследия АНМ.

Около десяти лет назад Ирина Ивановна уже сложившимся исследователем пришла в Центр этнологии Института культурного наследия. Ее приход в отдел сопровождался созданием особой атмосферы юмора, открытости, вдохновения, любви и поддержки, которая так важна для роста и развития молодого поколения в стенах научного учреждения.

В 1978 г. Ирина Ивановна окончила Бельцкий государственный педагогический институт им. А. Руссо, по специальности «Педагогика и психология (дошкольная)». После окончания института Кауненко Ирина Ивановна работает воспитателем, заведующей детским садом в с. Сарата-Ноуэ (Леовский район), методистом д/с № 126 г. Кишинева, ассистентом на педагогическом факультете государственного педагогического университета им. И. Крянгэ.

В 1990–1993 гг. обучалась в аспирантуре в Исследовательском центре семьи и детства Института развития личности РАО (Москва, Россия), где успешно защитила диссертацию на тему «Личностные особенности детей старшего дошкольного возраста с трудностями в поведении», и ей была присвоена ученая степень кандидата психологических наук. На профессиональное формирование Ирины Ивановны как психолога решающее влияние оказал научный руководитель доктор психологии, проф. Г. Г. Кравцов и научные сотрудники лаборатории личности. Именно там был сформирован ее интерес к научным изысканиям. По возвращении из Москвы Ирина Ивановна преподает на факультете психологии КГПУ им. И. Крянгэ, на кафедре прикладной психологии, где в 1998 г. ей присваивается степень доцента.

Несмотря на интерес к проблематике формирования личности ребенка, стремление к изучению проблем общества оказалось сильнее.

С конца 90-х гг. область социальной психологии и этнопсихологии становится устойчивым исследовательским направлением в ее научной деятельности. На сегодняшний день сфера научных интересов Ирины Ивановны достаточно широка: социальная психология, этнопсихология, кросс-культурная психология, психология межэтнических отношений. Все это находится в

русле фундаментальной методологической проблемы «человек и общество». Она является сторонницей междисциплинарных исследований и комплексного подхода.

В 2009 г. И. И. Кауненко поступает в докторантуру Института психологии РАН (Москва, Россия) в качестве докторанта-соискателя, которую заканчивает в 2012 г., по специальности «социальная психология».

Помимо научной деятельности Ирина Ивановна большую часть своей жизни посвятила и преподавательской работе в разных университетах Молдовы. Огромное количество студентов смогли соприкоснуться с ее реальным мастерством, проявляющимся в сочетании высокого профессионализма в науке, практике и преподавании. Под ее руководством было успешно защищено большое количество дипломных, магистерских работ и одно диссертационное исследование – Гашпер Л. «Психологические особенности этнической идентичности старших подростков» (2008). В настоящее время она является руководителем докторантов в области социальной психологии. Читает курсы «Этнопсихология и межэтнические отношения», «Психология больших социальных групп» на факультете психологии и социальной работы Международного Независимого Университета Молдовы (ULIM).

Под ее руководством были реализованы проекты: «Развитие толерантности у подростков и молодежи» (Фонд Сороса, 2001 г.); «Развитие толерантности – основа межкультурного диалога молодежи» (Фонд Сороса, 2002 г.); «Школа толерантности» (грант Посольства США, 2003); «Толерантность – приглашение к диалогу» (2004, грант Посольства США); «Психологические особенности идентичности этнических меньшинств в условиях пограничья (на материале Молдовы)» (Центр перспективных научных исследований и образования в области социальных и гуманитарных наук (CASE), Фонд Карнеги, США, 2007); руководитель молдавской группы в научно-исследовательском проекте «Образы России в Евразии: память, идентичность, конфликт» (ERA. Net RUS Plus, 2016–2017).

Участвовала в международном научно-исследовательском проекте «Здоровье и развитие молодежи (Исследование по оценке знаний, отношений и практик молодежи в отношении собственного здоровья и развития)» (ЮНИСЕФ в Республике Молдова, фонд Канадского агентства по международному развитию, 2004–2005).

В профессиональном сообществе И. И. Кауненко пользуется большим авторитетом. Всего ею опубликовано более 90 работ, среди которых коллективная монография «Идентичность в системе этнопсихологического и этнологического знания в Республике Молдова» (Кауненко И. И., Каунова Н. Г., Иванова Н. В., 2015); сборники статей «Проблемы теории и практики этнопсихологии и этнологии» (ред. Степанов В. П., 2012), «Этносоциологические и этнопсихологические практики: методологические подходы и комментарии» (учеб.-метод. пособие для высш. шк., 2010), получившие высокую профессиональную оценку среди коллег не только нашей страны, но и далеко за ее пределами. Ее имя как этнопсихолога широко известно в научных кругах как в Молдове, так и за рубежом.

Коллеги, ученики и докторанты Ирины Ивановны высоко ценят ее человеческие качества, научные труды, вклад в психологическую науку и от всей души желают ей счастья, здоровья и творческих успехов!

Наталья КАУНОВА

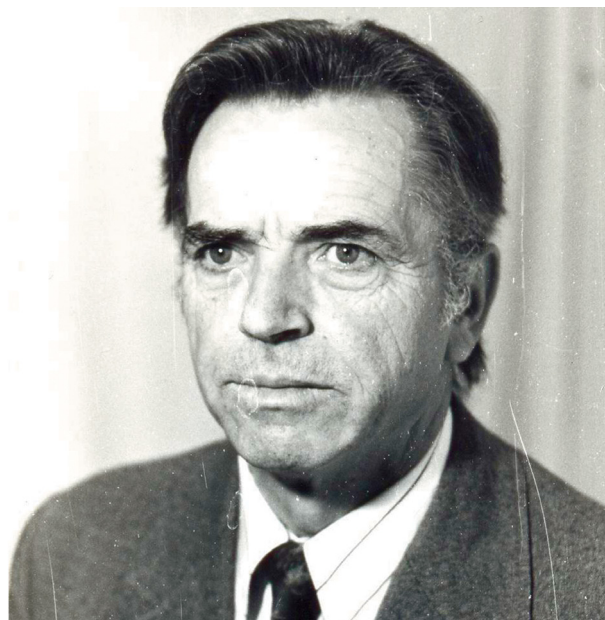
IN MEMORIAM

ГАВРИЛ ГАЙДАРЖИ (1937–1998)

О вкладе Г. Гайдаржи в науку известно не только гагаузоведам, но и специалистам-тюркологам из разных стран мира. В этом году ему исполнилось бы 80 лет со дня рождения. Его научная деятельность началась еще в студенческие годы, в стенах Кишиневского государственного университета, в участии в научных экспедициях по сбору лингвистического и фольклорно-этнографического материала в русских (старобрядческих) и гагаузских селах, в том числе и в составе экспедиции АН МССР. Незаурядные способности в области языкознания были отмечены преподавателями МГУ им. М. В. Ломоносова, куда он был прикомандирован для специализации и выполнения дипломной работы. С сентября 1963 г. Г. Гайдаржи начинает свою преподавательскую деятельность в Бельцком педагогическом институте им. А. Руссо, где проработал 12 лет заведующим кафедрой методики русского языка. Одновременно он учился в годичной аспирантуре Института языкознания АН СССР (г. Москва), где успешно защитил кандидатскую диссертацию по теме «Типы придаточных предложений в современном гагаузском языке», на базе которой была опубликована монография в двух частях: «Гагаузский синтаксис: относительное и бессоюзное подчинение придаточных» (1973), «Гагаузский синтаксис. Придаточные предложения союзного подчинения» (1981). В этот же период выходит в свет «Гагаузско-русско-молдавский словарь» (1973), в котором Г. Гайдаржи являлся одним из соавторов и редактором гагаузской части.

В 1987 г., когда гагаузоведение начало формироваться в системе АН МССР как структурное подразделение, Гаврил Гайдаржи был приглашен в Отдел гагаузоведения в качестве старшего научного сотрудника. С 1991 г. он становится ведущим научным сотрудником и занимает пост заместителя директора Отдела по изучению национальных меньшинств АНМ по научной работе. Одновременно Г. Гайдаржи работал в Кишиневском государственном педагогическом университете им. И. Крянгэ и Комратском государственном университете, где читал лекции и вел семинарские занятия по гагаузскому языкознанию.

За период научной деятельности Гаврил Гайдаржи издал около 60 научных статей по проблемам гагаузского синтаксиса, общей и сравнительной тюркологии. Кроме того, он участво-

вал в ряде крупных международных проектов: «Лингвистический атлас Европы» (1982–1988), «Сравнительная грамматика тюркских языков» (1994–1995), «Большой сравнительный словарь тюркских языков» (1994–1995), «Справочник грамматических терминов тюркских языков» (Анкара, 1997 г.). С 1991 по 1995 гг. Г. Гайдаржи участвовал в разработке новой редакции Правил орфографии и пунктуации гагаузского языка.

Научные интересы Г. Гайдаржи были связаны не только с изучением проблем общего и гагаузского языкознания, но и с вопросами исследования гагаузского фольклора и художественной литературы. Результатом этой деятельности явился ряд публикаций в виде статей, а также его участие в качестве редактора нескольких фольклорных сборников и монографий. В 2017 г. был выпущен Научно-исследовательским центром Гагаузии им. М. В. Маруневич фольклорный сборник (компакт-диск) из коллекции Г. Гайдаржи под названием «Dizi-dizi boncuklar».

Гаврил Аркадьевич Гайдаржи ушел из жизни в 60 лет – в расцвете творческих сил. Он был человеком прекрасной души, интеллигентным и деликатным, человеком высокой культуры, обширной эрудиции, обладал тонким чувством юмора.

Г. Гайдаржи по праву было присвоено звание «Заслуженный деятель науки Республики Молдова» (1997). Его имя носит Комратский теоретический лицей. В память о Гавриле Гайдаржи на Аллее славы в Комрате был установлен бюст.

Диана НИКОГЛО,
Виталий СЫРФ

RECENZII

Valentina ENACHI

**„CERCETAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL
ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR”. CULEGERE DE STUDII,
CHIȘINĂU: GAROMONT-STUDIO, 2016, 175 p.**

În 2016 a văzut lumina tiparului culegerea de studii „Cercetarea și valorificarea patrimoniului național și universal în învățământul preuniversitar”. Autorii acestei culegeri sunt atât savanți cu renume: Anatol Petrencu, Valentin Burlacu, Panfil Sava, Valeri Filipov, Angela Lisnic, Valentina Ursu, Valeria Cozma, cât și experți tineri: Dorina Onica, Ludmila Moisei, Maria Șevciuc, Maia Mileac, Ecaterina Pintilii, Vera Vrabie, Rodica Nastas, Lucia Țicu, Ala Donica ș. a.

Importanța temelor prezentate și cercetate este expusă în proiectul instituțional „Patrimoniul cultural național și universal în sistemul educațional”, în cadrul căruia este elaborată și editată această carte. Dar aș vrea să menționez și o părere subiectivă, și anume că, în contextul noii președinții instalate în Republica Moldova, sunt reanimate vechile teorii și opinii culturologice din perioada sovietică. Regimul sovietic gestiona problemele etnoculturale prin politici de asimilare, deportări și genocid. Savanții au plătit tributul politicului. Nu toate acțiunile și cercetările au fost greșite, dar depășite, fără îndoială, și, în virtutea acestor cauze, nu pot fi propagate în noua realitate socială. Abordări noi, opinii, critici și viziuni moderne sunt bine-venite, salutare și le-am găsit în acest studiu.

Cartea este o culegere exhaustivă de articole în domeniul culturii și educației. Alte lucrări axate pe tematica culturii există, dar reflectarea acestora în domeniul educației – nu.

Culegerea este structurată, conform principiului tematic, în două părți. În prima parte sunt incluse articole de sinteză și analiză. Autorii A. Petrencu, M. Șevciuc, M. Mileac, E. Pintilii, P. Sava, V. Filipov și Gh. Budan abordează fenomenul cultural din Republica Moldova prin prisma cercetărilor originale, și anume: a monumentelor istorice (A. Petrencu); epocii de aur a culturii românești (M. Șevciuc); traficului de bunuri culturale (M. Mileac), temei actuale și la ordinea zilei în condițiile lipsei orientărilor valorice ale cetățenilor Republicii Moldova. N-am știut că satul Văleni are 3 muzee (E. Pintilii), că poate fi atât de interesant și valoros din punct de vedere educațional, un muzeu sportiv din satul Cojușna (P. Sava și V. Filipov) și o biserică din satul Căietu din raionul Cantemir, a cărei istorie a fost descrisă de absolventul Facultății de Istorie și Etnopedagogie Gh. Budan.

Partea a doua a cărții are o tentă aplicativă și este de un real folos tuturor celor care activează în domeniul pedagogic. Așa, spre exemplu, Dorina Onica consideră că patrimoniul cultural poate fi promovat prin lecțiile de geografie, în cadrul cărora sunt prezentate natura, cultura și oamenii, prin lecțiile de istorie, bineînțeles, și cele de educație civică. Concluzia autoarei este semnificativă: „...Promovarea patrimoniului cultural în școală este o punte spre educarea la copii a sentimentului de dragoste, respect, prețuire față de originalele forme și expresii ale moștenirii noastre naturale și culturale. Aceștia nu vor fi atât de mult tentați să plece peste hotare sau, dacă vor pleca, vor deveni buni ambasadori ai culturii naționale.”

Colega noastră A. Lisnic vine cu o analiză teoretică a conceptelor de competență culturală în manualele școlare și, ceea ce este important, prezintă indicatori și *descriptori* de evidențiere a culturii și patrimoniului în manualele școlare. Foarte detaliat, perseverent și minuțios este realizată studiarea componentei culturale în 4 manuale școlare de istorie de la ciclul liceal, clasa a X-a. Concluziile doctorului conferențiar A. Lisnic sunt destul de critice. Iată comentariile asupra conținuturilor capitolelor

consacrate culturii în manual: „...Maniera descriptivă nu permite analiza complexă a evenimentelor și fenomenelor culturale, studiul patrimoniului este redus și general, informațiile sunt prezentate dintr-o singură perspectivă, nu motivează elevii să cunoască specificul culturii, al epocii ș. a.”. Recomandările autoarei articolului sună optimiste și sunt de un real folos celor ce vor dori să se perfecționeze în domeniul studierii problemelor culturii, fiindcă, după cum conchide autoarea, „necesitatea menținerii și promovării acestora rămâne un deziderat ce permanent ne întoarce spre valorile culturii ca unele din bogățiile supreme ale umanității”.

Un studiu actualizat în conformitate cu noile tendințe de analiză a culturii a fost prezentat de dna Valeria Cozma – un nume notoriu în istoriografia noastră, cu o experiență valoroasă din perioada sovietică. Autoarea vine cu un material consistent și amplu, care nu poate fi apreciat decât pozitiv și captivant pentru cei interesați de tematica culturii. Mi-a plăcut și accesibilitatea cu care sunt descrise și interpretate problemele complexe ale temei.

Valentin Burlacu, autorul articolului „Probleme de predare/învățare a culturii naționale și universale în manualele de istorie pentru cl. a XII-a”, are o părere foarte critică atât asupra conținuturilor, cât și asupra didacticii tematicii culturale în manualele de istorie pentru această clasă. Autorul aduce exemple reale de lipsă a profesionalismului în tratarea temelor consacrate culturii.

Articolul Valentinei Ursu „Valorile și competențele culturale în curriculum și în manualele de *Educație civică* pentru cl. X–XII” este un studiu analitic asupra prezenței valorilor culturale în documentele date. Autoarea menționează competențele-cheie, care se formează prin conținuturi și module, și face o incursiune în temele consacrate subiectelor de cultură și patrimoniu. Valentina Ursu nu a inventariat doar noțiunile și subiectele, ci a teoretizat și a specificat conținuturile didactice și structurale ale temelor. Sunt bine-venite și reușite recomandările privind sporirea rolului și autorității disciplinei *Educația civică* în formarea competențelor culturale. Țin să subliniez că materialul în cauză va fi de un real folos profesorilor ce țin acest curs.

Articolul Verei Vrabie este o aplicație de învățare transdisciplinară a conținuturilor curriculare de cultură în cadrul lecțiilor de istorie. Autoarea prezintă un material didactic de o importanță practică pentru profesori. O altă autoare, Natalia Țurcanu, ne mărturisește că „omul mileniului III nu poate să se realizeze în calitate de personalitate generatoare de idei, fără gestionarea tehnologiilor informaționale...”.

Tot dânsa a propus exemple de integrare a tehnologiilor informaționale în crearea situațiilor didactice și elaborarea unor resurse efective pentru formarea competenței specifice de păstrare și apreciere a patrimoniului național și local în context universal. Caietul cu teste formative „Personalități marcante” și suporturile didactice pe CD sub genericul lucrării „Istoria în timp și spațiu”, elaborate de autoare, sunt binevenite în activitatea profesorilor.

Rodica Nastas a consacrat articolul său studierii oportunităților pe care le au disciplinele opționale pentru ameliorarea comunicării interculturale. Drept exemplu a servit analiza curriculumului și a manualului la disciplina opțională *Istoria, cultura și tradițiile poporului rus*. Vasile Manica dezbate problema patrimoniului religios, subliniind valoarea lui istorico-documentară și vechimea sa istorică. Ala Donica menționează, în articolul său, că „educația pentru dezvoltarea durabilă este oportună pentru a realiza îmbinarea dimensiunii socio-economice, politice și de mediu într-un tot întreg în favoarea prosperității societății”. Lucia Țicu explorează o temă inedită pentru a realiza o lecție de studiere a patrimoniului național prin învățarea temei: „Parcurile vechi – monumente de arhitectură peisagistică prin intermediul metodei mozaicului”. Comunicările de încheiere a culegerii „Promovarea patrimoniului cultural prin educația artistică” și „Practici de valorificare a patrimoniului cultural în sistemul educațional”, avându-le drept autoare pe S. Bolfosu, L. Moisei și L. Bolocan, ne familizează cu importanța educației muzicale, tehnologice și culturii locale.

Temele și subiectele prind contur în imaginile fotografice, scheme, planuri ale grădinilor, tabele și date prezente în studiile inserate în culegere.

Dacă ar fi să criticăm ceva (pentru că absența acestuia denotă lipsa obiectivității), atunci n-am avea de reproșat decât doar faptul că este necesară o conceptualizare teoretică și didactică a noțiunii de „*patrimoniu național*”. Dar complexitatea și anvergura temei cere studii suplimentare în domeniu.

Volumul a fost îngrijit de V. Ursu (editor și redactor coordonator). Din colegiul de redacție au făcut parte V. Cozma, A. Lisnic, M. Șevciuc. Aprecierii efortul și tenacitatea acestei echipe.

În final, menționăm că culegerea de studii prezentată este o lectură interesantă și utilă pentru orice persoană dornică de a cunoaște cultura și valorile ei perene.

Valentina ENACHI

DATA ON THE EDITORIAL BOARD СВЕДЕНИЯ О РЕДКОЛЛЕГИИ

Procop S. *Editor-in-Chief.* PhD of Philology, Associate Professor, Director of the Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova. svetlanaprocop@mail.ru

Zaicovschi T. *Editor in charge.* PhD of Philology, Associate Professor, Scientific Researcher-Coordinator at the Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the ASM. tanzai57@mail.ru

Damian V. *Secretary in charge.* PhD of History, Senior Scientific Researcher at the Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the ASM. viktor-md-ru@mail.ru

Cara N. PhD of Philology, Scientific Researcher-Coordinator at the Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the ASM. knadejda50@yandex.ru

Derlicki J. PhD of Ethnology, Scientific Researcher at the Ethnology Department of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Academy of Sciences of Poland (Warsaw), derlicki@iaepan.edu.pl

Duminica I. PhD of Political Sciences, Associate Professor, Head of Division, Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the ASM. johnny_sun-day@yahoo.com

Duminica Iv. PhD of History, Scientific Researcher at the Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the ASM. duminicaivan@yandex.ru

Dushacova N. PhD of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Center for the typology and semiotics folklore Russian State Humanitarian University (Moscow). dushakova@list.ru

Ghinoiu I. PhD of Geography, Senior Scientific Researcher, first degree, Scientific Secretary of the Institute of Ethnography and Folklore „C. Brăiloiu”, Romanian Academy of Sciences (Bucharest). ionghinoiu@yahoo.com

Guboglo M. Doctor of History, Professor, Vice director of the Institute of Ethnology and Anthropology „N. Mikluho-Maklai”, Academy of Sciences of Russia (Moscow). guboglo@yandex.ru

Nicoglo D. PhD of History, Senior Scientific Researcher at the Ethnology Center of the Institute of Cultural Heritage of the ASM. nikoglo2004@mail.ru

Stepanov V. Doctor of History, Professor, Senior Scientific Researcher at the Oryol State University „I. S. Turgenev” (Russian Federation). stepansky@mail.ru

Șofransky Z. Doctor of History, Associate Professor. zina.sofransky@gmail.com

Прокоп С. *Главный редактор.* Доктор филологии, конференциар, директор Центра этнологии Института культурного наследия АНМ. svetlanaproscop@mail.ru

Зайковски Т. *Ответственный редактор.* Доктор филологии, конференциар, ведущий научный сотрудник Центра этнологии Института культурного наследия АНМ. tanzai57@mail.ru

Дамьян В. *Ответственный секретарь.* Доктор истории, старший научный сотрудник Центра этнологии Института культурного наследия АНМ. viktormd-ru@mail.ru

Гиною И. Доктор географии, главный научный сотрудник, ученый секретарь Института этнографии и фольклора им. К. Брэилою Румынской Академии наук (Бухарест). ionghinoiu@yahoo.com

Губогло М. Доктор исторических наук, профессор, зам. директора Института этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая РАН (Москва). guboglo@yandex.ru

Дерлицки Я. Доктор этнологии, научный сотрудник Департамента этнологии Института археологии и этнологии Академии наук Польши (Варшава). derlicki@iaepan.edu.pl

Думиника И. Доктор политологии, зав. секцией, Центр этнологии Института культурного наследия АНМ. johnny_sunday@yahoo.com

Думиника Ив. Доктор истории, научный сотрудник Центра этнологии Института культурного наследия АНМ. duminicaivan@yandex.ru

Душак ова Н. Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник, Центр типологии и семиотики фольклора РГГУ (Москва). dushakova@list.ru

Кара Н. Доктор филологии, конференциар, ведущий научный сотрудник Центра этнологии Института культурного наследия АНМ. knadejda50@yandex.ru

Никогло Д. Доктор истории, конференциар, старший научный сотрудник Центра этнологии Института культурного наследия АНМ. nikoglo2004@mail.ru

Степанов В. Доктор исторических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И. С. Тургенева (Российская Федерация). stepansky@mail.ru

Шофрански З. Доктор хабилитат истории, конференциар. zina.sofransky@gmail.com

TERMENE ȘI CONDIȚII DE PUBLICARE ALE MATERIALELOR ÎN REVISTA DE ETNOLOGIE ȘI CULTUROLOGIE

Stimați colegi,

Centrul de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei vă invită să prezentați materiale pentru *Revista de Etnologie și Culturologie*

Considerații generale:

Revista acceptă pentru publicare lucrări științifice: studii monografice, articole de sinteză, recenzii, materiale de informare din viața științifică internă și externă (congrese, conferințe, simpozioane, seminare, colocvii), precum și cronici, documente de arhivă, abordând subiecte inovative din domeniul umanistic: etnologie și culturologie. Revista de Etnologie și Culturologie apare semestrial și este distribuită gratuit la solicitare în toate bibliotecile publice și centrele științifice de profil umanistic.

Toate genurile de lucrări științifice pot fi prezentate în limbile engleză, română, rusă.

Structura lucrărilor este următoarea:

I. Adnotare:

La începutul textului principal se va face o adnotare în limba română, engleză și rusă, fiecare însoțită de traducerea titlului și cuvintelor-cheie în limba rezumatului. Adnotările vor reflecta conținutul articolului, ideile și concluziile de bază. Adnotările se vor prezenta în format Times New Roman, Font size 10, Space 1,0. Volumul fiecărei adnotări va avea între 1300–1500 caractere, inclusiv spații.

II. Textul lucrării:

Volumul textului va fi de 0,5–1,0 c. a. (2000–40000 semne, inclusiv spații și semne de punctuație), inclusiv bibliografia și materialul ilustrativ. Textul lucrărilor trebuie prezentat în manuscris și în format electronic: Times New Roman, Font size 14, Space 1,5.

III. Materialul ilustrativ:

Materialul ilustrativ se va prezenta în formă grafică clară în format electronic (JPG sau TIF: nu mai puțin de 300 dpi). Imaginile, tabelele, graficele ș. a. vor fi însoțite de legende corespunzătoare și de indicarea sursei de proveniență.

IV. Referințe bibliografice:

Referințele bibliografice se vor conforma cerințelor CNAA din Republica Moldova. Notele bibliografice din text se prezintă în original. În cazul în care se utilizează și titluri cu caractere chirilice, se redactează o bibliografie suplimentară cu transliterarea titlurilor cu caractere latine (conform sistemului Bibliotecii Congresului SUA).

Referințele bibliografice se amplasează după textul principal al articolului și sunt prezentate în succesiune numerică, în ordine alfabetică.

Referințele la sursele bibliografice se indică în paranteze pătrate, inserate în text, de exemplu [8]. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicele bibliografic se indică și pagina, de exemplu [8, p. 231].

Exemple de publicații tipărite:

Cărți: Buzilă V. Covoare basarabene. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013, 252 p.; Axionov V. Studii muzicologice. Chișinău: Media Musica, 2012, 195 p.; Полобедова О. И. О природе книжной иллюстрации. М.: Наука, 1973, 336 с.

Articole în reviste și culegeri: Plămădeală N. Leon Donici – o conștiință antiutopică. In: Limba Română. Chișinău, 2002. Nr. 4–6, p. 15–24; Ле Коадик Р. Мультикультурализм. In: Диалоги об идентичности и мультикультурализме / Под ред. Е. Филипповой и Р. Ле Коадика. М.: Наука, 2005, p. 15–23.

Documente electronice: Gavrilean B. T. Simboluri cu valențe magice. Teză de doctorat în arte vizuale. Universitatea de artă și design. Cluj-Napoca. Rezumat. 2011, 25 p.: <http://www.uad.ro/storage/Dataitems/GBT.Rezumat.Teza.Ro.pdf> (vizitat 05.02.2015).

Exemple de transliterare: Semenov V. V. Filosofia: itog tysiacheletii. Filosofskiaia psikhologiya. M.: Evrika, 2000, 64 p.; Vasil'eva S. V. Vosstanovlenie tserkovnoi sobornosti staroobriadchestva v kontekste institutsional'nykh transformatsii XX–XXI vv. In: Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta / Feder. agentstvo po obrazovaniyu, Buriat. gos. un-t. Ulan-Ude: Izd-vo Buriat. gos. un-ta, 2010. Vyp. 7: Istoriya, p. 25–37.

V. Lista abrevierilor

VI. Date despre autor:

Numele, prenumele, gradul științifico-didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, e-mail.

Data prezentării materialului, semnătura.

Recenzii, prezentări de cărți, personalii, antologii etc.

Materialele se prezintă în redacția autorului, dar trebuie să corespundă normelor stabilite (Times New Roman, Font size 14, Space 1,5). Volumul maxim – 0,5 c. a. (20000 de semne, inclusiv spații).

Annual, termenul limită de prezentare a materialelor pentru publicare în Revista de Etnologie și Culturologie este 1 februarie. Articolele sunt supuse recenzării de specialiști în domeniu cu grad științific.

Colegiul de redacție își revendică dreptul de a respinge materialele ce nu corespund profilului revistei și normelor tehnice de publicare, cât și pe cele lipsite de valoare științifică și publicate anterior sub diferite forme în alte reviste sau cărți.

Pentru publicarea materialelor în Revista de Etnologie și Culturologie nu sunt percepute taxe și nu sunt oferite onorarii. De asemenea, nu sunt oferite onorarii pentru recenzarea materialelor propuse spre publicare.

Manuscrisele și varianta electronică a lucrărilor științifice pot fi prezentate direct la redacție sau trimise prin poștă.

Adresa: Colegiul de redacție – *Revista de Etnologie și Culturologie*, Institutul Patrimoniului Cultural al ASM, Centrul de Etnologie, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Biroul 532, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova.

Informații suplimentare pot fi solicitate: tel. (022) 27-10-07; e-mail: etnologie@mail.ru; patrimoniul.cultural.asm@gmail.com; pagina web: etnologie.asm.md; patrimoniul.asm.md

TERMS AND CONDITIONS OF PUBLICATION OF MATERIALS IN THE JOURNAL OF ETHNOLOGY AND CULTUROLOGY

Dear colleagues,

The Center of Ethnology of the Cultural Heritage Institute of the Academy of Sciences of Moldova invites you to submit materials for the *Journal of Ethnology and Culturology*.

General considerations:

The journal accepts for publication scientific papers: monographs, synthesis articles, reviews, information materials on internal and external scientific events (congresses, conferences, symposia, seminars, colloquia), chronicles, and archival documents, covering innovative topics from the field of humanities: ethnology and culturology. The Journal of Ethnology and Culturology appears quarterly and is distributed free on request in all public libraries and scientific centres of the humanistic profile.

All scientific papers can be submitted in English, Romanian, and Russian.

The structure of the work shall be as follows:

I. Summary:

The main text shall be preceded by a summary in Romanian, English and Russian, each accompanied by a translation of the title and of the key words in the language of the summary. The summaries will reflect the content of the article, the basic ideas and conclusions. The summaries shall be in Times New Roman, font size 10, 1.0 space. Each summary will contain between 1300–1500 characters, including the spaces.

II. The paper:

The size of the text will be of 0.5 to 1.0 author's pages (20000-40000 characters, including spaces and punctuation signs), including the bibliography and the illustrative material. The text of the papers shall

be submitted in hard (manuscript) and electronic formats: Times New Roman, font size 14, 1.5 space.

III. Illustrative material:

The illustrative material shall be presented in clear graphic form in electronic format (JPG or TIF-no less than 300 dpi). Images, tables, graphs etc. will be accompanied by appropriate legends with the indication of the source of origin.

IV. Bibliography:

Bibliographical references shall comply with the requirements of CNAA of the Republic of Moldova. The bibliographic notes in the text shall be shown in the original. In case, titles in Cyrillic characters are used, an additional bibliography is drawn with the titles transliterated into Latin characters (according to the Library of Congress system).

The bibliography is placed after the main text of the article. The references are listed in numerical sequence, in alphabetical order.

References to the bibliographical sources are indicated in square brackets, inserted in the text, for example [8]. If certain parts of the source are quoted, the page is indicated after the bibliographic index, for example [8, p. 231].

Examples of printed publications:

Books: Buzilă V. Covoare basarabene. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013, 252 p.; Axionov V. Studii muzicologice. Chișinău: Media Musica, 2012, 195 p.; Полобедова О. И. О природе книжной иллюстрации. М.: Наука, 1973, 336 с.

Articles in journals and collections: Plămădeală N. Leon Donici – o conștiință antiutopică. In: Limba Română. Chișinău, 2002. Nr. 4-6, p. 15-24; Ле Кадик Р. Мультикультурализм. In: Диалоги об иден

тичности и мультикультурализме / Под ред. Е. Филипповой и Р. Ле Коадика. М.: Наука, 2005, p. 15-23.

Electronic documents: Gavrilean B. T. Simboluri cu valențe magice. Teză de doctorat în arte vizuale. Universitatea de artă și design. Cluj-Napoca. Rezumat. 2011, 25 p.: <http://www.uad.ro/storage/Dataitems/GBT.Rezumat.Teza.Ro.pdf> (visited 05.02.2015).

Examples of transliteration: Semenov V. V. Filosofiya: itog tysiacheletii. Filosofskaya psikhologiya. M.: Evrika, 2000, 64 p.; Vasileva S. V. Vosstanovlenie tserkovnoi sobornosti staroobriadchestva v kontekste institutsional'nykh transformatsii XX–XXI vv. In: Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta / Feder. agentstvo po obrazovaniyu, Buriat. gos. unt. Ulan-Ude: Izd-vo Buriat. gos. un-ta, 2010. Vyp. 7: Istoriya, p. 25-37.

V. List of abbreviations

VI. Information about the author:

Surname, name, scientific and didactic degree, position, institution, address, telephone, e-mail.

Date of submitting the material, signature.

Reviews, book presentations, personalii, anthologies etc.

The materials shall be presented in the author's editing, but they must meet the established standards

(Times New Roman, font size 14, 1.5 space). The maximum volume – 0.5 author's pages (20.000 characters including spaces).

The deadlines for submitting materials for publication in the Journal of Ethnology and Culturology is 1 February. The articles are subject to reviews by specialists in the field possessing doctoral degrees. The editorial board claims the right to reject the materials that do not correspond to the profile of the journal and to the technical standards of publication, as well as the ones that lack scientific value or were previously published under various forms in other journals or books.

No fees are collected for publishing materials in the Journal of Ethnology and Culturology and no honorariums are offered. Honorariums are not paid either for reviewing the materials proposed for publication.

The hard copy (manuscript) and the electronic version of the scientific works may be submitted in person or sent by post to the editor.

Address: Editorial Board – *Journal of Ethnology and Culturology*, Cultural Heritage Institute of ASM, Center of Ethnology, bd. Stefan cel Mare si Sfânt, 1, office 532, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova.

Additional information may be requested: telephone (022) 271007; e-mail: etnologie@mail.ru; patrimoni.cultural.asm@gmail.com; website: ethnology.asm.md; patrimoni.asm.md

СРОКИ И УСЛОВИЯ ПУБЛИКАЦИИ МАТЕРИАЛОВ В ЖУРНАЛЕ ЭТНОЛОГИИ И КУЛЬТУРОЛОГИИ

Уважаемые коллеги,

Центр этнологии Института культурного наследия Академии наук Молдовы приглашает Вас представлять материалы к публикации в *Журнале этнологии и культурологии*.

Общие положения:

Журнал принимает к публикации научные работы: монографические исследования, научные статьи, рецензии, информативные материалы о событиях в сфере научной жизни в стране и за рубежом (конгрессы, конференции, симпозиумы, семинары, коллоквиумы), архивные материалы, в которых затрагиваются инновационные темы из таких гуманитарных отраслей знания, как этнология и культурология. Журнал этнологии и культурологии выходит два раза в год и бесплатно распространяется по публичным библиотекам и научным центрам гуманитарного профиля. Все виды научных работ могут быть представлены на английском, румынском, русском языках.

Структура работ является следующей:

I. Резюме:

Перед основным текстом приводятся резюме на румынском, английском и русском языках, каждое с переводом названия и ключевых слов на соответствующий язык. В резюме отражается содержание статьи, основные идеи и выводы. Резюме представляются в формате Times New Roman, Font size 10, Space 1,0. Объем каждого резюме составляет 1300–1500 знаков, включая пробелы.

II. Текст работы:

Объем текста – 0,5–1,0 а.л. (20000–40000 знаков, включая пробелы и знаки препинания), в том числе библиография и иллюстративный материал. Текст работ следует представлять в рукописной и электронной форме: Times New Roman, Font size 14, Space 1,5.

III. Иллюстративный материал:

Иллюстративный материал представляется в четкой графической форме в электронном формате (JPG или TIF – не менее 300 dpi). Изображения, таблицы, графики и т. п. снабжаются соответствующими легендами с указанием источника происхождения.

IV. Литература:

Библиографические ссылки должны соответствовать требованиям Национальной комиссии по аккредитации и аттестации Республики Молдова. Библиография помещается после основного текста статьи. Ссылки приводятся в алфавитно-цифровой последовательности. Библиографические ссылки в тексте приводятся в оригинале. В том случае, если используются названия на кириллице, представляется дополнительная библиография с транслитерацией названий на латинице (согласно системе Библиотеки Конгресса США). Ссылки в тексте указываются в квадратных скобках, например: [8]. При цитировании определенных частей библиографического источника приводится также и страница: [8, с. 231].

Примеры опубликованных источников:

Книги: Buzilă V. Covoare basarabene. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013, 252 p.; Axionov V. Studii muzicologice. Chișinău: Media Musica, 2012, 195 p.; Полобедова О. И. О природе книжной иллюстрации. М.: Наука, 1973, 336 с.

Статьи в журналах и сборниках: Plămădeală N. Leon Donici – o conștiință antiutopică. In: Limba Română. Chișinău, 2002. Nr. 4-6, p. 15-24; Ле Коадик Р. Мультикультурализм. In: Диалоги об идентичности и мультикультурализме / Под ред. Е. Филипповой и Р. Ле Коадика. М.: Наука, 2005, p. 15-23.

Электронные документы: Gavrillean B. T. Simboluri cu valențe magice. Teză de doctorat în arte vizuale. Universitatea de artă și design. Cluj-Napoca. Rezumat. 2011, 25 p.: <http://www.uad.ro/storage/Dataitems/GBT.Rezumat.Teza.Ro.pdf> (дата обращения – 05.02.2015).

Примеры транслитерации: Semenov V. V. Filofofiia: itog tysiacheletii. Filofofskaia psikhologiya. M.: Evrika, 2000, 64 p.; Vasil'eva S. V. Vosstanovlenie tserkovnoi sobornosti staroobriadchestva v kontekste institutsional'nyh

transformatsii XX–XXI vv. In: Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta / Feder. agentstvo po obrazovaniu, Buriat. gos. un-t. Ulan-Ude: Izd-vo Buriat. gos. un-ta, 2010. Vyp. 7: Istoriya, p. 25-37.

V. Список сокращений

VI. Сведения об авторе:

Фамилия, имя, ученая и дидактическая степень, занимаемая должность, учреждение, адрес, телефон, e-mail.

Дата представления материала, подпись.

Рецензии, книжные презентации, персоналии, антологии и т. д.

Материалы представляются в авторской редакции, но в соответствии с установленными нормами (Times New Roman, Font size 14, Space 1,5). Максимальный объем – 0,5 а. л. (20000 знаков, включая пробелы).

Предельным сроком представления материалов для публикации в Журнале этнологии и культурологии является 1 февраля. Статьи подвергаются рецензированию специалистами в соответствующей области, имеющими ученую степень. Редакционная коллегия обладает правом отклонять материалы, не соответствующие профилю журнала и техническим нормам публикации, равно как и те, которые лишены научной ценности или опубликованы ранее в различных формах в других журналах или книгах.

За публикацию материалов в Журнале этнологии и культурологии не производится взимание платы и предоставление гонораров. За рецензирование материалов, предложенных к публикации, гонорары также не предусмотрены.

Рукописи и электронные варианты научных работ представляются непосредственно в редакцию или посылаются по почте.

Адрес: Revista de Etnologie și Culturologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, Centrul de Etnologie, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Biroul 532, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova.

Дополнительную информацию можно получить: тел. (022) 27-10-07; e-mail: etnologie@mail.ru; patrimoniul.cultural.asm@gmail.com; web-страница: ethnology.asm.md; patrimoniul.asm.md